

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE SOCIOLOGIE

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Serie nouă
nr. 3 - 4/1996

DIN SUMAR:

IOAN DRĂGAN, Instituționalizarea ca mod de asumare a unei identități științifice

SORIN M. RĂDULESCU, Repere teoretice și metodologice ale sociologiei problemelor sociale

DAN BANCIU, Tendințe ale evoluției sistemului de sancțiuni aplicate minorilor delincvenți din România în perioada de tranziție

JEAN TREPANIER (Canada), Justiția reparatorie și filosofii intervenției penale

CARMEN MUREANU, Probleme ale managementului proceselor de reeducare în sistemul penitenciar românesc

ION I. IONESCU, Sociologia tranzacției sociale

TINCUȚA IOZU, Evaluări statistice și studii de caz privind sinuciderea

DANIEL SAULEAN, Cazul „Generației '80”

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Colegiul de redacție:

Dr. DAN BANCIU; dr. MIHAIL CERNEA, membru corespondent al Academiei Române; dr. MARIA COBIANU-BĂCANU; dr. EMILIAN M. DOBRESCU; prof. IOAN DRĂGAN, director al Institutului de Sociologie; MARIA FULEA; ION GLODEANU, secretar științific al Institutului de Sociologie; dr. OSCAR HOFFMAN, director adj. al Institutului de Sociologie; dr. MARIA LARIONESCU, redactor șef adjunct; dr. MICHEL MAFFESOLI, profesor, Universitatea Paris V; NICOLAE PERPELEA; dr. SORIN M. RĂDULESCU, redactor șef; dr. CONSTANTIN SCHIFIRNEȚ; acad. VLADIMIR TREBICI, director al Centrului de Demografie al Academiei Române; dr. ALIN TEODORESCU, director IMAS.

Redactori: Maria Lazăr Colfescu; Daniel Saulean.

Redacția: Str. 13 Septembrie nr. 13,
București, cod 76117,
Căsuța poștală 30,
Oficiul 42,
Telefon 337.41.78; 410.38.46/2504,
Fax: 337.41.78

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Calea 13 Septembrie, nr. 13

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Anul VII, Nr. 3-4 / 1996

SUMAR

IOAN DRĂGAN, Instituționalizarea ca mod de asumare a unei identități științifice..... 165

DEVIANȚĂ SOCIALĂ – SOCIALIZARE – RESOCIALIZARE

SORIN M. RĂDULESCU, Repere teoretice și metodologice ale sociologiei problemelor sociale	171
DAN BANCIU, Tendințe ale evoluției sistemului de sancțiuni aplicate minorilor delincvenți din România în perioada de tranziție	185
JEAN TREPANIER (Canada), Justiția reparatorie și filosofii intervenției penale.....	199
CARMEN MUREANU, Probleme ale managementului proceselor de reeducare în sistemul penitenciar românesc	215
ION I. IONESCU, Sociologia tranzacției sociale	219
TINCUȚA IOZU, Evaluări statistice și studii de caz privind sinuciderea.....	229
DANIEL SAULEAN, Cazul „Generației '80”	241
NICOLAE GROSU, Aspecte privind socializarea și desocializarea în instituția apărării naționale.....	249

TRADIȚIE ȘI ACTUALITATE ÎN SOCIOLOGIA ROMÂNEASCĂ

IRINA CRISTEA, Tradiții în actualitate	257
DAN DUNGACIU, „Mesianismul pozitiv” al sociologiei românești. Virgil Bărbat și „Extensiunea Universitară”	263
COSIMA LARIONESCU, Analitic și sintetic în concepțiile asupra națiunii la Dimitrie Gusti și Nicolae Petrescu.....	285

ARHIVA SOCIOLOGICĂ

Prestigiul profesorului Dimitrie Gusti și al Școlii Sociologice Românești. Ecouri interne și externe.....	289
---	-----

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

- DAN BANCIU, SORIN M. RĂDULESCU, *Corupția și crima organizată în România*, București, Editura Continent XXI, 1994 (*Georgiana Dewald*) (p. 297); ȘTEFAN COSTEA, MARIA LARIONESCU, FLORIAN TĂNĂSESCU, *Agricultura românească. O perspectivă istorico-sociologică*, București, Editura Ararat, 1996 (*Maria Cobianu-Băcanu*) (p. 299); MARIA FULEA, *Coordonate economice și socio-demografice ale satului românesc în tranziție*, București, Editura Academiei, 1996 (*Maria Cobianu-Băcanu*) (p. 302); SEPTIMIU CHELCEA, *Cunoașterea vieții sociale*, București, Editura Institutului Național de Informații, 1995 (*Cătălin Augustin Stoica*) (p. 304); GILBERT de TERSSAC, *Autonomie dans le travail*, Paris, PUF, 1992 (*Iuliana Ursac*) (p. 305); „Contemporary Sociology”, vol. 21, 1992 nr. 3 (*Dana Sicoe*) (p. 307)..... 297

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

- Al IX-lea Congres Internațional de Sociologie Rurală, București, 22-26 iulie 1996 (*Maria Cobianu-Băcanu*); Al treilea colocviu româno-francez: *Postmodernitate, mediatizare și noile tehnologii ale comunicării*, București, 17-20 iunie 1996 (*Camelia Beciu*); Colocviul Internațional al Asociației Internaționale a Demografilor de Limbă Franceză, Sinaia, 3-6 septembrie 1996 (*Ionica Berevoescu*)..... 311

ACADEMICA

- Din activitatea Institutului de Sociologie 319

SEMNAL

- „Revista de cercetări sociale” (nr. 1-4/1995, 1/1996); „Polis” (nr. 1-4/1995); „Calitatea vieții” (nr. 1-2/1995, nr. 3-4/1995); „Manuscriptum” (nr. 1-2/1996, 102-103); „Anuarul observatorului social” (nr. 2/1995). O nouă publicație de specialitate: „Revista Slovacă de Sociologie” 325

IN MEMORIAM

- MIRCEA PITICARIU (5 mai 1940 – 2 octombrie 1996)..... 333

INSTITUȚIONALIZAREA CA MOD DE ASUMARE A UNEI IDENTITĂȚI ȘTIINȚIFICE

Prof. dr. IOAN DRĂGAN

Începutul de drum al „Revistei Române de Sociologie”, editată de Institutul de Sociologie al Academiei Române, este prezidat de două idei majore: aceea a continuității cu valorile de bază ale sociologiei naționale, ea revendicându-se astfel de la substanța și privilegiile de imagine ale unei tradiții științifice și, deopotrivă, de căutarea unei identități proprii în peisajul actual al periodicelor sociologice sau de științe sociale. Chiar titlul ei este, credem, revelator. Mai întâi, este afirmată filiația cu revista „Sociologie Românească”, editată de Institutul nostru în colaborare cu Asociația Sociologilor din România între anii 1990 – 1996 și care constituia, la rândul ei, reluarea în serie nouă a prestigioasei reviste „Sociologie Românească” fondată de Dimitrie Gusti. Revistă care a jucat, după cum se știe, un rol atât de important în cristalizarea Școlii Sociologice de la București și în afirmarea acesteia ca element de rezistență al culturii noastre științifice și al operei de modernizare socială a României în perioada interbelică.

Perioada scurtă (1990 – 1996) în care seria nouă a revistei „Sociologie Românească” a ființat în coeditarea Institutului de Sociologie al Academiei Române și Asociației Sociologilor din România a ilustrat foarte bine entuziasmul romantic al renașterii sociologiei românești în anii '90 și voința de solidaritate științifică a unei comunități în emergență dinamică, dar care, instituțional, se va diversifica tot mai accentuat. Odată cu apropierea statutară a profesioniștilor sociologiei, fenomenul complementar al afirmării unor identități științifice multiple se va manifesta progresiv în cadrul comunității sociologilor.

Începând cu numerele 3-4 / 1996 foștii editori ai revistei comune „Sociologie românească” vor începe să scoată fiecare separat propria revistă: Institutul de Sociologie „Revista Română de Sociologie”, iar Asociația Sociologilor din România revista cu vechiul titlu „Sociologie Românească”. Regretului unei separări (care a fost, cum se spune, „de catifea”) i se asociază acum speranța unei emulații creatoare.

Una dintre reviste – „Revista Română de Sociologie” – este editată în cadrul instituțional al Academiei Române, care oferă deopotrivă un patronaj prestigios, tradiția unor standarde științifice recunoscute și o rețea diversificată de publicare și difuzare pentru un mare număr de reviste aparținând institutelor

academice. Cealaltă revistă, „Sociologie Românească”, va fi editată de către asociația profesională a sociologilor reprezentând, deci, o structură organizațională mai cuprinzătoare care a fost, în numeroase țări, la originea unor reviste sociologice de prestigiu. Este de așteptat ca numărul revistelor sociologice sau „parasociologice” să crească. Deschideri însemnate au fost deja operate prin apariția revistei specializate a Institutului pentru Cercetarea Calității Vieții sau a revistei „Cercetărilor sociale” (editor IMAS).

Faptul de a avea două reviste de sociologie, cu ambiții de globalitate ca acoperire disciplinară și cu vocație de extensie națională declarată, nu este tocmai singular. El sugerează, cel puțin pentru cunoscători, analogii cu situații anterioare similare. Păstrând proporțiile, nu putem să nu ne referim, în acest sens, la exemplul celor două mari reviste de tradiție ale sociologiei americane: „American Journal of Sociology” (1895) și „American Sociological Review” (1935).

Existența mai multor reviste de sociologie românească este efectul aproape inevitabil al unui proces de specializare științifică, de exprimare și cristalizare a unor diviziuni și identități instituționale, precum și al unor opțiuni ținând de abordări teoretico-metodologice diferite și de proiectări individuale sau de grup pe care le regăsim în câmpul tuturor științelor.

Este bine știut rolul de catalizator al revistelor în dezvoltarea științelor și aceasta sub mai multe aspecte: contribuția la formarea comunităților și școlilor științifice, a curentelor de gândire, „colegiilor invizibile” și chiar la cristalizarea „stilului cultural” al unei epoci, la asigurarea „vizibilității” publice a științelor sau funcției ce le revine ca relee vitale în circuitele comunicării științifice. În cazul sociologiei, polifuncționalitatea revistelor ca „actori” ai producerii unei științe aflate în emergență și reconstrucție continuă este cu deosebire evidentă. Ele sunt, de asemenea, un liant al multi- și interdisciplinarității ce constituie un dat structural al gândirii sociologice și al modului sociologic de a aborda știința societății.

Revistele, împreună cu alte mijloace de instituționalizare a științei (laboratoare, centre, institute, învățământ, asociații, congrese, cărți etc.) formează acel țesut „public” care fertilizează exprimarea individualităților creatoare și formarea școlilor științifice. Reinstituirea „mediului public” al sociologiei (care a dat forță și temeuri efervescenței creatoare a „Școlii Gusti”) este o condiție internă a relansării sociologiei și al progresului acesteia, ca și al oricărei științe de altfel.

Karl R. Popper a relevat poate cel mai pertinent „caracterul social, public ori instituțional al cunoașterii științifice”. El a descifrat în modul cel mai original rolul „instituționalizărilor” multiple în progresul științelor (naturii și sociale) și în garantarea obiectivității științifice. Progresul științific nu este doar rezultatul unor „eforturi izolate”, ci al concurenței libere în gândire, ne reamintește Popper. Însă pentru ca aceasta să se manifeste și să producă efectul complex al progresului științific – care este un fapt social – diversitatea ipotezelor personale și abordările concurente din știință trebuie să beneficieze de organizări instituționale, care funcționează ca medii și instanțe de susținere, legitimare, protejare a cercetărilor și

a lansării noilor idei. După precizările nuanțate ale lui Popper, contrar unor reprezentări comune, aceste „instrumente instituționale” sunt parte integrantă a însăși „metodei științifice” și un determinant social al „obiectivității științifice”. Este evident că revistele științifice sunt factori de prim ordin în structurarea și funcționarea caracterului „social și public” al științei și în impulsivitatea cunoașterii.

De aceea, cred că – dincolo de prezența unor elemente ținând de subiectivitatea personale și de dificultățile reale ale editării și difuzării mai multor reviste de sociologie – diversificarea instituțională a câmpului publicistic al sociologiei românești este un fapt care, în cele din urmă, poate fi benefic pentru ansamblul cercetării sociologice din țara noastră. Ar fi un suport real pentru avansul competiției libere în sfera cercetării sociologice.

Ca și în cazul celorlalte științe, revistele de specialitate au jalonat procesul maturizării profesionale, recunoașterii academice și sociale a științei sociologiei. Ele au fost asociate sau chiar au încarnat actele, momentele și simbolurile fondatoare ale științei sociologice, dar mai ales ale școlilor naționale din sfera acesteia. O funcție deci de coagulare și stimulare a multiplelor mișcări de gândire din care au rezultat marile școli științifice sau curentele fundamentale din sociologie.

Revistele au devenit, deopotrivă, „cărți” de identitate și de legitimare a noi științe în formare, sau un fel de emblemă statutară a acesteia, ca și a subdiviziunilor, ramificațiilor sau noilor componente care îmbogățesc prin aporturi specifice polimorfismul unui domeniu științific în continuă expansiune.

În ce privește rolul revistelor în cristalizarea unor școli naționale de sociologie sunt pilduitoare cazurile câtorva din marile reviste care au fost și rămân centre de întâlnire a specialiștilor și de iradiere a modelelor epistemologice ale sociologiei în cultura țărilor respective.

Unele din marile reviste de sociologie datează dintr-o perioadă decisivă pentru statuarea academică și instituțională a sociologiei și anume de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Un exemplu revelator este cazul celebrei „L'année Sociologique” fondată de Emile Durkheim în 1897 și în jurul căreia s-au raliat treptat autorii care au contribuit la „înstituirea” a ceea ce s-a numit „Școala franceză de sociologie”. Revista se află în prezent la a „treia serie” avându-l ca președinte al Comitetului director pe cunoscutul sociolog Raymond Boudon.

Secretariatul redacției revistei „L'Année Sociologique” este asigurat de L'Institut de Recherche sur les Sociétés Contemporaines – IRESCO (succesorul fostului Centre de Recherches Sociologiques – CNRS) care, deși poate părea paradoxal, mai editează încă două reviste de sociologie: „Revue Française de Sociologie”, binecunoscută și în țara noastră, precum și revista „Sociétés contemporaines” – fapt explicabil prin structura multidisciplinară a Institutului respectiv și, mai ales, prin numărul mare și diversificat de „laboratoare” sociologice specializate din componența sa.

Primele reviste germane de sociologie sunt legate, de asemenea, de numele altui „părinte fondator” al sociologiei ca știință și, evident, al Școlii germane de sociologie – Max Weber. Împreună cu Werner Sombart, M. Weber a fondat în 1903 „Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik” care a fost prima revistă de știință socială de limba germană. Să reamintesc aici că M. Weber a fondat în 1910, împreună cu F. Tönnies și G. Simmel, Societatea Germană de Sociologie (Deutsche Gesellschaft für Soziologie), al cărei secretar a fost timp de mai mulți ani și care a definit magistral caracterul „neîncheiat” al științei în general și al sociologiei, în particular, subliniind ideea conform căreia cunoașterea este o cucerire care nu poate atinge niciodată limita. *Știința este devenirea științei.*

Instituționalizarea universitară, profesională și publicistică a sociologiei formează un proces unitar de emergență fondatoare cât se poate de relevant și în cazul sociologiei americane. În 1892 a fost creat, la Universitatea de la Chicago, Departamentul de Sociologie, care va fi nucleul și cadrul celebrei școli americane cu acest nume, iar în 1895 acesta a început publicarea revistei „American Journal of Sociology” (deci cu doi ani înaintea apariției revistei lui Durkheim „L’année sociologique”). Ambele instituții au fost opera lui Albion Small. Până în anii ’30, Departamentul de Sociologie de la Universitatea din Chicago a reprezentat principalul centru al sociologiei americane. Dar, instituționalizarea academică era de pe atunci în Statele Unite mult mai diversificată decât în țările europene. Să menționăm în treacăt că sociologia devenise o amplă prezență în mediile universitare americane în ultimele decenii ale secolului trecut. În 1892, când s-a înființat Departamentul de Sociologie la Universitatea din Chicago, alte 16 instituții universitare din Statele Unite dispuneau de un învățământ cu caracter sociologic. În America primul curs intitulat „Sociologie” a fost predat de William Sumner în 1876 la Universitatea Yale (New Haven, Connecticut). Deja în 1909 funcționau departamente de sociologie în peste 80 de colegii și universități americane. (Referințele istorice menționate le-am extras din lucrarea lui Pierre-Jean Simon, *Histoire de la Sociologie*, Paris, P.U.F., 1991). Profesionalizarea mai timpurie a sociologiei americane a fost ilustrată și de constituirea, încă în 1905, a American Sociological Society (mai târziu Association), după modelul Asociațiilor istoricilor (1884), economiștilor (1885), psihologilor (1892), antropologilor (1902), specialiștilor în științe politice (1903).

În 1935, „un eveniment simbolic” care a zdruncinat hegemonia Școlii de la Chicago în sociologia americană l-a constituit sciziunea produsă în sânul Societății Americane de Sociologie care s-a concretizat prin editarea unei noi publicații „American Sociological Review”. Aceasta va lua locul de „oficios” al Societății, deținut până atunci de „American Journal of Sociology”, editată și controlată de Departamentul de Sociologie al Universității din Chicago. Deja în anii ’20 procesul diversificării periodicelor de sociologie din SUA a fost marcat prin „Journal of Applied Sociology”, iar mai târziu a revistei „The American Sociologist” și a multor altora.

Am făcut acest excurs în istoria, evident mult mai bogată, a revistelor specializate în domeniul sociologiei pentru a contribui la descurajarea spiritelor prea îngrijorate de fenomenul multiplicării revistelor de sociologie la noi în țară. Chiar dacă se poate discuta asupra contextului și motivațiilor particulare în care fenomenul s-a produs, într-un caz sau altul, la noi în țară, până la urmă el intră în procesul firesc al diversificării, specializării și afirmării identităților științifice.

Un alt argument de ordin istoric ne este oferit chiar de Școala Sociologică de la București și, mai ales, de „instituționalizările” multiple operate de Dimitrie Gusti. Acesta a fondat nu mai puțin de trei reviste științifice:

– „Arhiva pentru Știință și Reformă Socială” (1919–1943, editată de Institutul Social Român, ulterior împreună cu Federația Internațională a Societăților și Institutelor de Sociologie);

– „Sociologie românească” (1936–1944);

– „Affaires Danubiennes” (1938–1940).

Dintre acestea cele mai importante pentru destinul Școlii și al sociologiei românești au fost „Arhiva pentru Știință și Reformă Socială” și „Sociologie Românească”.

Revenind la revista noastră, inaugurată cu publicarea acestui număr, este de precizat că ea se înscrie în modelul revistelor academice editate de institutele patronate de Academia Română prin secțiile de specialitate. Sunt reviste menite să pună în primul rând în valoare și să asigure difuzarea producției științifice a institutelor respective, în cazul nostru a Institutului de Sociologie. Dar, revista noastră, ca și celelalte reviste cu același statut, nu se poate închide în limitele unui cerc științific sau în cadrele unui parohialism desuet. Ea este deschisă tuturor sociologilor din România care au ceva de spus în această disciplină sau în cele învecinate. Studiile și memoriile bazate pe cercetări originale vor avea, desigur, prioritate, urmând să pună astfel în valoare contribuțiile sociologiei la descifrarea mișcărilor interioare și a traiectoriilor care străbat marea nebuloasă a tranziției în țara noastră. Apoi, fidelă tradiției gustiene, revista va fi un promotor al multi- și interdisciplinarității, vroidu-se, până la urmă, un periodic de cultură umanistă.

Tinerii sociologi și studenții în sociologie sunt în mod special încurajați să se exprime în paginile publicației.

După exemplul unor mari reviste științifice, vor fi realizate sistematic numere tematice. Modelul numerelor tematice se dovedește a fi multifuncțional, atrage o mai largă audiență, are un mai puternic impact asupra producției științifice din domeniile abordate. Inițiativa numerelor tematice ale revistei aparține, în principal, Institutului și Colegiului de redacție, dar poate avea și alte surse.

Spațiile destinate rubricilor de informare științifică (recenzii, note de lectură, susțineri de doctorate, prezentări ale unor manifestări științifice, bibliografii selective, sumare ale unor reviste străine etc.) vor fi cât se poate de generos găzduite. Pentru a răspunde nevoii vitale de comunicare cu lumea științifică.

revista va publica cu regularitate studii și articole ale unor cunoscuți sociologi din străinătate.

Respectul standardelor științifice în selectarea și publicarea materialelor va fi asigurat de un larg grup de lectură constituit în jurul revistei.

Ca revistă academică – deschisă dialogului și pluralismului științific – revista va evita să fie anexa unor partizanate politice și ideologice, impunându-și să rămână fidelă a ceea ce Max Weber a numit etica sau „vocația” omului de știință.

Este o axiomă că rațiunea publicării unei reviste științifice stă în contribuția la dezbateră liberă a ideilor, ipotezelor, abordărilor, rezultatelor cunoașterii din domeniul de specialitate. Colegiul de redacție se va strădui deci ca paginile acestei reviste de sociologie să fie un spațiu al dezbaterii și criticii științifice.

Marea tradiție științifică a revistei „Sociologie românească” și a „Școlii” fondate de Dimitrie Gusti ne va servi ca punct cardinal în trasarea itinerariului pe care va evolua „Revista Română de Sociologie”.

REPERE TEORETICE ȘI METODOLOGICE ALE SOCIOLOGIEI PROBLEMELOR SOCIALE

SORIN M. RĂDULESCU

Studiul sociologic al problemelor sociale este cea mai obișnuită, cea mai frecventă, dar și cea mai veche arie de interes pentru sociologi. Problemele sociale sunt condiții indezirabile și dăunătoare pentru societate, care afectează exigențele ei de ordine, împiedică schimbarea socială și au un impact negativ asupra securității și bunăstării membrilor societății. Orice societate s-a confruntat în cursul timpului și se confruntă, în continuare, cu multiple probleme sociale, definite astfel, în funcție de normele, valorile și interesele diferitelor grupuri sociale. O listare exhaustivă a problemelor sociale este imposibil de realizat, întrucât gama lor este la fel de largă ca și dificultățile întregii existențe umane. Totuși, o clasificare sumară permite diferențierea următoarelor tipuri de probleme sociale ca fiind mai importante:

a. probleme care amenință bunăstarea economică a membrilor societății (de exemplu, sărăcia, șomajul, inegalitatea socială);

b. probleme care afectează ordinea socială și exigențele conformismului social, punând în pericol valorile ocrotite de lege (violența, criminalitatea, delincvența juvenilă);

c. probleme care aduc prejudicii echilibrului mediului fizic și ecologic (impactul negativ al proceselor de urbanizare, industrializare, poluare etc.);

d. probleme care amenință bunăstarea fizică, psihică și socială a colectivității umane (suprapopularea sau amenințarea echilibrului demografic, bolile de mare răspândire socială, S.I.D.A., cancerul ș. a.);

e. probleme care au ca efect discriminarea indivizilor (inegalitatea în funcție de sex, vârstă, religie sau origine etnică);

f. probleme sociale globale care au un impact internațional (conflictele zonale, războaiele, terorismul de stat, rețelele mafioate etc.).

O definiție unitară a unei probleme sociale, care să fie acceptată în mod unanim este dificil de dat, deoarece cadrele de referință ale diverselor societăți, grupuri și chiar ale indivizilor sunt extrem de variate și de diferite între ele. În majoritatea cazurilor, evaluarea problemelor sociale este plasată în imperiul normelor și valorilor sociale, iar aceste norme și valori sunt relative, atât în raport cu circumstanțele istorice, cât și cu condițiile mediului social și chiar național. În

acest sens, cadrele de referință ale oricărui evaluator al unei probleme sociale implică, mai degrabă, criterii cu caracter definițional, decât criterii care se referă la natura intrinsecă a unei probleme sociale¹. Aceasta face ca orice problemă socială să fie definită în funcție de mai multe criterii și cadre de referință, de perspective conflictuale chiar, în așa fel încât ceea ce pentru unele grupuri sociale constituie o problemă, pentru alte grupuri constituie o soluție. Infractionalitatea sau criminalitatea reprezintă, de exemplu, o importantă problemă socială, dar din perspectiva unor grupuri de infractori ea nu reprezintă o problemă, ci o soluție – aceea de a dobândi bunuri pe căi ilicite.

Dincolo de marea varietate a definițiilor, definirea problemelor sociale implică și o serie de elemente comune. Din acest punct de vedere, următoarele definiții ale problemelor sociale par mai reprezentative:

a. din punct de vedere conceptual, problema socială este un termen dependent de un context, care este utilizat pentru a desemna orice condiție nocivă (dăunătoare) pentru societate, sau orice formă de nedreptate (ilegalitate) care implică cauze, definiții, consecințe și soluții sociale posibile²;

b. o condiție care este definită de un număr considerabil de persoane ca o deviere de la normele pe care le respectă³;

c. un aspect al societății care provoacă îngrijorarea populației și care necesită schimbarea socială⁴;

d. o condiție care captează atenția publică, generează preocupări și controverse publice și care poate conduce în anumite cazuri la acțiune ...⁵;

e. o discrepanță considerabilă între standardele (normele) unei societăți și realizările ei reale⁶;

f. un obstacol care se prezintă acțiunii sau înțelegerii dorite ori o dificultate percepută, care nu este rezolvată sau controlată rapid prin procedee normale; o întrerupere a mersului normal sau convențional al lucrurilor⁷.

¹ *Contemporary Social Issues, A Reader*, edited by Rose Ciallombardo, Santa Barbara, California, Hamilton Publishing Company, 1975, p. 1.

² „Sociofile” 1/74, California, Los Angeles, Library of U.C.L.A.

³ Richard C. Fuller, Richard R. Myers, *The Natural History of A Social Problem*, în „American Sociological Review”, 6 (June), 1941, pp. 320-328.

⁴ James M. Henslin, *Social Problems*, second edition, New Jersey, Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1990, p. 4.

⁵ Michael S. Bassis, Richard J. Gelles, Ann Levine, *Social Problems*, New York, Harcourt Brace Jovanovitch, Inc, 1972, p. 11.

⁶ Robert K. Merton, *Social Problems and Sociological Theory*, in Robert K. Merton, Robert A. Nisbet (Eds.), *Contemporary Social Problems*, New York, Harcourt Brace and World, 1966, pp. 775-824.

⁷ Robert A. Nisbet, *The Study of Social Problems*, în Robert K. Merton, Robert A. Nisbet, *op. cit.*, p. 3.

O parte dintră aceste definiții par relativ clare, deoarece oferă posibilitatea intuirii esenței oricărei probleme cu caracter social. Totuși, nu toate aceste definiții sunt acceptate de către sociologi. James Coleman și Donald Cressey consideră, în acest sens, că cea mai acceptabilă definiție a problemelor sociale trebuie să fie aceea care implică colectivitatea. O problemă socială există – subliniau cei doi sociologi americani – „atunci când un număr semnificativ de oameni cred că o anumită condiție este, de fapt, o «problemă»”⁸. Aceasta înseamnă că nu experții, ci publicul decide ce este sau nu este o problemă socială, sarcina sociologilor fiind doar aceea a determinării acelor probleme care preocupă cel mai mare număr de oameni.

1. ISTORIA „NATURALĂ” A PROBLEMELOR SOCIALE. EXEMPLUL JOCULUI CARITAS

Orice problemă socială implică existența a două elemente fundamentale:

a. o condiție obiectivă, care constă în conținutul ei real, măsurabil în funcție de dificultățile implicate de problema respectivă. Avortul ca problemă socială, de exemplu, poate fi evaluat în raport cu reglementările legale, cuantificat în funcție de populația care recurge la practici avortive sau în funcție de condițiile în care se practică;

b. o preocupare subiectivă, care constă în îngrijorarea pe care problema respectivă o provoacă unui număr semnificativ de persoane. Avortul provoacă, de pildă, tot felul de reacții, de la îngrijorarea acelor care consideră că un număr prea mare de avorturi amenință echilibrul demografic, până la îngrijorarea acelor care consideră că interdicția avortului ar putea determina creșterea numărului de copii nedorți, amenințând, în același timp, dreptul femeii de a decide în această privință.

Ambele elemente se schimbă în cursul timpului, orice problemă socială fiind supusă proceselor de schimbare socială. De exemplu, înainte de decembrie 1989, în România reglementările extrem de restrictive în domeniul avortului au făcut posibilă moartea a mii de femei și nașterea a zeci de mii de copii nedorți, fără a mai aminti de cei țarați, în timp ce după această perioadă liberalizarea avortului a determinat scăderea puternică a natalității și, implicit, diminuarea sporului natural al populației (balanța nașterilor și deceselor). Dacă anterior, interdicția avortului constituia o problemă socială, în prezent liberalizarea avortului reprezintă o asemenea problemă.

Pentru a putea constitui o problemă socială, condițiile obiective sunt necesare, dar nu și suficiente⁹. Deși în două țări diferite pot exista aceleași condiții obiective, o problemă socială poate exista numai într-o țară și nu în cealaltă. Pentru a rămâne la același exemplu al avortului, în timp ce în alte țări avortul era

⁸ James W. Coleman, Donald R. Cressey, *Social Problems*, New York, Harper, 1990, p. 3.

⁹ *Contemporary Social Issues*, edit. cit., p. 4.

considerat un act legal fără implicații infracționale, în România perioadei totalitare, el era apreciat ca o faptă infracțională, sancționată de lege.

Pentru a putea defini o problemă socială, o condiție obiectivă indezirabilă trebuie să implice, în mod obligatoriu, preocupările publicului larg. Indiferent de ceea ce cred sociologii sau alți oameni de știință, problemele sociale sunt, mai degrabă, ceea ce crede publicul că sunt. Dacă anumite condiții obiective nu sunt definite ca probleme de către grupurile sociale implicate în ele, ele nu sunt probleme pentru membrii acestor grupuri, ci numai pentru *outsideri*, pentru cei care privesc lucrurile din afară. Ca formă de devianță, homosexualitatea este o problemă socială numai pentru heterosexuali, nu și pentru grupurile de homosexuali. Din acest punct de vedere, orice problemă socială implică conflicte între diferite sisteme de valori și credințe. Pentru acest motiv, sociologii trebuie să studieze nu numai conținutul obiectiv al problemelor sociale (condițiile lor obiective), ci și sistemele de valori în funcție de care oamenii apreciază aceste condiții ca fiind sau nu probleme sociale.

Toate problemele sociale au o „istorie naturală”¹⁰, adică o anumită ordine de apariție și de dezvoltare, în funcție de anumite stadii sau etape. Fiecare stadiu anticipează pe următorul și orice nou stadiu conține noi elemente față de cel precedent. Aceasta face din orice problemă socială o realitate dinamică, în continuă mișcare și dezvoltare. Următoarele stadii definesc istoria naturală a problemelor sociale:

a. *stadiul conștientizării*: Geneza fiecărei probleme sociale apare o dată cu conștientizarea, de către o parte importantă a publicului, a existenței unei condiții obiective cu caracter negativ care a devenit extrem de acută. O asemenea condiție este considerată nocivă, deoarece afectează normele și valorile colective, provocând „înteruperi în schemele așteptate sau dorite ale lucrurilor, violări ale dreptului sau a ceea ce este considerat adecvat ... dislocări în modelele și relațiile pe care o societate le protejează”¹¹.

Produsul caracteristic al acestui stadiu îl reprezintă conștiința opiniei publice că „ceva trebuie făcut” în legătură cu problema respectivă, fără ca această conștientizare să fie suficient de cristalizată pentru a putea determina definiții sau programe de ameliorare riguroase. Problema jocurilor de „întrajutorare” de tip Caritas, de exemplu, n-a devenit vizibilă în România, până ce opinia publică și diversele publicații nu au semnalat efectele nocive ale acestor jocuri asupra „buzunarului” cetățenilor și imposibilitatea logică (și matematică) ca toți cetățenii înscrși în circuit să câștige sumele de bani promise. Inițial, orice atac apărut în presă (de exemplu, în „România Liberă”) a provocat reacții ostile din partea cetățenilor implicați în jocul Caritas, care au mers până acolo încât s-au constituit în asociația Procaritas. În paralel, jocul Caritas a fost prezentat în alte publicații

¹⁰ Conform cu *Contemporary Social Issues*, pp. 6-11 și cu James M. Heslin, *op. cit.*, pp. 6-14.

¹¹ Robert A. Nisbet, *The Study of Social Problems*, in *loc. cit.*, p.4.

partizane ca o „formă de mântuire a românilor prin ei înșiși”, dedicându-i-se o carte, emisiuni speciale la televiziune, dobândind, prin implicarea unor reprezentanți ai P.U.N.R. un pronunțat caracter politic. Condiția obiectivă a acestei probleme a reprezentat-o incapacitatea repetată a inițiatorilor jocului de a-și onora promisiunile. Ulterior, după ce a devenit vizibil că patronul jocului Caritas este un escroc, iar cetățenii nu mai pot nici măcar să-și recupereze banii depuși, opinia publică a devenit tot mai conștientă de nocivitatea unor asemenea jocuri. Ca un aspect amuzant, cei mai fervenți susținători ai asociației Procaritas au devenit adversarii ei.

Efect direct al conștientizării acestei probleme, jocurile piramidale au început să fie definite, tot mai frecvent, ca o formă de exploatare a cetățenilor în beneficiul unor privilegiați, chiar din rândurile puterii. În jurul acestor definiții, au apărut diferite forme de organizare a celor păgubiți pentru a cere intervenția autorităților și recuperarea sumelor de bani pierdute.

Generalizând, se poate aprecia că tendința de conștientizare a oricărei probleme sociale implică două consecințe importante: definirea din ce în ce mai precisă și riguroasă a caracterului și naturii problemei respective; o tendință de organizare pentru a încerca rezolvarea ei;

b. stadiul reacțiilor oficiale cu privire la rezolvarea problemei respective: După conștientizarea importanței și nocivității unei probleme sociale urmează, aproape întotdeauna, numeroase dezbateri asupra politicii sau politicilor care trebuie adoptate pentru a găsi soluții de rezolvare. Aceste dezbateri angajează, pe de o parte, reacțiile opiniei publice, iar pe de altă parte, reacțiile oficialităților. Ele pot avea loc prin intermediul mass-media, al discuțiilor și interpretărilor parlamentare, prin tot felul de canale de informație care mobilizează eforturile politicianilor și interesul opiniei publice. Odată cu dezbaterea publică asupra celor mai potrivite mijloace de rezolvare a problemei respective intră în joc numeroase conflicte de interese, în așa fel încât soluțiile propuse de unele persoane sau grupuri nu sunt acceptabile pentru alte persoane sau grupuri și se poate ridica chiar întrebarea dacă nu cumva soluția care ar trebui adoptată nu reprezintă ea însăși o problemă în calea rezolvării. Dacă produsul tipic al primului stadiu, cel al conștientizării problemei, îl reprezintă conștiința opiniei publice ca și al unor persoane oficiale că *ceva trebuie făcut* în legătură cu problema respectivă, produsul caracteristic al acestui stadiu îl reprezintă întrebarea *ce trebuie făcut în acest sens?* Reîntorcându-ne la exemplul jocurilor piramidale din România, acestea au determinat, așa cum se știe, o serie de dezbateri publice (mediatizate), interpelări în cadrul Parlamentului, luări de poziție în presă și la televiziune, provocând o puternică preocupare din partea cetățenilor, cât și al parlamentarilor. Jocul Caritas a angajat numeroase conflicte de interese și a reprezentat o ocazie pentru membrii opoziției de a ataca pe unii membri ai coaliției majoritare. Un exemplu similar l-a reprezentat fenomenul de corupție din România, conștientizat de către opinia

publică din România ca una dintre cele mai nocive probleme sociale, care însoțesc procesul anomic de reformă, problemă care a provocat dezbateri aprinse în Parlament, atacuri în presă, declanșând numeroase conflicte de interese. Indiferent de reacția reprezentanților puterii cu privire la atacurile la adresa înalților demnitari acuzați de acte de corupție, aceștia au trebuit să admită importanța și gravitatea problemei, adoptând în subsidiar o serie de măsuri printre care înlocuirea, sub formula remanierii, a unor miniștri acuzați de corupție (retrogradarea, de exemplu, a foștilor miniștri al Transportului și cel al Ministerului de Interne);

c. *stadiul reacțiilor față de răspunsul oficial*: În anumite cazuri, chiar răspunsul oficial în legătură cu o problemă socială devine, el însuși o problemă socială, care provoacă reacții puternice din partea publicului. În România, „incapacitatea” autorităților de a găsi soluții problemei jocurilor de întrajutorare pe motiv că reglementările în vigoare nu le pot interzice au determinat și determină, în continuare, dezbateri și polemici aprinse. Aceleași reacții le provoacă fenomenul corupției înalților demnitari în raport cu care nu s-au putut găsi soluții adecvate, în pofida propunerilor legislative în legătură cu adoptarea statutului funcționarului public sau cu legea răspunderii ministeriale. Determinând noi reacții din partea opiniei publice, răspunsul oficial în legătură cu rezolvarea problemei respective poate contribui, adeseori, la schimbarea definițiilor acestei probleme, care capătă noi dimensiuni și noi definiții. Într-o anchetă cu privire la evaluarea fenomenului de corupție din România, desfășurată la sfârșitul anului 1993 de către Institutul de Sociologie al Academiei Române¹², populația a considerat, pe de o parte corupția ca un inamic al reformei, ca o problemă care afectează negativ întreg procesul de restructurare economică, iar pe de altă parte, a apreciat același fenomen ca un complement obligatoriu al procesului de reformă, care face parte din costurile obligatorii care trebuie plătite acestui proces.

O mare parte dintre aceste ultime opinii au fost determinate de convingerea populației că majoritatea reprezentanților puterii sunt corupți, motiv pentru care nu poate fi găsită nici o soluție acestei probleme, chiar dacă la putere ar veni opoziția. Urmare a reacției oficiale cu privire la problema corupției înalților demnitari, sloganul „avem corupție, dar fără corupți” a devenit curând una dintre cele mai reprezentative și semnificative definiții ale acestei probleme care nu și-a găsit încă rezolvarea;

d. *stadiul reformei (al dezvoltării unor politici alternative)*: Acest stadiu este stadiul final al istoriei naturale a unei probleme sociale, care implică mobilizarea autorităților, a centrelor de putere și a unor grupuri special constituite cu scopul de a elabora politici și acțiuni de ameliorare sau soluționare. Aceste eforturi întreprinse de către specialiști, experți și grupuri de inițiativă urmează dezbaterilor,

¹² Dan Banciu, Sorin M. Rădulescu, *Corupția și crima organizată în România*, București, Edit. Continent XXI, 1994.

definițiilor și propunerilor publicului. Spre deosebire de stadiile anterioare, acest stadiu este unul al acțiunii publice și private, în cursul căruia se trece de la conștientizarea faptului că *ceva trebuie făcut pentru rezolvarea problemei* la ideea că *acest lucru trebuie făcut în mod special*. Acțiunea publică este susținută într-o formă instituționalizată, de diferite instituții aparținând celor trei puteri în stat – cea legislativă, cea executivă și cea juridică. Dacă activitatea acestor instituții se dovedește insuficientă pot fi create instituții și mecanisme destinate special ameliorării sau soluționării problemei respective. În paralel, se pot dezvolta o serie de acțiuni cu caracter privat întreprinse de către diferite asociații sau organizații nonguvernamentale. Problema jocurilor de întrajutorare în România a început să intre în stadiul de „reformă” odată cu acțiunile întreprinse de Garda Financiară, organele de poliție și cu incriminările instrumentate de Parchetul General. Au fost făcute și o serie de propuneri legislative, dar mai rămâne mult de făcut în acest domeniu. Însă arestarea patronului jocului Caritas și punerea sub acuzare a altor inițiatori de asemenea jocuri dovedesc că se face ceva în această privință, chiar dacă nu într-o măsură corespunzătoare. Ca efect direct, a scăzut gradul de credibilitate a jocurilor piramidale, populația nemaifiind dispusă să riște ca înainte. Nu același lucru se poate spune despre fenomenul de corupție, unde eforturile poliției și ale Gărzii Financiare sunt orientate, cu rare excepții, asupra cazurilor mărunte, evitând infracțiunile de corupție ale „gulerelor albe”.

Desigur, stadiile pe care le-am menționat reprezintă rodul unor teoretizări făcute de sociologii occidentali și aceste teoretizări nu se aplică decât parțial altor realități, problemelor sociale cu care se confruntă România astăzi, de exemplu. Cu corecturile de rigoare, ele pot fi, însă, aplicate și realităților românești până ce rafinări sau inovații conceptuale ulterioare vor permite stabilirea unor contribuții teoretice specifice ale sociologilor români.

2. FUNCȚII ȘI DISFUNCȚII ALE PROBLEMELOR SOCIALE

Semnificația unei probleme sociale nu pare nici clară, nici evidentă pentru toată lumea, mai ales pentru publicul profan. Din acest punct de vedere, ceea ce unii indivizi consideră că este o condiție dăunătoare sau indezirabilă, alți indivizi o vor aprecia ca fiind benefică pentru societate. La fel ca și noțiunea de devianță, noțiunea de problemă socială implică o serie de controverse în legătură cu caracterul ei dezirabil sau indezirabil, funcțional sau disfuncțional. Așa cum am mai menționat, prostituția ca problemă socială este privită din două perspective diferite. Mulți consideră că, prin promiscuitatea care o implică, prostituția reprezintă o problemă socială, care trebuie eliminată, în timp ce alții apreciază că, prin funcția ei de „supapă de siguranță” pentru toți aceia care nu-și pot negocia relațiile sexuale pe căi legitime și pentru apărarea virginității fetelor respectabile, prostituția reprezintă o instituție importantă, care trebuie protejată și nu eliminată

din societate. În acest sens, ea nu are un rol disfuncțional, ci, dimpotrivă, unul funcțional, motiv pentru care nu reprezintă o problemă, ci o soluție față de alte probleme sociale (absența educației sexuale a adolescenților, de exemplu).

Corupția – am arătat noi¹³ – are și un caracter funcțional pentru societatea românească, în condițiile actuale ale tranziției, întrucât permite, printr-o serie de negocieri ori tranzacții, articularea elementelor contradictorii ale unui *nonsistem* economic care, în prezent, funcționează fără nici o logică sau organicitate. Corupția ca problemă socială poate constitui, astfel o „soluție” (nelegitimă) față de blocajul economic și financiar, față de lipsa de (auto) reglare a economiei etc.

Ca un alt exemplu, creșterea numărului de avorturi reprezintă, prin efectele demografice pe care le antrenează, o problemă socială. Avortul poate reprezenta, însă, și o soluție față de dificultățile economice cu care sunt nevoite să se confrunte cuplurile căsătorite.

Interpretarea unei probleme sociale, implică, deci perspective diferite, chiar conflictuale între ele: ceea ce unii consideră ca o problemă socială, alții o apreciază ca soluție.

De aceea, în definirea sau evaluarea problemelor sociale trebuie dat un răspuns la două întrebări principale: **a.** cine definește problema socială respectivă? **b.** ce criterii sunt utilizate în această definiție?

În legătură cu aceste întrebări trebuie precizat că în definirea unei probleme sociale intervin și se conjugă o multitudine de perspective interpretative. Unele dintre ele aparțin publicului larg fiind evidențiate, de exemplu, în sondajele de opinie. Altele aparțin ziariștilor care semnalează zilnic cazuri de corupție, violență, criminalitate, poluarea mediului etc., încercând, în felul acesta, să sensibilizeze opinia publică față de ceea ce consideră ei că reprezintă cele mai importante probleme sociale. Oamenii politici, mai ales în timpul campaniilor electorale, au o părere proprie despre anumite probleme sociale care, cred ei, prevalează în societate, și față de care propun diferite soluții de ameliorare sau eradicare. În fine, sociologii utilizează o serie de criterii pentru a defini o problemă socială.

3. SURSE DE CONȘTIENȚIZARE A IMPORTANȚEI PROBLEMELOR SOCIALE

Nu există, deci, nici o procedură oficială, unanim recunoscută, pentru recunoașterea sau definirea unei probleme sociale și pentru identificarea priorităților în ceea ce privește soluționarea ei. Principalele surse prin intermediul cărora o problemă socială dobândește recunoaștere publică sunt următoarele¹⁴:

¹³ Sorin M. Rădulescu, *Fenomenul de corupție ca tip de inovație socială în contextul stării anomice care caracterizează tranziția în România*, în „Sociologie Românească”, serie nouă, nr. 4, 1993, pp. 375-387.

¹⁴ Paul J. Baker, Louis E. Anderson, *Social Problems. A Critical Thinking Approach*, Belmont, California, Wadsworth Publishing Company, 1987, pp. 8-9.

a. *literatura* – unele opere literare reușesc mult mai bine decât o fac lucrările stricte de specialitate să aducă în atenția opiniei publice anumite probleme sociale cum sunt sărăcia, șomajul, delincvența, prostituția, vagabondajul sau consumul de droguri. Pentru a nu da decât un exemplu, deși acestea sunt nenumărate, lucrarea lui Ken Kesey, *Zbor deasupra unui cuib de cuci*, care a inspirat un film și o piesă de teatru, a adus în atenția publicului presiunile și manipulările exercitate asupra indivizilor inadaptați social de către universul „azilar” al spitalului de psihiatrie. Descrierea caracterului inuman al acestuia și al rigorilor sale, care determină pe indivizii internați să se conformeze pentru a deveni veritabili bolnavi psihici, a dat naștere unui larg curent de opinie în favoarea umanizării mediilor psihiatrice, inspirând, totodată, așa-numita mișcare antipsihiatrică;

b. *presa* (mass-media, în general) – unele articole publicate, mai cu seamă, în cotidienele de mare tiraj sau anumite emisiuni centreează atenția publicului asupra unor probleme sociale de actualitate, mobilizându-l pentru soluționarea sau prevenirea lor. În țara noastră, de exemplu, organele de presă ori emisiunile radio și TV au semnalat pericolele răspândirii S.I.D.A., ciumei sau holerei, relatând opiniei publice, amănunte inedite despre sărăcie, șomaj, prostituție, „copiii străzii”, delincvența juvenilă, viața în instituțiile corecționale, existența mizeră a bătrânilor ș. a. Mass media are, însă tendința, de a reprezenta interesele anumitor grupuri, de multe ori lipsite de obiectivitate. Ea poate crea și impresii eronate uneori, alimentând preocupări care nu sunt reale sau poate, dimpotrivă, trece sub tăcere anumite probleme sociale care nu convin unor grupuri de interese;

c. *mișcările de protest și demonstrațiile* în favoarea obținerii unor drepturi sau afirmării unor drepturi – conștientizarea de către marele public a unor probleme sociale este strâns legată de aceste mișcări, printre care protestele și manifestările organizate de sindicate ori asociații profesionale, mișcările pacifiste ale femeilor, pensionarilor, studenților etc. În Occident se pot menționa mișcările în favoarea apărării drepturilor minorităților sexuale (ale homosexualilor sau lesbienele), împotriva discriminărilor rasiale, contra poluării mediului etc. Toate acestea atrag atenția asupra actualității ori acuității unor probleme sociale cu care se confruntă diferite segmente sociale ori întreaga societate;

d. *conflictele sociale* – reprezintă, de asemenea, o sursă de conștientizare a importanței sau gravității unor probleme sociale. De exemplu, diverse conflicte locale, apreciate de către unii comentatori că au un pronunțat caracter „interetnic”, atrag atenția opiniei publice asupra unor excese, tensiuni, discriminări sau alte efecte negative determinate de conviețuirea în comunități etnice mixte. Uneori, aceste conflicte sunt exagerate de către presa de senzație sau sunt utilizate de către presa extremistă, ca argument pentru a demonstra „pericolele” unor așa-zise „conspirații” la adresa suveranității naționale sau pentru a pleda pentru o politică represivă contra minorităților naționale;

e. unele *accidente, catastrofe naturale sau evenimente dramatice* – subliniază gravitatea unor probleme sociale care primesc, în felul acesta, recunoaștere publică.

Accidentele nucleare de la Cernobâl au atras, astfel atenția asupra problemei securității și protecției contra radiațiilor. Cutremurele avertizează, mai ales după ce se produc, asupra problemei gradului de siguranță a clădirilor. Inundațiile pun mai bine, în lumină, importanța măsurilor de securitate în ceea ce privește consolidarea digurilor. Accidentele aviatice (deosebit de frecvente în anul 1994) semnaleză și ele necesitatea elaborării unor soluții corespunzătoare pentru întărirea siguranței zborurilor. Ca un alt exemplu, prăbușirea frecventă a Mig-urilor și cazurile numeroase de sinucidere din cadrul armatei au determinat Ministerul Apărării Naționale din țara noastră să formeze diferite comisii de anchetă însărcinate cu analiza acestor evenimente și propunerea unor soluții corespunzătoare;

f. *sondajele de opinie*, organizate de către instituțiile sau oficiile specializate – evidențiază care sunt cele mai frecvente preocupări ale oamenilor în legătură cu gravitatea sau intensitatea manifestărilor anumitor probleme sociale. În S.U.A., de exemplu, sondajele periodice întreprinse de Gallup chestionează populația asupra percepției celor mai importante probleme care o preocupă. Întrebarea tipică pusă este următoarea: *Care credeți că este cea mai importantă problemă cu care se confruntă această țară în prezent?* Într-un studiu efectuat de Robert H. Lauer, în anul 1976¹⁵, au fost evidențiate următoarele probleme mai importante care preocupau publicul american într-o perioadă de 40 ani (între 1935 și 1975): a. problema războiului și a păcii; b. problemele economice, între care, mai cu seamă, șomajul; c. creșterea costului vieții, inclusiv inflația; d. impozitele; e. cheltuielile guvernamentale; f. problemele sindicale; g. politica externă; h. comunismul; i. crima și delincvența; j. drepturile civile și rasiale; k. problemele fermierilor; l. bomba atomică; m. sărăcia.

Studiul menționat a permis, în același timp, o serie de concluzii:

1. deși numărul de probleme sociale identificate variază an de an, există o preocupare constantă față de anumite probleme cum sunt, de exemplu, pacea și războiul sau problemele economice;

2. există anumite probleme care revin, în mod periodic, în atenția publicului: de exemplu, impozitele, politica externă sau lipsa religiozității și moralității;

3. unele probleme se bucură de atenția publicului doar o durată limitată de timp, reprezentând fie preocupări *temporare* (de exemplu, îngrijorarea față de bomba atomică, în perioada 1945–1956), fie preocupări *periodice* (de pildă, îngrijorarea față de pericolele comunismului);

¹⁵ Robert H. Lauer, *Defining Social Problems; Public and Profession Perspectives*, în „Social Problems”, vol. 24 (October), 1976, pp. 122-130.

4. unele probleme sociale emerg, ca preocupare, numai în timpul anumitor perioade (de exemplu, șomajul acut în perioadele de criză economică) și pot, fie să rămână, în continuare, în atenția publicului, fie să-și piardă interesul lor acut.

În România, în prezent, sondajele I.R.S.O.P., ale C.U.R.S. sau ale I.M.A.S. chestionează și ele periodic opiniile publicului pentru a evidenția problemele sociale care beneficiază de cea mai mare preocupare (șomaj, sărăcie, corupție, lipsa de autoritate și credibilitate a unor instituții etc.);

g. *studiile sociologice* – care reprezintă evaluări făcute, cu mijloace științifice, a priorităților de rezolvare și abordare a unor probleme sociale distincte. În S.U.A., mai ales, sociologii raliati tradiției fenomenologice și-au îndreptat atenția asupra micilor comunități compuse din persoane „deviante” sau „marginale” caracterizate de statusuri minoritare în societate și de condiții sociale deficitare printre care sărăcie, șomaj, discriminare etc. În țara noastră, de asemenea, cercetările întreprinse de diferite instituții de specialitate în domeniul sociologiei au permis studierea amănunțită a unor probleme sociale cum sunt: corupția, delinvența juvenilă, criminalitatea, sinuciderea, violența în familie, sărăcia, relațiile interetnice etc.

4. PLURALITATEA PERSPECTIVELOR DE ABORDARE ȘI INTERPRETARE A PROBLEMELOR SOCIALE

Data fiind extrem de marea diversitate a surselor de definire și conștientizare a problemelor sociale, nu există o definiție unică sau unitară a esenței unei probleme sociale. Incapacitatea de a aduce la un numitor comun toate perspectivele de interpretare a problemelor sociale este determinată de fapt de existența a trei dificultăți principale¹⁶:

1. *natura pluralistă, multidimensională a problemelor sociale*, care face imposibilă listarea lor exhaustivă. Paul Baker și Louis Anderson menționează, în acest sens o listă impresionantă de probleme, fără a le epuiza însă. Dintre acestea pot fi amintite: războiul, suprapopularea, subpopularea, sărăcia, conflictele rasiale, infraționile stradale, boala psihică, terorismul internațional, dependența față de droguri, bătrânețea, șomajul, dezintegrarea urbană, violența mediată de televiziune, pornografia, discriminarea sexuală, supraaglomerarea din locurile de detenție, maltratarea copilului, avortul, corupția la nivel guvernamental, infraționile „gulerelor albe”, alienarea tinerilor, mișcările studentești, discriminarea femeii, prostituția, deteriorarea mediului, școlile pentru săraci, nivelul ridicat al impozitelor, vagabondajul celor fără locuințe, declinul familiei, creșterea

¹⁶ Paul J. Baker, Louis E. Anderson, *op. cit.*, pp. 6-7.

numărului cazurilor de boli venerice și de S.I.D.A.¹⁷. Aproape tot ceea ce reprezintă o dificultate sau un obstacol pentru public reprezintă o problemă socială. Dar în acest mod, lista de probleme sociale este aproape infinită.

Problemele menționate preocupă, evident, în primul rând publicul american. Pentru cazul României, aflată în perioada de tranziție, apar alte preocupări și îngrijorări ale populației, care preiau numai o parte din cele care interesează pe americani. Aceasta reprezintă un indiciu al faptului că problemele sociale trebuie întotdeauna privite într-un anumit context social și cultural, dependent de specificul național;

2. *diversitatea perspectivelor de înțelegere, analiză și interpretare a naturii problemelor sociale.* Problemele sociale nu sunt studiate numai de sociologi, dar și de către alți specialiști printre care economiști, psihologi, criminologi, juriști etc. Fiecare dintre aceștia contribuie cu o perspectivă distinctă la analiza problemelor sociale, existând chiar o specializare a lor în funcție de diferite tipuri de probleme sociale. Fenomenul de criminalitate este, astfel, studiat de specialiști în domeniul criminologiei, victimologiei, psihiatriei, sociologiei criminalității, psihologiei comportamentului aberant etc. Dar, în același timp, fiecare specialist aparținând acestor discipline se bazează în analiza problemelor sociale, pe un anumit grup de interpretări teoretice, existând chiar la nivelul domeniului profesional respectiv perspective conflictuale și teorii conflictuale sau rivale. Criminalitatea, de exemplu, poate fi interpretată în raport cu teoria asocierii diferențiale, teoria bandelor delincvente, teoria conflictului social, teoria etichetării etc. Fiecare expert sau fiecare specialist utilizează o perspectivă interpretativă proprie, care determină o dispersare a eforturilor teoretice și practice în ceea ce privește abordarea unitară a problemelor sociale;

3. *multitudinea sistemelor de valori, convingeri și credințe, care împiedică o analiză „obiectivă”, caracterizată de rigorile științificității, a esenței și naturii problemelor sociale.* Întrucât oamenii în general și nu numai specialiștii se raportează la modele normative diferite și aflate în conflict între ele, una și aceeași situație poate fi privită fie ca problemă, fie ca soluție.

În condițiile acestei mari diversități de puncte de vedere, sociologii specializați în domeniul sociologiei problemelor sociale caută diferite căi și soluții de conciliere, pentru a ajunge la o definiție și interpretare relativ unitară a naturii acestor probleme și pentru a proceda la o unificare teoretică a perspectivelor în acest domeniu. Unii dintre ei, raliți tradiției fenomenologice consideră că cea mai potrivită definiție a unei probleme sociale este cea dată de public și, mai ales, de acea categorie de public implicată direct în problema socială respectivă. De exemplu, definirea homosexualității nu poate fi făcută din afară, ci utilizând definițiile date de homosexualii înșiși.

¹⁷ *Ibidem*, p. 6.

Sociologii fenomenologi neagă, însă, problemelor sociale statutul lor de „problemă socială”, deoarece o asemenea denumire implică o perspectivă elaborată din exterior, tributară, de cele mai multe ori, unui punct de vedere ideologic sau paternalist. Ideile sociologilor fenomenologi au fost supuse, însă, criticii în măsura în care – așa cum au arătat sociologii aparținând altor orientări teoretice – definițiile elaborate de către public sunt supuse erorilor și distorsiunilor simțului comun. În plus, publicul poate fi rău informat și neorientat. În condițiile în care problemele sociale sunt definite de către membrii obișnuiți ai societății și nu de către specialiști consacrați, care utilizează criterii științifice riguroase, statutul problemelor sociale ca subdomeniu specializat este îndoielnic¹⁸. Pe de altă parte, presupunerea implicită sau explicită prezentă în concepția unor sociologi empiriști că eliminarea problemelor sociale reprezintă scopul fundamental al sociologiei, aruncă dubii asupra caracterului științific al sociologiei problemelor sociale. În acest mod, sociologia ca știință se identifică cu activitatea de asistență socială (*social work*)¹⁹ care deși utilă și benefică pentru societate, urmărește scopuri mai limitate sau, cel puțin, lipsite de relevanță teoretică. „Dacă omul de știință prescrie soluții la problemele societății, se poate presupune că el cunoaște ce este mai bun pentru societate”²⁰, o presupunere nerezonabilă și nerealistă. Știința, în general, sociologia în special pot propune, desigur, căi și mijloace alternative de optimizare a acțiunii sociale. Selectarea *celui mai dezirabil* curs al acțiunii sociale este, însă, un obiectiv care depășește competența omului de știință, a sociologului. A propune „*cele mai bune soluții*” înseamnă a impune anumite valori, ceea ce nu mai este de *resortul științei*, al sociologiei.

În legătură cu acest aspect, controversele între sociologi sunt departe de a fi încheiate. Nu toți agreează ideea unei sociologii „libere de valori”. James W. Zanden observă în acest sens, că „știința nu este caracterizată de absența completă a valorilor, ci de o încercare riguroasă, disciplinată de a privi obiectiv, pe cât este de *uman posibil*, fenomenele studiate”²¹. „Mitul” unei sociologii pure, neaplicate, al cărei scop trebuie să fie numai recoltarea de informații, nu și utilizarea lor, este foarte greu de susținut. Sociologi printre care C. Wright Milles, Daniel Bell și Nathan Glazer au subliniat faptul că funcția principală a sociologului constă în a face critica societății și doar această critică legitimează rolul său profesional, care nu poate fi separat de activitatea de cetățean.

¹⁸ Alfred M. Mirande, *The Age of Crisis: Deviance, Disorganisation and Societal Problems*, New York, London, Harper and Row Publishers, 1975. p. 3.

¹⁹ Asociația Americană a Asistenților Sociali definește *social work* ca fiind „activitatea profesională de ajutorare a indivizilor, grupurilor sau comunităților, pentru a îmbunătăți funcționarea lor socială și a crea condiții favorabile îndeplinirii acestui scop” (Conform cu Helen Northen, *Social Work with Group*, second edition, New York, Columbia University Press, 1988, p. 3).

²⁰ Alfred M. Mirande, *op. cit.*, p. 3.

²¹ James Wander Zanden, *Sociology. A Systematic Approach*, second edition, New York, The Ronald Press Company, 1970, p. 8.

Pornind de la afirmarea necesității unei sociologii angajate, James W. Coleman și Donald R. Cressey apreciau că o definiție sociologică mai precisă a problemelor sociale ar putea fi următoarea: o problemă socială există atunci când apare o diferență considerabilă între idealurile unei societăți și realizările ei de fapt. Problemele sociale sunt create de incapacitatea de a bloca decalajul între modul în care doresc oamenii să fie lucrurile și modul în care sunt lucrurile în mod real²². În raport cu această definiție, sărăcia este o problemă socială, întrucât contrazice idealurile de bunăstare socială și egalitate a tuturor cetățenilor în ceea ce privește accesul la resursele de educație, muncă și locuire. Din acest punct de vedere, activitatea sociologilor și altor experți în studiul problemelor sociale s-ar putea concretiza în măsurarea decalajelor dintre aspirații și realizări. Dar, așa cum observă înșiși cei doi autori menționați, societatea contemporană nu posedă un singur sistem de valori și idealuri. Pentru acest motiv sociologii trebuie să decidă care dintre aceste valori și idealuri pot servi ca norme pentru a putea califica o anumită condiție ca fiind sau nu o problemă socială.

Dar această decizie repune, din nou, în discuție raportul dintre sociologia liberă de valori și sociologia angajată.

Se poate conchide, deci, că nu există criterii suficient de clare și de adecvate pentru a defini sau interpreta natura și esența problemelor sociale. Opiniile publicului, subiective, sunt lipsite de rigoare științifică, iar cele ale experților, cu toate că vizează obiectivitatea, sunt adeseori marginale în raport cu dezbaterile și preocupările publice. Acest scepticism nu a împiedicat, însă, dezvoltarea preocupărilor științifice în acest domeniu, sociologia problemelor sociale aducând contribuții importante la investigarea unor probleme cu care se confruntă întreaga societate, adeseori neconștientizate de publicul profan.

²²James William Coleman, Donald R. Cressey, *op. cit.*, p. 3.

TENDINȚE ALE EVOLUȚIEI SISTEMULUI DE SANȚIUNI APLICATE MINORILOR DELINCVENȚI DIN ROMÂNIA ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE

DAN BANCIU

1. NOȚIUNEA DE DELINCVENȚĂ JUVENILĂ ȘI AMBIGUITATEA CRITERIILOR EI DE DEFINIRE

Din punct de vedere al criteriului *normativului penal*, delincvența juvenilă include ansamblul actelor și faptelor cu caracter penal comise de tineri înainte de a ajunge la vârsta majoratului.

Acest criteriu de definire apare însă prea larg și nu permite o delimitare clară între *devianța penală* și *devianța socială*, întrucât el include deopotrivă, atât conduitele juvenile sancționabile penal, cât și alte acte sau fapte comise de minori și tineri care, deși se abat de la regulile de conviețuire morală și socială, nu reprezintă decât manifestarea „rupturii” și „crizei” de identitate manifestate la vârsta adolescenței (cum sunt, de pildă, așa numitele „tulburări de comportament juvenil” – iritabilitate, impulsivitate, instabilitate sau fuga de acasă și de la școală, abandonul școlar, vagabondajul, cerșetoria etc.).

În mod real, departe de a constitui un fenomen omogen, definit printr-o etiologie specifică și prin motivații stricte de natură antisocială, *delincvența juvenilă* cunoaște definiții și accepțiuni extrem de diverse în diferitele sisteme legislative, incluzând în această noțiune toate manifestările deviante și nonconformiste specifice vârstei adolescenței, alături de actele de încălcare sau transgresare a legii penale comise de minori. Pentru acest motiv, în sfera delincvenței juvenile sunt incluși, deopotrivă, „minori cu tulburări de comportament”, „minori problemă”, „minori în pericol moral și social”, „minori în conflict cu legea penală” etc.

Lipsa de uniformitate a diferitelor sisteme legislative privind definirea delincvenței juvenile împiedică aducerea la un numitor comun a diferitelor delikte și actelor deviante comise de tineri și clasificarea lor în funcție de un criteriu unic. Cu toate acestea, definirea și circumscrierea delincvenței juvenile se face în funcție de două criterii: vârsta majoratului penal și sistemul de sancțiuni și tratament aplicat minorilor delincvenți.

a. Vârsta majoratului penal.

Deși nu există o uniformitate a prescripțiilor normative privind vârsta majoratului penal, documentele O.N.U. adoptate la cel de al VII-lea Congres pentru prevenirea delincvenței și tratamentul delincvenților (Milano, 1989) stipulează că noțiunea de „tineri” trebuie aplicată tuturor indivizilor aflați sub vârsta de 25 de ani. Convenția O.N.U. privind drepturile copilului precizează, încă din primul articol, că ea este aplicabilă oricărei ființe umane sub vârsta de 18 ani, „cu excepția cazurilor în care vârsta majoratului este atinsă mai devreme, în funcție de legislația care este valabilă pentru aceste cazuri”.

Din nefericire vârsta *majoratului civil* diferă sensibil de cea a *majoratului penal* în funcție de diferitele legislații. Astfel, pentru o mare parte a sistemelor legislative europene, vârsta majoratului civil (momentul în care tânărul dobândește capacitatea deplină de exercițiu, putând exercita drepturi și a-și asuma obligații în numele propriu) este fixată, de regula la 18 ani, în timp ce vârsta majoratului penal este sensibil coborâtă. Ea variază de regulă între 16-18 ani, pentru majoritatea sistemelor penale, existând însă unele excepții și sub această limită, cum ar fi cazul legislațiilor scandinave (stabilită la 15 ani), Germania, Austria și Ungaria (fixată la 14 ani), Franța și Polonia (13 ani) etc.

Codul penal român, utilizând criteriul vârstei pentru definirea și sancționarea actelor antisociale comise de minori, stabilește următoarele limite de vârstă privind răspunderea penală a minorilor:

1. *minorilor aflați sub vârsta de 14 ani*, care nu răspund penal pentru faptele lor, întrucât există prezumția absolută că sunt lipsiți de *discernământ*, neavând deci capacitatea intelectuală, afectivă și volitivă de a percepe fapta ilicită și consecințele negative ale acesteia;

2. *minorii aflați între 14-16 ani*, care răspund penal numai dacă se dovedește (pe baza expertizei medico-psihiatrice) că au acționat cu *discernământ* (față de aceștia legea introduce doar o prezumție relativă în privința existenței sau inexistenței discernământului);

3. *minorii între 16-18 ani*, care răspund penal întocmai ca și adulții.

b. Sistemul de sancționare, tratament și resocializare.

Deși acesta diferă de la o țară la alta, în prezent se pot întâlni trei situații mai importante:

1. într-un număr de legislații penale, sistemul de sancționare a minorilor și tinerilor nu diferă prea mult de cel aplicat adulților, cu precizarea că, în cazul minorilor, măsurile și pedepsele adoptate sunt mai blânde și sensibil mai reduse față de cele aplicate adulților;

2. în alte cazuri, diferențele sunt foarte sensibile, structurându-se chiar un sistem special de sancționare și pedepsire a minorilor delincvenți, în care sunt utilizate, alături de sancțiunile privative de libertate, și sancțiuni alternative

constând din negocierea delincvent-victimă și repararea prejudiciilor, libertatea pe probațiune, prestarea unei munci benevole în folosul comunității etc;

3. în sfârșit în alte legislații, sistemul de sancționare a minorilor delincvenți combină elemente ale sistemului penal clasic (măsuri educative neprivative de libertate, alături de măsuri și pedepse privative de libertate) cu cele ale sistemului *medical-curativ*, fiind aplicat în special unor categorii de minori delincvenți handicapați fizic sau psihic și care necesită îngrijire, supraveghere și tratament special.

În prezent, potrivit Codului penal român în vigoare, (articolele 101–110) față de minorii cu răspundere penală (cei între 14–16 ani care au comis fapta cu discernământ și cei care au împlinit vârsta de 16 ani) pot fi aplicate de către instanțele de judecată *măsuri educative și pedepse*, individualizarea acestora făcându-se în funcție de gradul de pericol social al delictului, de starea fizică și de dezvoltarea intelectuală și morală a minorului, de comportamentul lui, de condițiile în care a fost crescut și educat, precum și de orice alte elemente de natură să caracterizeze persoana minorului.

Măsurile educative care pot fi adoptate de minorii delincvenți sunt următoarele (art. 101 C.P.):

a. *muștrarea*, care constă în dojenirea minorului și în semnalarea pericolului social al faptei comise, el fiind sfătuit să-și îndrepte comportamentul și să nu mai comită alte fapte penale, în caz contrar, instanța va proceda la adoptarea unei sancțiuni mai severe;

b. *libertatea supravegheată*, care constă în lăsarea minorului delincvent în libertate pe timp de un an, sub supravegherea deosebită a părinților, a celor care l-au înfiat sau a tutorelui. În cazul în care aceștia nu pot asigura supravegherea în condiții satisfăcătoare a minorului, instanța poate dispune exercitarea supravegherii, pe acel interval de timp, unei persoane de încredere, de preferință unei rude mai apropiate sau unei instituții desemnate legal cu supravegherea minorilor. Cu ocazia pronunțării acestei măsuri, instanța stabilește o serie de obligații și răspunderi ce revin persoanelor desemnate să exercite supravegherea minorului, atenționându-l pe minor asupra consecințelor nerespectării anumitor interdicții și anunțând, totodată, școala unde învață minorul sau unitatea la care acesta este angajat în vederea colaborării la activitatea de reeducare a minorului delincvent;

c. *internarea într-un institut (în prezent centru) de reeducare*, măsură adoptată față de minori care au comis delikte mai grave sau care manifestă comportamente delincvente structurate sau au comis delikte în grup organizat, precum și față de minorii în privința cărora aplicarea primelor două măsuri educative (*muștrarea*, *libertatea supravegheată*) nu au fost eficiente. Măsura internării se ia pe timp nedeterminat, însă nu poate dura decât până la împlinirea vârstei de 18 ani, deși instanța poate dispune prelungirea internării minorului în cauză pe o durată de cel

mult 2 ani, dacă consideră că este necesară pentru realizarea scopului internării (continuarea sau desăvârșirea pregătirii școlare sau profesionale a minorului);

d. internarea într-un institut medical-educativ, adoptată față de minorii delincvenți care, datorită stării lor fizice și psihice, au nevoie de un tratament medical și de un regim special de educație.

Pedepsele aplicate de instanțe minorilor delincvenți sunt: *amenda sau închisoarea*, ele fiind pronunțate numai dacă se apreciază că adoptarea unor măsuri educative nu sunt suficiente pentru reeducarea și resocializarea minorului. Limitele acestor pedepse se reduc la jumătate, în urma reducerii, în nici un caz minimul pedepsei nu va depăși 5 ani.

De asemenea, legislația penală în vigoare stipulează *măsura suspendării condiționate a executării închisorii* aplicate minorilor delincvenți, termenul de încarcerare incluzând durata pedepsei închisorii, la care se adaugă un interval de timp de la 6 luni la 2 ani, stabilit de instanță. O dată cu suspendarea condiționată a închisorii, instanța poate dispune aplicarea măsurii libertății supravegheate față de minorul în cauză, măsură ce nu poate dura decât până la împlinirea vârstei de 18 ani.

2. DINAMICA DELINCVENȚEI JUVENILE ÎN ROMÂNIA ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE ȘI REFLECTAREA EI ÎN EVOLUȚIA SISTEMULUI DE SANȚIONARE A MINORILOR DELINCVENȚI

Delincvența juvenilă constituie o problemă socială complexă, rezultată din interacțiunea unor *cauze sociale și individuale* și a unor condiții favorizante, a căror cunoaștere și explicare științifică trebuie să stea la baza măsurilor de politică penală și socială, menite să conducă la prevenirea și diminuarea treptată a delictelor comise de minori și tineri.

În momentul de față, se pun întrebări, se construiesc ipoteze, se avansează teorii și puncte de vedere extrem de diverse, se caută soluții și se încearcă, pe cât posibil, să se aducă la un numitor comun marea masă de date și informații rezultate din statistici sau cercetările de teren criminologice sau sociologice.

Indiferent de modalitatea de concepere și definire a fenomenului de delincvență juvenilă, statisticile justiției arată clar că, în perioada 1990-1995, delincvența juvenilă în România a cunoscut o intensificare a formelor sale de manifestare și o tendință de creștere permanentă în ansamblul infracționalității judecate. Minorii delincvenți reprezintă între 8% până la 10% din totalul persoanelor condamnate definitiv în perioada 1990-1995, față de 5% până la 6% cât reprezentau ei, înainte de 1989, în ansamblul delincvenței judecate. Numai în 1994, numărul de minori condamnați definitiv a crescut cu 31,4% față de anul 1993 și cu 12% în anul 1995, comparativ cu anul anterior.

În același timp, se constată și o schimbare „calitativă” a fenomenului de delincvență juvenilă concretizat în:

a. scăderea sensibilă a vârstei de la care minorii încep să comită fapte sancționate penal;

b. creșterea ponderii delictelor comise de minorii în grup (ocazional sau structurat);

c. creșterea numărului de minorii cu comportamente delincvente grave și reiterative, proporția furturilor, jafurilor și tâlhăriilor comise de minorii fiind în continuă creștere.

Mult mai semnificativ ni se pare faptul că, începând cu 1990, numărul minorilor sancționați definitiv de către instanțele de judecată a crescut de aproximativ 5 ori, de la 1 983 minorii condamnați în 1990 la 9 121 minorii condamnați în 1994:

Tabelul 1

Dinamica minorilor sancționați definitiv de instanțele de judecată (1990-1995)

Anul	Total minorii sancționați definitiv	Creșterea/Descrășterea față de 1990 (+ sau -)
1990	1 983	X
1991	3 784	+1 801
1992	4 590	+ 806
1993	6 940	+2 350
1994	9 121	+2 181
1995	9 785	+ 662

Sursa: Ministerul Justiției (în Statistica Socială, Culegere de date, București, 1995)

Se observă că, începând cu anul 1993, creșterea ponderii delictelor comise și judecate este tot mai pronunțată, semnalându-se, totodată, o intensificare a proporției delictelor comise de minorii cu violență și agresivitate (viol, agresiuni fizice, tâlhării, tentative de omor și chiar omoruri etc), precum și o sporire a delictelor comise de minorii în grup (uneori în participatie cu majorii).

Accentuarea intensității și gravității delictelor comise de minorii nu și-a găsit și un corespondent preventiv și curativ în sistemul de sancționare și judecare a diverselor fapte antisociale comise de minorii, evoluția alarmantă a fenomenului de delincvență juvenilă fiind influențată, într-o oarecare măsură, și de „eșecul” actualului sistem de sancționare a minorilor delincvenți. Astfel decretul nr. 218/1977, care prevedea sancțiunea reeducării minorilor numai în stare de libertate în cadrul unor colective de muncă sau învățatură (decret abrogat abia în anul 1992), nu a permis instanțelor de judecată să poată utiliza o gamă diversă de măsuri educative și pedepse față de minorii delincvenți, ceea ce a condus la „criza” de legitimitate a acestor instituții, opinia publică considerând că justiția nu poate contracara eficient fenomenul de delincvență juvenilă. În momentul de față, dificultățile legate de procesul de reformă a justiției, ca și cele legate de modificarea și definitivarea noului cod penal (și, în mod special, a unei legislații

penale pentru minori și tineri), conduc la înăsprirea sancțiunilor adoptate față de minorii delincvenți, ceea ce se concretizează în creșterea pedepselor privative de libertate pronunțate față de minori, care tind să reprezinte circa 50% în ansamblul de pedepse și măsuri educative:

Tabelul 2

Dinamica măsurilor educative și a pedepselor pronunțate de instanțe față de minorii delincvenți (1990–1994)

Tipul de sancțiune	1990	1991	1992	1993	1994
Minori sancționați definitiv	1 983	3 784	4 590	6 940	9 121
Încredințare colectiv de muncă sau învățătură	342	721	2 632	–	–
Internare în școli speciale de muncă și reeducare	1 641	3 072	1 958	–	–
Amendă	–	–	–	164	309
Închisoare	–	–	–	1 772	4 167
Suspendarea condiționată a executării închisorii	–	–	–	263	824
Măsuri educative din care:	–	–	–	4 741	3 821
– muștrarea	–	–	–	650	930
– libertate supravegheată	–	–	–	1 813	1 931
– internare centru reeducare	–	–	–	2 241	919
– internare centru medical-reeducativ	–	–	–	37	41

Sursa: Ministerul Justiției (în Statistica Socială, Culegere de date, București, 1995)

Analiza evoluției sancțiunilor adoptate față de minorii delincvenți relevă faptul că, spre deosebire de alte sisteme penale europene sau americane – unde se constată o prevalență a sancțiunilor neprivative de libertate aplicate minorilor delincvenți și, implicit, o diminuare a celor privative de libertate – în România situația este exact inversă, observându-se o creștere sensibilă a pedepsei cu închisoarea aplicată față de minorii delincvenți (de pildă, în 1994, din cei 9121 de minori judecați definitiv de către instanțe, 4 167 dintre aceștia au fost condamnați la închisoare, ceea ce reprezintă aproximativ 50% din totalul sancțiunilor). Fără a pune în discuție legitimitatea și eficiența activității instanțelor de judecată în scalarea diverselor pedepse și măsuri educative pronunțate față de minorii delincvenți, considerăm că utilizarea cu preponderență a sancțiunii închisorii s-ar putea datora următoarelor cauze:

a. încercarea instanțelor de a combate efectele fenomenului și nu cauzele reale ale acestuia, printr-o politică penală dusă dincolo de limitele normale ce ar putea justifica atitudinea severă și dură față de fenomenul delincvenței juvenile;

b. menținerea unei atitudini intolerante și neînțelegătoare a unor instanțe care pun sub semnul echivalenței fapte comise de minori cu cele comise de persoane

adulte, ignorând astfel substratul cauzal diferit al delictelor comise în perioada adolescenței de cele comise de către adulți;

c. considerarea de către instanțe ca fiind mult mai grave și periculoase faptele penale comise de către minori – și care merită un regim sancționator privativ de libertate – și adoptarea unei atitudini mai „blânde” și mai tolerante față de delictele comise de majori; față de autorii acestora instanțele pronunțând, de pildă, în 1995, în proporție de doar 35– 37% sancțiuni privative de libertate, comparativ cu 50% cât reprezintă pedeapsa închisorii adoptată față de minorii delincvenți condamnați în ultimul an.

Punând în felul acesta problema regimului de sancționare a minorilor delincvenți nu dorim, desigur, să eludăm substratul real al fenomenului de delincvență juvenilă și implicațiile sale pentru „poluarea” morală a societății. Dorim însă să atragem atenția că, pentru acest tip de comportament, evaluarea și sancționarea *juridică* apar uneori inadecvate și că a sancționa conduita unui adolescent aflat în „derivă” la fel cum sancționăm conduitele delincventului adult înseamnă a face din adolescenți și tineri victimele propriilor lor „educatori” și judecători.

O situație și mai alarmantă a relevă evoluția delincvenței juvenile descoperite și instrumentate de organele de poliție, datele acesteia diferind sensibil de cele ale delincvenței judecate și fiind mult superioare acesteia din urmă:

Tabelul 3

Dinamica delincvenței descoperite și instrumentate de organele de poliție (1990-1995)

Anul	Total minori participanți la delict	Creșterea/Descreșterea față de 1990 (+ sau -)
1990	5 490	X
1991	9 909	+ 4 419
1992	10 371	+ 462
1993	14 279	+ 3 908
1994	16 231	+ 1 952
1995	17 234	+ 1 003

Sursa: Ministerul de Interne (Situația operativă în perioada 1990-1995)

La fel ca și în statisticile justiției se observă că, începând cu anul 1993, delictele descoperite și instrumentate de organele de poliție includ tot mai multe acte și fapte penale comise de către minori în vârstă de 14-18 ani, care au răspundere penală. În același timp, diferențele sensibile între statisticile justiției și cele ale poliției privind fenomenul de delincvență juvenilă, s-ar putea datora:

a. activității de identificare și descoperire în timp util de către organele de poliție a unor acte și fapte ilicite comise de către minori, dar care nu întrunesc

ulterior elementele constitutive ale noțiunii de delict, nefiind deci considerate delictive propriu-zise de către organele procuraturii;

b. existenței în cadrul categoriei de vârstă de 14–18 ani, a unor minori care au comis fapte penale, dar sunt lipsiți de discernământul necesar (și, implicit, de răspundere penală) și față de care au fost adoptate măsuri de protecție și ocrotire socială;

c. derulării procesului judiciar, pe parcursul căruia nu toate faptele antisociale comise de anumiți minori sunt judecate și sancționate de către instanțe din diferite motive.

Datele oferite de statisticile poliției atestă însă o creștere sensibilă a delictelor comise cu violență și agresivitate în care au fost antrenati o serie de minori, precum și o înmulțire a delictelor comise de minori în grup (ocazional sau organizat), ceea ce le conferă un grad sporit de gravitate și pericolozitate socială. Aceleași statistici relevă și o creștere continuă, dar constantă, a ponderii minorilor sub vârsta de 14 ani, care fiind lipsiți de discernământ nu răspund penal, ei fiind sancționați în conformitate cu prevederile legii 3/1970 (plasament familial, supraveghere deosebită, internare într-un centru școlar sau institut medical-educativ de profil):

Tabelul 4

Dinamica minorilor sub vârsta de 14 ani care au comis delictive (1993–1995)

Anul	Total minori participanți la delictive	Creștere/Descrescere față de 1993 (+ sau -)
1993	2 281	X
1994	2 301	+ 20
1995	3 167	+866

Sursa: Ministerul de Interne (Situația Operativă în perioada 1990–1995)

Fenomenul de *predelinvență juvenilă* (constituit din ansamblul de acte și fapte penale comise de minorii care nu au răspundere penală) include o categorie diversă și neomogenă de minori, începând cu cei fugiți sau alungați de acasă, abandonati de părinți și care vagabondează pe străzi („copiii străzii”) și terminând cu minorii internați în instituții de protecție și ocrotire socială pentru diferite motive (părinți decedați sau necunoscuți, minori lipsiți de protecție familială, minori cu diferite deficiențe care au nevoie de îngrijire socială, precum și minori neșcolarizați, cu eșec sau abandon școlar).

3. O ALTERNATIVĂ LA PEDEAPSA CU ÎNCHISOAREA APLICATĂ MINORILOR – PRESTAREA UNEI MUNCII BENEVOLE ÎN FOLOSUL COMUNITĂȚII

Încercând adaptarea legislației române privitoare la sancționarea minorilor delincvenți la ansamblul de norme și principii stipulate de Convenția O.N.U.

privind drepturile copilului și la cele internaționale privind administrarea justiției pentru minori, începând din anul 1994, Ministerul Justiției, în colaborare și cu sprijinul reprezentanților UNICEF în România și cu organizația F.E.M.O. (Belgia), a inițiat realizarea unui program experimental privind prestarea de către minorii delincvenți a unei munci benevole în folosul societății, care să constituie o alternativă la pedeapsa închisorii. O asemenea măsură este legiferată într-o serie de țări în care rata delincvenței juvenile este destul de ridicată (Franța, Belgia, Suedia, Norvegia, Italia, Anglia, Canada etc), ea înscriindu-se în politica penală actuală fundamentată pe ideea diminuării treptate a sancțiunii închisorii aplicată minorilor, în favoarea altor măsuri educative și sociale și de tratament în stare de libertate.

În vederea realizării acestui experiment, a fost constituită o echipă interdisciplinară de cercetare-acțiune și recuperare socială (ECARS)*, alcătuită din judecători, juriști, sociologi, psihologi și asistenți sociali care, pe parcursul a doi ani de zile (1995–1996), a asigurat derularea experimentului și evaluarea eficienței aplicării acestei măsuri pe un eșantion de minori delincvenți. Derularea experimentului a fost sensibil îngreunată datorită necesității înscrierii lui în cadrul legal oferit de legislația penală în vigoare, în care nu există prevăzută măsura prestării de către minorii delincvenți a unei munci benevole în folosul societății. Pentru acest motiv, alcătuirea și selectarea eșantionului de minori delincvenți supuși experimentului a întâmpinat o serie de dificultăți, numărul de cazuri rezolvate fiind insuficient decelării unor concluzii relevante și generalizatoare care să permită o evaluare completă a eficienței măsurii.

3.1. SCOPUL, OBIECTIVELE ȘI IDEILE DE BAZĂ ALE PROGRAMULUI

Programul privind „O alternativă la pedeapsa închisorii aplicată minorilor – prestarea unei munci benevole în folosul societății” își propune explorarea interdisciplinară a regimului de sancțiuni penale și educative adoptate față de minorii delincvenți, în contextul legislației românești din perioada de tranziție, având ca scop realizarea unui model de măsură educativă care să permită resocializarea și reinscrierea delincvenților minori în stare de libertate... Derularea programului urmărește un dublu aspect: **a.** practic-aplicativ, de experimentare a unor forme de sancțiuni educative întemeiate pe terapia socială în locuri deschise, prin menținerea minorului delincvent în contextul familial, școlar și profesional în care se desfășoară resocializarea acestuia; în acest proces, minorul este permanent îndrumat și ajutat de către agenții de resocializare să realizeze o „ruptură” cu trecutul și să îndeplinească anumite roluri („role-playing”) care să-i stimuleze

* Echipa a fost coordonată de consilier juridic Ioana Doru, din ea făcând parte: Mariana Suci (psiholog), Gheorghe Sacaloros (psiholog), Rodica Ghețau (asistent social), Liviu Manea (sociolog), Smaranda Poenaru (asistent social), Dan Banciu (sociolog).

adoptarea unor conduite și comportamente dezirabile, să-i asigure, în final, recuperarea și reinserția lui normală în viața socială; **b.** teoretic-metodologic, de cercetare și evaluare – pe baza studiilor de caz, a biografiilor sociale, a unor convorbiri intensive realizate cu minorul și familia acestuia – a eficienței măsurii prestației în folos comunitar, în vederea introducerii sale în legislația penală.

Întrucât realizarea programului are caracterul de cercetare-acțiune-recuperare socială, obiectivele sale urmăresc prioritar:

a. resocializarea minorului delincvent, prin realizarea de către acesta a unor activități sociale în folosul comunității, activități ce constau dintr-un număr de ore de muncă în cadrul unor instituții de interes public;

b. acordarea de asistență socială, pedagogică și educativă minorului delincvent pe tot parcursul desfășurării prestației, de către membrii echipei desemnate în acest scop;

c. revigorarea valențelor formative și educative ale principalelor instanțe de socializare (familie, școală, grup profesional, asociații obștești etc), prin implicarea acestora în procesul de reinserție socială a minorului delincvent;

d. sensibilizarea principalelor instituții și organisme cu rol sancționator și de control social, precum și a opiniei publice, în direcția acceptării treptate a multiplicării unor forme de tratament în stare de libertate a minorilor delincvenți.

Principiile generale pe baza cărora se derulează programul sunt:

a. cooperarea permanentă a echipei desemnate cu experimentarea acestei măsuri alternative cu instanțele de judecată, minorii în cauză, familiile acestora, instituțiile în care se realizează prestația, precum și cu alte organisme cu rol de protecție și ocrotire socială (oficii de asistență socială, autorități tutelare etc);

b. realizarea *acceptului* minorului delincvent și a familiei acestuia față de modalitățile practice de desfășurare și realizare a prestației;

c. desfășurarea orelor de muncă în folosul societății în afara programului școlar sau profesional al minorului (de regulă, la sfârșitul săptămânii sau în timpul vacanțelor școlare) și alegerea locurilor de muncă care să aibă în vedere pregătirea minorului, starea lui de sănătate, preferințe etc;

d. păstrarea *confidențialității și discreției* (pe cât posibil) pe timpul derulării prestației, în vederea evitării „etichetării” și „stigmatizării” minorului și diminuării dificultăților de adaptare.

3.2. DERULAREA ȘI EVALUAREA MĂSURII PRESTAȚIEI MUNCII BENEVOLE ÎN FOLOSUL SOCIETĂȚII

Specificul măsurii prestației unei munci benevole în folosul societății de către minorii delincvenți constă în menținerea acestora în *mediul lor familial și*

școlar fără nici o interdicție sau restricție de libertate, ei fiind însă obligați să desfășoare gratuit o serie de activități în organisme și instituții de interes public, fiind și ajutați social, educativ și pedagogic de o echipă interdisciplinară de specialiști.

Condițiile impuse de echipa ECARS pentru derularea prestației de către minorii delincvenți selecționați au fost următoarele:

- a. garantarea anonimatului minorului la locul unde își desfășoară prestația (în special, discreția totală cu privire la faptele penale comise);
- b. desfășurarea orelor de muncă nu trebuie să împietzeze obligațiile școlare sau profesionale ale minorului și nici să influențeze starea sa de sănătate;
- c. activitățile pe care le desfășoară trebuie să fie realizate numai în instituții și organisme de interes public, nu și privat.
- d. activitățile propuse pentru prestație nu trebuie să conducă la umilirea sau descurajarea minorului, ci trebuie să contribuie la responsabilizarea acestuia.

Activitățile propuse de echipă pentru derularea prestației au fost extrem de diverse: *activități manuale* (zidărie, tâmplărie, pictură, mecanică, reparații auto), *activități casnice* (grădinărit, bucătărie, deservire), *munci de birou și bibliotecă* (arhivă, bibliotecă, calculator), *activități sociale* (în case și cămine de bătrâni și handicapați, spitale, școli speciale etc).

Din nefericire, nu toate aceste obiective, principii și idei generoase au putut fi transpuse efectiv în practică, pe parcursul derulării prestației intervenind o serie de disfuncții și neconcordanțe, datorate diferențelor de selectare a locurilor de prestație, ritmului desfășurării orelor de muncă, reticențe manifestate de unele instituții de a primi minori delincvenți etc.

3.3 ASPECTE RELEVANTE REZULTATE DIN ACTIVITATEA DE REALIZARE A PRESTAȚIEI

Deși până în momentul de față numărul de cazuri rezolvate de către echipă este insuficient pentru avansarea unor concluzii generale și valide, totuși unele aspecte ni se par a fi mai semnificative și relevante pentru modalitatea concretă de realizare a programului-experiment în general, de completare și continuare în special.

- a. Un prim aspect se referă la faptul că, în general, atât minorii în cauză, cât și familiile acestora au fost de acord cu măsura propusă de echipă de a realiza o prestație benevolă în folosul societății, garantând cooperarea cu echipa și acceptând sprijinul social, educativ și pedagogic al acestuia. În consecință, majoritatea covârșitoare a minorilor selecționați au semnat protocolul de realizare a prestației, la fel și părinții lor, acceptând să fie repartizați într-o instituție de interes public unde, sub garanția păstrării anonimatului față de antecedentele lor penale, să realizeze:

săptămânal un număr de ore și de activități neremunerate. Cu toate acestea, au existat câteva cazuri de minori care, după ce și-au dat acordul verbal în favoarea măsurii, nu s-au mai prezentat la convocările echipei, sustrăgându-se, în final, de la executarea pedepsei. În alte cazuri, datorită prelungirii formalităților și procedurilor de realizare a testării psihologice a minorilor, definitivării anchetelor sociale și întocmirii protocolului prestației, pentru unii minori selectați în eșantion s-a prescris măsura libertății supravegheate sau cea a suspendării condiționate a sancțiunii închisorii, în timp ce alți minori au împlinit vârsta de 18 ani, nemaiputând fi contactați pentru realizarea prestației. În sfârșit, a existat cazul unui minor în care, deși membrii echipei au făcut toate demersurile necesare pentru a-l plasa la o unitate publică, nu s-a putut realiza prestația datorită refuzului minorului și al părinților acestuia pe motive subiective (nu numai minorul respectiv a fost vinovat, să execute prestația și cei care au participat alături de el la delict etc).

b. Un al doilea aspect vizează *selectarea instituțiilor* în care minorii au executat prestația și stabilirea *tipurilor de activități* pe care aceștia urmau să le realizeze. Cu toate că echipa ECARS a făcut suficiente demersuri pe lângă numeroase instituții, ministere și departamente, foarte puține instituții de interes public s-au arătat interesate și dornice să coopereze la derularea experimentului. Au fost obținute locuri de muncă pentru minori doar într-o serie de școli profesionale speciale pentru copii cu diferite deficiențe, la un institut de protecție a mamei și copilului și la un institut de cercetare. Nu s-au putut obține locuri de muncă în instituții medicale, de asistență a persoanelor în vârstă, în instituții cultural-sportive, administrative, bibliotecii, instituții de cult, instituții ale domeniului public, instituții de deservire și prestări-servicii: care ar fi putut multiplica și diversifica tipul de activități urmat să fie desfășurat de minori. Pentru acest motiv, nu s-a putut realiza o repartizare a minorilor în instituții și locuri de muncă în funcție de preferințele și aptitudinile lor, și numai în funcție de oportunitățile oferite în acel moment, ceea ce a creat un sentiment de decepție și resemnare la unii minori (cu excepția celor care au prestat activități tehnice și de birou în institutul de cercetare).

c. Un al treilea aspect vizează modalitățile concrete de stabilire a *ritmicității* și *numărului zilnic de ore* destinate prestației, precizarea obligațiilor ce revin părților implicate în derularea prestației (minor, unitate beneficiară, ECARS) și formele de îndrumare, sprijin și control ale minorului. Deși numărul de ore destinat prestației a fost inițial stabilit la 50–80, din rațiuni practice echipa a fost nevoită să stabilească un număr de ore sensibil redus față de cel prevăzut în proiect, considerând că 25–30 de ore sunt suficiente pentru prestație. De regulă, minorii trebuiau să presteze aceste ore de muncă în afara programului de școală sau profesional, sâmbăta sau duminica sau în timpul vacanțelor școlare. Întrucât, la sfârșitul săptămânii instituțiile care s-au angajat să asigure prestația nu funcționează, echipa ECARS a fost nevoită să opteze pentru cea de a doua variantă

– prestarea orelor de muncă de către minori în timpul vacanței școlare. Pentru acest motiv, perioada prestației a fost concentrată pe un interval de 2–3 săptămâni, stabilindu-se aproape zilnic un număr de ore în care minorii urmau să realizeze diverse activități. Soluția s-a dovedit a fi benefică, întrucât minorii au putut fi sprijiniți mai direct de echipa ECARS aproape zilnic, preferând să efectueze prestația într-o perioadă concentrată decât într-una mai întinsă, ceea ce le-ar fi creat dificultăți de deplasare, transport, prezență la școală etc.

d. În sfârșit un ultim aspect se referă la *relațiile minorului la locul de muncă și la cooperarea lui cu personalul din instituția în care s-a realizat prestația*. Conform protocolului de realizare a prestației, fiecare minor a fost însoțit și îndrumat la locul de muncă de către un membru al echipei ECARS, instituția beneficiară desemnându-și realizarea unei cooperări mai intense cu instituțiile în care minorii își desfășură prestația, urmând ca protocoalele respective să fie adaptate fiecărui caz în parte, evitându-se astfel standardizarea și uniformizarea lor (în privința perioadelor de derulare a prestației, numărului de ore, ritmicității, activității propuse etc).

Deși cazurile rezolvate nu ne permit avansarea unor concluzii definitive, măsura prestării unei activități în folosul societății de către minorii delincvenți poate fi apreciată ca fiind benefică din următoarele considerente:

a. permite resocializarea și reeducarea tânărului delincvent în stare de libertate, pe baza deschiderii și normalizării cadrului social, familial și relațional în care acesta trăiește;

b. implică participarea comunității sociale (judecătoria, echipă ECARS, instituții de interes public, autorități tutelare, servicii de asistență socială etc) la „modelarea” și executarea unei sancțiuni juridice, conducând la statuarea unei charte a drepturilor și obligațiilor reciproce delincvent-victimă-comunitate;

c. permite evitarea, pe cât posibil, a consecințelor proceselor de „etichetare” și „stigmatizare” a minorului delincvent, ceea ce reprezintă o garanție pentru reinsertia lui normală în societate;

d. conduce la „socializarea” și „umanizarea” dreptului și legislației penale privitoare la minorii delincvenți, prin constituirea treptată a primelor elemente de protecție și asistență socială și juridică a minorului, simplificarea procedurii judiciare privind cazurile cu minori, stingerea prin „conciliere” și „negociere” a conflictului delincvent-victimă și implicarea comunității sociale în realizarea justiției pentru minori.

JUSTIȚIA REPARATORIE ȘI FILOSOFIILE INTERVENȚIEI PENALE*

JEAN TREPANIER

Școala de Criminologie și Centrul Internațional de Criminologie Comparată,
Universitatea din Montréal

Care este locul deținut de „justiția reparatorie” în contextul filosofiilor care au orientat acțiunile penale exercitate de tribunalele pentru minori de la înființarea lor la începutul secolului? Această problemă poate fi abordată prin examinarea obiectivelor acțiunilor penale. Opțiunea este dublu motivată. Pe de o parte, aceste obiective exprimă filosofiile subiacente. Pe de altă parte capacitatea noastră de a atinge obiectivele constituie o bază a legitimității¹ acțiunilor și filosofiilor care le inspiră. Măsura legală aplicată unui tânăr contravenient poate fi legitimă doar dacă există certitudinea că obiectivul în funcție de care a fost aplicată această măsură poate fi atins. Legitimitatea acțiunii și filosofiei care îi dă forma devin discutabile în absența acestei certitudini. De altfel, criza de legitimitate se află la originea multor dezbateri pe marginea justiției pentru minori, dezbateri care au avut loc în ultimele decenii și care au forțat această justiție să se îndrepte către noi modele, cum ar fi acela al justiției reparatorii.

Obiectivele acțiunilor penale pot fi grupate în trei categorii: condamnarea, prevenirea delincvenței (prevenirea generală prin disuasiune^{**} generală sau prin denunț; prevenire individuală prin disuasiune individuală, neutralizare sau măsuri de tratament și reabilitare, de ajutor sau educație) și reparația². În mod evident

* Instituția reparatorie și tinerii.

¹ Aici se face referire la *legitimitatea* măsurilor aplicate (la caracterul lor corect echitabil, rezonabil) și nu numai la *legalitatea* lor (la conformitatea cu legea). Legalitatea unei decizii judecătorești este necesară, în mod normal, pentru ca aceasta să fie legitimă, dar nu este suficientă pentru a-i asigura legitimitatea.

^{**} Disuasiune = deturnare de la hotărârea inițială prin convingere, descurajare.

² Clasificarea obiectivelor pe care o prezentăm aici este inspirată din clasificarea făcută de Jean-Paul Brodeur și Pierre Landreville în *Finalités du système de l'administration de la justice pénale et planification des politiques*, Universita din Montreal, Școala de criminologie, 1979. Asupra aplicării obiectivelor în cazul justiției pentru minori, a se vedea următoarele două texte: Michel van de Kerchove, *Semnification juridique de la sanction en matière de délinquance juvénile*, în Colette de Troy, Françoise Tulkens et Michel van Kerchove (eds.), *Délinquance des jeunes*:

ideea de justiție reparatorie aparține ultimului obiectiv. Să abordăm deci succesiv aceste obiective, încercând să le definim, analizând pertinenta lor privind justiția pentru minori și evocând în același timp anumite probleme pe care le ridică capacitatea noastră de a atinge aceste obiective. Vom încerca astfel să situăm ideea de justiție reparatorie în raport cu orientările care au dat formă justiției pentru minori, având tot timpul în vedere ideea de a se ști dacă reparația poate oferi o bază valabilă legitimității deciziilor care au fost luate.

Să facem precizarea că, în paginile care urmează, expresia „justiția pentru minori” nu este proprie doar instanței judecătorești. În mai multe țări, ultimele două decenii au fost martorele extinderii acțiunilor practicate în afara forumului judiciar, context în care un minor poate accepta executarea unei pedepse, când se evită urmărirea în justiție. Aceste acțiuni par să intre în domeniul justiției minorilor în aceeași măsură ca și acțiunile a căror executare este impusă de judecător. Pe de o parte, măsurile practicate fac parte, cel mai adesea, dintre cele ordonate de judecător pentru minorii care sunt supuși judecății acestuia. Pe de altă parte, deși în mod obișnuit se impune ca aceste acțiuni extrajudiciare să nu fie realizate decât cu consimțământul minorului, nu trebuie să se piardă din vedere dimensiunea coercitivă care persistă: aceste măsuri nu sunt cerute de către minor și, cel mai adesea, acesta nu consimte decât pentru a evita urmările.

Încă de la început se impun câteva precizări. Mai întâi, fie și numai din cauza limitelor de spațiu, problemele abordate nu sunt schițate decât în linii mari. În afară de aceasta, dincolo de trăsăturile convergente, justiția pentru minori nu este aceeași peste tot. Observațiile care urmează trebuie considerate ca reflectând tendințe de ordin general, a căror materializare se face în proporții diverse, în diferite țări.

De altfel, problema capacității noastre de a atinge obiectivele va fi abordată în lumina unor lucrări de cercetare competente. Numărul și complexitatea acestor lucrări și concluziile la care ajung exclud prezentarea lor în detaliu. Trebuie să ne limităm la o schițare scurtă a esenței concluziilor de ansamblu care se pot desprinde din aceste lucrări. Merită să amintim semnificația acestora. Concluzia ar fi clară în cazul în care s-ar putea demonstra capacitatea noastră de a atinge un obiectiv. În caz contrar, lipsa evidenței capacității noastre de a atinge obiectivul nu ar trebui interpretată ca o incapacitate de a-l atinge; ea va pune totuși problema legitimității deciziei prin care o măsură ar fi impusă unui adolescent în numele atingerii acestui obiectiv.

I. CONDAMNAREA

Condamnarea decurge dintr-o sancțiune, o pedeapsă impusă unei persoane pentru că a meritat-o. Pedeapsa nu vizează aici o finalitate utilitară: pedeapsa nu este impusă în vederea protecției societății. Intenția este mai degrabă de a stabili echilibrul moral distrus de infracțiune, forțându-l pe delincvent să-și ispășească pedeapsa.

Nu s-ar putea sugera că pedeapsa ține de justiția reparatorie: restabilirea echilibrului moral nu poate fi considerată o formă de reparație? Abordând astfel această problemă ar fi utile două precizări. Mai întâi, condamnarea nu oferă reparație victimei infracțiunii, fie că această reparație se referă la daunele cauzate de infracțiune, fie la reparația legăturilor dintre victimă și infractor. Legea Talionului, care rămâne probabil cea mai pură expresie a corecției, a demonstrat-o foarte bine: faptul de a-i scoate ochii infractorului nu-i redă victimei vederea, nici nu-i compensează în alt mod pierderea vederii, nici nu repară legăturile pe care le-ar fi putut menține cu delincventul. Se poate vedea aici echivocul poziției aceluia care, în numele victimelor, cer o mărime a pedepsei impuse delincvenților – echivoc care nu este străin de faptul că victimele infracțiunilor au fost lăsate în mod tradițional în seama justiției penale. În privința societății, restabilirea echilibrului moral poate fi un element de reparație simbolică, dar nu este suficient: ideea de justiție reparatorie ni se pare că presupune un gest reparatoriu din partea delincventului, în timp ce condamnarea implică mai degrabă faptul că o pedeapsă i-a fost impusă.

Se poate ajunge la condamnare prin ansamblul de măsuri cu caracter punitiv de care dispune justiția, fie că este vorba de acțiuni privative de libertate, de amenzi ș.a.m.d.. Se poate concepe chiar că o măsură, cum ar fi lucrările de interes comunitar, să fie prezentată unui adolescent ca o perspectivă de condamnare. Este o ilustrare a modului în care aceeași măsură poate să aibă obiective diferite, în funcție de situația în care aceasta este impusă sau poate avea obiective multiple în contextul unei situații date. De aici concluzia că este extrem de dificil a aprecia până la ce punct recurg tribunalele la condamnare în practica lor cotidiană: statisticile judiciare ne informează asupra ponderii unora dintre măsurile la care se recurge fără a ne informa care au fost obiectivele acestor măsuri. A determina natura măsurii nu este suficient pentru a cunoaște obiectivul (sau obiectivele) care i-au fost atribuite. Consultarea justiției minorilor, ca și a legii jurisprudenței ne dau informații asupra reticenței întretinute în privința perspectivelor exclusiv de condamnare. Legislația unor țări nu recunoaște sancțiunile cu caracter punitiv; și acolo unde acestea sunt aplicate, tendința este utilitară, în scopul detumării de la convingera inițială.

Nu trebuie, totuși, să tragem concluzia că în ceea ce privește condamnarea nu există relevanță pentru practicile justiției minorilor, chiar atunci când nu este citată ca obiectiv al măsurilor impuse, adesea se reține un principiu derivat: principiul proporționalității între gravitatea infracțiunii și importanța măsurii

penale. Acest principiu decurge din abordarea retributivă, prin care ar fi nedrept ca pedeapsa să nu fie aplicată în funcție de gravitatea faptei comise. Regăsim aici perspectiva Comisiei Canadiene asupra Determinării Pedepsei, pentru care condamnarea „oferă mai degrabă o justificare morală pentru impunerea de sancțiuni, decât un obiectiv către care acestea pot să aspire”³. Sancțiunea poate fi aplicată în cadrul limitelor permise de această justificare morală. Fără a-i atribui condamnării rolul de obiectiv, se ia în considerare un principiu limitativ care fixează marjele pe care acțiunea penală nu le poate depăși. Pertinența principiului proporționalității nu este aceeași în toate regimurile juridice: ea depinde de nivelul acțiunii penale permis în funcție de persoana minorului delincvent și de nevoile acestuia (cum este cazul unor legislații naționale în care minorul delincvent este considerat un copil care se află în pericol) sau de infracțiunea pe care a comis-o.

Acolo unde este admisă, condamnarea apare ca un obiectiv care poate fi atins: este suficient ca unei infracțiuni să-i fie acordată o pedeapsă adecvată pentru ca obiectivul să fie atins. Acestea fiind zise, trebuie adăugat că evaluarea gravității morale a infracțiunii poate pune probleme serioase în cazuri concrete.

II. PREVENIREA COMPORTAMENTELOR DELINCVENTE

Prevenirea comportamentelor delincvente constituie fără îndoială obiectivul căruia i se atribuie cel mai adesea măsurile aplicate minorilor delincvenți. Aceasta se înțelege cu atât mai bine cu cât de acest obiectiv se vorbește atunci când se vizează protecția societății. El poate îmbrăca diverse forme prin care se urmărește influențarea comportamentului membrilor societății în general (prevenire generală) sau prevenirea recidivei la persoanele făcând obiectul unei hotărâri judecătorești (prevenirea individuală).

A. PREVENIREA GENERALĂ

Se pot distinge două forme de prevenire generală: disuasiunea generală și denunțul.

1. Disuasiunea generală

O măsură care vizează disuasiunea generală caută să-i determine pe majoritatea cetățenilor să respecte legea, insuflându-le teama de a fi obiectul unei sancțiuni dezagreabile (în mod obișnuit sub formă de pedeapsă), în cazul în care ar comite infracțiuni. Cel mai adesea, disuasiunea generală este prezentată ca

³ Comisia Canadiană de Determinare a Pedepsei; *Réformer la sentence: une approche canadienne*, Ottawa, Approvisionnement et Services Canada, p. 155.

vizându-i pe toți cetățenii. Se poate vorbi și de o formă mai precisă – disuasiunea restrânsă – vizând în principal anturajul minorului, și în special pe cei asemeni lui, susceptibili de a avea activități delincvente.

Nu este evident până la ce punct disuasiunea generală motivează deciziile luate de justiția minorilor. Orice măsură în sine percepută ca dezagreabilă ar putea fi impusă în numele disuasiunii (chiar dacă măsurile cu caracter mai pronunțat punitiv ar părea la primă vedere cele mai vizate). Aceasta include deci toate măsurile la care poate recurge justiția, de la punerea sub supraveghere până la scuze adresate victimei, libertate supravegheată sau muncă pentru interesul colectivității. A nu se înțelege că, în practică, recurgerea la toate aceste măsuri se face în numele disuasiunii generale: tribunalele pentru minori au în privința acestui obiectiv rezerve mult mai mari decât cele pentru adulți.

Aceste rezerve nu sunt dezmințite de cercetări, care nu confirmă impactul disuasiunii generale în măsura în care ne-am aștepta atunci când este vorba de sentimentul popular. Michel van de Kerchove consideră contradictorii și nesigure rezultatele cercetărilor empirice relative la eficacitatea acestei funcții⁴. Comisia canadiană însărcinată cu stabilirea pedepsei o consideră „un evantai de opinii mergând de la prudența maximă la scepticism categoric”⁵. Pentru Maurice Cusson efectul disuasiv pe care-l presupune riscul de a fi condamnat sau încarcerat atrage mai multe rezerve decât acela de a fi arestat⁶. În Statele Unite raportul făcut de Panel on Research on Deterrent and Incapacitating Effects de la National Research Council ajunge la concluzia că, în ciuda argumentelor care sprijină existența disuasiunii generale, nu este încă posibilă o concluzie afirmativă pe această temă: se impune prudența științifică datorată validității limitate⁷ a rezultatelor cercetărilor și numărului de explicații posibile a acestor rezultate. Ar fi penibil pentru un tribunal să-și bazeze o hotărâre pe afirmația că eficacitatea disuasiunii generale a fost demonstrată științific. Existența și dimensiunea acesteia din urmă sunt plauzibile, dar rămân încă de demonstrat.

Semnele de întrebare care există față de disuasiunea generală sunt îndreptățite atunci când se referă la justiția minorilor: aceste decizii au foarte puțină transparență nefiind date decât foarte rar publicității. Numai persoanele care sunt informate asupra deciziilor luate pot fi eventual convinse de ele. Or, cine cunoaște deciziile luate de un tribunal al tinerilor? În principal membrii din anturajul minorului: familia lui și cei asemeni lui, cu care ar fi putut face aceste gesturi

⁴ Michel van de Kerchove, *Signification juridique de la sanction en matière de délinquance juvénile*, în *loc. cit.*, p. 173.

⁵ Comisia Canadiană de Determinare a Pedepselor; *Réformer la sentence: une approche canadienne*, p. 149.

⁶ Maurice Cusson, *Le controle social du crime*, Paris, Presses Universitaires de France, 1983, p.164.

⁷ Panel on Research on Deterrent and Incapacitating Effects, *Report of the Panel* în Alfred Blumstein, Jacqueline Cohen și Daniel Nagin (eds.), *Deterrence and Incapacitation: Estimating the Effects of Criminal Sanctions on Crime Rates*, Washington National Academy, 1978, p.7.

ilegale. Deci, cu excepția anumitor procese excepționale care sunt cunoscute de public, disuasiunea poate acționa numai asupra anturajului minorului. Mai degrabă disuasiunea restrânsă pare un concept mai potrivit domeniului justiției minorilor, decât disuasiunea generală.

Să adăugăm că obiectivul disuasiunii generale pare străin ideii de justiție reparatorie.

2. *Denunțul*

Comiterea unei infracțiuni constituie o violare a unei valori sociale care vizează protejarea legii. Reacționând la această infracțiune, tribunalele reafirmă norma pe care această violare ar fi putut-o leza (ceea ce explică motivul pentru care acest obiectiv este așa de important în reafirmarea normelor sau valorilor). Denunțând infracțiunea, tribunalele semnaleză cetățenilor care sunt comportamentele care trebuie stigmatizate și, în consecință, care sunt conduitele corecte; readuc în conștiința lor existența și forța normei, în vederea obținerii adevizării lor la aceasta și a menținerii ordinii sociale.

Se poate viza denunțul prin orice măsură care marchează dezaprobarea comportamentului denunțat, ceea ce include ansamblul măsurilor penale privind minorii. Nu se poate trage concluzia că măsurile sunt impuse neapărat în vederea atingerii acestui obiectiv, deciziile justiției minorilor lăsând adesea impresia că acest obiectiv este prezent într-o manieră mai degrabă implicită decât explicită.

Este de altfel dificil a vedea în denunț un element reparatoriu. Nu numai că acesta nu aduce nimic victimei, dar stigmatizarea pe care o atrage acțiunea se extinde adesea și asupra autorului, contribuind astfel la excluderea lui din grupul social. În acest sens, efectele denunțului ar putea fi considerate mai degrabă incompatibile cu o justiție reparatorie, în contextul căreia reparația adusă de către delincvent ar trebui să-i favorizeze integrarea în grupul social.

Poate fi atins acest obiectiv? Un răspuns afirmativ ar părea plauzibil și rezonabil, dar cu condiția ca deciziile în această problemă să fie făcute publice, ceea ce nu este cazul în mod obișnuit în contextul justiției minorilor. Ca și în cazul disuasiunii, ar fi mai util a se vorbi despre o denunțare restrânsă, axată pe anturajul minorului. Nu dispunem însă de nici o verificare științifică, care să vină în sprijinul sau să contrazică această ipoteză.

B. PREVENIREA INDIVIDUALĂ

În mod frecvent, măsurilor penale li se atribuie rolul de a preveni recidiva la o persoană căreia i-a fost aplicată măsura. În acest caz se vorbește despre prevenirea individuală. Există trei moduri de a viza acest obiectiv: neutralizarea, disuasiunea individuală, precum și reabilitarea și comportamentul (transformarea, schimbarea).

1. Neutralizarea

Prin neutralizare se încearcă prevenirea recidivei în cazul unui delincvent, prin plasarea într-o poziție care să-i facă imposibilă recidiva. Punerea sub observație într-un mediu care să garanteze securitatea constituie măsura care, în mod obișnuit, răspunde acestui obiectiv. Avantajul pe care-l oferă neutralizarea provine în mare măsură din aceea că se știe că o parte însemnată a delincvenței este comisă de o minoritate de delincvenți. Măsurile de neutralizare vizează prevenirea comiterii unui număr apreciabil de acte de delincvență, prin neutralizarea infractorilor cei mai activi.

Neutralizarea se distinge de corecție în mai multe privințe. Trebuie, însă, să insistăm asupra uneia dintre ele. În timp ce prin condamnare se vizează sancționarea unui gest consumat, neutralizarea caută să prevină fapte viitoare. Ea implică, deci, identificarea persoanelor care vor comite în viitor acte de delincvență și punerea lor în regim de detenție, pentru a preveni comiterea acestor fapte. Nu se poate alege o măsură neutralizantă în funcție de gravitatea infracțiunii comise, pentru că nu se urmărește sancționarea unui gest consumat. Măsura nu se ia în raport cu infracțiunea decât dacă aceasta poate fi invocată ca factor de prevenire a unei recidive viitoare, căci această recidivă este cea care legitimează măsura neutralizantă.

Majoritatea măsurilor de care justiția minorilor dispune nu corespunde necesității de neutralizare. Se neutralizează un tânăr prin plasarea într-o situație în care va fi incapabil să comită o infracțiune. Pentru delincvenții cei mai activi (care sunt ținta obișnuită a acestor practici) aceasta se face prin internarea într-un mediu securizant. Datele statistice referitoare la punerea sub observație nu permit stabilirea cu precizie a cazurilor în care această măsură este utilizată în scopul neutralizării. Părerea tribunalelor în privința minorilor sugerează totuși că magistrații au rezerve în privința urmării acestui obiectiv. Problemele legate de neutralizare ne fac să înțelegem aceste rezerve.

O primă problemă este legată de faptul că adolescenții care se dorește a fi neutralizați sunt cei care pot fi catalogați drept periculoși, de exemplu, cei care în lipsa unei măsuri neutralizante vor comite infracțiuni suficient de grave și numeroase pentru a justifica aplicarea unei astfel de măsuri. Pentru a-i identifica pe acești adolescenți și pentru a-i departaja de ceilalți, trebuie să fim în măsură de a anticipa comportamentul lor viitor, fapt care ne confruntă cu limitele capacităților noastre: științele comportamentale nu sunt încă în măsură să ne furnizeze metode viabile pentru a previziona comportamentul periculos al delincvenților, cu un grad de certitudine suficient pentru a legitima măsuri privative de libertate. „Cercetările privind previzionarea ratelor individuale de criminalitate și altor caracteristici ale carierelor criminale se află în faza de copilărie”⁸ după afirmațiile lui David

⁸ David P. Farrington, *Predicting individual crime rate*, în Don M. Gottfredson și Michel Tonry (eds.), *Prediction and Classification: Criminal Justice Decision Making*, Chicago, University of Chicago Press, 1987, p.95.

Farrington. Ne aflăm aici în fața unei dileme de ordin etic: dacă dorim, pe bună dreptate, să încercăm să prevenim comiterea actelor periculoase, cum am putea în mod legitim să privăm pe cineva de libertate, pentru a încerca să-l împiedicăm să comită astfel de acte, dacă nu putem să le previzionăm cu destulă certitudine și dacă, lăsat în libertate, le va comite totuși? Fără să intrăm în detalii tehnice privind dezbaterea asupra „falsurilor pozitive” și ”falsurilor negative” din criminologie, în stadiul actual de cunoștințe, neutralizarea totalității delincvenților care s-ar dori în mod efectiv să fie neutralizați nu s-ar putea realiza fără punerea sub supraveghere a unui număr de adolescenți mult mai mare decât grupul vizat. Dreptul penal se remarcă prin grija de a evita ca persoane nevinovate să fie condamnate din eroare. Nu s-ar putea justifica abandonarea preocupărilor justiției în alegerea unei măsuri aplicate unei persoane vinovate (această observație este valabilă și pentru contextul în care minorilor li se rezervă un regim de protecție, ca și pentru cei cărora li se aplică un regim de drept penal adaptat). Este totuși ceva ce s-ar întâmpla în momentul privării de libertate a unei persoane în privința căreia nu s-a demonstrat în mod adecvat că această măsură este necesară.

O a doua problemă ține de caracterul temporar al măsurilor de neutralizare care se limitează la perioada punerii sub supraveghere. Mai devreme sau mai târziu adolescentul trebuie să părăsească locul de detenție, ceea ce pune capăt neutralizării. Perioada de protecție a societății este limitată la perioada tinerii sub supraveghere.

La o primă apreciere, neutralizarea pare tentantă din cauza aparentei sale eficacități: plasat între patru pereți un delincvent nu-și va agresa concetățenii. Această eficacitate aparentă este totuși grav compromisă de incapacitatea noastră de a previziona în mod adecvat recidiva periculoasă, ca și de durata limitată a efectelor măsurilor de neutralizare.

Să adăugăm că neutralizarea pare incompatibilă cu perspectivele justiției reparatorii: ca simplă măsură de excludere din grupul social, ea dăunează mai degrabă reparației decât o favorizează.

2. Disuasiunea individuală

Prin disuasiune individuală se încearcă prevenirea recidivei la delincvent, făcându-l să înțeleagă că din comiterea unei noi infracțiuni decurg consecințe dezagreabile. Această abordare presupune că decizia de a comite un gest interzis de lege este rezultatul unei analize a avantajelor și inconvenientelor legate de gest. Se presupune că delincventul alege în mod rațional și responsabil calea care i se pare mai avantajoasă, după o evaluare a celor două. Prin disuasiune individuală se caută sensibilizarea la inconvenientele pe care le comportă comiterea actelor ilegale, pentru ca analiza cost-beneficiu să-l determine să nu le mai comită.

Chiar dacă, în mod tradițional, justiția minorilor a pus accentul pe măsurile de educație și reabilitare nu a uitat totuși măsurile vizând descurajarea delincvenților. Dimpotrivă, teama de sancțiuni și pedepse este utilizată în mod

constant în educația copiilor și adolescenților. Justiția minorilor a recurs întotdeauna, mai mult sau mai puțin, la imaginea restului societății, folosind în acest scop diverse măsuri pe care adolescenții le pot percepe ca dezagrabile – ceea ce include ansamblul de măsuri de care dispune tribunalul.

Ipoteza eficacității disuasiunii individuale pare credibilă, sprijinindu-se mai ales pe teoriile uceniciei⁹. Chiar dacă anumite lucrări sugerează plauzibilitatea relativă, ea face obiectul unor critici severe¹⁰. Stadiul actual al cercetărilor nu permite a se afirma cu certitudine că ea a fost demonstrată. Trebuie să amintim de altfel dificultatea care vine din faptul că o măsură bazată pe disuasiunea individuală nu urmărește sancționarea unei infracțiuni deja comisă, ci prevenirea comiterii unei infracțiuni viitoare: eficacitatea și legitimitatea sa constau în capacitatea de a previziona în mod adecvat comportamentul viitor al adolescentului, fapt care pune probleme asupra cărora ne-am oprit atunci când ne-am ocupat de neutralizare.

Urmărind în principal prevenirea recidivei prin aplicarea unei sancțiuni dezagrabile, disuasiunea individuală este exterioară obiectivelor de reparație ale justiției reparatorii.

3. Reabilitarea, tratamentul și educația

Măsurile de reabilitare, de tratament și de educație constituie probabil trăsătura distinctivă a justiției pentru minori, încă de la începuturile ei. Dezbaterile care au însoțit instaurarea tribunalelor pentru minori în mai multe țări ne fac să înțelegem în ce măsură se puneau în discuție, încă de atunci, eficacitatea măsurilor represive pentru prevenirea recidivei; prin înființarea acestor noi tribunale se dorea înlocuirea acestor măsuri prin metode de intervenție bazate pe protecția copiilor delincvenți. Acești minori erau considerați mai mult copii care necesită ajutor, decât agresori care trebuie pedepsiți; în consecință, se estima că cele mai adecvate măsuri pentru prevenirea recidivei ar fi cele de protecție.

Noțiunile de reabilitare, de tratament și de educație (ca și altele la care s-a recurs adesea, cum ar fi reeducarea și readaptarea) sunt adesea confuze. Poate că ar fi utilă o încercare de a le delimita.

În miezul ideii de reabilitare se găsește aceea de modificare a comportamentului delincventului care, în funcție de schimbare, reușește să fie reabilitat din punct de vedere social, revenind la situația anterioară infracțiunii. Modificarea comportamentului său vizează prevenirea recidivei. Accentele generale sub care se

⁹ A se vedea, de exemplu, K.S. van Dusen și S.A. Mednick, *Specific Deterrence: A Quasi-experiment* în W.Buikhuisen și S.A. Mednic (eds.), *Explaining Criminal Behaviour*, Leiden, E.I.Brill, 1988, pp. 196-211.

¹⁰ A se vedea, de exemplu, A.W. Leschied, P.G. Jaffe, D. Andrews și P. Gendreau, *Treatment issues and young offenders: An empirically derived vision of juvenile justice policy*, în R.R. Corrado, N. Bala, R. Linden și M. LeBlanc (eds.), *Juvenile Justice in Canada: A Theoretical and Analytical Assessment*, Toronto, Butterworths, pp. 354-356.

prezintă adesea reabilitarea (mai ales în țările în care modelul protecționist privind minorii delincvenți este puternic implantat) nu trebuie să ne facă să-i uităm caracterul utilitar: motivul pentru care se dorește reabilitarea delincventului este protejarea societății. Din această perspectivă, infracțiunea este adesea asimilată unui simptom al unei patologii. Axată în special pe persoana delincventului și mai puțin pe infracțiune, intervenția urmărește prevenirea unei noi manifestări a simptomului, acționând asupra patologiei care este definită ca origine a problemei. Acest tip de intervenție este înrudit cu modelul medical de la care împrumută din plin modelul (clinic) și vocabularul.

În acest context se situează noțiunea de *tratament*, care se poate considera în raport cu mijloacele de ordin terapeutic la care se recurge pentru a acționa asupra delincventului, asupra patologiei acestuia. Acest caracter terapeutic se extinde într-un sens foarte larg. El include intervențiile strict delimitate clinic (tratament psihiatric sau psihologic) ca și diferite alte măsuri al căror conținut vizează schimbarea delincventului și a comportamentului său (plasarea în diverse centre de primire, perioade de probă).

În privința măsurii *educative*, ea face parte din aceeași categorie ca și tratamentul, cu deosebirea că ea nu se bazează pe ideea că delincvența este legată neapărat de o patologie. Delincventul este văzut ca un tânăr care are nevoie de măsuri educative ca toți ceilalți tineri - și poate chiar mai mult decât ceilalți tineri, pentru că se apreciază că măsurile educative aplicate asupra-i până la acel moment nu au reușit să împiedice delincvența.

Măsurile de reabilitare, tratament și educație au forme care variază în funcție de țară. Totuși, anumite elemente sunt comune. În primul rând, sunt bazate mai degrabă pe persoana delincventului decât pe infracțiunea pe care a comis-o. Ele nu sunt stabilite deci în funcție de gravitatea infracțiunii, ci mai degrabă în funcție de personalitatea tânărului. Apoi, natura și durata lor nu sunt stabilite definitiv în momentul în care curtea dă decizia: în funcție de evoluția tânărului în raport cu executarea măsurii inițiale se revaluează situația și se decide întreruperea sau prelungirea pedepsei sau adoptarea uneia noi (chiar și în absența recidivei).

Majoritatea măsurilor la care recurge justiția pentru minori se înscriu în acest model, fie că este vorba de punerea sub supraveghere, de perioada de probă, de muncă silită ș.a.m.d. Chiar și demersurile de conciliere sau reparație, care sunt întreprinse pe lângă victimă, au adesea scopul educativ de a-l face pe tânăr mai conștient de consecințele actelor sale și mai responsabil, cu speranța că acest proces de responsabilizare îl va face să nu mai recidiveze. Aplicarea de măsuri cu caracter de convingere (cum ar fi amenda sau detenția pe termen scurt) se redefinește adesea în termeni educativi: practicile educaționale nu recurg în general la convingere?

Care sunt informațiile pe care le obținem din cercetările privind eficacitatea măsurilor de reabilitare, de tratament și educație în scopul prevenirii recidivei?

Această problemă atinge cea mai importantă dintre preocupările care au condus la crearea tribunalelor pentru minori de-a lungul secolului. Ea se află în centrul uneia dintre cele mai importante dezbateri din criminologie în ultimele decenii. Creată o dată cu dezvoltarea idealului de reabilitare, justiția pentru minori a fost afectată de discuțiile privind eficacitatea tratamentului privind recidiva. Cea mai celebră frază a acestor dezbateri rămâne probabil „Nimic nu merge” („Nothing works”) a lui Martinson¹¹. Din lipsă de spațiu aceste dezbateri nu vor fi reproduse aici în toată complexitatea și cu toate nuanțele lor. Este suficient să arătăm că nu suntem îndreptățiți să fim optimiști în raport cu concluziile care se desprind, dimpotrivă. Astfel, pentru Comisia de Reformă în Drept din Canada, eficacitatea mijloacelor de reabilitare este „aleatorie”¹². Bazându-se pe studii americane, Fréchette și LeBlanc ajung la concluzia potrivit căreia „cu câteva excepții, rezultatele programelor de tratament sunt, sincer vorbind, „demoralizante” (...) atât în ceea ce privește tratamentul în centre închise sau semi-inchise, ca și în comunitate”¹³. Concluziile lor sunt similare cu cele la care s-a ajuns la Panel on Research on Rehabilitative Techniques de la National Research Council* din Statele Unite, potrivit cărora cunoștințele privind metodele de reabilitare a delincvenților nu sunt nici impresionante nici concludente¹⁴. Apreciind că, în ansamblu, „studiile disponibile nu pot furniza cunoștințe viabile privind eficacitatea reabilitării corecționale”¹⁵, Comitetul opinează pentru imposibilitatea de a formula în mod justificat recomandări asupra mijloacelor de reabilitare a delincvenților¹⁶. Titlul ales de Empey și Stafford pentru a-și încununa expunerea asupra evoluției ideilor relative la reabilitare evocă în mod concludent această situație: *Reabilitarea delincvenților, de la optimism la consternare*¹⁷. La Montreal, evaluarea făcută de Marc LeBlanc conduce la aceeași concluzie: un program de reeducare poate ameliora funcțiile psihologice ale anumitor delincvenți, dar adaptările sociale ulterioare (în special în privința recidivei) „par independente (...) de cantitatea

¹¹ Părerile lui Martinson au fost exprimate în mai multe publicații. A se vedea D. Lipton, R. Martinson și J. Wilks, *The Effectiveness of Correctional Treatment: A Survey of Treatment Evaluation Studies*; New York, Praeger, 1975.

¹² Comisia Canadiană de Reformă a Dreptului în *Notre droit pénal*, Ottawa, Approvisionnement et Services Canada, 1977, p.16.

¹³ Marcel Fréchette și Marc LeBlanc, *Délinquances et délinquants*, Chicoutimi, Gaëtan Morin, 1987, p.329.

* Comitetul de Cercetare privind Tehnicile de Reabilitare din cadrul Consiliului Național de Cercetare.

¹⁴ Panel on Research on Rehabilitative Techniques, *Report of the Panel* în Lee Sechrest, Susan Owhite și Elizabeth D. Brown (eds.) *The Rehabilitation of Criminal Offender: Problems and Prospects*, Washington, National Academy of Sciences, 1979, p.106.

¹⁵ *Ibidem*, p.14.

¹⁶ *Ibid.*, p.102.

¹⁷ L.T. Empey și M.C. Stafford, *American Delinquency: Its Meaning and Construction*, 3rd ed., Belmont, Cal., Wadsworth Publishing, 1991, capitolul 16, p. 359.

măsurabilă de schimbări operate în timpul șederii” din centrul de primire¹⁸. Altfel spus, intervenția pare să ajute la recuperarea în plan psihosocial a unui anumit număr de tineri; dar nu s-a putut demonstra că de aici decurge o reducere a recidivei, care să legitimizeze cu adevărat măsurile privative de libertate. Anumite persoane apreciază că o măsură, chiar dacă nu previne recidiva, poate să-și afle legitimitatea în aceea că favorizează dezvoltarea și echilibrul tânărului, pregătindu-l astfel mai bine pentru viață. Caracterul pozitiv al acestei preocupări nu trebuie să ne conducă la eludarea problemei privind legitimitatea aplicării de măsuri unui minor delincvent în cazul în care nu s-a demonstrat că aceste măsuri pot preveni recidiva. Dacă se poate pune astfel problema poate fi aplicată o măsură penală unui delincvent pentru a-i spori șansele de fericire?

Anumite cercetări de dată recentă sugerează piste care să sporească eficacitatea intervențiilor¹⁹. Aceasta nu înseamnă că ceea ce știm în prezent în privința eficacității nu ne permite să asigurăm legitimitatea unei măsuri bazate pe reabilitare, tratament sau educație. Fără a mai ține seama că o asemenea măsură necesită, ca și în cazul neutralizării și al disuasiunii individuale, previzionarea comportamentului viitor al delincventului. Cum măsura este impusă pentru a preveni recidiva, ea nu poate fi aplicată în mod legitim decât în privința celor care ar recidiva în absența acestei măsuri. Or, capacitățile noastre de previzionare nu ne permit efectuarea unei asemenea selecții.

Se pune întrebarea dacă astfel de măsuri se pot înscrie în perspectiva unei justiții reparatorii? Fără îndoială că nu sunt incompatibile cu acest tip de justiție ca și alte obiective despre care s-a discutat anterior. Nu este mai puțin adevărat că ele sunt axate pe prevenirea unei eventuale recidive și nu pe reparația daunelor cauzate de infracțiune: ele sunt pur și simplu de o altă natură.

În finalul acestui capitol se impune concluzia că justiția pentru minori și-a bazat cea mai mare parte dintre decizii pe un obiectiv – prevenirea recidivei – în privința căruia cercetările existente n-au demonstrat satisfăcător dacă măsurile de care dispune justiția pentru minori îl fac accesibil. Această constatare pune în discuție însăși legitimitatea deciziilor, punându-se problema găsirii unui alt obiectiv. Reparația ar putea să fie utilă în această privință?

III. REPARAȚIA

Chiar dacă la prima vedere pare simplu, în momentul aplicării penale conceptul de reparație capătă complexitate. Ce se dorește a se repara: dauna cauzată victimei, dauna care afectează societatea sau amândouă? În ce constă

¹⁸ Marc LeBlanc, *Boscoville: la rééducation évaluée*, Montréal, Hurtubise, 1983, p. 397.

¹⁹ A se vedea, de exemplu, M. F. Lösel, *L'évaluation des interventions psychosociales en prison et en d'autres contextes pénaux*, Comunicare prezentată la cea de-a 20-a Conferință de Cercetări în Criminologie a Consiliului Europei, Strasbourg, noiembrie, 1993.

această daună: este vorba numai de o daună materială sau include în aceeași măsură suferința și pierderea calității vieții, resimțite de victimă, ca și atingerea adusă legăturilor sociale (între delincvent, pe de o parte, și victimă sau societate, pe de altă parte) și normelor grupului social? Cum se poate articula această reparație integrată din dreptul penal cu cea din dreptul civil?

Lectura unor texte recente (cum ar fi cel al lui Nellis²⁰) scoate în evidență carențele existente în conceptul de justiție reparatorie. Lode Walgrave oferă o încercare de clarificare. Această abordare se axează mai mult pe prejudiciul cauzat, decât pe infracțiune sau delincvent. Ea caută mai mult o reparație a daunelor cauzate, decât o restabilire a echilibrului moral distrus de infracțiune sau readaptarea delincventului. Locul victimei este mai important decât în celelalte abordări; criteriul prin care se apreciază succesul acțiunii este satisfacția părților implicate. Rolul statului este de responsabilizare sau de favorizare a adaptării delincventului și nu de represiune²¹.

În acest context, infracțiunea nu este definită numai în termenii unui conflict între delincvent și societate, dar și între delincvent și victimă. Obiectivul intervenției devine în acest caz rezolvarea acestui conflict prin reparație.

Reparația care se adresează societății face parte probabil dintre aspectele asupra cărora trebuie insistat în abordarea reparatorie. Este vorba, în principal, de o reparație simbolică, prin intermediul unui gest pe care delincventul îl face în favoarea comunității. Cel mai adesea măsura adecvată acestui tip de reparație este munca în interesul comunității: executând o muncă în folosul unui organism comunitar, unei comunități sau unui grup, se consideră că delincventul face un gest care compensează atingerea pe care a adus-o normelor sociale, deci își asumă responsabilitatea; ca urmare a reparației el se poate reintegra în locul ocupat anterior în grupul social. Putem adăuga că această reparație poate servi și altui obiectiv: reafirmarea normelor sociale. Acceptând să realizeze reparația, infractorul recunoaște nocivitatea actului de delincvență și supremația normei violate.

Nu se poate determina cu precizie până la ce punct poate fi atins acest obiectiv, prin măsurile pe care justiția pentru minori le are la dispoziție. Se poate constata, fără îndoială, că cercetarea evaluativă n-a investit prea mult în acest domeniu. Obiectivul reparației simbolice nu poate fi atins decât dacă delincventul și grupul social consideră obiectivul subsumat măsurii legale: în cazul când acesta capătă o altă semnificație, măsura legală capătă la rândul ei un alt sens, iar obiectivul de reparație simbolică va putea fi atins cu greu.

²⁰ M.Nellis, *Promoting restorative justice for young offender in England and Wales*, Comunicare prezentată la cea de-a IX-a ediție a Zilelor Internaționale de Criminologie Juvenilă, Vaucresson, iunie 1993.

²¹ Lode Walgrave, *Au-delà de la rétribution et de la réhabilitation: la réparation comme paradigme dominant dans l'intervention judiciaire contre la délinquance (des jeunes)?*, Comunicare prezentată la ediția a IX-a a Zilelor Internaționale de Criminologie Juvenilă, Vaucresson, iunie 1993, p. 10-11.

Reparația care se adresează victimei este mai ușor de sesizat decât de realizat. În ultimii ani ea se întâlnește din ce în ce mai des. Trebuie spus că justiția penală a avut mult timp tendința să limiteze victima la rolul de instrument. Martor necesar pentru condamnarea delincventului, adesea instrument de reeducare – pentru a-l face pe delincvent să înțeleagă influența gestului său și a-l determina să nu mai recidiveze – victima a servit justiției fără ca justiția să se preocupe de ea. Agresată de delincvent, victima putea constata că agresorul se află mai mult decât ea în centrul preocupărilor justiției. Unele persoane au văzut în această atitudine o a doua sursă de victimizare. Justiția penală a început să-și modifice atitudinea în ultimii ani în proporții diferite, în diverse țări.

Reparația adusă victimei poate fi mai întâi materială. Ea poate lua forma restituirii bunurilor obținute ilegal sau a unei indemnizații pentru daunele suferite de victimă; indemnizația poate fi monetară sau, în cazuri rare, să consistă într-o muncă prestată pentru victimă. Reparația poate să fie, de asemeni, mai puțin de ordin material, vizând mai degrabă restabilirea legăturilor și rezolvarea conflictului între victimă și delincvent; aceasta putându-se realiza prin întâlnirea persoanelor implicate sau printr-o scrisoare de scuze. În cadrul unei întâlniri, restabilirea legăturilor, se poate face prin explicații date de victimă tânărului, în care să-i dezvăluie ce a trăit în timpul și după infracțiune, pierderile pe care le-a avut, violarea intimității pe care a simțit-o și sentimentul de insecuritate pe care-l trăiește de atunci. De obicei, tinerii nu sunt conștienți de aceste dimensiuni. Întâlnirea poate să urmărească să-l facă pe delincvent mai conștient de aceste dimensiuni și, în afara unei reparații materiale, să-l determine să se scuze față de victimă. O scrisoare de scuze din partea tânărului reprezintă un minim necesar atunci când nu se poate organiza o întâlnire.

Reparația adresată victimei constituie oare un obiectiv care poate fi atins? Este cel mai ușor de dat un răspuns pozitiv în cazul dimensiunii materiale a reparației. Chiar și în cazul acesteia trebuie îndeplinite anumite condiții. În primul rând, natura infracțiunii trebuie să se preteze la acest gen de reparație. Infracțiunile în dauna proprietății care nu implică sume considerabile sunt probabil cele mai adecvate; ele constituie de altfel grupul de infracțiuni pentru care adolescenții sunt aduși cel mai adesea în fața justiției.

În al doilea rând, adolescentul trebuie să fie solvabil. Reparația implică vărsarea unei sume de bani. Formula prin care un terț (unul dintre părinți, de exemplu) și-ar asuma compensația financiară, pare inacceptabilă în măsura în care reparația trebuie făcută de către delincvent. Acesta trebuie să facă față responsabilităților pe care le are. În Statele Unite (mai exact în Utah) a fost analizată cu succes o pistă potrivit căreia tribunalul poate impune minorului insolvabil să participe la lucrări cu interes comunitar, pentru care este remunerat; remunerația este vărsată victimei cu titlul de indemnizație. Sumele necesare provin

dintr-un fond special constituit de stat din amenzile plătite de minori²². Trebuie subliniat că, legând muncile de interes comunitar de indemnizația victimei, se poate viza în același timp reparația față de societate și față de victimă.

O a treia condiție necesară este ca victima să accepte angajarea în procesul de rezolvare a conflictului dintre ea și contravenient. Această acceptare nu vine de la sine: multe dintre victime privesc cu teamă o întâlnire cu această persoană, pe care o percep ca agresor, sau nu vor pur și simplu să trăiască sentimentele pe care o asemenea întâlnire le presupune. Este motivul pentru care persoanele care practică acest tip de intervenție trebuie să stăpânească bine tehnicile de mediere și conciliere.

Să amintim, în sfârșit, a patra condiție: persoanele care girează întâlnirile victimă-delinvent trebuie să fie capabile să departajeze corect drepturile victimei de cele ale contravenientului și să le respecte și pe unele și pe celelalte. Dacă forumul judiciar pare în măsură să răspundă acestor exigențe, nu trebuie să uităm însă că acest tip de măsură legală face adesea obiectul convențiilor extrajudiciare între victimă și delincent și nu se realizează în fața judecătorului. Situația poate deveni delicată atunci când victima unui furt a exagerat valoarea (și chiar numărul) obiectelor furate, pentru a reclama o despăgubire mai mare de la societatea de asigurări. Adolescentul nu trebuie să devină victima unei reglementări incorecte, mai ales în contextul în care actul reparatoriu este extrajudiciar. Pentru adolescent poate exista o tentație puternică privind înțelegerea propusă, chiar și numai pentru a evita să apară în fața tribunalului. Pe lângă injustiția pe care o reglementare inechitabilă ar implica-o pentru adolescent, în plus acesta i-ar percepe pe cei care aplică justiția drept complici la fraudă realizată de victimă.

Există și alte probleme de o importanță majoră, pe care nu le putem aborda aici din lipsă de spațiu. Să reflectăm în special la alegerea forumului cel mai indicat pentru o justiție reparatorie: tribunalul sau reconcilierea în afara justiției? Să ne gândim la politicile ce trebuie adoptate în raport cu victimele asigurate și care primesc o despăgubire de la societatea de asigurări. Să ne gândim la problema costurilor unei operații de reconciliere (care pot fi foarte ridicate) și la implicațiile pe care aceste costuri le pot avea în privința selectării cazurilor în care se aplică.

Mai trebuie abordată încă o problemă înainte de a încheia: aceea a coexistenței în egală măsură a obiectivelor privind reparația și prevenirea recidivei. Despre măsurile legale comportând o reparație adusă victimei se spune adesea că trebuie să servească responsabilizării tânărului; se recurge adesea la acest mijloc pentru a împiedica tânărul să-și reducă sentimentele de vinovăție, conștientizându-i realitățile trăite de victimă. Din această perspectivă, măsurile centrate pe victimă vizează prevenirea recidivei. Anumite cercetări sugerează de altfel că aceste măsuri

²² O scurtă prezentare a acestui program este făcută de Jeffrey A. Butts și Howard N. Snyder, *Restitution and juvenile recidivism*, Buletinul de Justiție Juvenilă, septembrie 1992, Washington, Departamentul de Justiție al USA, Biroul de Justiție și Prevenire a Delincvenței Juvenile, p. 2.

nu sunt lipsite de interes în realizarea obiectivului²³. Trebuie totuși avut în vedere că scopul urmărit este altul decât reparația. Victima nu mai este văzută ca o persoană ale cărei drepturi violate trebuie restabilite, ci mai degrabă ca o persoană la sprijinul căreia se apelează în scop educativ, pentru a modifica comportamentul adolescentului. Aceste două roluri nu sunt neapărat incompatibile, dimpotrivă; dar ar putea să devină incompatibile. Astfel, în cazul în care victima ar suferi daune mai mari de 2000 F, dar vărsarea sumei de 500 F ar părea satisfăcătoare pentru ca adolescentul să devină conștient de consecințele gestului său, și, ca urmare, să evite recidiva, ce sumă ar trebui pretinsă adolescentului? Totul depinde de obiectivul urmărit: în cazul în care măsura vizează modificarea comportamentală a delincventului suma va fi de 500 F, în cazul reparației ea fiind de 2000 F. Drepturile victimei sunt independente de ușurința sau dificultatea de corectare a comportamentului delincventului. Dacă obiectivul urmărit este cu adevărat reparația daunei, atingerea acestui obiectiv va fi apreciată în funcție de repunerea victimei în drepturile sale. Aspectul educativ al măsurii legale va fi evaluat în funcție de prevenirea recidivei. Aceste două obiective pot coexista adesea în aceeași măsură legală; în acest caz este esențial a se ști care este prioritar, pentru a face alegerea necesară în cazul când cele două obiective ar intra în conflict.

Justiția penală, în general, ca și justiția pentru minori, s-a înscris treptat în mișcarea de redescoperire a victimei, mișcare care s-a dezvoltat în mai multe țări în ultimele două decenii. Ea a avut totuși tendința de a o face, integrând victima în strategia sa dominantă: prevenirea recidivei prin măsuri educative. Așa cum am amintit mai sus, cercetarea nu a demonstrat eficacitatea acestei strategii într-o manieră care să permită măsuri față de un tânăr contravenient, în numele prevenirii recidivei. Ne punem întrebarea dacă legitimitatea acțiunii penale nu s-ar putea fundamenta pe obiectivul reparației.

În cazul în care vizează reparația daunei materiale suferită de victimă, justiția reparatorie poate atinge adesea obiectivul pe care și-l fixează. Cunoaștem totuși mai puțin impactul măsurilor la nivel psihologic în cazul reparației oferită victimei, ca și al reparației simbolice care se adresează societății. Această constatare ne sugerează concluzia (provizorie, în sensul că ea trebuie reevaluată în lumina noilor cercetări) că avem de-a face aici cu o pistă foarte interesantă, având o dimensiune (reparația daunei materiale) care poate contribui la asigurarea legitimității numeroaselor acțiuni ale justiției pentru minori, celelalte dimensiuni necesitând fără îndoială o analiză mai profundă.

Traducere de Rodica Iatan

²³ A se vedea, de exemplu, Anne L. Schneider și Jean S. Warner, *National Trends in Juvenile Restitution Programming*, Washington, Departamentul de Justiție al SUA, Biroul de Justiție și Prevenire a Delincvenței Juvenile, 1989, pp. 9-10. A se vedea și Jeffrey A. Butts și Howard N. Snyder, *Restitution and juvenile recidivism*, loc. cit., pp. 2-5.

PROBLEME ALE MANAGEMENTULUI PROCESELOR DE REEDUCARE ÎN SISTEMUL PENITENCIAR ROMÂNESC

CARMEN MUREANU

Mediile închise fascinează cercetătorul prin imensa problematică a individului proscris de societate. Dacă responsabilitatea colectivă față de criminali obligă colectivitatea să dezvolte organe de protecție, se pune întrebarea în ce măsură se atinge scopul recuperatoriu al pedepsei privative de libertate. În spatele „paradoxului penitenciar” (G. Stefani, G. Levasseur, R. Jambu-Merlin, 1972) se află un proces de socializare inversă, astfel încât eliminarea din societate dezvoltă la condamnat o tehnică de reacțiune față de controlul formal. Dificultatea reeducării este aceea de a converti relația formală, obligatorie, într-una voluntară. În sistemul instituțional personalitatea este estompată. Paralel cu sistemul oficial de referință se dezvoltă, ca formă de supraviețuire a mentalității disociate, o subcultură clandestină. Cu cât aplicarea pedepsei este mai severă, cu atât mai mult se înmulțesc atitudinile de apartenență la această subcultură, ceea ce favorizează creșterea ratei de recidivism, constituind un pericol social sporit, relevând un nivel scăzut al calității vieții.

Tranziția post-comunistă din societatea românească a zdruncinat și sistemul penitenciar, astfel că sarcina reformei este a de a clădi un echilibru prin fixarea limitelor violate și individualizarea executării pedepsei. Dacă cel care încalcă legea și intră sub incidența limitării sferei libertăților personale va continua să fie privit ca un dușman personal, interesele societății vor fi lezate. Relația între societate și criminalitate este una clientelară, astfel că sistemul penitenciar are ca real client nu deținutul, ci însăși societatea ale cărei interese le apără. Înțeleasă ca relație de dependență personală care leagă două persoane care controlează resurse inegale – patronul și clientul – în scopul unui schimb reciproc de avantaje, relația clientelară societate - criminalitate se prezintă ca o asimetrie între societatea care dispune de oportunități legale în atingerea scopurilor propuse și criminalitatea care, în lipsa oportunităților legale de atingere a scopurilor, apelează la oportunități ilegale. În această relație intervine sistemul penitenciar ca mediator social. Problema care se pune e una de monopol, neexistând alternativă de servicii, de aici necesitatea catalizării resurselor și a schimbării de perspectivă în guvernarea sistemului penitenciar, dintr-o organizație condusă de reguli, într-una centrată pe misiune.

Problema managementului în acest caz este de a aplatiza birocrăția organizației conduse de reguli, superierarhizată și de a se concentra pe obiective importante. „Birocrăția definește paznicul ca maestru de joc într-un rol activ, cel care se descoperă în activitatea sa de menținere a ordinii în poziție reactivă și de ajustare constantă a acțiunilor și inițiativelor avute de deținut” (Antoinette Chauvenet, Georges Benguigui, Françoise Orlic, 1993). Deținutul este un consumator, ca urmare organizația penitenciară trebuie să iasă din ignoranță și să-i asculte păsurile, pentru ca realului client – societății – să i se asigure protecția necesară. Să nu uităm că serviciile trebuie nu numai reglementate, ci și distribuite pentru a se rezolva problema birocrăției existente, ca și evitarea stimei. Dereglarea fluxului cerere-ofertă la nivelul reeducării prin instituționalizare a creat o adevărată inflație de criminalitate, ceea ce denotă caracterul patologic al sistemului penitenciar. Lipsa alternativelor la pedeapsa cu închisoarea duce la creșterea numărului de persoane încarcerate, deci o suprapopulare în condițiile unor spații deficitare, ceea ce duce la o inflație a criminalității prin cerere, necesitând o politică socială de protecție a persoanei instituționalizate și găsirea unor alternative la pedeapsa cu închisoarea. Lipsa specializării în oferirea serviciilor, asociată cu neindividualizarea executării pedepsei, duc la ineficiența procesului de reeducare, deci la o inflație a criminalității prin ofertă, ceea ce necesită o politică de cadre axată pe pătrunderea specialiștilor în mediu (reeducarea nu se face cu cadre exclusiv militarizate, ci cu specialiști) astfel încât să se elimine fenomenele psiho-sociale negative care apar.

Problema esențială a managementului în sistemul penitenciar românesc este aceea a accentului pus pe protecție prin pază, de aici militarizarea pe principiul ierarhiei, limitarea puterii ierarhice prin ordin, unitatea de comandă, corespondența autoritate-responsabilitate, ignorându-se motivația factorului uman, ca și carențele comunicării între șefii ierarhici. Scopul existenței organizației penitenciare trebuie să fie maximizarea raportului intrări-ieșiri, altfel spus o reducere a numărului de recidive. În măsura în care aceasta nu se realizează se pune problema eficienței funcționării organizației, „în ce măsură autoritatea impusă prin pedeapsă este recunoscută ca legitimă” (E. Durkheim, 1980).

Dominique Cirlini-Voyame (1993) definește colectivitatea penitenciară drept „fragilă”, astfel că „relațiile iau adesea forma raporturilor de forță”. „Deținutul reprezintă dezordinea pe care instituția caută să o stăpânească”, dezordine care ia adesea forma „personalității instituționalizate” (Erving Goffman, 1961). Dar Cirlini-Voyame remarcă și o „groapă defensivă, formată din propriile fantasme inconștiente ale personalului, proiectate asupra deținutului”, ceea ce vom numi personalitate instituțională, ca o formă acceptată a birocratului weberian.

Erving Goffman (1961) consideră închisoarea ca fiind o „instituție totală”, în sensul de „loc de rezidență și de muncă în care un număr mare de indivizi, care au o situație identică, fiind despărțiți de societatea exterioară pentru o perioadă de

timp apreciabilă, duc împreună un ciclu de viață îngrădită și administrată în mod formal”. Ca mijloc de rezistență la controlul formal se dezvoltă o întreagă cultură informală, astfel că individul aflat în detenție își va elabora o „strategie de supraviețuire” (L.H.Bowker, 1977), adoptă normele și valorile carcerale, tradiția și limbajul de jargon. Cei care nu se supun „prizonierizării” (H.F.Reading, 1978) se autoizolează sau sunt repudiați de ceilalți. Încarcerarea favorizează apariția în grupurile de deținuți a unor structuri ierarhice conduse de lideri autoritari / democrați, a fenomenelor de „teritorialitate” (H.F.Reading, 1978), de perfecționare în meserie în legătură cu acel „modus-operandi” pe tipuri individuale de infracțiuni, ca și a unor probleme sociale ca, agresivitatea și violența, homosexualitatea impusă prin agresiune fizică (viol homosexual) sau psihică (teroare).

Vorbind despre tratamentul deținuților, André Mathé (1995) îl definește ca „ansamblul măsurilor penale, educative, medicale, sociologice care concurează la reinserția socială și echilibrul mental al delincventului și la prevenirea recidivei, dar cu riscul asimilării delincvenților cu bolnavii mintali”. Ca urmare a standardizării timpului executării pedepsei se ajunge la o uniformizare a rolurilor, ceea ce creează statute egalitariste față de deținuți. Ei sunt supuși efectelor coercitive ale încarcerării, limitării de spațiu și subordonării față de lege. Filosofia plasamentului de tip închis se caracterizează prin „atitudini dependente și conformism pasiv din partea personalului” (J. Selosse, M. Jacquy, P. Segond, M.-T. Mazerol, 1972), controlul, autoritatea și comunicarea se înscriu într-o structură ierarhică, astfel că intervenția educativ-terapeutică asupra condamnatului este îngreunată.

Donald D. Cressey (1966) consideră că la nivelul penitenciarului se urmăresc trei obiective: custodial (coercție), utilitar-economic de producție (cu scopul de producere de bunuri pentru întreținerea deținuților) și terapeutic-educativ (cu scopul de recuperare socială a deținuților). În privința realizării ultimului obiectiv se pune problema responsabilității sociale a colectivității reprezentată prin organizația penală, ca mijlocitor al acțiunii societății față de delincvent. Dacă acesta eșuează în realizarea actului terapeutic-educativ, atunci delincventul devine victimă a ineficienței protecției sale. „Conceptia securității e redusă la dimensiunea represivă a unei poliții administrative” (Antoinette Chauvenet, Georges Benguigui, Françoise Orlic, 1993), realizându-se în principal obiectivul de pază a deținuților, în plan secundar rămânând ameliorarea condițiilor de viață și dezvoltarea activităților menite să favorizeze reinserția socială. Înțeleasă în sens de readaptare socială, pedeapsa presupune o refacere prin sancțiune. „Nu e vorba de o completă ameliorare morală, ci de una socială care aduce vechiul delincvent să se conformeze regulilor elementare pentru viața în societate” (G. Stefani, G. Levasseur, R. Jambu-Merlin, 1972). Numai că managementul proceselor de reeducare în condițiile instituționalizării întrebunțează pierderea libertății mai mult ca o pedeapsă coercitivă și mai puțin ca mijloc de readaptare socială a deținutului.

„Condițiile de producere a legilor, inegalitatea în aplicarea lor și efectele perverse ale reacției sociale sfârșesc prin a amplifica periplul criminal al individului sancționat” (Denis Szabo, 1992).

BIBLIOGRAFIE

- ALEXANDRU, SEN – *Educație și terapie*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978.
A pune regulile în acțiune – Document de lucru pentru Conferința PRI din perioada 17-19 noiembrie 1994 de la Haga (Olanda)
- CHAUVENET, ANTOINETTE; BENGUIGUI, GEORGES; ORLIC FRANÇOISE – *Les surveillants de prison: le prix de la sécurité* în „Revue française de sociologie”, no. 3, juillet-septembre, 1993.
- CIRLINI-VOYAME, DOMINIQUE – *Exercice de la psychoterapie en milieu carceral* în „Revue française de sociologie”, no. 3, juillet-septembre, 1993.
- DURKHEIM, EMILE – *Educație și sociologie*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1980.
- ETZIONI, AMITAI – *Les organisations modernes*, J. Duculet, Gembloux, 1971.
- FLORIAN, GHEORGHE – *Psihologie penitenciară*, București, Editura Oscar Print, 1996.
- GOFFMAN, ERVING – *Asylums: Essays on the Social Situation of the Mental Patients and Other Imates*, London-New York, Penguin Books, 1961.
- GUENTHER, ANTHONY L., MCNALLY, RAND – *Criminal Behavior and Social Systems*, Chicago, College Publishing Company, 1976.
- HAUSMAN, PIERRE – *Le stigmat – une forme originelle de la reaction sociale* în „Revue de droit pénal et de criminologie”, no.8, mai, 1974.
- HILGARD, ERNEST R.; BOWER, GORDON H. – *Teorii ale învățării*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1974.
- JULIAN, JOSEPH; KORNBLUM, WILLIAM – *Social Problems*, New Jersey, Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs, 1983.
- KIDD, JAMES ROBBINS – *Cum învață adulții*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1983.
- LOWE, HANS – *Introducere în psihologia învățării la adulți*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978.
- PETRESCU, ION – *Management*, Editura Tipocart Brașovia, 1993.
- PIAGET, JEAN – *Psihologie și pedagogie*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1972.
- RUSU, CORNELIU – *Management*, Editura Expert, 1996.
- SELOSSE, J.; JACQUEI, M.; SEGOND, P.; MAZEROL, M.-T. – *L'internat de rééducation*, Cujas, Vaucresson, 1972.
- STEFANI, G.; LEVASSEUR, G.; JAMBU-MERLIN, R – *Criminologie et science penitentiaire*, Presses Universitaires de France, Paris, 1972.
- SZABO, DENIS – *Criminologie*, Les Presses de L' Université de Montréal, 1967.
- SZABO, DENIS – *Pour une science de la politique criminelle*, în „Revue internationale de criminologie et de police technique”, no. 2, vol.XLVI, avril-juin, 1996.

SOCIOLOGIA TRANZACȚIEI SOCIALE

ION I. IONESCU

Status-ul este locul pe care îl ocupă un individ într-un „sistem social” la un moment dat, iar rolul „ansamblul modelelor asociate unui status dat”, adică valorile, comportamentele, atitudinile pe care societatea le conferă unei persoane sau persoanelor cu același status. *Individul învață rolurile* în acord cu status-ul actual și/sau cel urmărit, dorit în viitor, în așa fel încât acestea să fie *corespunzătoare așteptărilor societății*, cărora individul trebuie să se conformeze.

Există un „set de roluri”, după cum există un ansamblu de status-uri ale unui individ.

„Conflictele de rol” (și între roluri) apar datorită bulversărilor produse de viteza schimbărilor din societate, în special cele datorate dezvoltării tehnicii și creșterii mobilității sociale. Așteptările față de același rol social pot fi diferite, contradictorii chiar (elevii, colegii, conducerea școlii, părinții pot să nu aibă aceleași așteptări față de rolul social de „profesor”; unii pot urmări impunerea de comportamente și atitudini conform așteptărilor lor). Când individul nu se comportă conform așteptărilor, celălalt, grupul, societatea reacționează constrângându-l să-și joace cu strictețe rolurile. *Socializarea pregătește individul pentru a-și juca „așa cum trebuie” rolurile sociale.*

„Comunitatea societală”, „nivelul societal” au funcția de „integrare” socială. Valori și norme socioculturale sunt „interiorizate” de „sistemul personalității”, în acest fel asigurându-se *ordinea socială, echilibrul societății*. Dar, în accepția lui T. Parsons, societatea nu poate fi autonomă decât în măsura în care poate conta pe realizările membrilor săi și pe faptul că ei contribuie corect la buna sa funcționare.

Individul nu interiorizează însă valori și norme fără a reflecta asupra lor, nu este un „idiot cultural”. H. Garfinkel arată că e necesar să se aibă în vedere *capacitatea reflexivității actorului*.

Cunoașterea practică a lumii sociale – spunea P. Bourdieu – presupune procesul complex de „încorporare” a structurilor sociale. Dar dacă voim a explica producerea regularităților sociale refuzând ipoteza că indivizilor le sunt încorporate structuri sociale prestabilite și acceptând-o pe aceea că indivizii devin strategii ai acțiunilor lor, atunci trebuie să apelăm la sociologia *habitus-ului* – care poate da seama de *reproducerea și producerea de social*. Habitus-ul – sistem de dispoziții

dobândite, permanente și continuu generatoare – este produsul condiționărilor care tind să reproducă „logica obiectivă a condiționărilor”, dar în același timp este și o „mașină transformatoare” care face ca noi să reproducem condițiile sociale într-un mod relativ imprevizibil.

Analiza *strategiei actorilor în organizații* pleacă de la recunoașterea unui minim de cooperare necesar minimului de integrare. Nici o organizație nu determină total comportamentul actorilor¹. Există constrângere, dar există și „zone de incertitudine”. Actorii nu pot fi reduși la „funcții abstracte”. Într-un „sistem concret de acțiune”, actorii, *negociindu-și puterea*, dispun de o *marjă de libertate* pe care o utilizează *strategic* în interacțiunile cu ceilalți.

Dacă raționamentul sistemic, structural, funcțional pleacă de la „sistemul social”, de la „structura socială” sau „cerința funcțională” către individul cu dimensiuni contingente neluate în seamă în complexitatea lor reală, sociologia lui Crozier consideră importantă dimensiunea „strategică” a comportamentului uman pentru sistem, structură.

Orice fenomen social se explică prin „agregarea” acțiunilor individuale. Actorii implicați într-o *situație* mai mult sau mai puțin constrângătoare, urmăresc scopuri, utilizând *resurse* care se „traduc” în *comportamente semnificative*; ei au în vedere constrângerile, dar *aleg* între mai multe acțiuni posibile.

R. Boudon acuză „determinismul”, „despotismul structurilor sociale” și recuză concepțiile în care omul apare ca „o pastă moale pe care se înscriu datele mediului” și i se „dictează” comportamentele de adoptat într-o situație socială sau alta.

Omul este condiționat, acționat, dar și condiționează, este actor. *Omul este „produsul” unor structuri socioculturale pe care el le modifică, le reproduce sau/și produce.*

„Sociologia tranzacției sociale” consideră că *tranzacția* circumscrie impunerea și negocierea (care devin modalități ale acesteia). Negocierea se realizează într-un *cadru dat, după reguli ale jocului stabilite*, conflictul rezolvându-se atunci când e atins obiectivul negocierii. Contextul comprehensiv-explicativ al analizei strategice este acceptabil când actorii sunt *în organizații*. Dar trebuie să avem în vedere și caracterul *intențional* al acțiunii actorului, *proiectele* pe care și le *construiește*, faptul că ia în seamă pe celălalt, pe ceilalți din grup, pe toți ceilalți actori cu care interferează atunci când intervine o miză în jocul social, faptul că în situații semi sau nonstructurate are de evaluat coerența sau incoerența intenției proiectului său cu intențiile, proiectele celorlalți, dacă atuurile sale sunt pertinente și compatibile cu ale celorlalți, așa cum are de evaluat și efectele pe termen scurt sau/și lung ale mobilizării lor.

Teoriile socializării care consideră individul o „ființă sub influență” (ce interiorizează roluri și „modele” pentru a fi bine și complet socializat încât să poată

¹ M. Crozier – *Le phénomène bureaucratique*, Paris, Seuil, 1963, pp. 175-257.

acționa ca o „persoană sub hipnoză”), sunt reducționiste și valabile pentru a surprinde „învățarea socială” într-o societate nedemocratică.

Individul nu se rezumă la a „reacționa la stimuli” după „modele interiorizate”. Omul este ființă intențională, cu capacitatea reflexivității, distanțării critice, interpretării.

Nu numai trecutul explică socialul unui moment dat. Analiza „în amonte” trebuie completată cu analiza „în aval”, fiindcă istoria nu este scrisă dinainte, ci depinde de alegerile și acțiunile noastre, chiar dacă noi nu putem face orice, oricând, oriunde, oricum. Privilegierea macroteoretizărilor este la fel de reducționistă și nepertinentă ca și privilegierea microteoretizărilor.

„Efectele de structură” contează, așa cum contează și „efectele interacțiunii” („efectele de agregare”, „efectele perverse”). Analiza strategică are în vedere negocierea între actori dați, care vin cu atuuiri și revendicări în funcție de un obiect explicit al mizei (se negociază sub amenințare cu greva, de ex.); marjele în interiorul cărora se desfășoară negocierea sunt date de asemenea, doar rezultatul final rămâne indeterminat.

Tranzacția e diferită de negocierea în organizații.

În viața socială poate apărea sau nu explicit un moment al dezacordului între actorii parteneri-adversari, care pot apărea cu claritate sau neprecizați de la început; jocul social în situații slab structurate sau nestructurate se desfășoară deci pe o scenă variabilă, cu un număr de parteneri variabil după circumstanțe (putem face analogie cu „piața” pentru a evidenția „jocurile solidarității”²).

Iată de ce în *Produire ou Reproduire? Une sociologie de la vie quotidienne*, Bruxelles, vol. 1, *Conflits et Transaction sociale*, 1978, vol. 2, *Transaction sociale et Dynamique culturelle*, 1980 și în *Pour une sociologie de la transaction sociale*, Harmattan, 1992, J. Rémy și L. Voyé demonstrează că merită atenție și e de folos – în efortul de descriere, înțelegere, explicare a vieții sociale – *sociologia tranzacției sociale*.

Tranzacția nu e atât de clară, explicită ca negocierea. În jocul social individul nu e pe deplin conștient din start asupra obiectivelor, procedurilor de a le atinge, de ceilalți actori implicați, de miza, de interesele ce se pun în joc (care pot fi parțial complementare, parțial opuse, parțial contrare sau contradictorii), de măsura în care fiecare caută să-și valorizeze punctul de vedere, să-și atingă obiectivele în funcție de calculul costuri-beneficii, în funcție de resursele-atuurile proprii și cele presupuse la parteneri, de presupunerile efectelor diferitelor „ieșiri” posibile din relație etc.

- La începerea jocului de șah, piesele sunt în număr egal pe tablă, într-o anumită ordine. După deschidere, de la primele mutări jucătorul se străduie pe de o

² P. Rosanvallon, *Le libéralisme économique. Histoire de l'idée de marché*, Paris, Seuil, 1989.

parte să-și dezvolte armonios piesele sale, iar pe de alta să-l împiedice pe partenerul-adversar să facă acest lucru. Se adoptă strategii și tactici diferite, „sisteme de joc” și „variante” diferite. În timp ce alege un tip de deschidere avantajos, jucătorul are în permanență în vedere stilul de joc al partenerului-adversar, sistemele și variantele de joc (deschise, închise, semideschise, semiînchise, „de flanc”) ale acestuia.

• Spre deosebire de jocul de șah, *jocul de cărți* nu e „transparent”; partenerii sunt în relație de schimb, într-o competiție care selecționează un câștigător, dar la începutul jocului, resursele – inegale – sunt diferite, fiindcă există o ierarhie a „cărților”, există atuurile care pot favoriza din start pe unii și defavoriza pe alții. Jucătorul trebuie să „ghicească”, să anticipeze progresiv mișcările și resursele celuilalt, având în vedere desfășurarea de până atunci a jocului. Dacă în jocul de șah resursele sunt egale, există transparentă, abilitatea jucătorului constând în a-și impune superioritatea tactică, în jocul de cărți resursele sunt distribuite la întâmplare, jucătorii aflându-se uneori în situație privilegiată, alteori nu, dar abilitatea lor trebuie să se manifeste în permanență, în situații care variază continuu (jucătorii cu resurse slabe căutând și ei să-și valorizeze cât mai mult posibilitățile pe care le au; nu se câștigă de fiecare dată).

• În *viața socială* resursele sunt inegale, dar situațiile sunt și mai complexe (de exemplu, resursele se pot acumula de-o parte sau de alta – de unde șansa ca unii să câștige continuu, iar alții să piardă mereu), așa cum competiția pentru dominare, putere, influență este mult mai complexă. Când intervine o miză comună, actorii tind să-și valorifice cât mai bine posibilitățile și toate atuurile. Rezultă o modificare mai mult sau mai puțin rapidă a pozițiilor reciproce. Ca și în jocurile menționate, în „jocul social” *reglementările, regulile* pot modifica termenii schimbului, raporturile de putere. *Raportul social* reprezentat sau/și conceput la un moment dat nu este operant dacă nu structurează *posibilități pentru fiecare* în schimburile ce au loc în viața cotidiană; pe de altă parte, *viața cotidiană* nu are semnificație sociologică dacă nu e aptă să *participe la transformările raportului social*. Interferențele sunt multiple și aleatorii: un context dat determină constrângeri dar rămân și grade de libertate ale acțiunii individuale și/sau colective. Este rară situația socială atât de structurată încât o anumită reacție a actorului să fie complet predictibilă (foarte probabilă). Mai frecvente în viața socială cotidiană sunt situațiile slab structurate sau nonstructurate. Acestea sunt de interes special pentru sociologia tranzacției sociale.

Crozier și Friedberg au analizat *sistemul acțiunii concrete în organizații*, utilizând contextul comprehensiv-explicativ al sociologiei organizațiilor pentru a urmări raporturile între actori, rezultatele inițiativelor în situații de incertitudine, atunci când intervin mize comune pentru a găsi moduri de formare, structurare, menținere a organizațiilor cu „mecanisme de autoreglare”. Există o dinamică a structurării, părțile implicate „punându-se de acord” mai mult sau mai puțin explicit asupra regulilor jocului. Urmărind „producerea consensului” asupra

reglărilor, Crozier a constatat că modurile de a coopera sunt diferite după cum în joc indivizii se confruntă dur sau se caută evitarea conflictului deschis.

Conceptul de tranzacție poartă în el postulatul permanentei schimbări și este mai apropiat de reprezentarea, conceptualizarea vieții sociale decât alte „afirmații radicale”, teoriile „schimbărilor bruște” sau ale „conflictelor dure”. În viața socială, jocul, schimbul pot avea loc în condițiile în care indivizii împărtășesc un model similar de raționalitate sau nu. Uneori este posibilă definirea (parțial) comună a problemei și a voinței autorilor de a o rezolva împreună (patronii și muncitorii negociază mai ușor dacă împărtășesc un minimum de cultură economică, politică, tehnică – comună).

În viața socială, mai complexă decât cea a organizațiilor, pe parcursul schimbării situațiilor se pot intersecta *tipuri diferite de raționalitate*. Indivizii pot juca în *mai multe jocuri* după cât de multiple sunt inserțiile fiecăruia.

Funcționarea sistemului de acțiune depinde de *definirea situației și a rolurilor*. Structura formală, cu codurile organizaționale, dă un anumit număr de informații, dar acestea nu sunt suficiente, căci *jocul social nu „decurge” numai după logica ce stă la baza organizării birocratice*. Organizația caută o structurare puternică a jocului, lăsând puțin loc pentru jocurile preferențiale, pentru modele diferite de raționalitate.

În viața socială cotidiană, situațiile slab structurate sau nonstructurate sunt numeroase și e dificil apelul la un model comun de raționalitate, la jocurile preferențiale.

„*Analiza tranzacției sociale*” caută să dea seama și de geneza relației, jocului, a situației, de „efectele de strategie” (emergente), de etapele devenirii „situației de schimb” într-un raport social, de transformarea termenilor schimbului, de modificarea priorităților, de ceea ce rezultă din interferența dintre actori, folosindu-se – pe lângă noțiunile amintite în „analiza strategică” – și „individualismul metodologic” și cele de „metisaj”, „hibridare”, „lizieră”, „tranzit”, „spații-timp interstițiali” etc.

Analiza tranzacției sociale nu este numai o reprezentare a vieții sociale cotidiene (și așa s-ar dovedi utilă fiindcă e mai nuanțată, se apropie mai consistent de complexitatea vieții sociale), ci poate constitui un *cadru de descriere, inteligibilitate, explicare a vieții sociale mai adecvat* fiindcă ar permite analize la scări de implicare diferite (și în situații cu mize concrete, directe a schimburilor la scară mică, la nivel mezosociologic, la nivel societal). Analiza tranzacției sociale este mai nuanțată decât sociologiile care analizează situațiile structurate. Dintr-o anumită perspectivă este mai apropiată de „individualismul metodologic” (numai că Boudon face din individ baza observației, în timp ce sociologia tranzacției face din *interacțiune* unitatea elementară de analiză, durata schimbului devenind cadru de referință), și chiar de noțiunea de „habitus” (Bourdieu) – și analiza tranzacției ține seama de trecut ca de o resursă disponibilă pentru orientările acțiunii în viitor.

Cultura, „rezerva de cunoștințe”, rezerva de experiențe sunt resurse mobilizabile atunci când actorul vrea să interpreteze adecvat scopului, intenției, dorinței lui neașteptatul, neprevăzutul, să inventeze soluții noi plecând de la toate așteptările de roluri interiorizate posibile, care se manifestă în comportamentele respective, inclusiv de la rolurile „ascunse” și de la anticiparea lor. Dacă „matricea culturală” nu este operatorie în situații concrete de viață cotidiană actorul o lasă de-o parte, o pune între paranteze (în măsura în care omul e considerat, se consideră ca instanță reflexivă, creatoare care păstrează tradiția dar și inovează).

Sociologia tranzacției sociale caută descrierea și înțelegerea mai nuanțată a situației concrete, a raportului individ în situație-context sociocultural, pentru că sociocultura nu este o „mașinărie” a cărei funcționalitate depinde strict de o anumită configurație a legăturii între componente. În viața de zi cu zi există întotdeauna mai multe posibilități decât acelea pe care actorul le poate actualiza. El *selectează* între posibilități, din experiența lui și cea observabilă la semenii, anticipată la aceștia înainte chiar ca ei să o actualizeze. Cu ampla „viziune” a posibilităților pe care ceilalți le pot actualiza, actorul își poate lărgi orizontul propriei experiențe adecvate, așa cum poate risca să se înșele, fiindcă ceilalți își pot pune măști, pot vrea să se înșele, se pot înșela, pot vrea să se lase înșelați etc. În relațiile cu ceilalți, actorul caută să anticipeze nu numai comportamentele lor, ci și așteptările acestora față de propunerile comportamentale și față de propriile sale așteptări. *Viața socială este un joc infinit de complex de comportamente și așteptări de comportamente.* De aceea e necesar ca actorul să aibă capacitatea de a se aștepta adecvat la cât mai multe feluri de comportamente, să fie capabil să anticipeze așteptări cât mai diferite. Această capacitate îi poate da mai multă siguranță, îl poate face mai adaptabil, cu mai mult „tact social” în sporirea *calității* relației (relația de iubire în familie, relațiile de prietenie se bazează mult pe capacitatea de a adopta comportamente conform așteptărilor anticipate și de a „modula” așteptări după comportamente anticipate, altfel se riscă degradarea interrelațiilor), a *puterii* (fiindcă actorul poate elabora astfel strategii ofensive sau defensive mai adecvate decât unul lipsit de capacitatea amintită).

Viața socială atât de complexă cere omului să dea dovadă de un acut simț social, bazat pe o permanentă și pertinentă reflexivitate în orice situație, în orice domeniu, în orice rol ar fi. Datorită complexității vieții și dificultății de a ne descurca cum trebuie, din nevoia de a evita riscul erorilor de interpretare a așteptărilor și așteptărilor față de așteptări apare *necesitatea abrevierilor, a simplificărilor* plecând de la mecanisme de proiecție (deși există riscul ca „sistemul psihologic” al actorului să nu fie suficient de complex pentru a „sesiza” adecvat partenerii, comportamentele, așteptările, mediul, iar pe de altă parte riscul de a face normativă, obligatorie, propria experiență proiectată).

În procesul de simplificare, abreviere, intervine *regula, complexul de reguli* (instituții) cu ajutorul cărora se stabilesc și stabilizează atitudini, comportamente,

așteptări definite ca valide, la care actorul poate să se aștepte și în funcție de care să-și poată orienta comportamentul acțional, intențional. O „abreviere generalizantă” de genul: „program de funcționare, luni – sâmbătă, orele 9 – 17” (validă, impersonală, abstractă, aplicabilă atât timp cât nu intervine altă modificare) acoperă așteptările personalului complexului de deservire și pe cele ale clientelei. Această „regulă” face comportamentele mai previzibile, reglează așteptările, integrează așteptările concrete. Luându-se în considerare această „regulă” se face inutilă grija anticipării unui ansamblu de așteptări.

Regula reduce complexitatea și contingenta lumii, diminuând riscul erorii privind așteptările și anticiparea așteptărilor la așteptări, definind ce e „normal”, conform, ca și ceea ce e deviant.

Regula și instituția joacă *rolul terțului*. Trinitatea elementelor – spunea Simmel³ – „este tipică pentru toate cazurile de mediere”, tranzacție, conciliere, de abandon al contradicțiilor absolute. Starea normală a oricărui sistem social înseamnă comportamente, așteptări de comportamente contradictorii, într-un anumit grad conflictuale; dar la fel de normală e și căutarea modalităților de „rezolvare” „dezantagonizare” a situațiilor conflictuale (unii imigranți din generația a doua își pot spori „puterea”, influența din capacitatea de bicentrare pe cultura țării de origine și a țării de inserție, ca și „marginalii-secanți” bicentrați pertinent pe două profesii, ca și „marginalii-creativi” centrați pe două discipline, câmpuri de cunoaștere). Depășirea opozițiilor, contrarietăților, contradicțiilor, presupune emergența unui terț „inclus”, „mediator”, „arbitru”, „bilingv”, „traducător” etc. dar și a terțului „țap ispășitor”, „perturbator”.

Se instituționalizează așteptări de comportamente care determină într-o anumită măsură întinderea așteptărilor, a așteptărilor la așteptări, la așteptările și așteptările la așteptările terței părți. Nu este vorba numai de un terț concret (potențial influențabil, substituibil) ci de un *ansamblu de așteptări și așteptări la așteptări prezumate a fi ale terților necunoscuți și anonimi* care definesc un „câmp de legitimitate” al așteptărilor și așteptărilor la așteptări legitimate.

Deci terțul, regula, sistemul de reguli reduce complexitatea și contingenta delimitând comportamente și așteptări legitime. Validitatea se bazează pe „convingeri comune”, pe „consens”? La ce „fapt social” ne referim când vorbim de „convingeri comune”? Dacă spunem că ele „reprezintă” experiența „co-ocurentă”, echivalentă, similară, identică, atunci „convingerile comune” și „consensul” sunt rare în viața socială cotidiană (dacă, repet, considerăm actorii sociali ființe *distincte* prin gândire, simțire, fire, acțiune, capacitatea creației). Nu pot exista „convingeri comune” și „consens” în orice moment, asupra oricărei probleme, al tuturor oamenilor, în același timp.

³ *Influența numărului unităților sociale asupra caracterului societăților*, în vol. *Philosophie et société*, Vrin, 1987, p. 39.

La consens ne putem aștepta ca fiind virtual (mai curând vorbim de *întreținerea „predispoziției” către consens*). Interesant este deci că „funcția” regulii, a instituției e mai puțin aceea de a crea consens. *Există consens deoarece anticipăm că există consens asupra așteptărilor la așteptări*, această anticipare fiind o *presupunere care nu cere în mod obișnuit și mereu verificarea*. Instituțiile și instituirile lor depind de ceea ce „lumea” presupune că lumea recunoaște, de ceea ce „aproape toată lumea” presupune că aproape toată lumea presupune că recunoaște...

Instituțiile tind să reproducă posibilitățile pe care le legitimează, dar iată că forța lor de persuasiune pleacă de la presupunerea larg împărtășită că „toată lumea” le recunoaște și acceptă ca atare.

În plus, actorul se poate face „invizibil” în interiorul „limitelor de siguranță” trasate de instituții, situație răspândită în viața socială cotidiană (cei care nu vor să ajungă la dimensiuni fâțișe, exprimate, „se înscriu”, sau lasă să pară că se înscriu în „limitele de siguranță” ale „reglementărilor instituționale”). Așa se face că dincolo de varietatea imensă a comportamentelor și așteptărilor față de ele, apare *impresia de unitate, consens*; așa se face că așteptăm comportamente și le așteptăm cu un mare grad de probabilitate, deși e mare posibilitatea diversității și devianței (există actori care sfidează limitele oferite de instituții, înfruntând riscul reprobării și sancțiunii⁴, după cum există alții care sunt conștienți de absența efectivă a controlului pe care-l permite „presupunerea consensului” și se abat de la reguli printre faliile, fisurile, interstițiile „contractului”, regulilor, instituțiilor). Deci și grație „consensului presupus” instituția nu e instrument de imobilism social (ea se mulțumește să presupună că există consens în privința regulilor ei, fără a verifica permanent, lăsând posibilitatea disensiunilor, conflictelor).

Actorul nu poate acționa în afara interferenței cu ceilalți actori, cu grupul, cu societatea. Autonomia sa e limitată de greutatea structurilor, de jocul autonomiei celuilalt, grupului, fiecare actor dispunând de marjă mai mare sau mai mică de libertate, legată și de atuurile de care dispun și de abilitatea de a le plasa în joc în locul și la timpul potrivit, în modul cel mai oportun.

E romantică ideea că starea „normală” a unui „sistem intențional” e de fuziune, coeziune, armonie, unanimitate. În viața socială actuală *drepturile și îndatoririle fiecăruia nu pot fi fixate definitiv și global*; în orice domeniu ele se negociază, sunt obiect al tranzacției (repet, dacă situația legitimă a omului e de actor, creator, într-o societate care „distribuie”, pe bază de *criterii legitime*, drepturi și îndatoriri, și dacă nu se admite „principiul ierarhiei unice”, ci se evidențiază faptul că în societatea democratică există domenii, câmpuri diferite, cu ierarhii și criterii privind ierarhiile diferite, cu actori, grupuri cu scopuri urmărite diferite, cu aspirații, dorințe ascunse diferite) și consensul în privința definiției situațiilor e din

⁴ Merton, *Eléments de théorie et de méthode sociologique*, Paris, Plon, 1965, pp. 176-191.

ce în ce mai utopic, iar tranzacțiile ar trebui să devină din ce în ce mai numeroase și mai delicate.

★

Vom ilustra „puterea” descriptivă, comprehensivă și explicativă a sociologiei tranzacției sociale cu câteva exemple luate din volumul *Pour une sociologie de la transaction sociale*. Pentru relația interpersonală utilizăm exemplul dat de Bernadette Bawin-Legros (*Le concept de transaction sociale dans l'analyse sociologique du divorce*).

„Ansamblul dispozițiilor legale care prevăd și organizează reglarea divorțului consacră perenitatea obligațiilor conjugale și paternale (nu pentru că divorțezi încetezi a mai fi căsătorit), aceste dispoziții nepermițând ex-soților să-și regleze viața privată în afara cadrelor instituționale care fixează modalitățile divorțului”. Este necesar și adecvat să urmărim, spune autoarea, *tranzacțiile tacite* ale celor doi, situate în două „logici” diferite: cea a „dăruirii de sine” și cea a calculului rece cost/beneficiu, (analiza tranzacției dar - datorie) și strategiile utilizate cotidian de actorii implicați, în situații structurate și nonstructurate.

G. Vautrin urmărește în *Dezvoltarea locală și tranzacția socială* jocul și mizele identității locale, logicile intenționale ale actorilor implicați și politicile de dezvoltare, cum se constituie actorul colectiv, cum pot apare actori noi etc. Sociologia tranzacției sociale, spune autorul, permite o mai bună aprehensiune și în acest caz deoarece e vorba de „a explica modul în care un număr de actori suficient, structurează o situație preliminară și noi situații mai pertinente”, a căror interacțiuni aduc schimbări în structurarea raporturilor dintre partenerii dezvoltării, aceștia fiind preocupați să-și (re)valorizeze imaginea pe care o conturează localităților lor și lor înșile. Elaborarea proiectului de dezvoltare a localității obligă la identificarea zonelor de incertitudine, a anumitor raporturi între decidenți și executanți, între decizii locale și exogene, între „memoria colectivă” și „noile solidarități”, între „cultura globală” și cea „sectorială”.

Analiza tranzacției poate fi mai adecvată pentru descrierea, inteligibilitatea, explicarea raporturilor complexe între societatea civilă și stat – spune M. Blanc în *Société civile, Etat et recherche sociologique*. Realitatea socială e mai complexă decât cea în care doar se opune statul și societatea civilă. Conflictele și cooperarea între actori nu se joacă în același timp în „sfera societății civile” și „sfera statului”? Statul nu înseamnă și guvernarea centrală și autoritățile locale? Se pot astfel pune în evidență articulații complexe (inclusiv aceea a „concertării” între societatea civilă și stat). „Conceptul de tranzacție socială permite clarificarea formelor de cooperare conflictuală între sociologi, societatea civilă și stat”.

Inventarea democrației, creativitatea instituțională și sociologia pot fi stimulate și prin nuanțele aduse de analiza tranzacției sociale.

EVALUĂRI STATISTICE ȘI STUDII DE CAZ PRIVIND SINUCIDEREA

TINCUȚA IOZU

1. METODOLOGIA CERCETĂRII PRIVIND SINUCIDEREA. OBIECTIVE, IPOTEZE

Indiscutabil că lucrarea lui Emile Durkheim¹ rămâne de o importanță deosebită în sociologie, datorită abordării științifice riguroase a unui fapt social: suicidul (creșterea ratei de sinucideri la sfârșitul secolului XIX-lea).

Durkheim a descris specificul sociologic al unui fenomen căruia i se atribuiău (și i se atribuie) cauze individuale, psiho-patologice (nebunia), toxice (alcoolismul), rasiale etc. Neacceptând aceste concepții cu privire la cauzalitatea suicidului, Durkheim, prin operații aritmetice relativ simple în raport cu complexitatea statisticilor moderne, studiază diferitele regularități care afectează proporția sinuciderilor: constanta variațiilor regionale (în decursul timpului; diferențele observate se mențin între țările europene precum și între regiunile Franței), regularitatea evoluțiilor temporare (pe termen scurt, numărul și proporția sinuciderilor în Franța rămân aceleași; pe termen lung evoluția se înscrie în curbe care au aceeași formă pentru toate țările examinate), relațiile dintre „ritmurile sociale” și proporția sinuciderilor (sinuciderea se petrece cel mai adesea noaptea și mai rar ziua, ea crește odată cu durata zilei în decursul anului și este mai frecventă la început de săptămână decât la sfârșitul ei). De asemenea, proporția sinuciderilor crește odată cu vârsta, este în raport cu religia (mai frecvente la protestanți decât la catolici și la catolici decât la evrei), precum și cu dimensiunile localității în care se petrec sinuciderile (mai numeroase în marile orașe).

Statistica este „metoda” sociologică prin excelență de care s-a folosit Durkheim în cercetarea sa.

Concluzia generală a acestui studiu este aceea că sinuciderea variază în măsură inversă față de gradul de integrare a grupurilor sociale din care individul face parte.

¹ *Despre sinucidere*, trad. de Mihaela Calcan, Iași, Editura Institutului European, 1993.

Cum una din metodele folosite de Durkheim în acest studiu este cea comparativă, ne putem întreba în ce măsură sinuciderea ar putea servi drept model sociologului român contemporan pentru a întreprinde o cercetare de-o factură asemănătoare. Așa ceva nu ar fi imposibil, dar un asemenea studiu complex ar ridica fără îndoială o serie de probleme greu soluționabile, începând cu cele legate de disponibilitatea și fiabilitatea datelor statistice: discontinuitățile existente între diferite moduri de înregistrare, heterogenitatea categoriilor utilizate, precum și, mai ales, în anumite perioade, ingerințele politice grosolane în manipularea acestora din partea unui regim care pretindea că într-o societate totalitară totul merge strună, iar asemenea „accidente” (ca sinuciderile) evident că nu pot avea decât cauze ce țin de psiho-patologie, alcoolism etc. Comparativitatea rezultatelor obținute de Durkheim, așa cum arată unele studii recente, rămâne redusă chiar și în cazul societății franceze datorită limitelor analizelor socio-statistice pe termen foarte lung. Asemenea studii merită încercate la modul relativ și precaut. De asemenea, sociologii contemporani se confruntă, astăzi mai mult ca în trecut, cu o problemă epistemologică: rolul intervențiilor statului în sfera științei și semnificația deturmării rezultatelor și profiturilor acesteia în scopuri partizane.

Necesitatea studierii unui astfel de fenomen se impune și la noi. În lucrarea de față, am încercat să adun date de la Spitalul Clinic de Urgență București și de la Comisia Națională pentru Statistică. La Spitalul de Urgență am consultat mai multe fișe ale pacienților ce au ingerat substanțe toxice și am stat de vorbă cu cei care au încercat să comită actul sinuciderii.

Precaritatea datelor statistice, din nefericire, a făcut imposibilă refașarea unor inferențe și predicții cu privire la fenomenul suicidal în România.

Consider că fenomenul suicidal trebuie abordat atât din punct de vedere statistic (ceea ce implică îmbunătățirea considerabilă a modului de înregistrare a cazurilor de sinucidere), cât și fenomenologic (discuții libere, interviuri cu persoane care au încercat un asemenea act, autoperceptiv, percepția altor persoane asupra celor ce au comis sinuciderea sau tentativa de sinucidere).

În cele câteva cazuri pe care le voi prezenta în paginile următoare am căutat să surprind, factori sociali determinanți în actul suicidal.

De asemenea, mai țin să precizez necesitatea abordării sinuciderii din perspectivă interdisciplinară, dat fiind caracterul complex și multitudinea de factori implicați, situarea pe poziții exclusive nefăcând altceva decât să îngreuneze înțelegerea acestui fenomen și să facă imposibile unele soluții pre și postvenție.

2. EVALUĂRI STATISTICE ÎN ROMÂNIA

Conform datelor furnizate de Comisia Națională pentru Statistică, prezentăm situația sinuciderilor în România pe grupe de vârstă în tabelul 1.

Tabelul 1

Sinucideri pe grupe de vârstă și sex

	1989	1990	1991	1992	1993
Total	2 529	2 079	2 161	2 650	2 774
Vârsta 5-19 ani	127	125	99	114	-
B 5-19 ani	76	89	69	86	-
F 5-19 ani	51	36	30	28	-
Vârsta 20-59 ani	1 764	1 387	1 432	1 784	-
B 20-59 ani	1 379	1 074	1 143	1 444	-
F 20-59 ani	385	313	289	340	-
Vârsta 60 și peste	638	567	630	752	-
B 60 și peste	431	360	426	547	-
F 60 și peste	207	207	204	205	-

După cum se observă, lipsesc alte criterii de grupare, ocupație, religie, mediul de proveniență (rural sau urban); pe anul 1993 nu există cifre absolute pe sex și grupe de vârstă, decât cifra totală pe an (2774).

Se constată o scădere a cifrei absolute a sinuciderilor pe anul 1990 față de 1989 (cu 450 de cazuri mai puțin), apoi o creștere semnificativă până în anul 1993. Scăderea înregistrată în 1990 ar putea fi explicată, conform teoriei lui Durkheim, prin efervescența politică de atunci (diverse manifestații politice, alegerile parlamentare și prezidențiale din mai 1990 și alte evenimente socio-politice).

De asemenea, numărul sinuciderilor în rândul bărbaților este de aproximativ 2 sau 3 ori mai mare decât cel în rândul femeilor, deși la tentative situația este inversă. Nu se cunoaște statutul socio-profesional, marital, iar intervalul vârstei este prea mare (de la 20 de ani la 59 de ani diferența este mare).

În România s-au întreprins câteva studii asupra sinuciderii (1970-1975), studii la care a participat și Dr. Virgil Tiberiu Dragomirescu. În lucrarea sa *Determinism și reactivitate umană*² prezintă câteva concluzii privitoare la aceste cercetări. Astfel, ca aspect general referitor la dinamica anuală a suicidului, studiile noastre au arătat că procentajul cel mai crescut se află în lunile de vară (iunie, iulie, august), urmat de cel al lunilor de primăvară și, pe locul al treilea, de iarnă.

Corelațiile între sex, vârstă și profesia practică arată predominanța sexului masculin (ca și după 1989) a grupelor de vârstă adulte, urmate de bătrâni, profesiunea predominantă fiind de muncitori industriali calificați și cu o școlarizare între 5-8 clase urmată de categoria pensionarilor și a celor fără activitate.

În privința situației familiale predomină categoria celor căsătoriți și având copii, spre deosebire de ceea ce am fi bănuț ca factor de risc suicidar (persoane

² Virgiliu Tiberiu Dragomirescu, București, Edit. Științifică, 1990.

izolate, familii izolate etc). în privința celor căsătoriți cu copii se observă o tendință opusă decât cea expusă de Durkheim în lucrarea sa: cei căsătoriți se sinucid mai puțin decât celibatarii, iar cei căsătoriți cu copii au o rată a sinuciderii mai mică decât a celor căsătoriți fără copii.

Tot în studiul lui Virgil Tiberiu Dragomirescu se arată că în perioada 1974-1975, la un număr de 920 de tentative de suicid, 181 erau bărbați, 739 erau femei, iar la 248 sinucideri realizate, 117 erau bărbați și 131 femei (o situație opusă față de perioada actuală). Eliminând faptele de ordin psihopatologic din determinismul conduitei autodestructive, se observă că la subiecții necăsătoriți predomină conflictele sociale, juridice și profesionale, pe când la grupa de căsătoriți predomină conflictele interne de natură familială, conjugale, sentimentale, materiale, de locuit, educaționale etc). Privitor la mijloacele și metodele utilizate în scopul sinuciderii se poate afirma că există un specific în legătură cu sexul³:

– la bărbați au un rol preponderent mijloacele mecanice (primul loc fiind ocupat de spânzurare, urmat apoi de aruncarea înaintea trenului, înecare, precipitare, arme albe), urmate de mijloacele chimice (pesticide, caustice, medicamente).

– la femei, preponderente sunt mijloacele chimice (pesticide, caustice, medicamente), urmate de mijloace mecanice (spânzurătoare, înecare, precipitare).

În zilele de 28-30 octombrie 1994, la Iași s-a desfășurat al doilea Simpozion Internațional (*Bioetica în Estul Europei. Bioetica și suicidul*). Medicii, psihologii, sociologii, juriștii și psihiatrii prezenți la acest simpozion au analizat pe „toate fațetele” fenomenul suicidar în lucrări de interes general sau rapoarte strict științifice. Lăsând la o parte problemele de bioetică specială, revista „Tinerama” a selectat date, cifre, statistici, concluzii și informații pe tema fenomenului suicidar în România postcomunistă, care consideră că sunt utile pentru lucrarea de față. Organizatoare ale acestui simpozion au fost trei instituții: Academia Română (filiala Iași); Societatea de Medici și Naturaliști Iași – Comitetul de Bioetică (condus de profesor dr. Gh. Scripcaru, dr. medic legist V. Astărăstoae, prof. dr. psihiatru V. Chiriță); Universitatea de Medicină și Farmacie Iași, Facultatea de Medicină (al cărui decan este prof. dr. clinician G. Ungureanu). Lucrările și rapoartele prezentate la simpozionul de la Iași s-au bazat pe cercetări zonale, cu caracter regional sau local. Chiar și parțial, datele publicate la simpozionul internațional ne dovedesc că în România *sinuciderea ia amploare*.

Avertismentul cel mai tragic: suicid la vârste tinere! Dr. V. Astărăstoae și dr. C. Scripcaru de la UMF Iași, în comunicarea *Evaluarea și predicția factorilor de risc în suicid*, au analizat factorii de risc și motivațiile actului de suicid în raport cu vârsta, sexul, timpul și spațiul, cutumele, convingerile etice și religioase etc, la un lot de 300 de decese violente prin autoagresiune, la vârste între 5 și 80 de ani, din care 180 bărbați și 120 femei și în procente egale din mediul rural și urban. Iată concluziile, care dovedesc starea prin care trece tineretul de astăzi al țării:

³ *Ibidem*, pp. 271-274.

Rezultatele cercetării scot în evidență faptul că la vârste tinere motivația actului de suicid rezidă cu predominanță în: 1. lipsa de perspectivă profesională care condiționează lipsa sensului vieții; 2. eșecuri școlare; 3. lipsa convingerilor religioase din care să rezulte caracterul creator și divin al vieții; 4. conflicte cu părinții etc. Astfel, în ultimul timp, la tineri s-a remarcat o creștere a frecvenței suicidului consecutiv unor atare motivații. Cauza acestor motivații o constituie starea de anomie prin care trece societatea românească în perioada de tranziție, individul resimțind în mod acut lipsa sensului vieții, așa cum a spus și Durkheim în lucrarea sa *Despre sinucidere*.

La vârste înaintate, motivația actului autolitic a fost justificată de factori socio-demografici cum ar fi: **a.** solitudinea după decesul celui alt partener; **b.** abandonul; **c.** bolile incurabile.

România se situează pe primul loc în Europa la indicii mortalității și morbidității prin cancer, mai ales la vârsta a treia.

Decăderea morală e generatoare de mari drame în familiile românești prin conflictele conjugale, de cele mai multe ori ireparabile (la capitolul divorțuri clasificarea statistică a României e la fel de tragică: în 1990 se înregistrau 32 966 de divorțuri, iar în 1991 numărul acestora a crescut pînă la 37 031 de cazuri). Între acești poli de vîrstă suicidul a fost motivat cu precădere de conflicte conjugale acute sau cronice, frustrări afective cu lezarea sentimentelor de stimă, pulsuni agresive pe fond de consum abuziv de alcool, stări depresive limitrofe. (Durkheim preciza că rata sinuciderii variază invers cu gradul de integrare al familiei, iar Gibbs și Martin pun și ei în relație inversă ratele sinuciderii cu gradul integrării statusului). Conform statisticilor O.M.S. în majoritatea țărilor tinerii constituie partea reprezentativă a grupurilor suicidare (aproximativ 32%).

Un grup de specialiști în Medicină legală de la U.M.F. Timișoara (V. Matei, A. Enache, M. L. Dressler, T. Adelman) a vrut să atenționeze lumea științifică românească despre fenomenul suicidar care se extinde în lumea de azi. Datele științifice relevă că în fiecare an un mare număr de vieți omenești, îndeosebi la vîrstă tînră, se pierd prin acțiuni de suicid, aproximativ 500 000/an, după statisticile O.M.S.

Institutul de Medicină Legală din Timișoara a prezentat un raport despre un fenomen suicidar specific bănățean: spânzurarea. Autorii raportului (dr. D. Lungu, A. Enache, M. Ciobanu de la I.M.L. Timiș) au prezentat un studiu statistic al cazurilor autopsiate în intervalul 1984-1993 la I.M.L. Timișoara. În urma analizei și interpretării datelor culese și înregistrate, specialiștii timișoreni au identificat mai multe „probleme-cauze” generatoare de suicid prin spânzurare în Banat. „Mediul social de obicei sărac, cu slabe posibilități financiare, acesta răsfrîngându-se asupra locuințelor, amenajării acestora, numărului de membri pe familie; corelația cu alcoolismul; modelul sinuciderii prin spânzurare raportat la datele de literatură”. Probabil aceasta este o nouă tendință, opusă celei pe care Durkheim o afirmase în lucrarea sa și anume că sărăcia și densitatea crescută a familiei protejează împotriva sinuciderii.

Un alt grup de profesori de la UMF Timișoara conduși de dr. I. Talos a semnalat creșterea numărului de tentative de sinucidere prin intoxicații acute cu substanțe sau produse toxice (aceasta fiind obținute prin analiza a peste 600 de tentative de suicid prin intoxicații acute voluntare care au fost tratate în cadrul unităților spitalicești din Timișoara între anii 1987-1993).

De asemenea, s-a încercat după datele statistice o clasificare a modalităților de sinucidere prezente la români. Aceasta este: 1. intoxicațiile acute cu substanțe toxice (autootrăvirea); 2. spânzurarea; 3. defenestrarea (aruncarea de la înălțime).

Și în Moldova situația se prezintă tragic. Date prezentate de dr. psihiatru T. Pyrozinski și dr. C. Scripcaru de la UMF Iași arată că au fost 3800 de sinucideri realizate într-o perioadă de 10 ani într-un teritoriu delimitat. Alte cercetări laborioase au indicat: „frecvența de 6 ori mai mare a tentativei de suicid față de suicidul realizat; frecvența de 68% a suicidului realizat la bărbați, față de 32% la femei; motivația predominantă a suicidului în conflicte sociale la bărbați și conflicte afective la femei; predominanța mijloacelor dure de realizare (spânzurătoarea) la bărbați și nedureroase la femei (intoxicații); rolul alcoolului în trecerea la act la personalități fragile”.

Problema suicidului la adolescenți a fost atinsă de dr. Gh. Drăghici și dr. V. Astărăstoae în lucrarea cu titlul *Echivalențe suicidare*. Acest concept insuficient definit, ar ajuta la decodificarea actelor de suicid atât de „tenebroase în cauzalitate”, în situația adolescenților lipsiți de o educație morală și etică. Este vorba de așa zisele nevroze existențiale. Autorii consideră că de cele mai multe ori astfel de „nevroze” sunt declanșate la adolescenții noștri „de prezența alcoolismului, inclusiv la tinerele fete”. Dar cauza principală care generează la adolescenții români aceste nevroze existențiale, la rândul lor cauzatoare de acte suicidare, o constituie sexualitatea care „este adânc implicată în geneza suicidului, fiind un uriaș rezervor bioenergetic al comportamentului, dar și o sursă de mari distorsiuni existențiale (de la obișnuit la sexopat, de la banal la patologic, de la perturbarea funcțiilor sexuale și ale somnului în depresiile mascate, până la cererea suicidară de schimbare a stării civile – transsexualismul etc.)”

Cu toate că și în țara noastră sinuciderile au crescut, totuși România, din punct de vedere al statisticilor sinuciderii, se situează în rândul țărilor cu incidență joasă. Din numărul total al sinuciderilor de 2 079 în 1990, rata sinuciderilor în rândul bărbaților era de 13,3 la 100 000 de locuitori, iar rata sinuciderilor în rândul femeilor este de 4,7.

Din punctul de vedere al rangului deținut de județe, cele mai numeroase sinucideri în 1990 se înregistrau în Satu Mare (locul 1), Covasna (locul 2), Harghita (locul 3), iar incidența cea mai mică în județele Mehedinți (locul 39), Dolj (locul 40), Teleorman (locul 41). În cazul grupării județelor cu număr mare de sinucideri se observă că ele se află în ariile cu grupări etnice minoritare sub influență maghiară.

Cea mai mare valoare a ratei sinuciderilor se întâlnește la vârste de peste 65 de ani, atingând valori de peste 21 la 100 000 în anul 1988. În anul 1990 rata de sinucidere a bătrânilor are de asemenea valoarea cea mai ridicată de 16,0 la 100 000, față de 9,0 la 100 000 valoarea ratei generale a sinuciderilor pentru acest an. În deceniul anilor '80, rata sinuciderilor pentru bărbați era de 19,2 (în 1986) și de 13,3 (în 1990), iar pentru femei de 6,0 (în 1986) și 4,7 (în 1990). Rata sinuciderilor pentru bărbații de peste 65 de ani era de 23,3 (în 1990) iar pentru femeile de peste 65 de ani de 10,7 (în 1990). Folosind alte criterii sociale se poate observa că în ceea ce privește studiile, numărul cel mai mare de sinucideri înregistrat în 1989 a fost la populația a cărei ultimă școală absolvită era școala generală, urmată de școala primară (532) și școala profesională de meserii (347).

În ce privește starea civilă, în 1989 situația era următoarea: bărbați căsătoriți – 1 022; bărbați necăsătoriți – 485; bărbați văduvi – 243; bărbați divorțați – 136.

Numărul lor este în toate situațiile mai mare decât numărul de sinucideri înregistrat pentru femei⁴.

3. SITUAȚIILE TENTATIVELOR DE SUICID LA SPITALUL DE URGENȚĂ DIN BUCUREȘTI (studii de caz cu privire la conduita suicidară)

Situația tentativelor de suicid la Spitalul Clinic de Urgență sunt clasificate numai după sex, în tabelul 2.

Tabelul 2

Anul	Nr. de sinucideri (tentative+decese)	Sinucideri Bărbați	Sinucideri Femei	Număr Decese
1984	1 734	440	1294	–
1985	1 739	459	1280	–
1986	1 486	535	1311	–
1987	1 769	452	1317	–
1988	1 857	452	1 405	–
1989	1 568	438	1 130	–
1990	1 471	360	1 111	–
1991	1 392	359	1 033	–
1992	1 880	506	1 374	–
1993	1 966	502	1 464	85
1994	2 256	473	1 783	52

⁴ Date de la Centrul de Calcul al Ministerului Sănătății, citate din Elena Beca: *Sinuciderea*, revista „Calitatea Vieții”, anul 3, nr. 1/2, 1992, p.65.

Trebuie specificat că numărul deceselor este din totalul numărului actelor de sinucidere (1 966 și 2 256) și nu se fac delimitări pe sex în cazul deceselor. Până în 1993 numărul acestora nu se raporta (nu se cunosc cauzele neraportării). Se observă numărul ridicat al tentativelor de suicid la femei comparativ cu cel al bărbaților. În cadrul leziunilor autoprovocate sunt cuprinse atât cele prin intoxicații acute cu substanțe toxice, cât și cele provocate prin mijloace dure, traumatisme diverse.

Culegând date cu privire la cei care au comis tentative de suicid (în secția de reanimare a Spitalului de Urgență) am constatat următoarele (consultând fișele de observație în cazul în care pacienții erau în stare de comă sau discutând cu câțiva dintre ei):

- că frecvența tentativelor feminine erau predominante în raport cu cele ale bărbaților.
- că femeile foloseau substanțe toxice medicamentoase spre deosebire de bărbați, care ingerau mai des sodă caustică, acid sulfuric (substanțe toxice cu efect dureros).
- predominanța vârstelor tinere (între 20-45ani).
- predominanța celor ce aveau ocupație în raport cu cei care nu aveau.
- predominanța celor cu nivel mediu și minim de pregătire (muncitori calificați în special) în raport cu proporția foarte scăzută a intelectualilor.
- cei care sunt căsătoriți se află în proporție mai mare decât cei necăsătoriți.
- cei care suferă de afecțiuni psihice sunt într-un raport foarte scăzut.
- motivațiile întâlnite sunt de ordin financiar (neajunsurile legate de salariile prea mici), de ordin sentimental, conflicte în cadrul familiei (în care sunt invocate alcoolismul unuia dintre parteneri, îndeosebi a soțului, cu lezarea sentimentelor de stimă, respect, cooperare între parteneri).
- de asemenea, se constată o proporție destul de ridicată a celor care au avut tentative de suicid repetate.

★

În continuare am să prezint câteva studii de caz relevante:

a. Femeie, 24 de ani, necăsătorită, ortodoxă, locuiește în București (provine din Urziceni), a terminat liceul de horticultură din Urziceni, lucrează ca barman într-un local din București. A ingerat 200 de pastile de diazepam. Motivul invocat a fost acela de natură sentimentală: s-a certat cu prietenul său care este foarte gelos. A mai avut o tentativă de suicid la 20 de ani, dar a prins-o mama ei în timp util (motivul: s-a certat cu părinții). Pacientă cooperantă. Spune că nu va mai repeta „gestul” - dacă ar fi să o integrez într-un tip de sinucidere, aş numi-o sinucidere fatalistă, în care pacienta resimte o disciplină asupritoare din partea partenerului său.

b. Femeie, 27 de ani, din București, casnică, ortodoxă, din etnia romilor, divorțată, cu patru copii, nu are casă, locuiește pe la părinți și surori, a luat o cantitate necunoscută de medicamente. Motivul: soțul de care s-a despărțit (pentru

că nu-și îndeplinea atribuțiile de soț și tată, consuma băuturi alcoolice, era cartofor, nu aducea bani acasă), o hărțuia și după divorț, venind să-i ceară bani. Pacienta spune că are o situație materială foarte precară. A mai avut șase tentative de suicid și nu știe dacă o va mai face sau nu.

c. Femeie, 32 de ani, București, căsătorită, ortodoxă, muncitoare la APACA, cu cinci copii. A ingerat sodă caustică. Motivul: se simte disperată că nu mai face față vieții cotidiene din cauza salariului mic. Soțul era șofer pe un camion, a comis un accident și a fost arestat, iar ea nu mai vrea să trăiască sub nici un chip. Declară că nu o mai interesează nici măcar soarta copiilor. A mai avut o tentativă de suicid. A spus că va mai repeta, poate nu în acest mod dureros, dar nu mai dorește să trăiască – sinucidere „ego-anomică”.

d. Femeie, 38 de ani, București, lucrătoare la Fabrica de Medicamente, căsătorită, cu doi copii, a luat o cantitate de medicamente în scop suicidar. Motivul era acela să soțul său avea o relație extra-conjugală. Spune că o „întristează foarte mult nefericirea femeii în societatea românească, suferințele și umilințele la care sunt supuse femeile în general”. Este abătută și spune că nu mai vede nici un sens al vieții și al familiei, nu înțelege ce se întâmplă cu ea și cu viața aceasta în general. Crede că nu va mai repeta actul suicidar – sinucidere de tip „ego-anomică”, în care grupul familial nu mai asigură acea coeziune necesară membrilor ei.

e. Bărbat, 39 de ani, București, rom, trăiește în concubinaj cu o femeie, fără ocupație, cu antecedente penale, a băut sodă caustică în mod voluntar; spune că nu a avut motive să se sinucidă, că pur și simplu i s-a trezit brusc ideea sinucigașă, dar cu toate acestea și-a pregătit soda cu o seară înainte. A fost eliberat cu o lună și ceva înaintea comiterii actului suicidar (a fost arestat pentru furt). Locuiește cu părinții săi. Nu pare demn de încredere. Se simte deabusolat, dezorientat, ar dori să se angajeze undeva, dar din cauza cazierului nu dorește nimeni să-l angajeze, deși este un bun meseriaș (a lucrat ca instalator pe un șantier naval) – sinucidere de tip anomic, individul resimțind la nivelul său starea anomică a societății; așteaptă ceva de la societate, dar așteptările sale sunt înșelate, și astfel recurge la un act disperat.

Aceasta este în linii generale situația de la Spitalul Clinic de Urgență București. Societatea românească traversează o perioadă grea, în care trecerea de la un regim totalitar la unul democratic nu este deloc facilă și nu se poate face fără sacrificii umane de acest gen. În continuare am să prezint pe scurt câteva concluzii și propuneri cu privire la sinucidere.

4. CONCLUZII, PROPUNERI, INTERVENȚII ÎN CRIZELE SUICIDARE

Întreaga lume este străbătută de un val de probleme dintre cele mai complexe, iar sinuciderea constituie unul din aspectele tragice ale existenței umane. Pretutindeni oamenii suferă și tot ei încearcă să-și înlăture suferința în

diverse moduri. Moartea voluntară este un astfel de mod, mai mult sau mai puțin acceptat de cei din jurul nostru. Se pare că sinuciderea este un apel, un strigăt de ajutor al celor în suferință și ar trebui ca noi să căutăm să-i acordăm mai multă înțelegere. Nu cred că vom ști vreodată totul despre acest fenomen uman, dar trebuie să încercăm să-i găsim și lui o cale de soluționare (evident că oamenii se sinucid din cele mai vechi timpuri și nu ne putem imagina că vor înceta să facă acest lucru); important este să căutăm modalitățile prin care să reducem din intensitatea lui.

Este necesar ca în România, prin studii și cercetări care să îmbine datele empirice, statistice cu cele fenomenologice, să dezvoltăm un sistem de prevenție și postvenție în cazul celor care încearcă să se sinucidă.

În Occident există acele linii fierbinți – „Hot Lines” – linii telefonice pentru sinucigași, la capătul cărora se găsesc diverși specialiști: psihologi, psihiatri, care sunt pregătiți pentru a da sfaturi celor care se află în situații deperate.

De asemenea, există clinici speciale pentru cei care încearcă să se sinucidă, unde specialiștii anume pregătiți – suicidologi – organizează ședințe terapeutice individuale și să ajute pe indivizi să treacă peste aceste crize și să se poată înțelege mai bine pe ei înșiși și realitățile din jurul lor.

Acest act dramatic, de care ființa umană este capabilă, lasă urme profunde și tristețe în rândul celor care sunt apropiați (familie, prieteni). În unele țări dezvoltate există clinici speciale pentru acești oameni care suferă traume psihice și psihologice în urma pierderii unui copil, soț, soție, prieten. Evident că nu toți au nevoie de acest tratament, dar studii americane pe această problemă au arătat că în mare parte supraviețuitorii („survivors suicide”) se confruntă cu probleme de genul stigmatizării. De aceea, este necesar ca și în România să apară astfel de clinici, să se întreprindă acțiuni de ajutorare a acestor oameni aflați în suferință. Așa cum spunea Schopenhauer, „oricine se omoară vrea viața; nu se plânge decât de condițiile sub care ea se înfățișează”.

Așa după cum sinuciderea nu provine din dificultățile pe care le întâmpină omul în viață, metoda de a-i stopa evoluția nu constă în a face lupta mai puțin aspră și viața mai ușoară.

Dacă astăzi există mai multe sinucideri ca altă dată, nu înseamnă că trebuie să facem mai multe eforturi dureroase, nici că nevoile noastre legitime sunt mai puțin satisfăcute. Înseamnă doar că nu mai știm care este limita acestor nevoi și că nu mai înțelegem sensul eforturilor noastre. Este sigur că pe toate treptele ierarhiei sociale bunăstarea medie a sporit, chiar dacă această creștere n-a avut întotdeauna loc în proporții echitabile. Răul de care suferim nu provine din faptul că motivele obiective ale suferințelor au crescut în număr sau intensitate; el dovedește o alarmantă mizerie morală și nu o mai mare mizerie economică⁵.

⁵ Emile Durkheim, *op.cit.*, p. 316.

Așa cum am arătat, pe lângă postvenția suicidului (înființarea clinicilor terapeutice pentru cei care încearcă să se sinucidă și chiar pentru familiile lor), un rol important, dacă nu chiar primordial, îl are prevenția. O soluție teoretică pentru prevenirea sinuciderilor ar fi o bună definire a rolurilor conținute în structura socială, care să permită funcționarea lor armonioasă. Pentru individ un element esențial în percepția clară a rolurilor sale și ale altora o constituie măsura socializării la care a putut să ajungă, beneficiind de șansele sale sociale. În mod deosebit, rolul socializării în cazul comportamentului la care mă refer, rezultă din specificul interacțiunii factorilor subiectivi și obiectivi în sinucidere. Ca factori decisivi în acest comportament se dovedesc a fi cei de natură subiectivă, care pun pe primul plan problema mecanismului de funcționare și a puterii imaginărilor. Condiția depășirii impasului presupus de situația de incertitudine și blocajul comunicării este dezvoltarea spontaneității și creativității personale, însușiri care nu se dezvoltă totdeauna de la sine, dar pot beneficia de antrenament. Aceasta „se poate realiza într-o socializare secundară, la vârstele tinere. Pentru bătrâni, unde incertitudinea și deteriorarea proceselor de viață afectează și funcțiile adaptative, trebuie insistat în sensul menținerii activismului”⁶.

Așadar, prevenirea sinuciderii nu este o problemă care ține doar de resortul serviciilor de sănătate, ci în primul rând ea aparține instanțelor socializatoare, menite să creeze fundamentul unei personalități capabile să mențină și să perpetueze structura socială.

⁶ Elena Beca, *art. cit.*, pp. 66-67.

CAZUL „GENERAȚIEI '80”

DANIEL SAULEAN

SUBCULTURI ALE TINERILOR

Orice tânără generație simte nevoia înnoirii culturale. Neliniștea cu care tineretul intră în maturitate produce subculturi ale acestora, prin intermediul cărora se accelerează schimbarea paradigmatelor culturale. Sintagma „tânără generație” nu acoperă încărcătura conceptului clasic de *generație* din științele socio-umane. Sintagma este un eufemism al spiritului juvenil, avid de schimbare, dar poate fi concepută și ca o extindere a câmpului conceptual de *generație*. În domeniul artei și literaturii paradigmele noi generații au pregnanță și se schimbă mai des decât în alte domenii ale spiritului uman, cu atât mai mult cu cât se localizează în cadrul unei societăți aflate în perioade tulburi. Curente avangardiste ale acestui secol s-au constituit în preajma celor două războaie mondiale, create de tinerii care au luptat sau urmau să lupte pe fronturi, trăind cu toții disperarea iminenței morții în plină tinerețe. Printr-o extrapolare, am putea spune că liantul omogenizator al unei subculturi a tinerilor este disperarea comună în fața unei situații-limită. Adesea această situație-limită este chiar viitorul incert spre care tinerii se îndreaptă, iar subcultura lor rezultă dintr-un complex de forme de manifestare a existenței materiale sau simbolice.

În general, modelele teoretice ale subculturii tinerilor reproduc polarizarea generațională copii/părinți, prin opoziția dintre subcultura lor și cultura dominantă – cea a pattern-urilor majore. Destinul oricărei subculturi este de a se integra în timp, mai mult sau mai puțin forțat, în sânul culturii dominante, paterne. Legătura interactivă are la bază tocmai relația bivalentă, de respingere/atracție dintre părinți și copii. S-a observat în comportamentul *bandelor* o puternică motivație familială: membrii acestora au o strânsă relație cu mamele, familia, localurile publice, cartierul¹. Un comportament analog se întâlnește și la tinerele grupuri literare, artistice: înainte de a-și concepe programele revoluționare, membrii grupurilor își aleg modelele culturale printre predecesorii prestigioși, identificarea și recrutarea lor făcându-se exact în funcție de această opțiune prealabilă – echivalentă cu o

¹ Cf. Pearson și Hebdige, citați în: Stuart Hall & Tony Jefferson, *Resistance through Rituals. Youth subcultures in post-war Britain*, Routledge, London, 1993, p. 14.

„parolă”. Etapă esențială în cariera lor este și desprinderea ulterioară de model („familia” culturală), care le face posibilă propria consacrare. Relația întreținută cu modelul este în genul unei relații parentale. Spațiile de întâlnire ale bandei sunt îndeosebi localurile publice; spațiile boeme ale grupurilor literar-artistice sunt cafenelele sau cenaclurile. Căile acestora se întretaie adesea în marile orașe.

Unii autori indică o *dublă articulare* a subculturilor juvenile. Astfel, John Clarke, Stuart Hall, Tony Jefferson și Brain Roberts (1993)² arată articularea la cultura părinților (înțeleasă drept cultură a clasei sociale), dar și așa-zisa „cultură dominantă” de sorginte antropologică (i.e. cultură națională). Autorii spun însă că această dublă raportare trebuie omisă din studiul subculturii tinerilor, în scopul de a facilita „relativa autonomizare”, ca „nivel intermediar de analiză”³ a subiectului investigat.

Conceptul de *tânăra generație* a avut un destin aproximativ asemănător cu acela, celebru, de *integrare socială*. Superficial tratat de-a lungul întinsei sale cariere jurnaliste, el a intrat și în limbajul ideologic: „integrarea socio-profesională a tinerei generații” – suna un binecunoscut slogan din discursul politic al regimului comunist. Toți tinerii trebuiau să se încadreze într-un mediu social, adică trebuiau să aibă o meserie, să producă: erau „schimbul de mâine”.

În teoria literară, termenul de *generație literară* e deținătorul unei cariere nu mai puțin importante. Domeniul vast al *literaturii* poate cuprinde întreaga producție a spiritului uman, producție concretizată în creații „literare”. Există accepțiuni largi și altele specializate, restrânse, ale literaturii⁴. Legătura literaturii cu socialul o asigură *autorul*, în calitatea sa de actor social. Ca o afirmație de mare generalitate, putem spune că mai mulți autori pot forma o generație literară. Iată cum caracteriza Tudor Vianu termenul, atunci când se raporta la generația literară interbelică, supranumită „de aur”:

„Se vorbește mult astăzi despre generații și pentru o bună parte a tineretului nostru cuvântul acesta este un adevărat program. «Generaționistii» noștri întreprind o mișcare simpatică, inspirată de un simț social în evident progres. Mobilizarea forțelor individuale în serviciul tuturor oamenilor de aceeași vârstă este o manifestare remarcabilă de altruism. Ea nu este însă nici singura, nici cea mai înaltă formă a spiritului social”⁵.

În studiile sale, George Călinescu ia în considerare același subiect, apelând la denumirea de „noua generație”.

² *op. cit.*, cap. *Subcultures, Cultures and Class*, pp. 9-80.

³ *Ibidem*, p. 15.

⁴ Vezi în acest sens definițiile literaturii din *Dicționarul de termeni literari*, București, Editura Academiei, 1979, pp. 248-251, sub semnătura lui Nicolae Balotă; Adrian Marino, *Bibliografia ideii de literatură*, vol. II, Cluj, Editura Dacia, 1992, p. 29-31 ș.a.

⁵ Tudor Vianu, *Generație și creație*, în *Opere*, vol. 9, București, Editura Minerva, p. 167.

Recunoașterea profesiei de „scriitor” în regimul comunist a fost marcată de multă ambiguitate, atunci când nu a fost vorba chiar de o respingere oficială manifestă. Producția literară cu greu putea fi asociată, în concepția marxist-leninistă, cu producția economică; revoluția proletară nu avea nevoie de avangardă, chiar dacă de multe ori aceasta se punea benevol „în slujba revoluției”... Ceea ce provoacă respingerea subculturii tinerilor din orice dictatură este tocmai nonconformismul, comportamentul deviant de la formele stricte. Tinerețea, ca „metaforă a schimbării sociale”⁶, este permanentul inamic al conservatorismului autoritarist, al dictaturilor prin excelență gerontocratice. Nu întâmplător revoluțiile de stradă i-au avut în ariergardă pe cei mai tineri, adesea copii. Probă stă și revoluția română anticomunistă din decembrie 1989.

INTEGRAREA CULTURALĂ PARȚIALĂ PRIN RECRUTARE GENERAȚIONALĂ

„Generația '80” și „Protocroniștii” s-au manifestat ca grupuri literare, dar și ca grupuri sociale, constituite din rațiuni elitare de preluare a autorității în cadrul subsistemului cultural românesc din deceniul nouă. Impunerea acestora a avut loc pe fundalul unui blocaj al mecanismelor de recrutare și selecție a noilor generații în structurile sistemului social, politic și cultural. Sub camuflajul ideologiei politice atotdominatoare s-a declanșat o luptă care viza achiziționarea prestigiului simbolic, prin afirmarea unui nou curent în climatul cultural, tot mai înțepenit din anii '80. Criteriul generațiilor s-a mutat din planul larg societal în cel al literaturii⁷. Dacă „protagoniștii” nu au avut ezitări în privința orientării estetico-ideologice, optând pentru un discurs naționalist de inspirație ortodoxă, „Generația '80” avea însă inspirația de a se sincroniza cu relativ recente curente artistice din Vest, ajustându-și jargonul post-modernist. Amândouă grupurile vizau în special structurile organizatorice ale Uniunii Scriitorilor⁸, un post în cadrul acestora echivalând cu o recunoaștere a prestigiului cultural. Întreg deceniul nouă a jalonat conflictul, nerezolvat – în principal – datorită refuzului generației vârstnice, îmbătrânită în structuri, de a elibera pozițiile vizate de tineri. Cele două tabere, lansându-se în asalturi paralele asupra acesteia, s-au situat pe poziții aproximativ egale. Situația s-a clarificat abia după revoluție, prin modificarea mizei – schimbarea instituțiilor a reasezat și ordinea priorităților între variabilele și scopurile acțiunii celor două grupuri. „Protocroniștii” s-au aflat în poziții mai

⁶ Hall & Jefferson, *op. cit.*, p. 17.

⁷ Radu G. Țeposu, *Istoria tragică și grotescă a întunecatului deceniu literar nouă*, București, Editura Eminescu, 1993, p. 7.

⁸ Constatare făcută și de Katherine Verdery în *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*, București, Editura Humanitas, 1994, cap.V, pp. 152-204.

apropiate de cercul Puterii, în timp ce așa-numiții „optzeciști” – în poziții mult mai marginale. Diferența care rezultă de aici constă în identificările politice distincte ale celor două grupuri, la care se adaugă opțiunile estetice, de asemenea diferite, dar și gradele variate de coeziune internă. Existența grupului protocronist a motivat în mare parte comportamentul optzeciștilor, și invers.

În investigația următoare vom izola, din rațiuni metodologice legate strict de scopul nostru, grupul „Generației '80”, cazul acestuia distingându-se prin ceea ce s-ar putea numi *integrare culturală parțială*.

Termenul de *generație* a fost riguros conceptualizat în științele sociale. El este utilizat și în domeniul teoriilor artei și literaturii, cu o accepțiune mult mai permisivă. Istoricii literari sunt cei care îl utilizează frecvent în taxonomiile lor.

Generația literară reprezintă asemănări, dar și diferențe față de grupurile socio-umane⁹. Perspectiva noastră ține cont de asemenea trăsături, dar vom utiliza mai departe termenul, consacrat deja, de „Generația '80” pentru a desemna această grupare a scriitorilor români. Termenul este cu atât mai neadecvat cu cât, în același interval temporal, a existat și generația „protocronistă” – biologic suprapusă, într-o cohortă comună, cu generația „optzecistă”. Criteriul strict generațional nu poate fi aplicat cu succes în domeniul literaturii. Numărul de trei generații într-un secol, susținut chiar și de unii istorici literari (Thibaudet în *Histoire de la littérature française de 1789 à nos jours*, 1936, sau Al. Piru în *Discursul critic*, 1987), nu are nici un suport, fiind hotărât infirmat.

În cercetarea noastră am folosit antologia *Generația '80 în texte teoretice*¹⁰ (1994). Materialul investigat l-a constituit fișele bio-bibliografice ale scriitorilor antologați. Nu facem aprecieri calitative asupra criteriilor de selecție ale autorului antologiei. Ipoteza noastră este că scriitorii incluși se revendică, sunt recunoscuți și sunt reprezentativi pentru „Generația '80”. Eșantionul de lucru este de 52 de scriitori (dintre aceștia, după 1987, se află în viață 51).

La extremele eșantionului se situează cel mai vârstnic scriitor (n. 1942 – Vasile Andru) și cel mai tânăr (n.1965 – Simona Popescu), prezența lor în rândul optzeciștilor fiind suspectată preponderent pe criteriul vârstei. Intervalul generațional este de 23 de ani (mai mic cu 10 ani decât cel al generației biologice). Vârsta medie a „Generației”, în 1995 este de 42 de ani.

În prezent 3 dintre cei 51 se află stabiliți în străinătate (5,9%), prin emigrare înainte de 1990. Am luat în considerare și activitatea acestora.

Marea majoritate a „generaționiștilor” sunt de naționalitate română (94,2%); alte naționalități: armeni(2), maghiari(1).

După locul de nașterii, avem în tabelul 1 situația pe regiuni geografice.

⁹ Constantin Schifirmet, *Generație și cultură*, București, Editura Albatros, 1985, pp.30-58.

¹⁰ George Crăciun, Pitești, Editura Vlasie, 1994.

Tabelul 1

Sudul României	Transilvania	Banatul	Moldova	TOTAL
19	18	7	8	52
36,5%	34,6%	13,5%	15,4%	100%

Constatăm o proveniență aproximativ egală din Sudul României și din Transilvania. Tot o paritate este și în privința mediilor de origine: 26 provin din mediul urban, 26 din mediul rural. Toți s-au stabilit din tinerețe la oraș – o rată de urbanizare în interiorul generației de 50%. Cea mai mare parte a optzeciștilor locuiește în București (23, adică 61,5%). Dintre aceștia, 56,5% nu sunt originari din București – au venit ulterior în capitală. Alte orașe „optzeciste”: Cluj (9,6%), Brașov (7,7%), Iași (5,8%), Timișoara (3,8%), Arad (3,8%), Tg. Mureș (3,8%) ș.a.

În privința tipului de instrucție, optzeciștii au următoarea structură a studiilor: 49 au absolvit învățământul superior (94,2%), 1 – studii superioare neterminate, 2 – studii medii. Cea mai mare parte sunt absolvenți de profil filosofic (69,3%), urmați, la distanță, de cei de profil istorie-filosofie, inclusiv sociologie-psihologie (17,3%), și, la mai mare depărtare, de cei de profile precum istoria artei, drept, economie, politehnică. Supremația o dețin cei cu pregătire de specialitate literară. Redăm în tabelul 2 secțiile absolvite de filologi.

Tabelul 2

București	Cluj	Timișoara	Iași	TOTAL
18	15	2	1	36
50%	41,5%	5,7%	2,8%	100%

Se observă din nou un echilibru între cele două „centre de gravitație” ale „optzecismului”, București și Cluj (echilibru întărit și de seriile de absolvenți, în general mai mici la Cluj decât la București). Climatul propice de la Cluj, oraș de o importanță mult mai mică decât București pe harta României, se explică și prin sprijinul pe care revista studentească de cultură clujeană „Echinox” l-a acordat în debutarea publicistică a optzeciștilor – 64,5% dintre aceștia au indicat revista „Echinox” în curriculum-uri. Alte reviste, în paginile cărora „Generația '80” a publicat intens, au fost la rândul lor studentești. Statutul presei studentești din deceniul nouă era deosebit față de restul presei oficiale: avea un tiraj mai mic, o difuzare defavorizată, dar cenzură mai permisivă. Alte publicații studentești: „Amfiteatru”, „Dialog”, „Opinia studentească”, „Convingeri comuniste”, „Forum studentesc”.

Profesiunea de scriitor nu este recunoscută nici în prezent. Ea este mai mult un calificativ. Înainte de Decembrie 1989 exista o destul de largă categorie de intelectuali, numiți „membri ai Uniunii Scriitorilor”, care se întrețineau din

ajutoarele neregulate sau din pensiile Uniunii organizată pe principii sindicale. Din 1990 calitatea de „membru” nu mai este însoțită de precedenta calitate material-pecuniară. „Generația '80”, frustrată în deceniul trecut de posibilitatea dobândirii prestigiului de „membru al Uniunii Scriitorilor”, și-a conservat opoziția față de structurile uniunii prin separație – a înființat Asociația Scriitorilor Profesioniști din România (ASPRO). Intențiile fondării ASPRO au fost îndeosebi justițiare, vizând recunoașterea oficială a statutului profesional de scriitor. Din lipsă de resurse, noua organizație nu și-a putut concretiza intențiile, astfel încât liderii optzeciștilor au apelat la relansarea „competiției”¹¹ pentru recunoașterea statusului care, potrivit convingerii lor, le este refuzat. Pentru a înțelege un astfel de mecanism psihosocial frustrant este suficient să observăm, din biografiile membrilor eșantionului nostru, că aceștia au manifestat în totalitate o pronunțată instabilitate profesională, trecând prin mai multe locuri de muncă și calificări.

Înainte de 1990, ca absolvenți de Universitate, cei mai mulți au lucrat în învățământ (71,2%). Alte procente semnificative: angajați în presă – 34,6%; funcționari în cadrul unor instituții culturale – 30,8%; cercetare – 9,6%.

După 1990 nu intervin schimbări esențiale în spectrul profesional, ci mai degrabă o nouă ierarhizare a profesiunilor: angajați în presă – 80,4% (de la directori de publicații până la redactori); în învățământ – 39,2%; funcționari de instituții culturale guvernamentale – 17,7%; patroni – 7,9%; parlamentari – 2%.

Doar a 10-a parte dintre ei s-au acomodat noii game ocupaționale, posibilă după căderea regimului comunist (patroni și parlamentari). O altă schimbare semnificativă privește nivelul formelor de învățământ în care sunt angajați; dacă înainte de 1990 aproape toți profesau în învățământul primar sau secundar, după 1990, întreg procentul de 39,2% cuprinde angajați ai învățământului superior. Oricum, învățământul pare a fi domeniul profesional predilect al optzeciștilor. Criza actuală a acestuia pare a fi analogă crizei prin care trece generația însăși.

Corespunzător acestei structuri ocupaționale, veniturile optzeciștilor se situează sub media pe economie. Ei reprezintă un grup social defavorizat și din punct de vedere al veniturilor personale; nu pot face parte dintr-o prezumtivă *middle class* economică.

O altă caracteristică observată este inapetența lor pentru viața politică, înainte și după 1990 – o explicație posibilă a neintegrării sociale, autopercepute, generatoare a simptomelor de frustrare.

Din fișele bibliografice se observă că statusul social vizat este, hotărât, cel simbolic: membrii acestei generații literare se consideră în primul rând poeți, prozatori, esești, critici și istorici literari, publiciști, traducători, teoreticieni – și abia pe urmă profesioniști în alte domenii ale vieții economico-sociale. Acest lucru denotă o asumare a dedublărilor psihosociale, o traducere a comportamentului schizoid în planul integrării individuale.

¹¹ Supratitul antologiei investigate de noi este unul mobilizator: „Competiția continuă!”

Nu numai contextul socio-politic conservator al deceniului trecut a dat coeziune grupului literar, ci și tematica abordată¹². Cărțile lor nu au avut și nu au, cu puține excepții, un succes de public prea mare. Fundamentarea activității editoriale de după 1990 pe principiul dual cerere-ofertă nu avantajează deloc tipărirea operelor lor literare, situația nefiind, sub acest raport, substanțial diferită față de perioada în care s-au constituit ca generație literară. O parte foarte mare a producției lor artistice rămâne disipată prin diferite publicații, imposibil de cuprins într-un tablou exhaustiv. Statistica noastră s-a întemeiat doar pe volumele personale sau colective tipărite între 1970 (când apare prima carte), până în 1994 (vezi tabelele 3, 4, 5, 6)

Tabelul 3

Perioada	Titluri publicate	%
1970-1979	6	1,6
1980-1989	133	70
1990-1994	55	28,4
Total	194	100

Tabelul 4

Situația privind specificul volumelor

Volume personale	156	80,3%
Volume colective	38	19,7%
Total	194	100%

Tabelul 5

Repartizarea aparițiilor după genul literar, în cazul volumelor personale

Genul	Număr titluri	%
Poezie	64	41
Proză	38	37,2
Critică și eseuri	34	21,8
Total	156	100

¹² Nu stă în intenția noastră o investigație asupra tematicii literare optzeciste. Constatăm că o mare parte și-au însușit „modelul Caragiale” din literatura română, ceea ce s-a tradus prin abordarea unei tematicii asemănătoare cu a celebrului scriitor – derivată din atitudinea ironică și umoristică față de realitate.

Dintr-o analiză de conținut asupra textelor *Antologie...* critice rezultă următoarea ordine descrescătoare a citării numelor de antecesorii străini prestigioși: T.S. Eliot, urmat – la relativă egalitate între ei – de R. Barthes, J. Joyce, Wittgenstein, apoi Mallarmé, Dostoevski, și alții ca Valéry, Ezra Pound, Rimbaud, Derrida ș.a. Dintre antecesorii români, după Caragiale, un alt nume des invocat a fost cel al lui Urmuz.

Tabelul 6

Repartizarea aparițiilor editoriale după genul literar, în cazul volumelor colective

Genul	Număr titluri	%
Poezie	10	26
Proză	5	13,5
Critică și eseu	23	60,5
Total	38	100

Situația celor fără volume proprii, din totalul eșantionului, este următoarea: până în anul 1990 – 17,3%, în anul 1994 – 10% , fără nici o colaborare la vreun volum în 1994 – 5,8%.

Vârsta medie a debutului editorial este de 33,5 ani.

Se constată că cea mai mare parte a producției literare optzeciste a fost tipărită în deceniul 9, gruparea meritându-și titlatura: un ritm mediu de 13,3 titluri/an în deceniul trecut, față de 11 titluri/an după 1990. Ritmul editorial e în evidență descreștere, multe cărți tipărite după 1990 fiind scrise de fapt înainte de acest om .

Cu o medie de 3,73 de cărți/scriitor se poate considera că gruparea și-a asigurat personalitate și coerență literară.

Maximum de titluri personale pentru un optzecist este de 8 (Mircea Cărtărescu).

Integrarea membrilor în cadrul grupării variază, în funcție de performanța editorială: mai bine de 1/3 dintre ei (34,36%) depășesc media de titluri/scriitor, în condițiile în care, în 1994, circa 10% dintre ei continuau să nu aibă volume proprii, iar 5,8% nu debutaseră editorial (nici cu colaborări la volume colective).

O dată cu trecerea timpului se erodează coeziunea grupării și se diminuează capacitatea de acțiune colectivă, în condițiile schimbării factorilor de influență. Perioada de agregare a intereselor unei grupări, fie ea și literară, e limitată. Eficacitatea acțiunilor de participare atinge o limită peste care începe degradarea lor. Nu credem că o „competiție” mai poate continua în condițiile diminuării motivației pentru o acțiune colectivă; reluarea modului de acțiune specific unui alt cadru structural nu este adecvată la o nouă situație, ci este anomică și anacronică. Curba descrescătoare a participării la „Generația '80” anunță intrarea într-o fază în care grupul se dezbină în subgrupuri (cum este cazul grupului „echinoxist”, la rândul său dezintegrat). Fenomenul de regrupare a subgrupurilor este greu analizabil, cu atât mai mult cu cât comportamentul creativ, specific scriitorilor, se află la extremitatea axei non-conformismului social¹³.

S-ar părea că „Generația '80”, chiar dacă supraviețuiește, este tot mai mult o siglă rezervată istoriei literare sau un material de investigație pentru sociologii literari.

¹³ Vezi paradigma adaptării la anomie a lui Talcott Parsons din *The Social System*, rezumată de Sorin M. Rădulescu în *Teorii sociologice în domeniul devianței și problemelor sociale, f.e.*, București, 1994, pp. 29-30.

ASPECTE PRIVIND SOCIALIZAREA ȘI DESOCIALIZAREA ÎN INSTITUȚIA APĂRĂRII NAȚIONALE

NICOLAE GROSU

În orice comunitate (clan, trib, cetate, stat) libertatea colectivă a fost resimțită ca o necesitate atât de profundă încât, în caz de pericol, oamenii apti de luptă erau gata, din proprie inițiativă, să se prezinte la arme și chiar să-și dea și viața. În acest fel necesitatea asigurării libertății comunității a integrat valorile, normele, tradițiile și moravurile apte să asigure supraviețuirea într-o entitate de sine stătătoare, constituindu-se astfel instituția *apărării naționale*.

Pe această bază, indivizii pașnici, în staturile lor de agricultori sau de crescători de vite, își asumau, la nevoie, inclusiv rolul de luptători și, în funcție de context, se adunau în cete. În timp, conștientizându-se tot mai mult necesitatea permanentizării apărării naționale, rolul spontan de luptător s-a permanentizat ca status de *ostaș*, rolul de conducător de cetăți s-a permanentizat cu status de *comandant*, iar cetele s-au structurat și permanentizat ca o organizație specializată, devenind *armată*.

Pentru a se asigura – calificat, organizat și practic, cert – apărarea națională, s-a impus structurarea:

- armatei, în funcție de spațiul de operare, pe *categorii de trupe* (terestre, navale și aeriene);

- categoriilor de trupe, în funcție de armamentul și tehnica de luptă utilizate, pe *arme*, precum infanteria, artileria și blindatele în cadrul trupelor terestre;

- armelor în *unități tactice* (batalioane, divizioane), apte să îndeplinească misiuni de luptă;

- unităților tactice pe *subunități tactice* (companii, plutoane, grupe), apte să participe la îndeplinirea misiunilor de luptă și, respectiv, pe *mari unități tactice* (brigăzi) și *operative* (corpuri de armată, armate), apte să îndeplinească misiuni operative (operații);

- ierarhică, pe *funcții*, pentru a se asigura unitatea de comandă și, respectiv, pe *grade*, pentru a se asigura unitatea simbolică a întregii armate, iar în caz de dezorganizare pe câmpul de luptă, refacerea unității de comandă, fie și doar în grupuri răslețe;

- conceptuală, pe bază de *doctrină și regulamente*, aptă să asigure soluții de rezolvare unitară și promptă a situațiilor posibile pe câmpul de luptă, atât în spații

restrânse și pe termene scurte (la nivel tactic), cât și în spații extinse și pe termene lungi (la nivel operativ și strategic);

– operațională, pe bază de planuri de pregătire pentru luptă (instrucție, antrenamente, trageri, aplicații), aptă să asigure formarea și coordonarea deprinderilor necesare rezolvării unitare și prompte a situațiilor tactice, operative și strategice.

Se poate astfel considera că instituția apărării integrează staturile și rolurile de luptă (funcțiile și gradele) în ansambluri structurate (unități și, respectiv, subunități și mari unități), specializate (de infanterie, artilerie, blindate, geniu, transmisiuni ș.a.) pentru spațiile operaționale specifice (terestru, naval, aerian).

Funcționalitatea performantă a instituției apărării constând în unitatea de comandă, asigurată prin supraierarhizare; unitatea conceptuală, asigurată prin suprareglementare, și unitatea operațională, asigurată prin supraantrenare, are costuri atât organizaționale, cât și individuale. Astfel, prin:

– supraierarhizare, mediul organizațional se tensionează, riscând să devină disfuncțional, iar personalitatea ori se tasează, riscând să devină psihopată ori, pentru a se compensa, se scindează în slugărnicie față de superiori și tiranie față de inferiori, riscând să devină sociopată (perversă);

– suprareglementare, mediul organizațional se rigidizează, riscând să se destructureze, iar personalitatea se despiritualizează, riscând să se depersonalizeze;

– supraantrenare, mediul organizațional se robotizează, riscând să se dezumanizeze, iar personalitatea se depersonalizează, riscând să se înstrăineze.

La toate acestea se adaugă particularitățile actului de comandă, care, ca act de management, fiind:

– fundamentat pe regulamente, nu pe tratate, constituie un management empiric, nu științific;

– realizat prin ordine, deci în mod discreționar, constituie un management subiectiv, nu obiectiv, de factură abuziv-vulgară, riscând să provoace ură, insubordonare și revoltă.

Rezultă astfel că tocmai particularitățile structurale ale armatei, care conferă performanță funcțiilor sale manifeste, au drept costuri organizaționale și individuale latente efecte de structurare, ce riscă să provoace disfuncții majore.

Formația profesională a militarilor fiind empirică, nu științifică, nu se bazează nici pe epistemologia (logica, metodologia și limbajul științei) generală, comună tuturor științelor și, deci, nici pe o epistemologie specială, specifică fiecărei științe, astfel că aceasta neavând nimic – ca logică, metodă și limbaj – comun și, deci, nici complementar cu formațiile profesionale specifice științelor, este incompatibilă cu acestea. Ca atare, în timp ce gândirea intelectualilor, având o bază epistemologică, poate fi inclusiv de tip creativ, gândirea militarilor însă, neavând o asemenea bază, este doar de tip reproductiv, de reproducere a conținutului regulamentelor, motiv pentru care aceștia, așa cum se sesizează în emisiunile RTV, se exprimă atât de mecanic, de simplist și de sec.

Și chiar dacă programele celor două tipuri de formații profesionale ar avea ceva asemănător – precum în cazul fostelor școli superioare de ofițeri, cu durata de 4 ani, în care pregătirea fundamentală era identică cu cea din învățământul superior – deosebirea de formație profesională rămâne însă la nivel de *dominantă*, prin faptul că în învățământul superior constituie dominante conținutul științific, ideile și cărțile savanților și trăirea spirituală a timpului liber, în timp ce în învățământul militar constituie dominante ordinea și disciplina, aberațiile spuse sau comise de vreun mic comandant și încercarea de diminuare a frustrării, inclusiv prin părăsirea fără voie a cazarmii. Rezultă astfel că diferența de formație profesională dintre militari și intelectuali este atât de mare, încât cele două categorii sunt, practic, incompatibile. Din această cauză profesia militară, indiferent de durata studiilor, nu se găsește mai sus sau mai jos în ierarhia profesiilor, ci în afara acesteia, ca și cum ar fi în afara lumii. Ca dovadă în acest sens este și numărul redus de căsătorii dintre militari și intelectuale, mai ales din categoria celor care, prin vârstă, ținută și reputație, au șanse maritale normale.

În plus, în timp ce în societate norma supremă, transmisă prin socializare, este aceea de a nu ucide, în armată însă, prin simpla antrenare la „ținta piept” și „ținta corp”, ca ținte cu forme umane, militarii, mai ales militarii de carieră sunt supuși unui proces de desocializare. Acest proces este accentuat și de lipsa experienței sociale a viitorilor militari de carieră, prin:

- frustrarea de libertate în cei mai formativi ani ai vieții;
- izolarea pe care o impun secretul activității și plasarea cazarmilor la marginea sau în afara localităților;
- structura omogenă, de sex și de vârstă, și modelele suprareglementate de comportament și de exprimare, specifice vieții de cazarmă.

În acest fel, viitorii militari de carieră își modifică atât de mult modul de gândire și de simțire și, respectiv, rămân atât de neevoluați – un fel de adolescenți întârziati – încât nu se mai compatibilizează nici chiar cu membrii comuni, nu doar cu cei instruiți, ai societății, motiv pentru care, statistic, ei au, spre exemplu, acces interpersonal ori la femei desocializate, de tipul vagaboandelor, ori la femei nesocializate, de tipul neinstructivelor și neangajatelor.

În acest context, lipsa de acces la femei de bună condiție și teama instinctivă de femeile de proastă condiție amânând satisfacerea necesităților, acestea se agravează, iar capacitatea de a le controla se diminuează, rezultând o stare de disperare prin care militarii de carieră cad, în modul cel mai facil, victime vânătoarelor de naivi, astfel că, tot statistic, prin căsătorie ei nu-și iau o parteneră, ci doar un sex, *rămas rezidual de la civili*.

Din acest tip de relație este evident că rezultă prioritar riscul prăbușirii psihice și profesionale. În cazul în care însă militarul are șansa unei căsătorii acceptabile, are și șansa ascensiunii profesionale, inclusiv la nivelul titlului de doctor în științe și al gradului de general. Dar, în acest caz, se produce o discrepanță atât de mare între statusul dobândit de militar și statusul de

dactilografă sau de soră medicală la care rămâne soția, încât cei doi riscă să devină incompatibili, situație care duce ori la decăderea – inițial motivațională și, ulterior, pozițională – a militarului, ori la divorț.

Din toate aceste motive militarii de carieră vor fi, în timp, atât de marcați de complexe de inferioritate, încât – deși oameni cu un intelect normal și cu o bază culturală cel puțin de nivel mediu – se vor raporta la situații, evenimente și idei prin riposte complexe, care fiind reactive, nu reflexive, le împing gândirea, exprimarea și comportamentul într-o involuție de tip cretinoid.

Cei care însă sesizează și refuză procesul desocializării, fiind respinși de mediul cazon, dar neacceptați de mediul civil, își trăiesc starea într-un și mai sfâșietor complex de inferioritate, prin care ratându-se din punct de vedere militar și neîmplinindu-se din punct de vedere civic sunt, socialmente, rebutați.

Pentru militarii de carieră gradul constituie unicul titlu, dar grad, spre exemplu, de ofițer acordându-se:

– atât, în caz de activare, unor specialiști civili, deci unor oameni fără pregătire militară, fapt neechivalent în viața civilă unde, spre exemplu, inginerul angajat la spital nu devine medic, iar medicul angajat la uzină nu devine inginer;

– cât și în timpul studiilor, deci unor oameni nefiniți profesional, fapt neechivalent în viața civilă, unde spre exemplu studentul are, până la absolvire, status de student, nu de medic sau de inginer;

– și, respectiv, pentru fapte deosebite, subofițerilor, deci unor oameni fără nivel de pregătire, fapt neechivalent în viața civilă unde, spre exemplu, indiferent de fapte, tehnicianul nu poate deveni inginer iar felcerul medic; rezultă astfel că gradul militar, fiind ceva încă vag definit, nu constituie un status profesional, ci doar însemnul posibil al unui status.

În plus, existând ofițeri cu grade de până la căpitan, deci, conform statusului cadrelor militare, de „ofițeri inferiori”, dar cu studii superioare și chiar supra-superioare (doctori în științe) și, respectiv, existând ofițeri cu grade cel puțin de maior, deci, conform aceluiași statut, de „ofițeri superiori”, dar fără studii superioare, rezultă astfel că gradul militar, fiind în afara criteriilor valorice de inferioritate-superioritate, nu are caracter valoric.

Și, cum gradele sunt aparente, pe umeri sau la mâneci, militarii care au gradele ca unic titlu sunt nevoiți să-și proiecteze sensul vieții spre aparența acestora, involuând astfel de la profunzime profesională spre superficialitate carieristă.

Față de toate acestea devine relevantă situația creată după invadarea Cehoslovaciei, în anul 1968, când în România – statusul de ofițer se obținea pe baza unei școli superioare, cu durata de 4 ani – au fost avansați la grad de ofițer absolvenții unui curs de sergenți, cu durata de 6 luni. Faptul că s-a comis această avansare și că o parte din cei avansați s-au dovedit corespunzători și, în unele cazuri, chiar mai buni decât absolvenții școlilor superioare, relevă:

– subiectiv, nivelul scăzut al considerației sociale față de statusul de ofițer, ca față de un status de improvizatie;

– obiectiv, nivelul scăzut de pregătire necesar statusului de ofițer.

Unitatea de comandă presupunând ca subofițerii să-i subordoneze pe ostași, ofițerii pe subofițeri și generalii pe ofițeri, aceștia sunt diferențiați prin ținute și însemne ierarhice, deci prin simboluri. În stadiile preindustriale, în cadrul monarhiilor absolutiste, monarhul având pregătire militară și purtând uniformă și, respectiv, având legitimitate tradițională și obârșie presupusă divină, conferea simbolisticii militare confirmare profesională, semnificație națională și proiecție divină. În epoca postindustrială, însă, în cazul republicilor democratice – urmărindu-se, legitim, separarea celor care au dreptul de a decide utilizarea mijloacelor de forță de cei care au acces la mijloacele de forță – președinții și miniștrii apărării sunt civili. În acest mod ierarhia simbolurilor militare, inclusiv epoleții aurii și lampasurile generalilor, trebuind să se subordoneze unor haine civile, deci unor haine nesimbolice, se anulează simbolic și se desimbolizează, motiv pentru care uniforma militară decade de la nivel de simbol național, la nivel de haină de lucru, de salopetă. În aceste condiții este evident că uniforma soldaților, fiind simplă, de lucru, constituie o salopetă autentică, în timp ce uniforma generalilor, fiind înzoronată, de nelucru, constituie o salopetă – precum în cazul celor care, cu pieptul bombat și plin de decorații, duc geanta sau deschid mapa unor „simpli civili” – penibilă.

Uniforma, ca tipar social de o anumită valoare, este prin sine:

– securizantă pentru cei de nivel valoric inferior nivelului respectiv, încât indivizii simțindu-se relaxați riscă să devină sociopați (obraznici, agresivi, abuzivi);

– stagnantă pentru cei de nivel valoric echivalent nivelului respectiv;

– încorsetantă pentru cei de nivel valoric superior nivelului respectiv, încât indivizii simțindu-se sufocați riscă să devină psihopați (apatici, reactivi, imprevizibili).

Astfel, pentru elevii și studenții militari, uniforma are semnificație de tipar de mutilat personalității, motiv pentru care adolescenții și tinerii din aceste categorii arată atât de nefiresc, ca ființe excluse din copilărie și adolescență, iar pentru cadrele active are semnificație de tipar pentru personalități mutilate, motiv pentru care tinerii și adulții din această categorie sunt, chiar și în civil și după pensionare, prin felul în care se îmbracă, se tund și se comportă, irecuperabili.

În plus, unitatea de formă dată de uniformă duce la generalizarea unui anumit mod de percepere și apreciere socială a militarilor, ca și cum toți ar fi identici. Dar acest mod constituind un stereotip, este prin sine reductiv și falsificant, motiv pentru care, spre exemplu, un maior conferențiar universitar doctor inginer este perceput doar ca maior sau doar ca ofițer sau doar ca militar, deci fără a se face deosebiri semnificative față de un subofițer, iar fapta reprobabilă a unui singur

militar, fie el și de grad mic, se răsfrânge în mod reflex asupra tuturor, inclusiv a celor cu grade mari, în sensul că „ia uite cum sunt militarii”. Rezultă astfel că perceperea și aprecierea socială a militarilor este determinată de uniformă, nu de personalitate, motiv pentru care ei sunt socialmente percepuți și apreciați în mod impersonal, ca port-uniforme, nu ca personalități, fiind astfel supuși depersonalizării.

La aceasta se adaugă faptul că spre deosebire de majoritatea profesiilor, în care indivizii își câștigă existența prin produsul spiritual și/sau material al muncii, în cadrul profesiei militare însă indivizii își câștigă existența riscându-și integritatea fizică și chiar viața, motiv pentru care militarii de carieră sunt percepuți nu ca profesioniști, ci ca un fel de mercenari.

Acest mod de percepere este atât de generalizat încât a pătruns chiar și în interiorul profesiei militare, unde militarii de carieră, deci tocmai cei care îi conferă bază și specific – așa cum medicii conferă bază și specific spitalelor, iar inginerii, uzinelor – sunt disprețuiți, fiind considerați, chiar și atunci când au funcții și grade mari, ca inconsistenți și vremelnici, ca un fel de vătafi, ceea ce nu se întâmplă cu medicii în spitale și cu inginerii în uzine.

Ca atare, doar ofițerii cu pregătire academică (medici, ingineri) au o anumită recunoaștere socială de status profesional, nu însă și în mediile de specialitate, unde dacă sunt cotați ca slabi, aceasta se pune în seama faptului că sunt militari, iar dacă reușesc să fie cotați ca buni, nu se mai ia în seamă faptul că sunt militari. Astfel, spre exemplu, marele oftalmolog Mircea Olteanu este recunoscut ca profesor, nu și ca general, iar cei care intră în spitalul de boli de piele „prof. dr. Scarlat Longhin”, nu știu că profesorul a fost general, ca și cum gradul militar, inclusiv cel de general, n-ar avea nici o semnificație, constituind cel mult o anexă la un status, nu un status propriu-zis.

Cum orice status rezultă din relații, iar relațiile din interese – precum interesul bolnavilor și al oricărui om, conștient de importanța sănătății, față de medici sau al oamenilor de afaceri față de economiști și juriști, este evident că față de militari neexistând interese – decât, întâmplător și vulgar, pentru învoirea vreunui soldat – aceștia nu au relații sociale semnificative și, deci, în timp de pace, nu au bază pentru a li se recunoaște vreun status, iar în timp de război, profesia militară fiind predestinată sacrificiului, nici nu se mai pune problema recunoașterii vreunui status.

În procesul interacțiunii sociale, fiecare individ constituind, prin pregătire, ocupație, venituri și tip de personalitate, o enigmă, ceilalți sunt tentați să-l decodifice și, din prudență, au tendința să-l supraaprecieze. Militarii fiind însă, prin însemnele uniforme, în mod anticipat decodificați – ca indivizi cu o școală de instrucție, neintelectualizantă, cu o ocupație abrutizantă, cu venituri medii și cu personalitate strivită instituțional și exclusă social – nu prezintă tentația cunoașterii, iar când se pune această problemă, tocmai pentru că sunt în mod anticipat și deci, în mod gratuit decodificați, sunt subestimați.

Prin toate acestea, uniforma militară este atât de subestimată și marginalizată încât, deși, presupunând o anumită pregătire intelectuală, ar trebui să releve un status intelectual, ea este însă receptată că relevă un status non-intelectual sau chiar anti-intelectual, ca și cum ar constitui un mod de instituționalizare a bătăliei și prostiei.

În plus, cariera militară, fiind proiectată spre război, presupune, pentru practicanții săi, un anumit spirit războinic, care însă, în condițiile actuale de emancipare, este prin sine aberant. De aceea, în măsura în care militarul de carieră are spirit războinic, fără însă să participe vreodată la război, în aceeași măsură – precum un chirurg sau un actor care s-ar pregăti o viață întreagă, fără însă să opereze sau să joace vreodată – el este nevoit să-și reprime (refuleze) acest spirit, rezultând astfel riscul reprimării (destructurării) personalității, cât și riscul răbufnirii (defulării) necontrolate a spiritului respectiv, ori intim, în familie, prin încercarea de instaurare a unei atmosfere cazone, ori instituțional, în societate, prin încercarea de instaurare a unor regimuri militare.

Rezultă astfel că tocmai particularitățile structurale ale armatei, care îi conferă identitate, au drept cost social riscul incompatibilizării cu societatea, al înstrăinării de aceasta sau chiar de a se împotrivi acesteia.

În esență este așa deoarece societatea își atinge scopul dacă – în urma unui război, chiar cu prețul pierderii întregii armate – rămâne liberă, rezultând astfel că armata constituie acea parte a societății predestinată, ca mijlocul față de scop, sacrificiului. Dar sacrificiul, ca model cultural absolut, constituind un artificiu total, este evident că viața cazonă este prin sine artificială, motiv pentru care ea este resimțită ca falsă, nu ca dificilă, din această condiție derivându-se toate falsurile (abuzurile, aberațiile) specifice mediului cazon și, respectiv, toate disfuncțiile ce riscă să fie provocate de acestea.

Trecerea la stadiul postindustrial afectează instituția apărării inclusiv din punct de vedere motivațional. Astfel, spre deosebire de stadiul preindustrial – prioritar rural, conservator și autarhic – când plecarea la armată constituia pentru țărani principala ieșire în lume, motiv pentru care aceștia, până la adânci bătrâneți, când făceau cunoștință se întrebau mai întâi despre contingent, gamizoană, armă, unitate, comandanți și camarazi, în stadiul postindustrial însă – prioritar urban, liberal și mediatizat – plecarea la armată constituie o frustrantă ieșire din lume, motiv pentru care se înmulțesc cazurile dezadaptative de dezertare, sinucidere și crimă. Ca atare, dacă în stadiul preindustrial efectuarea stagiului militar era un factor motivant, inclusiv de recunoaștere socială ca om normal, format, apt de a-și întemeia familie, în stadiul postindustrial însă efectuarea stagiului militar constituie un factor antimotivant, de respingere, disperare și patologie. Rezultă astfel că, în stadiul preindustrial, nivelul valoric al instituției apărării fiind superior nivelului general al societății, armata constituia un factor de socializare, în timp ce în stadiul postindustrial nivelul valoric al instituției apărării fiind inferior nivelului general al societății, armata constituie un factor de desocializare. Și, cum șansa

înălțării valorice a unei instituții rezidă în creșterea gradului său de instituționalizare, este evident că profesionalizarea, inclusiv a statusului de ostaș, ca una din componentele instituționalizării, constituie prin sine un imperativ:

Ținând însă cont că stadiul postindustrial accentuează birocratizarea și tehnologizarea instituțiilor sociale, inclusiv a instituției apărării, devine evident că în acest context instituția apărării, asemănându-se birocratic și tehnologic cu celelalte instituții sociale, se va departiculariza spre un nivel prin care, păstrându-și identitatea, va redeveni compatibilă cu acestea, cu societatea.

În consens cu cerințele acestui stadiu, pregătirea cadrelor militare trebuie să asigure atât:

- competența profesională, prin fundamentarea polidisciplinară în științe, mai ales în management și sociopsihopedagogie, cât și
- motivația profesională, prin excluderea racordării, prin echivalare, la vreuna din științe, astfel încât să se evite forfecarea și devierea motivațională spre acestea, precum în cazul absolvenților fostelor școli superioare.

Deși în acest fel va rezulta o formație heterogenă, de om instruit, nu de om de știință și, respectiv, insuficient asigurată pentru cazul trecerii în rezervă, se va asigura însă baza necesară și, stadial, suficientă pentru compatibilizarea profesiei militare cu profesiile științifice și, deci, pentru revenirea acesteia spre lume. În această proiecție se prefigurează concepția actuală a învățământului militar, cu 5 ani de studii în academiile de specialitate (a trupelor terestre, navală și de aviație și apărare antiaeriană) și cu alți 2 ani de studii, pentru o parte din ofițeri, în academia națională de strategie (Academia de Înalte Studii Militare). Față de toate acestea, nivelul valoric semnificativ al candidaților la academiile militare constituie prin sine o speranță.

TRADIȚII ÎN ACTUALITATE

IRINA CRISTEA

TRADIȚIE NORMATIVĂ

Regula nescrisă se formează prin repetarea pe o perioadă îndelungată a unei practici (= rutinizarea unui uzaj). Ansamblul regulilor constituite în pattern-uri de acțiune, orientare, evaluare, alegere, ca urmare a atașamentului față de acele reguli considerate ca date, formează tradiția normativă. De remarcat că tradiția normativă este transmisă și primită în quasi-integralitatea ei; este transmis un câmp de posibilități de a face, gândi și simți, limitat de experiență, care se organizează într-un nucleu al elementelor persistente în jurul căruiia condensează experimentări și inovări, ele însele parte a tradiției. Tocmai în această heterogenitate se originează atât dinamica cât și stabilitatea tradiției.

Răspunsurile oricărei tradiții normative fiind selective – definesc anumite standarde, mijloace, scopuri – determină atitudini selective. Funcție de performanțele pattern-urilor fiecărei tradiții, de intensitatea atașamentului față de ele, tradițiile normative se conservă, persistă în inovație, se schimbă, dar nu mor odată cu cultura căreia îi aparțin.

Un univers semantic poate susține mai multe tradiții normative care se află într-o relație disjunctivă neexclusivă. În acest caz, evidența de validitate este principala justificare (sau temei) a aderenței la o anumite tradiție și indică caracterul ei satisfăcător. Nici o tradiție normativă nu este optimă; acesta este și motivul pentru care tradițiile se transformă. Modificările endogene sunt determinate atât de nevoia de armonie și sistem (= consistență a regulilor) cât și de ineficacitatea unor reguli în raport cu scopurile, resursele și standardele celor ce au primit aceste tradiții ¹.

Atașamentul față de tradiție², ca depozitar al vitalului și autenticului, impune continua ei experimentare și deci permanenta punere la probă în situații variate. Evaluarea rezultatelor comportamentului sub regulă oferă aspirațiilor spre mai bun, mai clar, mai coerent, mai adecvat prilejul inovării și schimbării endogene, rafinării tradiției. O tradiție normativă trăiește cât timp: 1. poate fi rafinată în

¹ Cf. E. Shils, *Tradition*, Chicago, The University of Chicago Press, 1981, pp. 200-215.

² *Ibidem*.

condițiile conservării principiilor ei; 2. este capabilă să asimileze experiența rațional reflectată; 3. are un grad de consistență acceptabil pentru cei ce sunt atașați acestei tradiții; 4. are aderenți.

Transmiterea și rafinarea tradițiilor normative pot fi însoțite de fenomene de: *atenuare* a tradiției (prin transmitere incompletă spre exemplu), *disociere* a tradiției (prin schimbări la nivelul elementelor persistente ale tradiției care-i determină consistența), *amestec* de tradiții (absorbții, amestecuri care provoacă principiile tradiției normative). Aceste fenomene conduc la schimbarea conținutului tradiției, a presiunii normative și, în consecință, la schimbarea aderenței la tradiție. În aceste contexte se manifestă ortodoxiile și heterodoxiile, responsabile de schisme și întemeieri de noi tradiții³.

Tradițiile normative cuprind în primul rând reguli, prescripții și instrucțiuni, iar în al doilea rând sunt solidare cu o anumită noțiune de justiție și cu o anumită metafizică.

Cum într-o societate, de cele mai multe ori, coexistă mai multe tradiții normative, pot apare probleme de incompatibilitate culturală: *aderența* la o anumită tradiție normativă poate să se afle în disjunctie exclusivă cu *supunerea* la ordinea de drept din acea societate. Aceste situații pot apare în societățile tradiționale dar mai ales în cele tradiționaliste⁴; în societățile moderne există o *rețea normativă de bază* capabilă să asigure atât respectarea ordinii de drept cât și satisfacerea sentimentului realizării personale.

ACTUALITATEA TRADIȚIEI CIVILITĂȚII

Problema pe care și-au pus-o unii sociologi, juriști și politologi contemporani este următoarea: cum să asigurăm un nivel acceptabil al coeziunii sociale eludând problemele fără soluție? John Rawls⁵ propune „metoda ocolirii” („the method of avoidance”), Stephen Holmes propune „regulile tăcerii” („gag rules”), atât de apropiate de alte reguli ale vieții parlamentare precum „self-binding”, „self-denying ordinances” sau „tongue-tying”, reguli ce definesc politica omisiunii ca strategie a stimulării coeziunii. Principiul acestor reguli este de următorul tip: „pentru a stabili o concepție publică a justiției acceptabilă pentru toți membrii unei societăți, trebuie să ne sustragem de la întrebările care evidențiază un dezacord esențial”⁶. Comunitatea ar lua decizia delimitării constituționale a spațiului problematic asupra căruia să se poarte tăcerea („Worthy of avoiding”). Alături de problemele de justiție socială, credința religioasă este o problemă demnă de ocolit,

³ *Ibidem*.

⁴ Ex. cazul „statului catolic” sau al „statului islamic”.

⁵ John Rawls, *A Theory of Justice*, New York, (s.n.), 1971.

⁶ St. Holmes, *Gag Rules or the Politics of Omission*, in: Jon Elster, Rune Slagstad (Eds), *Constitutionalism and Democracy*, Cambridge, New-York, Melbourne, Cambridge University Press, 1988.

dat fiind faptul că disputele religioase amenință în înalt grad cooperarea și nici nu-și pot afla o rezolvare politică rațională. Holmes propune exploatarea distincției între public și privat, în sensul proiecției atașamentelor religioase în sfera privatului și a afilierei lui la libertățile negative. Holmes susține, împotriva unei opinii de largă audiență între politologi (anume, părerea lui J. Berlin, că n-ar exista o legătură necesară între libertățile individuale și conducerea democratică), că drepturile individuale, prin faptul că elimină unele exigențe din sfera publicului și a disputei, descătușează politicul și transformă „tactica de nesolicitare” într-o „strategie de înlăturare a obstacolelor”. Holmes nu gândește la posibilitatea unei separații profunde între spiritual și secular ca prerechizitat al democrației și nici la eliminarea, pe diferite căi, a heterogenității spirituale a unei comunități, ci la purificarea politicului de solidarități întemeiate pe scopuri finale: „Păstrând problemele religioase în afara agendei legislative, principiul noninterferenței poate ajuta la modelarea unui anumit fel de public – un public susceptibil de metode democratice de rezolvare de conflicte”⁷ (ex. compromisul, negocierea etc.).

Unii sociologi și politologi⁸ consideră că soluția lui Holmes nu poate fi decât cel mult o soluție de continuitate, și aceasta dacă acceptăm o ordine care se sprijină pe o solidaritate întemeiată pe scopuri-mijloace (ex. edificarea statului de drept, a democrației politice întemeiată pe un sistem multipartidist, a economiei de piață); această soluție are valoarea ei - dacă este susținută prin voință politică - în trecerea la democrație, dar dincolo de acest orizont al tacticii tăcerii, nu se deschide neapărat orizontul liniștii.

Efortul lui Holmes, ca și al altor politologi, juriști, eticieni precum S. Huntington, J. Elster, J. Rawls, Rune Slagstad, Dankwart Rustow, J.N. Shklar, A. Przeworski, J. Berlin, Francis Sejersted, și lista ar mai putea continua mult, este de a salva civilitatea în condițiile în care fundamentalismele subminează încercările de formare a unei baze minimale comune de vederi. Efortul este de a nu lăsa ca *tradiția civilității* să se scufunde într-o „ordine pragmatică” a universalei comercializări sau în haosul necomunicării.

Problematica aceasta este extrem de serioasă pentru că stabilirea ordinii normative înseamnă alegerea întregului.

Cât de sibilic poate părea astăzi pentru unii proiectul comtean al realizării progresive în viitor a unei ordini conformă cu natura eternă a omului și a societăților.

„MÂNA INVIZIBILĂ” SAU ESENȚIALIZAREA PUBLICULUI

Mediul intelectual de un scepticism temperat al luminismului scoțian a fost spațiul de gândire teoretică în care ideea lockeană a libertății individuale a fost

⁷ *Ibidem*, p. 25.

⁸ cf. Samuel Huntington, *Political Order in Changing Societies*, New-Haven, Yale University Press, 1968.

alăturată ideii de „piață-liberă” și unei descrieri intenționată ca obiectivă a naturii și condiției umane (infaibilitatea cunoașterii umane, bunăvoința limitată, insuficiența mijloacelor de satisfacere a nevoilor umane).

Acest efort de cunoaștere a fost subordonat unui program de cercetare ce viza identificarea principiilor Marii Ordini. Luminismul scoțian a dezvoltat un subprogram orientat spre descoperirea modalităților naturale de compunere a raporturilor între natură, om și societate ca localizări ale Marii Ordini. Interesul era de a cunoaște realitatea socială ca ordine, de a descrie structura economică și socială, funcționarea și dezvoltarea societății în termenii legii pentru a putea stabili tabloul „stării finale” a realității sociale ca stare, necesară și obiectivă, de echilibru.

Aspirația luminismului scoțian era de a identifica „principiile bunei guvernări”, a păstrării acțiunii economice și politice sub tensiunea unor idealuri sociale și politice care, fundamentate pe o teorie a naturii umane, să păstreze evoluția societății în parametrii localizării naturale a Marii Ordini la domeniul descris de relația natură – om – societate.

Ipoteza Marii Ordini este, sub raport epistemologic, reduționistă, sub raport ontologic este monistă. Acesta este motivul pentru care luminismul scoțian a putut considera că economicul și politicul realizează aceleași regularități și suportă aceleași principii. (A. Smith a arătat în ce fel politicul se realizează, în ultimă instanță, prin economic).

Prin urmare, *principiile* bunei guvernări vor fi identice pentru toate sferile activității sociale – chiar dacă vor fi realizate prin mecanisme specifice – și se vor exprima într-un set unitar de *idealuri sociale*: guvernarea limitată, libertate egală, autoritatea legii. În sfera economiei: *idealurile* vor fi libertate comercială garantată, limitarea practicilor distributive, formarea prețurilor în temeiul legii valorii; *mecanismul* economic prin care se realizează principiile bunei guvernări în această ordine va fi piața liberă. În sfera politicii: *idealurile* vor fi ordine constituțională, vot universal și egal, garantarea libertăților politice și civile; *mecanismul* politic al realizării principiilor bunei guvernări în această ordine este statul de drept/domnia legii (*the rule of law*).

Lucrurile se întâmplă *ca și cum* o rațiune impersonală⁹ asigură ordinea în toate domeniile realității sociale ca localizare a Marii Ordini.

La sfârșitul anilor 1920, sentimentul că lumea se află la răscruce avea o intensitate deosebită în multe cercuri intelectuale europene. Se căuta cu febrilitate un mod de înțelegere a realității care să permită fundamentarea teoretică a unui mecanism instituțional de punere a societății într-un tip de ordine care să asigure

⁹ A. Smith, *Avuția Națiunilor*, Editura Academiei, 1962, Cartea a IV-a, cap. 2: „Fiecare individ, în mod necesar, lucrează pentru a obține venitul anual al societății, cât se poate de mare. El, în general, nu intenționează să promoveze interesul public, însă nici nu știe cât de mult îl promovează... el urmărește doar propriul câștig, și el este în acest caz, ca și în alte cazuri, condus de o mână invizibilă să promoveze un scop care nu este parte a intenției sale”.

civilitatea, o pace în care fiecare să-și conserve identitatea și să se realizeze. S-au impus în aceste împrejurări mai multe direcții de cercetare¹⁰, între ele aflându-se și aceea a noului luminism¹¹.

Pentru noii luminiști, întrebările majore erau: *care este procesul prin care se produce ordinea socială naturală ca parte a Marii Ordini?*; *care sunt constrângerile¹² ce localizează Marea Ordine la domeniul existenței sociale?*; *care sunt caracteristicile naturii umane, care sunt nevoile sale naturale, care este modul său natural de a locui în lume și ce-și poate el propune ca ideal social, ideal civilizațional sau ca scop final?*; *care sunt limitele naturale ale rațiunii și care pot fi autolimitările voinței?*

K. R. Popper și F.A. Hayek sunt doi dintre noii luminiști care au oferit cele mai interesante și complete răspunsuri la aceste întrebări. Cercetările lor, rod al unei munci de aproape o jumătate de secol, fundamentează astăzi importante programe politice.

F. A. Hayek ajunsese, în perioada interbelică a cercetărilor sale, la concluzia că piața liberă și limbajul prețurilor sunt adevărate mecanisme ale bunăstării. Economistul Hayek observa că piața liberă nu doar *alocă/distribuie* resurse *trebuințelor preferate*¹³ dar și *transmite*, prin limbajul prețurilor, informații cu privire la raritate (= relativele insuficiențe); ea oferă spre utilizare o informație colectată din surse cu dispersie care ar putea descuraja orice intenție de coordonare a proceselor de satisfacere a nevoilor unei întregi societăți.

După 1950, Hayek își continuă și rafinează cercetările ale căror rezultate le publică în trilogia: *Law, Legislation and Liberty*. În al doilea volum al acestei trilogii, autorul afirmă că piața liberă oferă cadrul instituțional al reproducerii unei ordini spontane în care libertatea este reală, dar care nu oferă posibilitate de realizare pentru justiția socială; argumentul este că alocarea resurselor conform unui principiu de justiție nu se poate face decât intervenționist, perturbând mecanismele pieței și opacizând limbajul prețurilor. Consecința nemediată ar fi, în acest din urmă caz, dislocarea ordinii de piață (ceea ce echivalează, în opinia lui Hayek, cu ieșirea din ordine). Pentru a rămâne în ordine, chiar dacă se organizează, agenții trebuie să respecte legile pieței (= opusul intervenționismului); preconditionia

¹⁰ ex.: neokantiană, fenomenologică, neoweberiană, pozitivistă (= concepție științifică despre lume).

¹¹ Noul luminism deoarece continua programul de cercetare al luminismului scoțian; reprezentanți: A.F. Hayek, K. Popper, M. Polanyi, L. Robinson, M. Friedman, G. Stigler. Cf. D. Graham, P. Clarke, *The New Enlightenment. The Rebirth of Liberalism*, London, MacMillan, 1986.

¹² Aceste constrângeri au fost interpretate ca unice pentru toate domeniile existenței sociale, cu transpuneri diferite la nivelul diferitelor domenii ale realității sociale, cu rolul de a asigura unitatea structurală și diferențierea funcțională a realității sociale.

¹³ F. A. Hayek, ca discipol al lui L. von Wieses, preia nu doar limbajul dar și unele teze specifice Școlii austriece de economie. În 1950, Hayek fondează „Chicago School”. Este laureat al Premiului Nobel (*Macroeconomie și economie instituțională*), 1974.

acestui comportament este respectarea transcripției *societale* a libertății naturale nelimitate, anume *libertatea egală*. Singura convenție acceptabilă în acest „dominion” al Marii Ordini, ca ordine spontană de maximă cuprindere, este una care impune respectarea unui atribut al naturii umane (libertatea) ce se manifestă în starea naturală ca libertate absolută (= dreptul nelimitat al fiecăruia la orice). Sensul acestei convenții este unul recuperator pentru că asigură în starea de societate nu doar fidelitatea față de atributul libertate al naturii umane, ci și egalitatea libertății. În aceste condiții, starea socială conservă neschimbați parametrii stării naturale în afară de forma libertății și omul continuă să trăiască conform principiului fericirii în condițiile rarității resurselor.

Pentru a rămâne în ordinea spontană, agenții nu pot conveni *decât* asupra regulilor de comportament, asupra *instituțiilor* care să garanteze libertatea egală, deci asupra unor reguli care determină doar o anume *proprietate* a ordinii rezultate (= spontană), nu și conținutul particular al rezultatelor. În termeni wittgensteinieni: convenim asupra *limbajului* pe care-l folosim, nu și asupra *folosinței* lui. Juste sau nejuste, convenite sau necuvenite, sunt doar *acțiunile*, în raport cu care un comportament este interzis, permis sau cerut, nu *rezultatele* acțiunii. Deci, într-o ordine spontană (singura dezirabilă în opinia noilor luminiști) nu are sens să vorbim despre principii de justiție socială, despre reguli care ar determina poziția pe care s-ar cuveni să o ocupe un agent. Singurul drept legislabil va fi, deci, cel prin care se asigură/garantează libertatea egală, adică egalitatea șanselor¹⁴, restul este opera pieței și a prețurilor.

Spațiul public, deși are funcții de o importanță capitală în *situarea* în ordine și în *menținerea* ordinii spontane, descrie o sferă restrânsă care, ideal, ar trebui să epuizeze o mare parte a sferei guvernării¹⁵.

Tipul acestei ordini pe care o descrie F.A. Hayek în *Law, Legislation and Liberty*, obligă la resorbția judecăților de valoare, ideologiilor, domeniului scopurilor ultime în sfera privatului; publicul reține în mod fundamental instituțiile a căror funcționare conservă ordinea spontană. Responsabilitatea juridică, epurată de axiologic, se reduce la legislarea orientată spre asigurarea libertății egale care, la rândul-i, cere *autoritatea legii și guvernare limitată*. Logica „liberală” a lui Hayek reușește să elimine până și conflictul raționalităților.

¹⁴ J. Locke, în *Al doilea tratat despre guvernare* susținea: „ceea ce contează este cum se desfășoară competiția, nu rezultatele sale”.

¹⁵ Aici se originează, printre altele, interesul pentru teoriile statului minimal.

„MESIANISMUL POZITIV” AL SOCIOLOGIEI ROMÂNEȘTI. VIRGIL BĂRBAT ȘI „EXTENSIUNEA UNIVERSITARĂ”

DAN DUNGACIU

I. SOCIOLOGIA ROMÂNEASCĂ – SPAȚIU AL DISCURSULUI DESPRE NAȚIUNE

Motto: *„Considerate separat, particularitățile care constituie fizionomia unui peisaj sunt semnificative ca fapte; numai când sunt puse în relație cu lanțul de evenimente din care fac parte, devin semnificative ca idei științifice”*
(Paul Vidal de La Blanche – „Atlas”, 1914)

Invocând traiectul ideal al istoricului literar, – „...își procură o bună ediție a operelor și câteva solide monografii și apoi meditează asupra autorului” – , George Călinescu deplângea în prefața maiestuoasei sale *Istoriei a literaturii române* condiția criticului obligat să evolueze pe terenul nedestelenit, virgin aproape, al unei istorii literare ce nu-și elaborase încă primele instrumente: monografiile sau edițiile complete. Munca de primă instanță va cădea acum tot în sarcina criticului, sinteza împlinitoare va fi precedată de „sforțarea” obligatorie a unui demers devenit indispensabil: cel al „arhivarului”. „La noi criticul trebuie să facă de toate.”

Se înțelege că o intransigență atât de radicală nu țintește nici șansele, nici valoarea efectivă a unei culturi. Criticul, care credea fără rest în destinul culturii pe care o slujea, sugera aici, fie și indirect, traseul evolutiv al literaturii române. O cultură somată neconținut să ardă până la incandescență etapele, nevoită să fructifice orice interval în care îi era permis să se desfășoare nestingherită, obligată să-și asume periodic funcția critică a unei societăți căreia îi erau refuzate deseori celelalte canale de manifestare, o asemenea cultură, așadar, n-a avut răgazul necesar să se „întoarcă” asupra ei însăși, să-și contemple vertiginosul parcurs, să-și jaloneze cu precizie și acribie mult prea tensionată ei istorie. Culturii române i-a fost refuzată tihna în care să se pună în ordine.

Dacă vom spune că sociologia românească a urmat aceeași rută, vom debita un lamentabil truism. Iar o enumerare a „lipsurilor” instrumentelor elementare ale

sociologiei românești ar fi superflua și mult prea puțin la acest punct. În ansamblul unei culturi, sociologia nu are numai ponderea unui fragment, sociologia nu este doar parte descriptivă față de strădania unei societăți, ci o *parte-care-interoghează*. O sociologie conștientă de misiunea ei trebuie să devină conștiința critică cea mai înaltă a unei întregi culturi. Superba intransigență a culturii critice românești a pomit de la literatură, dar a ajuns să se împlinească, prin Mihai Eminescu, în sociologie¹.

Mobilurile pentru o „punere în ordine” a sociologiei românești ar putea căpăta astfel o dublă motivație: un apel presant pentru dobândirea conștiinței de sine a acesteia și, mai apoi, deslușirea interogației adiacente implicate în orice demers de asemenea tip, veritabilă *cultură critică* elaborată la orizontul unei întregi societăți. O astfel de schiță de pomire s-ar părea că presupune două etape, delimitate net, una legată de oglindirea sociologiei românești prin monografiile pretins exhaustive, cea de-a doua de deciptarea mesajului mai adânc pe care acestea din urmă îl conțin.

Prin urmare, într-o primă instanță, *monografia*. Nu exprimă ea forma de onestitate maximă a demersului sociologic? Nu devine ea pasul obligatoriu al oricărui cercetător aventurat pe terenul încă prost jalonat al sociologiei românești?... Și da și nu. Da, pentru că monografia rămâne premisa de neînlăturat a oricărui discurs despre cultură; nu, pentru că o monografie ca oglindire fără rest este, dacă nu aproape inutilă, cel puțin iluzorie. Graduarea monografie-sinteză este pur teoretică (la fel ca și etapizarea practică-teorie). Infinit mai mult decât în cazul literaturii – acela invocat de George Călinescu – monografia în sociologie nu mai este *parte-în-așteptarea-întregului*, constituită în vederea acestuia. „Calitatea” nu așteaptă, de această dată, acumularea „cantității”, ea se sublimază aproape concomitent. Fragmentul devine acum *parte-în-jurul-căreia-se-cristalizează-întregul*. Sociologia românească este unitară și inconfundabilă tocmai pentru că *centrul* ei, ca emițător unic, *nu există*. Este o sociologie constituită în jurul unor *centri*, cu autonomie și indentitate de netăgăduit, ce-și lansează de sine stătător mesajul întregului; un întreg cu granița precis stabilită, dar cu centrul nicăieri. Ceea ce diferă acum este numai formula sau consistența „emițătorilor” din fiecare zonă. Doar aici sunt permise judecățile de valoare, doar aici clasificările își au rostul. „Sociologia națiunii” nu este apanajul unei unice școli, fie ea cea care a impus sintagma, ci pecetea întemeietoare a sociologiei românești. În spațiul sociologiei românești se poate pătrunde prin orice poartă – fie că ea se numește București, Cluj sau Cernăuți etc. –, se poate frecventa orice traseu – al lui Dimitrie Gusti, al lui Traian Brăileanu, al lui Virgil Bărbat –, fiindcă toate acestea nu sunt decât tonuri

¹ Cea mai solidă evaluare a „culturii critice” românești aparține profesorului Ilie Bădescu. Lucrarea *Sincronism european și cultură critică românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, replică, de la un cap la altul, la punctele de vedere ale unor Zeletin sau Lovinescu, amendează sociologic perspectiva liberală excesivă a acestora, aproape clasicizată în cultura română, impunând definitiv etapa „culturii critice” a culturii române. Din păcate, analiza se oprește la începutul secolului XX.

distincte ale unui diapazon unic. Toate converg într-un singur punct: *sociologia națiunii*.

Iată deci statutul real al monografiei și al sintezei în sociologia românească. Când vom spune acum că stă sub semnul *națiunii*, se înțelege că acest mesaj se va fi transmis din toți centrul ei, că acesta va putea fi identificat nu *după* monografie, ci *odată cu ea*.

Distincția între cei doi pași, al ogîndirii și al identificării ulterioare a semnificației, își estompează aproape total sensul: nu distincție, ci consonanță între parte și întreg, între particular și general. O istorie a sociologiei românești va fi obligată astfel să invoce o tehnică a „ogîndirii reciproce”, în care „de-ogînditul devine el însuși ogîndă și invers”².

II. CONSIDERAȚII PE MARGINEA UNEI ISTORII A SOCIOLOGIEI

Motto: „... primul plan al figurației umane dintr-o pictură se poate modifica în raport cu caracterul variabil al fondului ei, cu cantitatea și cu locul luminii ce cade asupra-i, cu culorile în care se afla încadrată, cu așezarea mai apropiată sau mai depărtată în spațiul respectiv, cu proporțiile sale față de acelea ce figurează fundalul.” (Edgar Papu – *Călătoriile Renașterii și noi structuri literare*, 1967)

Există un stil de a scrie istoricul unui domeniu acceptabil (justificabil) îndeobște în etapa juvenilă a disciplinei. Este stadiul în care „discursul despre”, inventarierea globală a achizițiilor – fază „administrativă” obligatorie a oricărei îndeletniciri culturale – se află la primii pași. Opțiunea pentru o analiză descriptivă, abundentă în citate și trimiteri la text, didactic-integratoare prin intenții și alură sau arborând ostentativ o intonație distantă – manieră tipic academică de zugrăvire „la rece” a materialului brut – devine acum cea predilectă. Păstrându-ne în registrul anterior, se identifică aici opțiunea, în care distincția monografie-sinteză se manifestă în formă acută, posibilele concluzii sau evaluări înșirându-se la capătul unui material înfățișat atent, meticolos și, pe cât se poate, sistematic.

Raportarea la acest gen de abordare trebuie făcută având pe deplin conștiința zonelor ei precare. Căci alături de foloasele incontestabile ale unui asemenea travaliu – încheiat adesea cu un util avertisment asupra unei zestre consistente și în așteptarea de „utilizatori” – rămâne un mare risc la întâlnirea sau la reluarea lui: ispita odihnei într-o structură deja constituită, tentația replierii în dosul unor puncte

² Formularea, utilizată într-un cu totul alt context, aparține profesorului Gheorghiu Geană.

de vedere clasicizate, inhibante prin expunerea pedantă și aproape intangibile prin uzajul curent sau numele mari ce le girează.

Și încă ceva. O istorie a sociologiei pur descriptive, nedublată în fundal, fie și tacit, de o *sociologie a sociologiei*, este pândită la fiecare pas de riscul obturării cvasitotale a contextului ori ignorarea desăvârșită a situației concrete. Fundalul este reperat acum printr-o simplă raportare geografică (sociologia de la București, sociologia de la Cluj, sociologia de la Cernăuți etc.) un decor rece, inert, necomunicativ și irelevant. Mediul acela, atât de revelator pentru sociolog, mediul acela concret care somează, fixează sarcini, cere diagnostice și transmite mesaje imposibil de ignorat se estompează până la anulare. Raportul cu realitatea fiind brutal fracturat, judecata de valoare poate căpăta lesne tonalitate apodictică. Orice istorie de acest tip începe sincer de la o voință de adevăr, dar poate eșua într-o dictatură a exactității.

Exactitatea contra adevăr: la întâlnirea dintre cele două se joacă miza întregă a unei asemenea tentative.

Singura examinare demnă de interes a sociologiei românești interbelice – Traian Herseni, *Sociologie românească – schiță istorică*, 1940 – este cea care ne-a inspirat considerațiile anterioare. Se înțelege că nu un proces de intenție, nici măcar o evaluare aplicată sau completă am încercat aici. Nu o critică ce vrea să-și sufoce obiectul, ci o critică ce vrea să-l plaseze cu adevărat în poziția justă. Toate aprecierile noastre se revendică din conștiința limpede a însuși autorului în valabilitatea și condiționarea temporală a travaliului său: „În împrejurările acestea, nu ne este cu puțință decât o simplă schiță a dezvoltării ideilor sociologice de la noi și nici aceasta nu va putea fi ferită de unele lipsuri, socotite de cei care au avut prilejul să adâncească o anumită perioadă sau opera vreunui scriitor, ca neîngăduite. Suntem încredințați însă că încrederea noastră va atrage atenția asupra unui material bogat, care-și așteaptă demult cercetătorul”³.

Departate de a fi o etapă ce poate fi abrogată din parcursul sociologiei românești, „schița istorică” a lui Traian Herseni este însă un stadiu ce se cere astăzi depășit⁴.

³ Vezi prefața – *Câteva lămuriri* – la lucrarea *Sociologie românească – schiță istorică*, 1940.

⁴ Cealaltă „istorie” a sociologiei românești, *Gândirea sociologică din România*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1974, girată de Miron Constantinescu, Ovidiu Bădina și Ernő Gall, nu poate fi luată în discuție. Ea este o carte cu comandă politică explicită, o lucrare-directivă, ce trebuie expulzată urgent din patrimoniul științific al sociologiei românești. Polemica ei cu schița herseniană este una de pe poziții de forță. Autorii ei nu polemizau, ci puneau calificative politice. Nu argumentau, ci dădeau dictate. Este de-a dreptul straniu să constatăm că și după 1989 se mai găsesc dintre cei dispuși să-i dea credit, acceptând-o ca termen de comparație pentru „istoria” din 1940. Performanța aparține lui Mihai Dinu Gheorghiu, în articolul *Specificul național în sociologia românească* inclus în culegerea *Cultură și societate*, București, Editura Științifică, 1991, sub îngrijirea lui Al. Zub.

III. CLUJUL PE HARTA SOCIOLOGIEI ROMÂNEȘTI INTERBELICE

Motto: „Răspunsul la problema politică a vieții noastre în România fusese dat de către oamenii de stat. După Unire, era rândul universităților să păsească pe planul întâi... Aceasta era o problemă culturală: problema culturii însăși. Era pentru prima oară că universitățile românești aveau posibilitatea să ia conducerea unei mișcări în țara aceasta – conducerea mișcării culturale a poporului nostru.”⁵ (Virgil I. Bărbat)

În „schița istorică” a lui Traian Herseni, Universitatea clujeană este tratată cu parcimonie. Excepție făcând Eugeniu Speranția⁶, căruia îi este alocat un spațiu aparte, profesorul Virgil I. Bărbat și cei doi reprezentanți mai tineri ai sociologiei clujene, C. Sudețeanu și George Em. Marica sunt epuizați în regim de urgență, în secțiunea consacrată „Sociologiei de catedră” (Universitatea din Cluj)⁷.

Cazul profesorului Bărbat, singurul care interesează aici, este peremptoriu pentru teza noastră. Pregătit să recepționeze un anumit tip de mesaj, lui Traian Herseni îi reușește în final un tablou deficitar, cu un Virgil Bărbat vag, fără contururi precise și rupt de context, a cărui gândire rapsodică ori liber-discursivă îl plasează undeva la nivelul onorabilității, sub semnul, ușor bagatelizator, al lui *ar fi putut să fie*. În pofida intențiilor – sau poate tocmai de aceea! –, condescendența și regretele nu reușesc decât să sporească fasciculul minimalizator. Pasajele selectate sunt cele mai favorabile: „... un sociolog de mare bogăție sufletească și de un rar prestigiu de catedră, care însă a decedat în plină activitate, fără să fi putut da toate roadele de care era capabil”⁸. Și încă: „Dacă V. Bărbat ar fi izbutit să scrie un tratat de sociologie ca știință a culturii, probabil că ar fi dat la iveală opera mare a vieții lui și ar fi dăruit sociologiei românești o concepție întemeiată, menită să-și taie drum propriu și să ducă la roade de lungă durată.”⁹. În lipsa reeditărilor sau exegezelor recente, imaginea profesorului clujean aceasta este.

⁵ „Comunicare la conferința internațională a «Asociației universale pentru educația adulților», Cambridge, Anglia, 1929, p.4.

⁶ Cazul sociologului Eugen Speranția nu ne preocupă aici. La fel ca majoritatea sociologilor interbelici, și E. Speranția va trebui readus în atenția comunității sociologilor. Vor trebui să apară monografiile sau studii comparative capabile a da seama cu adevărat de valoarea și anvergura sociologului clujean. Ultima monografie dedicată acestuia de Teodor Tanco, *Sociologul Eugeniu Speranția*, Cluj-Napoca, Editura Virtus Romana Rediviva, P.F.I., 1993, este numai un început.

⁷ T. Herseni, *op. cit.*, pp. 116-119.

⁸ *Ibidem*, p. 116.

⁹ *Ibidem*, p. 118.

Portretul schițat de Traian Herseni, atât de greu de prizat după o lectură întreagă a scrierilor lui Virgil Bărbat și, mai cu seamă, după o sondare completă a „mișcării” sociologice românești interbelice – a societății românești – este perfect coerent în ansamblul lucrării. În plus, dătător de seamă pentru riscurile ce-i incumbă unui asemenea tip de demers. Păstrându-ne în regimul evaluativ propus la începuturile acestui material, dacă acceptăm că „inventarul” unei sociologii sau „punerea în valoare” se stabilesc obligatoriu și prin raportare (poziționare), dacă aplicăm o nouă grilă de lectură istoriei sociologiei românești, în care întregul se constituie nu doar *din*, ci și *prin* parte, iar *fragmentul* va fi purtătorul *în mic* a imaginii ample a totului, conchidem că orice abordare ce obturează acest joc este defectuoasă.

Reticențele autorului rezidă în propriile opinii sociologice, iar survolul pe cerul sociologiei românești este viciat sistematic de „apostrofările” centrului – Școala de la București. În abordarea lui V. Bărbat acestea ies la iveală limpede, deși opțiunea profesorului clujean, în ciuda diferențelor „terapiilor” promovate se așează – iată eroarea! – pe un fundament identic analog celui promovat de Școala prof. Gusti.

Simplificările lui Traian Herseni decurg din escamotarea *tuturor* criteriilor de evaluare. Se simte la tot pasul obsesia sistemului închis între copertile unei lucrări sau tentația greu de biruit spre comparație cu școala bucureșteană, de pe ale cărei poziții, fatalmente, pleda¹⁰. Pregața unei școli sociologice nu rezidă însă nici din numărul tomurilor „legitimize”, nici chiar (numai) din vizibilitatea teoriei – carte de vizită – de la care se revendică. Acuitatea față de „mesajul” realității, disponibilitatea la somația unei societăți și subtilitatea de a diagnostica sau de a detecta „punctul slab” (criza) este un alt criteriu, cel puțin tot atât de operant. Fără acesta, imaginea prof. V. Bărbat – a universității clujene – este inevitabil distorsionată. Ce ar fi fost Școala de la București dacă nu exista aceea finețe unică și aderență aproape totală la societatea în fața căreia se așezase? Sau cât mai rămâne din grupul de la Cernăuți dacă îi vom răpi acea conștiință limpede a *obligației* riposteii metodice (sociologice) ce i-a animat de la început pe cei strănși în jurul *Însemnărilor* sociologice?... Întrebări retorice, firește.

Am vorbit despre „vizibilitatea” unei teorii. Trebuie punctat acest aspect, pentru că aici stă „capcana” proiectului prof. V. Bărbat, capcană serioasă, pesemne, dacă a scăpat ochiului versat al lui Traian Herseni, blocându-i acestuia,

¹⁰ Pe lângă poziția dominantă conferită Școlii de la București, mai trebuie remarcată sistematica raportare la opțiunile acesteia. Poziția lui Aurel C. Popovici, bunăoară, este racordată peste timp la teoriile prof. D. Gusti: „Aurel Popovici n-avea cum bănuși că tocmai în 1910, când dădea la iveală gândurile acestea, cel care ocupa atunci prima catedră de sociologie de la noi din țară, prof. D. Gusti, va lega sociologia de problemele neamului românesc, sub forma de azi a științei națiunii și a sociologiei românești, dând științei un temei realist, o metodă concretă și un rost precis”: *Ibidem*, p.75.

fraudulos aproape, contactul cu starea de fapt. E de-a dreptul straniu să constatăi că iluzia „practicii fără teorie” a ghidat și analiza unui istoric al sociologiei de asemenea anvergură. Cum s-ar putea imagina că o activitate practică – Extensiunea Universitară – atât de prodigioasă, poate funcționa „suspendată”, abstracție făcând adică de un proiect teoretic bine încheiat, cel puțin în articulațiile principale ale sale?

Ne vom despărți la acest punct de „schița istorică” herseniană. Sociologia lui V. I. Bărbat, chipul în care s-a izvodit acea fascinantă *Extensiune Universitară*, nu pot fi deciptate cu onestitate decât racordându-le la pulsul viu, real, nu la scheletul artificial al societății românești interbelice. Doar astfel ales punctul de plecare proiectul *sociologic* al prof. V. Bărbat se va înfățișa, la capătul unui excurs istoric, pe de-a-ntregul.

Și aceasta este calea unică de a plasa Clujul în poziția convenită pe harta sociologiei românești interbelice.

IV. SOMAȚIA EPOCII ȘI PROIECTUL SOCIOLOGIC AL LUI VIRGIL I. BĂRBAT

Motto: „Nu vor învinge decât neamurile care vor fi străbătute de un suflet în stare să privească, să înțeleagă și să stăpânească toată realitatea din jur. Nu vor învinge decât popoarele care vor fi străbătute apoi de un suflet în stare să prindă la un loc toate puterile neamului respectiv, fixându-le pe un drum și dându-le o conducere, un drum care să fie al tuturor și o conducere pe care să poată înțelege și iubi fiecare.

*E ceasul hotărâtor al Științei lumii și al Sufletului Națiunilor!”*¹¹ (Virgil I. Bărbat)

Cronologia Clujului universitar are câteva repere ferme. La doi ani după declanșarea în Ardeal a procesului de „românizare” a instituțiilor (1920), efectele încep să se facă simțite și aici: printre alții, V. Bărbat este numit profesor de sociologie și etică la Facultatea de Litere a Universității din Cluj.

Contextul interbelic stătea atunci sub semnul presant al desăvârșirii unui ideal politic, prin unire, în sfârșit, împlinit. Dacă însă la nivelul identificării țelurilor efective lucrurile erau limpezi, în zona „metodologiilor” utilizate deficiențele erau maximale. Elogiul politicii cucerea treptat prim-planul scenei, se lucra sub somația *imediatului*, sub imperiul voinței de a face și a soluțiilor pe termen scurt, astfel că fervoarea și râvna nestăvilite confereau activismului politic rol de panaceu. Până acum au vorbit militarii, de acum înainte vor vorbi

¹¹ *Expropierea culturii*, Cluj, Editura Librăriei Lepage, 1928, p. 30.

politicienii. Era cuvântul de ordine. Se opera cu o simplificare primejdioasă, „lecturând” realitatea printr-o grilă deficitară, obligată însă să dea seama până la capăt de starea unei națiuni: dubletul partide politice-electorat. Se pleda fără încetare din „interiorul” acestei formule idealizate, ignorând nepermis acel *feedback* cu scop reglator, în lipsa căruia – veritabil „efect pervers” – democrația se poate lesne proiecta în reversul ei. Iar acest joc indispensabil nu poate reuși decât într-un mediu politic propice, cu neputință de obținut în regim de urgență sau prin simpla decretare a unei stări de fapt, acel mediu care, dilatat la dimensiunile întregului eșichier social, va facilita conectarea activă și eficace a celui dispus pentru treburile cetății.

Așa se înfățișau, crochiate numai, constatările și mobilurile lui V. Bărbat, după o diagnoză rece a unui spațiu social pândit, scria, de un risc imens: „anarhizarea și barbarizarea sufletului...”. *In extenso* iată cuvintele profesorului: „Sufletul zilelor noastre trece prin două momente hotărâtoare... se democratizează, dar se și anarhizează. Odată cu răsturnarea așezămintelor vechi și a conducătorilor de altădată, s-a zbuguiat și credința în ideile pe care le reprezentau aceștia. Odată cu împărțirea pământului a căzut și ideea că proprietatea este ceva respectabil; odată cu întronarea votului universal a slăbit și credința că conducerea treburilor politice este mai în siguranță în mâna celor puțini și mai destoinici; odată cu răspândirea principiului că oricine poate ajunge sus dacă merită, s-a întins și părerea că toată lumea trebuie să rămână la aceeași înălțime, pe același plan. Nici o proprietate deci și nici un conducător! Comunism și egalitarism sovietic! Aceste două idei sunt în aer, iar apărătorii lor sunt numeroși, ele fiind steagul în jurul căruia sunt adunați oratorii partidelor politice zis înaintate”¹².

Se juca nu doar soarta unui regim politic – cel democratic – ci, alături de el, destinul unui stat românesc. Steagul pe care îl va ridica prof. V. Bărbat din citadela Clujului universitar va fi în această luptă steagul culturii. Cultura și educația *împotriva*, dar și în *sprrijinul* politicii. „Educația și cultura” ca un comandament național.

★

Până în anul 1920, odată cu numirea sa la Cluj, prof. V. Bărbat parcurge o etapă de acumulări masive și sistematice. În 1909 își susține teza de doctorat la Universitatea din Berna, pe care o va tipări peste 2 ani, în 1911: *Nietzsche – tendencies et problems*¹³. Scrie mult și divers în acești ani, pe teme de sociologie,

¹² *Dinamism cultural*, Cluj, Editura Librăriei Lepage, 1928, p.11.

¹³ Poate părea paradoxală opțiunea profesorului pentru un gânditor precum Nietzsche. Tomul masiv, de 446 de pagini, spulberă însă această aparentă contradicție. Un *Necrolog* apărut în „Revista de filosofie” stabilește just raporturile între exeget și operă: „Dacă și-a format, sub influența gândirii lui Nietzsche, o concepție aristocratică despre valoarea omului a știut, cu măiestria proprie, să armonizeze acest sever puritanism cu idealul pe care totdeauna l-a presupus aparținând ideii democratice... Așa a înțeles el democrația: o cultivare aristocratică a spiritului și a talentului. Opera scrisă și conferințele numeroase sunt dovada activității sale în această direcție”. (Vol. XVI, nr. 3-4, 1931, p. 385)

politică, pedagogie, cu precădere în paginile faimoasei reviste conduse de C. Rădulescu-Motru, „Noua Revistă Română”. În 1910 publică în Germania, în colaborare, un studiu despre cel de-al 7-lea congres internațional al institutelor de sociologie (Leipzig)¹⁴. În același an intervine activ în viața cetății cu o lucrare replică la mult comentata atunci, *Naționalism sau democrație*, a lui A. C. Popovici¹⁵. Urmează o serie de călătorii de studii în Austria, Franța, Germania, Anglia, S.U.A.¹⁶, de-a lungul cărora interesul primordial era axat pe structura învățământului universitar, pe organizarea socială și propaganda culturală. Scopul declarat: adaptarea acestora la condițiile de acasă. O concepție sociologică și o viziune culturală se încheagă treptat, „problema socială” este decodată cu un ochi bine exersat, iar un proiect de lucru, fie și implicit într-o primă fază, stă pregătit pentru utilizare. Șansa o va avea în 1920.

Tabloul care ni se înfățișează este acum limpede. Totul începe, ca și la București sau Cernăuți, de la „întâlnirea” dintre o societate maladivă și specialistul dispus să-și asume criza. Depistarea și denunțarea „afecțiunii” este urmată și aici de o terapie concretizată într-un proiect sociologic viguros. Contactul prelungit cu viața universitară anglo-saxonă se dovedește benefic, sistemele de învățământ vor fi fost descifrate în amănunțime, iar organizarea democratică – sistem în care credea, proiectându-l la rangul unui ideal încă neatins – epurată de iluzii sau spirit dogmatic. Stadiul preparator îl face cel mai apt pentru misiunea asumată: propaganda culturală și națională. Reperele în jurul cărora va pivota discursul său în cadrul extensiunii universitare sunt, după evaluarea justă a bio-bibliografului I. E. Naghiu, „problema culturii și a naționalismului”¹⁷.

Fervoarea gestului profesorului clujean pare astăzi aproape neverosimilă. La Cluj a dezvoltat o muncă titanică. Colabora intens la câte 5-6 publicații, în 1924 va înființa „Extensiunea Universitară”, va fi și întemeietorul „Buletinului Extensiunii Universitare”, iar în 1931 devine fondatorul „Revistei de sociologie”.

¹⁴ „Der VII-en Kongress der Internationalen Institute fur Soziologie”. Studiul a fost publicat în „*Monatsschrift für Soziologie*” (Leipzig).

¹⁵ Lucrarea replică se intitulează în același fel: *Naționalism sau Democrație*, București, SOCEC, 1911. Critica se realizează după cele trei coordonate ale cărții lui Popovici: 1. Idealul 2. Faptele 3. Acțiunea. Opțiunile sale ulterioare pot fi identificate încă de acum: „... naționalismul este numai o condiție absolut necesară, dar o condiție, a realizării unui alt ideal, a singurului ideal superior, a culturii” (p. 18).

¹⁶ În 1912, după o călătorie în America, scrie cartea *Imperialism american*, lucrare ce va apărea abia în 1920, la București, Edit. Cartea Românească. Cartea, extrem de critică și de pătrunzătoare, poate fi consultată cu deplină încredere și astăzi. Temele ei o recomandă: America – „fascinație și pericol”, „interesele marii finanțe mondiale”, falsul drapel al „internaționalismului idealist” etc. Iată o concluzie a capitolului *Înapoi spre Europa*. „Atacul în contra Europei a mers departe. America a fost, după socialism, puterea care a minat cel mai mult caracterul național al continentului nostru” (p. 207). Cuvinte scrise în 1922!

¹⁷ În „*Sociologie Românească*”, nr. 4-6, 1938, p. 258.

Disponibilitatea sa este totală: „La vremuri noi, oameni noi; la sarcini mai grele, suflete mai mari! Azi se împarte pământul, cu toate ale lui, iar cuvântul nu-l vor avea aici decât familiile cele vechi și întărite, popoarele bine unite și adânc însuflețite! Să luăm aminte!”. Nu transpare aici nici o boare de patetism, doar conștiința clară a unui ideal asumat la intensitatea unui destin personal: „Asta-i lupta cea mare, «dupta popoarelor»! Iar biruința nu va fi decât a acelor neamuri care vor trăi măreția acestui ceas”¹⁸.

Este imposibil de reconstituit astăzi amploarea travaliului lui V. Bărbat sau tensiunea momentului „extensiunii universitare”¹⁹. Încercați să vă imaginați un grup de profesori universitari, dintre cei mai prestigioși, dispuși să-și sacrifice timpul și energia pentru a conferenția, în fiecare săptămână aproape și în orice condiții, în cine știe ce sat sau oraș, în cine știe ce localitate obscură din Ardeal, căci invitațiile veneau de aiurea și într-o cadență greu suportabilă, despre chestiunile fierbinți ale zilei, despre problemele fundamentale ale culturii sau politicii, despre istorie, geografie sau științele naturale. Bilanțul sună incredibil: peste 900 de conferințe în 4 ani! Există ceva juvenil în acest entuziasm, ca în orice proiect de anvergură, debordează un optimism frenetic, greu accesibil și imposibil de livrat unei judecăți reci, exclusivist-raționalistă, un entuziasm și o fervoare ce-ți proiectează gândul – permisă-ne fie comparația – spre generozitatea jertfelnică a ziditorilor întemeitori. G. Călinescu a închis acest travaliu într-o sintagmă memorabilă: „mesianism pozitiv”. Parcurgând cu opera sa istoria României, recunoștea la 1848 această categorie „... apar în epocă alți mesianici, mai discreți sau mai profetici, cu sentimentul în orice caz de a avea o misiune, care însă știu s-o traducă în termeni ei pozitivi”²⁰.

Mesianism pozitiv și de această dată, căci în fundalul unui travaliu laborios se poate citi limpede un proiect bine articulat. Pe canavaua unei viziuni sociologice împlinite se orânduiesc o concepție culturală, un program educațional adecvat, mai târziu apărând și „instrumentul” prin care proiectul său va fi mai bine înfățișat și difuzat: „Revista de sociologie”. Precizăm de acum că, de-a lungul evoluției prof. V. Bărbat, o distincție trebuie operată: între *proiectul sociologic* și *concepția sociologică*.

¹⁸ *Exproprierea culturii*, p. 30.

¹⁹ A ajuns să fie caracterizat drept: „... apostol al ridicării tineretului și mulțimii către valorile ideale”. Vezi: *Necrologul* semnat de G. Vlădescu-Răcoasa în „Arhiva pentru Știință și Reformă Socială”, an. X, nr. 1-4, 1932, pp. 895-898.

²⁰ George Călinescu, *Istoria literaturii române*, ed. a II-a, București, Editura Minerva, 1988, p.173. A se vedea capitolul *Mesianicii pozitivi*, pp. 173-195.

V. CONCEPȚIA SOCIOLOGICĂ A PROFESORULUI VIRGIL BĂRBAT

Motto: „*Sociologia este știința celei mai vechi preocupări omenești, știința creației umane... Sociologia este Cartea cea Mare a vremurilor ce vin*”²¹ (Virgil Bărbat)

Exegezele superficiale dedicate prof. V. Bărbat vizează, fără excepție, un articol publicat în „Revista de sociologie”: *Sociologia – o schiță istorică și o definiție*. Subtitlul sporește interesul: *Cadrul problemelor sociologice. Evoluția problemelor pre-sociologice. Problemele sociologiei*. Că articolul în cauză are o însemnătate considerabilă pentru concepția întreagă a profesorului clujean este de netăgăduit, pripită este doar opțiunea care, extrăgându-l din proiectul inițial, îl identifică printr-o evaluare fugitivă cu însăși sociologia lui V. Bărbat. Este aici acea teamă de risc, acel abuz de prudență al exegezei academice, menită să sfârșească, nu o dată, într-un catastrofal abandon cognitiv. Nu semnalizarea, deci, ci exacerbarea ponderii acestui articol este deficitară.

Înainte de acest material se publica în primul număr al revistei un *Sumar de Sociologie generală*, cu precizarea: „...așa cum este predată la Universitatea din Cluj”. Este vorba, se pare, de acel *Curs complet de sociologie generală* ce figurează în lista de manuscrise rămase în sertarul profesorului²². Iată sumarul: ȘTIINȚA CULTURII: I. *Pre-Sociologia*. Istoria sistemelor de gândire care au precedat și din a căror dezvoltare a ieșit sociologia. II. *Obiectul Sociologiei*. Sociologia după popoare. Sociologia ca știință a culturii. Sociologia în învățământ. NATURA ȘI CULTURA: III. *De la animal la „om”*: CULTURA ȘI MEDIUL: IV. *Mediul fizic*. V. *Mediul antropologic*. Sex. Rasă. Națiune. VI. *Mediul Social*. VII. *Mediul Cultural*. PROCESELE CULTURALE: VIII. *Statica și Dinamica Culturii*. IX. *Agentul creator*. Agentul creator. Conștiința independenței. Libertatea în decursul istoriei: X. *Idealul*. Axa culturii. Istoria sistemelor de cultură. Centre de consolidare: Adevărul, Binele, Frumosul. Viitorul.

Schița este bine limpezită, concepția despre sociologie răzbate deja fără echivoc – „sociologia ca știință a culturii” – , cititorul neavizat găsește aici o imagine coerentă, o nimerită preparare pentru articolul ce va apărea peste trei numere. La el ne vom referi în continuare.

²¹ *Sociologia – o schiță istorică și o definiție*, în „Revista de sociologie”, nr.4, 1931, p.34.

²² Corina V. Bărbat a întocmit o listă cu manuscrisele lăsate de Virgil Bărbat. 1. *Eucken, istoria și viitorul civilizației* (800 p.). 2. *Posibilitățile organice ale omenirii* (150 p.). 3. A. Bain. *Progrese vechi și noi* (traducere). 4. *O lume nouă: instituțiile culturale din America*. 5. *Curs complet de sociologie generală*. 6. *Curs complet de istoria doctrinelor morale și politice*. 7. *Curs de estetică*. 8. Conferințe (Aproape toate conferințele ținute în cadrul Extensiunii Universitare). Lista este publicată în Anuarul Universității din Cluj, pe anul școlar 1931-1932, pp. 228-238.

Axul principal este conceptul de *cultură*. Alocând sociologiei examinarea acestui domeniu, originile ei sunt împinse mult înapoi, caracterul ei *investigator* conferindu-i *sociologiei – știință a culturii* un caracter fatal: „Începuturile sociologiei se confundă cu primele încercări ale omului de a filosofa asupra vieții lui; iar problemele ei vor dura atât timp cât omul își va pune întrebări relativ la natura și rostul existenței lui culturale”²³. Sociologia ca interogație, prin urmare, și, dacă prima chestionare a individului asupra existenței sale culturale începe să dea seama despre originile sociologiei, problema care rămâne devine una de „sociologie a științei”, una a *diferențierii*, căci pasul următor este rezumabil astfel: „... vom vedea care au fost problemele mari pe care și le-a pus omul în legătură cu existența lui culturală, vom încerca să vedem când și cum anumite probleme s-au desprins din trunchiul preocupărilor comune, constituind, rând pe rând, teologia, filosofia, dreptul, morala, istoria etc... și cum altele au ajuns să fie înglobate într-o știință, sociologia, abia în epoca contemporană”²⁴.

O fixare a sociologiei după axele spațiului și timpului este, în ciuda masivității operației, inevitabilă. Cadru materialului sociologic îl formează pe axa timpului, în aceeași măsură, și trecutul omenirii și viitorului ei, „trecutul fiind hrana cea mai bogată a prezentului, iar acesta fiind mare și rotund cu adevărat numai prin lumina dată de ideal, adică de tabloul înfăptuirilor viitoare”. Cât privește problema spațiului, abandonând gândirea fragmentară, rapsodică, cantonată în abordări regionale inexpressive pe termen lung, va trebui deprinsă analiza spațială amplă, globală, dilatată până la dimensiunea întregii omeniri. „Astăzi, ideea de omenire implică pe cea de națiune, de masă totală, ea nefiind decât o sumă, în care fiecare component are dreptul de a aduce contribuția vieții sale întregi... Știința care se ocupă cu apariția și condițiile de funcționare ale culturii umane este forțată prin urmare și de masele omenirii de pretutindeni, care își reclamă acum dreptul lor la viață și la cultură, să accepte acest al doilea cadru al obiectului ei: pământul întreg, cu toate năzuințele culturale ale tuturor locuitorilor lui”²⁵.

Sociologia rezonează perfect cu antropologia culturală, ea este convocată acum să dea seama de *lumea culturii*, de om ca producător și produs al ei, să se reverse peste cultura întregă și să-i evalueze traiectul, stadiul prezent sau, chestionându-i „idealul”, viitorul.

Care este însă rostul unei delimitări, în bună tradiție evoluționistă, de tipul pre-sociologie/sociologie ? Distincția, cea care validează până la urmă sociologia, ține nu atât de scopul urmărit, ci de mijloace, de tipul de „decriptor”, de „unitatea de măsură” utilizată. Pasul decisiv va fi făcut după prof. Bărbat în sec. al 19-lea, când, renunțând la concepția „unui individ izolat”, a „omului”, „societatea va trece pe primul

²³ *Sociologia – o schiță istorică și o definiție*, p. 23.

²⁴ *Ibidem*, p.23.

²⁵ *Ibidem*, p.27.

plan, ca izvor a tot ce este uman, iar știința cea nouă a sociologiei își va da drept misiune studiul acestei noi realități”. Apogeul va fi însă atins mai târziu, începând cu zilele noastre, va zice V. Bărbat, când „personalitatea umană” dobândește locul meritat, când se va trece de la „umanitate”, cercetată de „Sociologie ca știință a societății”, la „creația umană”, cercetată de „SOCIOLOGIE”²⁶.

În concluzie, convocată de profesorul clujean „în fața umanității”, sociologia „va avea drept misiune” să înfățișeze tabloul cel mai glorios al omenirii: tabloul creației umane. Avertizând însă: „Nu există popor mare cultural care să nu fi avut conștient sau inconștient punctul de plecare al operei lui în eul său național”²⁷, având limpede conștiința rostului tuturor culturilor în panoplia zestrei universale, mai mult, a obligației de a-și asuma proiectul lor, traiectoria lor creatoare, V. Bărbat va mărturisi, superb, profesiunea sa de credință. Este cea mai concisă și revelatoare formulare a crezului său integral: „... să așezi tabăra educației în inima poporului tău”²⁸.

Înainte de a păși spre cercetarea efortului educativ al profesorului, vom stăruia asupra unui element esențial în demersurile sale: viziunea culturologică. Ea acoperă aproape fără rest concepția sociologică, dar nu epuizează întregul său proiect sociologic.

VI. CONCEPȚIA DESPRE CULTURĂ. NAȚIUNEA CULTURALĂ

Motto: „Un ideal sau un sistem de idealuri nu sunt altceva decât un sistem de cultură văzut pe dinăuntru, pe latura axei sufletești care îl susține”²⁹ (Virgil Bărbat)

Există toate motivele să regretăm tomul de 800 de pagini – Eucken, istoria și viitorul civilizației – abandonat în manuscris după dispariția neașteptată a profesorului. Ar fi putut fi, poate, acel *Tratat de sociologie ca știință a culturii* pe care îl vroia Traian Herseni și care ar fi urmat, presupunea exegetul, să-l valideze pe profesorul clujean în rândul sociologilor români. În lipsa acestuia rămâne consolarea lui *ar fi putut să fie ...* Este teza lui Traian Herseni.

Se trecea complet cu vederea un alt material al profesorului, publicat de această dată, deci la îndemână, în care miezul argumentației îl constituiau ideile expuse în prima conferință a «Extensiunii Universitare», material tipărit alături de *Raportul asupra acțiunii «Extensiunii Universitare» din Cluj – 1925, 1926*, într-o

²⁶ Vezi „tabloul” de la p. 25.

²⁷ *Exproprierea culturii*, p. 136.

²⁸ *Ibidem*, p. 153.

²⁹ *Dinamism cultural*, p. 20.

carte cu titlul *Premisele umane ale culturii moderne*. Să reținem deocamdată că, fie și din lipsa tratatului „legitimator”, preocupările culturologice existau implicit încă de atunci, că o viziune neechivocă și articulată în punctele esențiale, cel puțin, fusese expusă încă din 1926. Scrierea poate fi privită fără teamă ca un set de prolegomene, mai ales că și aici personajul împotriva căruia se îndreaptă riposta este reperat dintru început: R. Eucken. Reticența la abordarea calitativă a acestuia decide direcția pentru o nouă metodologie în analiza culturologică: „Concepția calitativă a culturilor ne lasă impresia că în fața noastră avem deosebiri de fond, ireductibile, ceea ce nu numai că ne îngreunează înțelegerea propriei noastre culturi, dar ne ascunde și adevăratele ei particularități și nevoi. Căci dacă cultura noastră, cultură europeană în genere, diferă în mod radical de cea asiatică, aceasta poate însemna că la baza sufletului nostru există o înclinare fundamentală și imuabilă, și atunci noi putem trece ușor cu vederea seria de împrejurări care o mențin și o întăresc astăzi”. Riscul, după Virgil Bărbat, este limpede: „Idea că fondul sufletului este totul ne poate face foarte ușor să pierdem din vedere toate condițiile geografice, biologice, intelectuale etc., care singure pot face posibilă existența și creșterea culturii noastre.”³⁰

O paranteză aici. Rândurile citate trimit cu gândul la una dintre cele mai fascinante lucrări de sociologie care s-a scris la sfârșitul secolului al XIX-lea: Edmond Demolins, *Comment la route crée le type social*. La fel precum cea a autorului francez, categorisit tot în rândul „cantitativiștilor”, analiza lui Virgil Bărbat nu este o analiză cantitativă până la capăt, în sensul că, iată, un promotor al acestei metodologii vorbește de „eul național”, dă credit necondiționat națiunilor, „grupurilor naționale ale căror aspirații și lupte contribuie la formarea conștiinței celei mai armonice și mai folositoare a existenței culturale de azi”. Explicația este similară celei care străbate toată argumentația lui Edmond Demolins: distincția calitate-cantitate în abordarea culturologică este practic imposibil de obținut. Condițiile „obiective” geografice, climaterice etc. vor lucra neconținut asupra „materialului uman” (asupra „culturii”), contribuția lor la plămădirea *sufletului cultural* este, dacă nu decisivă, imposibil de ignorat (pentru E. Demolins, mediul exterior – „drumul popoarelor” – era creatorul raselor umane). Este însă limpede, pe de altă parte, că nici o abordare cantitativă a culturilor nu acoperă, fără rest, fenomenul. De pe pozițiile culturologice ale unor Kroeber, White, Ruth Benedict, distorsiunile primei orientări sunt lesne sesizabile. Exagerările survin aici o dată cu plasarea într-o anume extremă a câmpului metodologic. N-ar fi exclus ca la o tratare atentă, între cele două abordări punctele comune să fie precumpănitoare, cu toate deosebirile, limpezi, ce le sunt specifice. Nu arbitrajul este însă miza parantezei noastre, ci fixarea corectă a poziției profesorului clujean.

³⁰ *Premise umane ale culturii moderne*, Cluj, 1925-1926, p. 220.

Așadar, contra teoriilor ce postulează un „suflet” al culturilor rigid, inert sau anchilozat („analiză calitativă” identifica, prea pripit, poate, Virgil Bărbat), profesorul propune *analiza cantitativă*: „Acela care voiește să cunoască cu adevărat felul cum apar și funcționează culturile și apoi și felul în care ele pot fi duse cu succes mai departe, trebuie să părăsească metoda calitativă și să adopte metoda cantitativă”.

Urmează acum, schițată doar, strategia abordării sale. Printre cauzele generale care decid felul de a fi al unei culturi, două se înfățișează ca fundamentale: 1. *lărgimea spațiului de mișcare* și 2. *varietatea de dezvoltare care îi este îngăduită*; prima dintre ele scindându-se, la rândul-i, în analiza spațiului de natură fizică (geografică), pe de o parte, și analiza *spațiului social* pe de alta. În secolul al XX-lea, cele două elemente își ating cota cea mai înaltă, „descoperirile geografice” și „dinamismul modern” asigurând culturilor un demaraj și o potențare maximale. Traectoria istorică este deslușită de Virgil Bărbat în acești termeni: o dilatare progresivă a „spațiului fizic și spațiului social, adică stratul de bază din care poate ieși dinamismul vieții și din aceasta *națiunea culturală* (subl. n.) și cultura în genere”. Manipulând cele două criterii urmează acum un excurs istoric ce pornește de la „armonia” grecilor, trece prin „unilateralitatea politică și juridică a romanilor”, prin medievalism – reacție la „materialismul cotropitor și exclusivist”, prin Renaștere – adevărata „naștere a culturii moderne”, ajungând la secolul al XX-lea, cel favorizat de soartă și apt, prin formula politică – democrația – în opinia lui Virgil Bărbat, să-și găsească echilibrul și să se plaseze în vârful lanțului evoluționist³¹.

Încă o observație la acest punct, legată de menirea *cărturarilor*, artizanii și continuatorii reali a unei culturi. Cel care susținea necondiționat statutul „națiunilor culturale” conferea cărturarului – „reprezentantul oficial al culturii” – rol primordial. Statutul său în cetate are un caracter inevitabil: „Când zici cultură afirmi în mod fatal, din punct de vedere social, în același timp: necesitatea șefilor pe lângă aceea a mulțimilor. Iar rolul social al cărturarului poate să fie altul decât acela de împăciuitoare al celor două categorii de oameni despre care este vorba?” Rândurile acestea sunt scrise într-un articol publicat în revista clujeană „Înfățișarea”, 1921, și intitulat *Politică și cultură*. Mesajul ce avea să stârnească atâta vervă polemică în 1927, o dată cu lansarea cărții lui J. Benda, *La trahison des clerics*, se poate citi, aproape întocmai, în cuvintele sale: „Acesta este rolul social al cărturarului. Un rol cultural. Un rol de veșnică împotrivire, în contra extremismelor unei categorii politice sau alteia: un rol de veșnic armonizator al sufletelor. Un rol care nu are de-a face cu politica propriu-zisă. Un rol care vede în mania și în dreptul cărturarilor de a face politică un rău, o piedică în calea găsirii de sine intelectuale... Breasla cărturărească își are și ea politica ei socială: dar aceasta este între partide, nu în ele. Acela care spune altfel este politician, acela nu

³¹ *Ibidem*, pp. 19-20.

mai este cărturar". Escamotând orice tentativă de explicație sociologică (istorică, politică etc.), Virgil Bărbat încheie cu un regret: „Politica socială a cărturarului este un lucru aproape necunoscut la noi. Cărturarul român nu a ajuns încă la ideea de independență, la acea independență care să-i dea dreptul să vorbească în numele culturii neamului, iar nu în acela a unui partid politic oarecare.”³²

Nu o analiză migăloasă și nici oglindirea întreagă a scrierilor profesorului ne-am propus aici. Dacă am stăruit asupra concepției culturale, este pentru a proba coerența și consistența unui proiect teoretic pre-stabilit, continuat apoi de un viguros demers practic. Căci, îndreptând fasciculul evaluativ pe *mobilitatea* culturilor, pe aspectul dinamic și nu pe vreo formulă încremenită menită a le predestina fatal, pe cultura „care se face”, nu pe „care se dă”, următorul pas al lui Virgil Bărbat se deslușește limpede: *problema educației și a instrumentelor ei*.

VII. CONCEPȚIA DESPRE EDUCAȚIE. DE LA „CULTURA POLITICII” LA „POLITICA CULTURII”

Motto: „Dacă educația nevoilor și sufletului popoarelor este singura apărare, ce ne-a mai rămas neîncercată, a civilizației, atunci instituțiile de cultură au marea menire de a ieși din izolarea lor nobilă de până acum și a erupe în mijlocul mulțimilor. E datoria lor chiar să facă așa”³³ (Virgil Bărbat)

În prefața principalei sale lucrări, *Dinamism cultural*, Virgil Bărbat face o remarcă de o actualitate frapantă; „...noi, modernii, căutăm să înlăturăm anarhia prin răspândirea culturii, un lucru pe care nu l-a încercat niciodată omenirea până acum”. Precizarea dă vectorul cărții și camuflează în subtext cea de-a doua menire a culturii, alături de cea primordială, enunțată deja, de „preparatoria” pentru creația umană, suprema consacrare – considera Virgil Bărbat – a unui popor.

Asupra *culturii ca formă de consacrare* am stăruit în partea rezervată concepției culturale a sociologului clujean. Vom zăbovi aici asupra celui alt rost al său, un rost politic, am fi tentați să-l numim – *rolul politic al culturii* – căci ea, cultura, este convocată de profesorul clujean să vegheze asupra anarhiei sociale, să riposteze, fie și indirect, la tentativele vagi și ineficace ale politicianilor dispuși să proiecteze simplist sistemul democratic în rol de panaceu universal, adevărat *deus ex machina* al vremurilor moderne; democrația ca scop suprem, vor fi zis aceștia, democrația ca destinație și nu democrația ca instrument. Eroare, vine fără întârziere replica profesorului, căci conceptul de democrație, utilizat abundent în scrierile

³² Articolul este reluat și în lucrarea *Dinamism cultural*, p. 220.

³³ *Dinamism cultural*, p. 6.

sale, presupunea de fiecare dată palierul cultural, căci democrația politică fără armătura culturală solidă este lovită de futilitate. Nici o mirare că un conducător politic ideal este, după Virgil Bărbat, educatorul: „Între educatorul ideal și omul politic ideal aproape că nu există deosebire. Iar omul politic adevărat nu poate fi decât omul realităților neamului lui”³⁴.

Opoziția cultură-politică, căci opoziția este privită dinspre condiția cărturarului, nu ajunge, prin urmare, o contradicție până la capăt. Concepția politicii prin cultura preconizată de Virgil Bărbat, departe de a fi capitulare sau o retragere din fața unei misiuni imposibil de asumat pe deplin, devine, până la urmă, o limpede gesticulație politică, dar o politică de o a doua instanță, implicită, singura compatibilă cu menirea reală a cărturarului, cu demnitatea și rolul său în cetate.

Pentru ca sistemul democratic să izbutească sau să nu eșueze în reversul său – „anarhie și barbarism” –, pentru ca națiunea culturală să-și atingă pragul maximal al împlinirii sale, Virgil Bărbat pledează de la amvonul universitar pentru calea educației și a culturii. A *educației întru cultură*. În două dintre articolele sale din 1921, *Politică și cultură* sau *Pentru cultură*, pledează limpede pentru acest deziderat: „Schimbarea cea mare însă, singura care va face din poporul român un popor cu adevărat la înălțimea constituției lui, rămâne tot răspândirea culturii. Numai aceasta va putea înlătura definitiv guvernele rele din țară”. Sau: „Cultura și-a înțeles menirea ei care este – nu de a face politică, ci de a prepara pentru politică, pentru o politică de care omul cult să nu se mai simtă separat printr-o prăpastie. Rolul cel mare al culturii rămâne să înalțe sufletul tuturor luptătorilor politici, iar nu să dea piept cu ei sau cu unii din ei”. A prepara pentru politică, iată, concis, cea de-a doua menire a culturii³⁵.

Bine fixat pe traiectoria unui ideal de timpuriu mărturisit, profesorului clujean îi rămâne să propună instrumentul practic, adecvat proiectului și statutului său universitar. Urma adică să propună și să susțină concret un plan de *politică culturală*. O va face sistematic în cărțile sale, atacând de fiecare dată global chestiunile educației, coerența sistemului fiind crucială pentru Virgil Bărbat. Iată doar una din declarațiile sale de principiu, datată 1927: „De la Universitate până la școala primară, trebuie să existe un singur lanț de eforturi culturale, bine legate, bogat prevăzute; și pentru înfăptuirea acestor opere enorme în proporții și în rezultate, nici un ban nu trebuie risipit în eforturi ce au o axă deosebită de aceea ce poate intra în organismul vieții de stat.”³⁶. Dar ceea ce ne preocupă aici este mai

³⁴ *Exproprierea culturii*, p. 153.

³⁵ Ațutudinea propusă de V. Bărbat este astăzi promovată copios de grupările sau centrele intelectuale. „Clubul orologiului”, bunăoară, din Franța, avându-i drept lideri pe Alain de Benoist și Louis Pauwels, își propune explicit atingerea obiectivului fixat – un curent politic de dreapta – prin promovarea a ceea ce ei consideră a fi *valorile culturale tradiționale* ale dreptei. În anii '30, la Cluj, fără a-și fixa comandamente politice atât de precise, prof. V. Bărbat urmărea același scenariu.

³⁶ *Dinamismul cultural*, p. 240.

cu seamă „instrumentarul” neoficial pe care profesorul îl oferea Clujului universitar și de care își va lega numele de aici înainte. Îl va lansa în 1923 și-l va denumi: «Extensiunea Universitară»³⁷. Nu avem de-a face prin urmare doar cu un Virgil Bărbat creator de *idealuri*, ci cu un Virgil Bărbat creator de *instituții publice*, un universitar coborât în arenă și pregătit pentru a verifica eficacitatea temerarului său proiect. Legat de titulatura utilizată, profesorul va preciza: „Dacă a fost adoptat termenul de «Extensiune Universitară» pentru instituția care să împlinească acest rol, cauza este faptul că s-a găsit că el corespunde mai bine realității decât vechiului termen, de «universitate populară». Aceasta implică un element de inferioritate, de scădere, care nu corespunde faptelor. Universitatea, când iese dintre zidurile ei, nu o face coborându-se. Ea pune numai în mijlocul poporului problema care-l interesează pe acesta, dar o pune dintr-un punct de vedere universitar. Universitarul când trece din sala de curs în mijlocul poporului nu o face cu sentimentul că-și coboară știința lui și de aceea termenul de «Extensiune Universitară» a fost adoptat, aceasta înlăturând orice neînțelegeri.”³⁸.

S-a născut în timpul ministeriatului lui Alexandru Lapedatu (1924), și el profesor universitar clujean, la inițiativa hotărâtă a lui Virgil Bărbat³⁹. Ideea este de tip anglo-saxon, „importată” de profesor în timpul vizitelor sale⁴⁰. Momentul apariției este creionat convingător de Virgil Bărbat: „... mișcarea «Extensiunii Universitare» a umplut o nevoie reală a sufletului românesc în acest moment. Ea a ridicat steagul cultural și atâta vreme cât noi vom putea să continuăm în felul de acum, steagul pe care noi acum îl ținem în mână va fi salutat de tot mai mulți și mai mulți oameni.”⁴¹. Timpurile moderne sunt cele care ridică Universității sarcini pe care aceasta este obligată sistematic să și le asume: „rolul complex de călăuzitoare a conștiinței publice... îndrumătoare spirituală a neamului,... marele agent de răspândire a culturii în cuprinsul unui popor”. Astfel că Virgil Bărbat va putea conchide: „Universitatea și Extensiunea Universitară sunt singurele instituții care, într-un stat liber și democrat, reprezintă la un loc toate ramurile vieții și

³⁷ Spicuim din *Memoriul* redactat de V. Bărbat și trimis ministrului Culturii și Artelor de atunci, Alex. Lapedatu: ... „Universitatea – uzina de idei abstracte – pe care o mână de inițiați le îmbălsămează în graiul cifrat al specialiștilor și le aruncă distrați peste zid în capul mulțimii nepregătite, e un anacronism.... La Cluj, unde fosta universitate străină a întreținut îndărătnic o atmosferă izvorâtă din instinctul de conservare al unui regim de uzurpați, rolul național și social al Universității românești se desemnează, credem, mai clar și mai imperios ca oriunde... O campanie de propagandă culturală prin conferințe și publicații de popularizare, o campanie în stil mare, sistematică, organizată, urmărită stăruitor, an de an, – iată ce socotim că trebuie”.

³⁸ „Extensiunea Universitară”, Cluj, 1926; vezi și raportul pe anul 1924-1925.

³⁹ Comitetul și membrii «E.U.» clujene erau următorii: *Președinte de onoare*: A. Lapedatu; *Președinte activ*: V. I. Bărbat; *Secretar general*: Florin St. Goangă; *Membrii comitetului*: Silviu Dragomir, Sextil Pușcariu, Iuliu Moldovan, I. Pop Voinești etc. *Membri activi*: Ghe. Bogdan Duică, Titu Gaș, O. Ghibu, Iuliu Hațeganu, Ion Lupaș, Gh. Vâlsan, C. Maniu, I. P. Rion etc.

⁴⁰ „Extensiunea Universitară”, p. 8.

⁴¹ Comunicare la conferința internațională, *loc. cit.*, p. 7.

trebuie să aibă cuvântul *tuturor* specialiștilor țării. Ea singură reprezintă, intelectual, cel mai bine țara.”⁴²

Tradițiile proiectului său se regăsesc, după propria-i mărturisire, în efortul uriaș depus la vremea sa de un ilustru înainte mergător. Titlul unui capitol al lucrării sale principale este peremptoriu: *Începutul făcut de Spiru Haret*. «Extensiunea Universitară» devine, așadar, reiterarea pe alte coordonate spațio-temporale a unui proiect preexistent în conștiința multor intelectuali români. Importanța covârșitoare a acestuia este limpede.

Am scris, raportându-ne la bilanțul neverosimil al «Extensiunii Universitare», despre „mesianism pozitiv”. Nu vom izbuti să fim pe de-a întregul convingători pledând pentru întreprinderea profesorului clujean decât printr-un unic procedeu: un exercițiu de comparație. Proba comparației cu societatea românească actuală, cu mijloacele, dar mai ales cu intensitatea cu care intelectualul de astăzi, excedat de politică, își „asumă”, prin raport cu intelectualul interbelic, destinul societății românești, această comparație deci este singura în stare să dea măsura reală a ritmului unei societăți sau a șanselor unei „națiuni culturale”. «Extensiunea Universitară» este o sonda socială permanentă.

VIII. CARTOGRAMA PUBLICISTICII ROMÂNEȘTI. REVISTA DE SOCIOLOGIE

Motto: „Ca să scoți un ziar cu adevărat popular nu trebuie să urmezi opinia publică, ci s-o conduci. Alt mijloc nu există.” (John Buchan)

O radiogramă rapidă a spațiului publicistic al sociologiei românești interbelice ar arăta astfel: București – „Sociologie Românească” și „Arhiva pentru Știință și Reformă Socială”; Cernăuți – „Însemnări sociologice”; Cluj – „Revista de sociologie”. Adăugând revistele ne-sociologice – în genul „Revistei de Filosofie” etc. – în care însă tinerii sociologi se manifestau copios, va reieși o panoramă aproape completă a spațiului publicistic de specialitate. „Revista de sociologie” își are locul ei incontestabil, fiind, la vremea ei, cea mai bună publicație sociologică a Ardealului.

Citatul așezat drept motto l-am extras din numărul trei al publicației. Opțiunea dirigitorilor „Revistei de sociologie” este semnificativă, căci echipa redacțională – director Virgil Bărbat, redactor corespondent pentru străinătate, George Em. Marica, administrator Corina V. Bărbat – și-a propus, explicit, să confere revistei rolul de port-drapel al unei concepții sociologice coerente, bine articulată, deși dispersată în sumedenia de cursuri, articole, cărți sau conferințe de

⁴² Premisele umane ale culturii moderne, pp. 53-54.

presă ale profesorului inițiator. Virgil Bărbat își propune printr-un febril travaliu publicistic educația și culturalizarea populară, după un proiect în prealabil încheiat, revista urmând să devină instrumentul propagandistic cel mai eficace: «„Revista de sociologie” va căuta să contribuie și ea la munca de răspândire și de clarificare a acestor probleme (ale culturii, n.n.), muncă din care-și face preocuparea ei de căpetenie, menținându-se, pe cât mai mult cu putință, în câmpul unei discuții tematice»⁴³. Nu putem să ignorăm la acest punct traiectul aproape identic cu cel preferat de profesorul Dimitrie Gusti, căci și acesta, deși la un nivel superior, a parcurs aceeași rută: o concepție teoretică bine articulată, un demers practic, o concepție educațională, profesor la universitate dar și creatorul unui „instrumentar” neoficial, respectiv publicația sociologică.

După mărturia profesorului Bărbat, catalizatorul revistei l-a constituit elementul politic, vertiginos și tensionat la acea dată: „Împrejurările politice din ultimul an au precipitat însă o mulțime de lucruri... Ele m-au decis și pe mine să ies din sfera manifestărilor strict dascălești și să prepar public revista de față”⁴⁴. Anul apariției este 1931, din păcate același este și anul dispariției ei, odată cu moartea neașteptată a mentorului său (decembrie, 1931 la numai 52 de ani).

În primul număr al revistei apare acel *Sumar de sociologie generală* – înfățișat deja de noi – cu precizarea clară că revista va urma aceeași rută, fiecare număr încercând să detalieze planul inițial. Structura revistei este stabilită, ba, mai mult, tipul de analiză practicat de discipoli sau de colaboratori se va calchia după modelul magistrului. Exemplul cel mai relevant este studiul lui M. Massin, aflat în ultimul număr al publicației, studiu care, sub titlul *Ideile sociologice ale lui Nicolae Iorga*, utilizează pentru lectura operei marelui istoric grila consacrată de Virgil Bărbat.

Materialele profesorului merg pe vechile teme, revista având în principal rol de propagator: *Sociologia și condițiile apariției ei* (nr. 1), *Democrația modernă și criza actuală a civilizației* (nr.1), *Mulțimea și elitele* (nr. 2), *Apariția oamenilor mari* (nr.6-7). Semnăturile cel mai des întâlnite, alături de cea a lui Virgil Bărbat, aparțin lui George Em. Marica, lui D. Popescu și profesorului francez Raoul Guyader. În fiecare număr, rubrica „Fapte și comentarii” este ținută de profesor, la aceasta adăugându-se numeroase traduceri (sau recenzii) din revistele anglo-saxone, „Revista de sociologie” fiind declarat orientată către spațiul american și britanic. (Nu o dată revista și-a mărturisit explicit orientarea către românii din SUA, de ale căror abonamente beneficia sistematic.) La capitolul realizări ale profesorului Virgil Bărbat mai trebuie adăugat și „Buletinul Extensiunii Universitare”, al cărui întemeietor a fost și din care au apărut în final trei volume⁴⁵.

⁴³ „Revista de sociologie”, nr.1, 1931, p. 4.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 10; rubrica „Fapte și comentarii”; nota: „Lui Vintilă Brătianu”.

⁴⁵ Ar mai putea fi semnalată, la bilanțul activității sale, polemica lui V. Bărbat cu D. D. Roșca. În urma cererilor lui C. Sudețeanu și D. D. Roșca pentru ocuparea „conferinței de filosofie”,

În concluzie, de-ar fi să decelăm meritul mare al revistei clujene, vom relua aceeași caracterizare, perfect valabilă și pentru celelalte repere principale ale spațiului publicistic interbelic: „Sociologie Românească” și „Însemnări sociologice”. La fel ca acestea, „Revista de Sociologie” este o publicație izvodită în urma unui proiect limpede, o revistă născută dintr-o vie somație internă, dintr-o cerere expresă a socialului căruia sociologul, prezent atunci, a știut să-i preia mesajul și să-i răspundă. Nu o simplă prestație socială, deci, în genul modelului catastrofal: „... și sociologii trebuie să aibă revista lor” – simplă obediență socială provenită în urma unei „așteptări” externe. Asemenea reviste eșuează de fiecare dată în ignorare și ignoranță. Ceilalți nu au nevoie de ea, așa cum și sociologii, la rândul lor, nu o resimt cu adevărat ca *vitală*.

Lecția revistelor interbelice este, poate, mai vie ca oricând.

IX. ÎN LOC DE FINAL

Am ajuns la capătul unui excurs ce poate fi preluat, deopotrivă, atât ca material împlinit, de sine stătător, cât și ca punct de plecare către un întreg căruia îi decodifică, în mic, mesajul. Material de sine stătător, căci a ținut să înfățișeze, fatal incomplet, traiectul științific al unui autor uitat sau expedit, prea lesne, la rubrica „și alții” a sociologiei românești. Consecințele schitei istorice a lui Traian Herseni sunt încă grele.

Punct de plecare, căci a încercat să sugereze, alegând spre exemplificare cazul lui Virgil Bărbat, o nouă rută pentru parcurgerea sociologiei românești. Singura considerată de noi justă. Rămâne ca abordări ulterioare să aducă, la rândul lor, și alte argumente.

Expozeuri în genul celui încheiat acum se sfârșesc, într-o proporție masivă, după un scenariu prestabilit: un spumos exercițiu de admirație, o pledoarie despre actualitatea, modernitatea sau relevanța autorului cercetat. Evaluarea se oprește în genere aici. Tentativa este mediocră, în fond, rudimentară și simplistă, căci se ținesc cu acribie concepte, idei sau fragmente posibil de preluat într-un discurs modern, perfect calchiat pe *cerința vremii* sau

V. Bărbat publică broșura *Recomandări la Universitate*, net defavorabilă lui D. D. Roșca. Acesta îi răspunde în „Viața românească” (nr. 6/1930), V. Bărbat revenind printr-o replică publicată sub titlul *Boala vremii*.

Din activitatea de traducător a profesorului amintim lucrarea lui Charles W. Elliot, tradusă în 1921, a cărei prefață, semnată tot de V. Bărbat, este exemplară pentru opțiunile sociologului clujean.

Reacordarea profesorului clujean la viața culturală interbelică este semnalată de timpuriu. Încă din 1919 participă la Ședințele societății românești de filosofie (vezi: „Revista de filosofie”, vol. VIII, 1919, p. 189), iar lucrările sale sunt urgent reperate și tratate elogios (vezi: recenzia lui C. Rădulescu-Motru la *Dinamism cultural*, din „Revista de filosofie”, nr. 3, vol. XIII, 1928, p. 305-306.

pe *modă*, atotstăpânitoare, pare-se, și aici. Valabilitatea autorului, se crede, va fi probată, prin asemenea procedee, fără echivoc.

Ceea ce se ignoră este tocmai partea esențială, cea mai vie, a învățăturilor clasicilor sociologiei. *Actualitatea* marilor înaintași, cei cărora obișnuim să le dăm calificativul „clasici”, *modernitatea* autorilor cu adevărat semnificativi nu constă numai în tipul de discurs practicat sau în reverberațiile actuale ale corpusului teoretic, ci în *existența* însăși a discursului propriu-zis. Sociologia este și o chestiune de *asumare*. Învățătura marilor întemeietori de științe sociale stă, poate în primul rând, în intensitatea *preluării* unui mesaj, în disponibilitatea totală de a interoga și răspunde. Căci, odată cu aceasta, și nu alături sau succesiv, se concretizează și reacția specifică (teoria).

„Actualitatea” clasicilor devine o sintagmă vidată de orice conținut, pleonastică aproape, căci exemplul disponibilității, dublat, de bună seamă, de teoria propriu-zisă, este imprescriptibil. În cazul sociologului mare, *gestul* este cel puțin la fel de semnificativ precum *cuvântul*. Cazurile lui Turner pentru americani, Dürkheim pentru francezi, al lui Tönnies pentru germani, ale lui Dimitrie Gusti sau Traian Brăileanu pentru români sunt exemplare.

L-am abordat pe Virgil Bărbat (și) după aceste criterii, plasându-l, printr-o astfel de lectură, în seria mare a sociologiei românești. Travalul său uriaș rămâne marea sa lecție, chiar dacă timpul, nerăbdător, nu i-a mai lăsat răgazul să-și vadă sutele de pagini de manuscris închise între copertile unui tratat de sociologie a culturii; un tratat de sociologie la care nu a încetat o clipă a se gândi.

Opera lui Virgil Bărbat nu este însă doar *cuvântul*, ci și *gestul* său.

București, 1994

ANALITIC ȘI SINTETIC ÎN CONCEPȚIILE ASUPRA NAȚIUNII LA DIMITRIE GUSTI ȘI NICOLAE PETRESCU

COSIMA LARIONESCU

Comparația între concepția gustiană asupra națiunii și cea a lui N. Petrescu este foarte interesantă. Deși cei doi autori pleacă din același punct, ei ajung în final în zone fundamentale diferite. Din punct de vedere axiologic, concluziile lor sunt opuse: unul valorizează națiunea pozitiv, altul negativ. Ideea susținută în această lucrare este că această diferențiere nu este rezultatul unor concepții adverse asupra vreunui lucru, ci provine dintr-o diferență de metodă: N. Petrescu abordează chestiunea analitic, în timp ce D. Gusti este predominant sintetic. Este vorba deci nu despre o diferență de fond, ci despre una de formă. Raportat la clasici, N. Petrescu este parețian, iar D. Gusti este durkheimian. Această diferență converge într-una de apreciere prin intermediul evaluării importanței națiunii. N. Petrescu va ajunge la concluzia că națiunea este neimportantă și deci, atenția ce îi este acordată este excesivă – chiar dăunătoare. D. Gusti, ajungând la concluzia importanței națiunii, va formula o apreciere opusă.

Pentru a arăta identitatea punctelor de plecare, voi recurge la niște citate semnificative din cei doi autori. Definiția pe care o dă D. Gusti națiunii este următoarea: „Națiunea este o creație *sintetică* voluntară, o unitate socială, care reprezintă un sistem voluntar cu o *motivare cosmică, biologică și psiho-istorică* cu *voința socială drept **causa movens*** a procesului de naționalizare și cu manifestările creatoare pe tărâmul sufletesc, economic, juridic și politic al vieții naționale, care formează cultura națională” (subl. n., 4, p. 4).

La rândul său, N. Petrescu scrie: „În fapt, o națiune înseamnă o *voință unitară, creată de condițiile și concepțiile sociale ale unui grup*” (subl. n., 7, p. 146).

Ca o primă observație, ne dăm ușor seama de atmosfera generală a celor două discursuri din verbele pe care le folosesc cei doi autori. D. Gusti spune că națiunea este..., în timp ce N. Petrescu a preferat formularea *în fapt, națiunea înseamnă...* Gusti este sintetic – de altfel în mod explicit: avem de-a face cu o definiție clasică a unui concept. Petrescu nu definește, ci traduce și în același timp reduce.

În al doilea rând, deși tipul de caracterizare diferă, elementele invocate sunt în general aceleași: pe primul loc se află *voința socială*, iar apoi urmează *condițiile naturale, psihice și sociale*. Nu este vorba la D. Gusti despre o concepție esențialistă, metafizică, după care toți membrii unei națiuni ar avea o esență

comună; el se disociază explicit de o astfel de înțelegere, considerând-o tautologică – „încercând a explica tocmai prin ceea ce este de explicat” (4, p.26). (Astfel cele mai virulente atacuri ale lui N.Petrescu nu îl pot viza pe Gusti). Este vorba mai degrabă de o concepție constructivistă – în sensul că privește națiunea ca fiind esențialmente o *construcție* sau, mai bine spus, o *sinteză*.

Pentru Gusti națiunea este o construcție în măsura în care „O națiune există, dacă voințe a fi; ea este reală, atât cât este actuală, având ca rațiune suficientă consimțământul tacit ori explicit al membrilor ei de a trăi împreună, alcătuiind, după o expresie fericită a lui Renan, «un plebiscit de toate zilele».

Națiunea trăiește deci în fiecare individ. Iar voințele conștiente individuale, reunite într-o vastă sinteză, dau națiunii individualitate” (4, p.33).

Gusti se apropie aici într-o oarecare măsură de Rousseau, accentuând caracterul conștient, contractualist al solidarității naționale.

Națiunea devine propriu-zis o sinteză în momentul în care considerăm și influența condițiilor – a cadrelor, în termenii lui Gusti. Caracterul sintetic al abordării gustiene se referă exact la această *compunere a cauzei și condițiilor* – și nu la sinteza amintită mai sus de Gusti, a voințelor individuale în voință socială. Este esențial faptul că demersul lui Gusti este *ascendent* – de explicare a genezei națiunii, date fiind ingredientele – pe când demersul lui N.Petrescu este *descendent*: dată fiind națiunea, să se găsească ingredientele.

Abordarea lui N. Petrescu este din start analitică prin faptul că nu se aplică *națiunilor ci diferențelor naționale*. Este vorba nu despre entități, ci despre *relațiile* dintre ele – și aceasta este desigur o sursă de relativitate. Preocuparea principală este reducerea diferențelor naționale la diferențe de rang mai mic – adică între ingredientele care participă la sinteză. Este vorba despre diferențe de loc și de timp, deci diferențe între condiții. Acesta este însă doar primul pas, deoarece apoi urmează, ca apogeu, *translația* diferențierilor naționale în termenii naturii umane. Are loc deci o reducere progresivă a diferențierilor naționale, până la anihilarea lor. Este important faptul că pentru Petrescu *natura umană* nu are valențe ontologice, ci ține explicit de metodă: este un postulat și un instrument. N. Petrescu nu diferă, deci, de D. Gusti printr-o concepție substantivă, ci prin una de formă, metodologică: primul face, al doilea nu face recurs la acest instrument al universalității de natură a ființelor umane. D. Gusti chiar se opune folosirii naturii umane în discurs: „Dincolo de națiuni nu se ivește umanitatea ca o lume de sine stătătoare, ci umanitatea ca totalitate a națiunilor, ca armonie a ființelor naționale originale, specifice” (4, p.2).

Observăm în atitudinea lui Gusti o asemănare cu poziția durkheimiană, potrivit căreia căutarea universalului uman este o întreprindere nerelevantă și plictisitoare: „Astfel s-a considerat ca înăscut omului un oarecare sentiment de religiozitate, un oarecare minimum de iubire părintească etc., și prin aceasta s-a căutat să se explice religia, căsătoria, familia. Istoricii arată însă că aceste

înclinații, departe de a fi inerente naturii umane, sau lipsesc cu totul în unele împrejurări sociale, sau, de la o societate la alta, prezintă asemenea schimbări încât reziduul ce se obține înlăturând toate aceste diferențe și care singur poate fi considerat de origine psihologică, se reduce la ceva vag și schematic care lasă la o distanță infinită faptele pe care trebuie să le explicăm” (2. p. 148).

N. Petrescu crede chiar că va avea loc o disoluție a valorilor naționale în diferențieri locale și de epocă – prin umare, operația de sinteză a națiunii îi pare a fi reversibilă. Analiza nu se va menține deci doar în plan teoretic, ci va coborî în empirie sub forma descompunerii. Aceasta este o poziție dusă destul de înspre extrem; de exemplu E. Gellner, în lucrarea sa *Mitul națiunii și mitul claselor*, deși are o poziție destul de apropiată de a lui Petrescu, privește apariția națiunii ca pe un proces ireversibil, legat de apariția societății moderne.

Poziția lui N. Petrescu este analoagă, ca metodă, cu poziția lui V. Pareto. Amândoi au un demers analitic, de reducere și traducere în termenii naturii umane. Demersul lor este de tip coborâre: de la un fapt social spre sursele lui din om. În schimb, D. Gusti are o abordare analoagă celei durkheimiene: sintetică, refuzând întoarcerea spre natura umană ca nerelevantă. Ei construiesc, din fapte sociale, o realitate sui generis, aflată deasupra, nu dedesubt.

În concluzie, diferența dintre D. Gusti și N. Petrescu ține în special de *metodă* și de ceea ce ei subsumează valorii *relevanței*. Desigur că aceasta nu înseamnă o minimalizare a acestor deosebiri; poate însă fi, cred eu, o explicație pentru preferințele pe care le avem noi cititorii. Dacă îl preferăm pe D. Gusti, aceasta se întâmplă probabil pentru că avem un mod de gândire predominant sintetic – și reciproc. Nu este vorba deci despre o divergență la nivelul ideilor, ci la nivelul valorilor metodologice.

BIBLIOGRAFIE

1. Bădescu, I, Dungaci, D., *Sociologia și geopolitica frontierei*, București, Editura Floare albastră, 1995.
2. Durkheim, E., *Regulile metodei sociologice*, București, Editura Științifică, 1974.
3. Gellner, E., *Mitul națiunii și mitul claselor*, în „Polis” 2/1994.
4. Gusti, D., *Sociologia națiunii și a războiului*, București, Editura Floare albastră, 1995.
5. Larionescu, M., *Sociologie românească*, vol. I, București, Academia Română.
6. Pareto, V., *Traité de sociologie générale*, Paris, Payot C, 1917.
7. Petrescu, N., *Principiile sociologiei comparate*, București, Editura Științifică, 1994.

PRESTIGIUL PROFESORULUI D. GUSTI ȘI AL ȘCOLII SOCIOLOGICE ROMÂNEȘTI. ECOURI INTERNE ȘI EXTERNE

Intitulată „Arhiva sociologică”, această rubrică, ce se vrea permanentă începând cu acest număr, reînvie o tradiție a publicisticii sociologice românești. Ea se regăsește sub diverse titulaturi, precum „Arhiva documentară”, „Arhiva legislativă”, „Arhiva socială” sau „Documente sociale”, în reviste de prestigiu, cum au fost „Arhiva pentru Știința și Reforma Socială” (1919-1943) sau „Sociologie Românească”, seria I (1936-1944).

Preluată din tradiție, rubrica are, cum este și firesc, un conținut și obiective distincte. Nu se vrea să fie doar o rememorare a unui trecut încărcat de semnificative rezultate științifice, prin documentele inedite sau mărturiile de epocă, pe care urmează să le publice; se dorește, mai ales, relevarea implicării sociologiei românești în opera de reconstrucție a societății românești, potrivit menirii sale de „știință a națiunii”, cum fericit o definea profesorul Dimitrie Gusti; se vrea, de asemenea, să se redea dimensiunea importanței studiilor sociologice românești, unele performante, care au intrat în patrimoniul științific universal.

Grupajul documentar* pe care-l publicăm la inaugurarea rubricii evocă prestigiul de care se bucurau personalitatea inconfundabilă a prof. D. Gusti, ca magister al sociologiei românești din epoca interbelică, precum și Școala sociologică românească, la fondarea căreia a avut o contribuție decisivă.

**Toasturi rostite la banchetul organizat în onoarea prof. D. Gusti, la
13 februarie 1939, cu prilejul împlinirii a două decenii de existență a
Institutului Social Român**

C. Rădulescu-Motru:

„De la Institutul Social, Dimitrie Gusti s-a ridicat la organizația Serviciului Social, care este o activitate mai largă, un orizont cu mult mai larg decât cel de până acum. Prin această activitate, Dimitrie Gusti, președintele nostru de la vechiul Institut Social și președintele de la noul Serviciu Social, învinge un obstacol pe care noi îl credeam încă de neînvins. Ne-a dat încrederea că putem, prin capacitatea noastră și prin munca noastră, să reformăm țara. Fiindcă a reforma satele românești este a reforma Țara Românească”.

* Documentele, din rațiuni de spațiu tipografic, nu sunt reproduse integral, cu excepția scrisorilor semnate de prof. D. Gusti și A. Golopenția.

P. Andrei:

„Într-adevăr, Institutul Social, apărut cu multă modestie acum 20 de ani, a crescut și s-a dezvoltat treptat-treptat, dobândind din ce în ce mai multă importanță în societatea românească și transformându-se astăzi într-un mare institut de stat, cu vaste posibilități de cercetare, o realitate socială românească.

Domnul Gusti este un animator [...], un animator care a știut să dezmoștească sociologia românească. A creat un curent de care vrând-nevrând trebuie să se țină seama. În același timp, domnul Gusti, astăzi, când Institutul Franței își deschide porțile, pentru a-l primi înăuntrul său, revarsă ceva din gloria care îl însoțește asupra mândriei sociologiei românești”.

V. Madgearu:

„Domnul profesor Gusti n-a scris o carte de sociologie, a trasat drumul cercetărilor sociologice în România. Profesorul Gusti prin aceasta a făcut mai mult decât cel mai învățat dintre învățații din știința sociologiei din țările din Apus [...].

Școala de Sociologie a profesorului Gusti a pus temelia reformei sociale în România”.

Răspunsul prof. D. Gusti:

„Domnule președinte, s-a vorbit aci de Caragiale. Caragiale avea obiceiul - la Berlin avusesem privilegiul de a intra în strânsă prietenie cu el - avea obiceiul să mă invite la dejun. Și atunci când cu mâna lui scria ora și ziua, mai adăuga: voi vorbi în timpul mesei și după masă despre democrație, despre Wilhelm al II-lea, despre...”

Întotdeauna dorea ca să aibă posibilitatea de a-și manifesta neîntrecuta lui causerie, geniala lui causerie. Am regretat că nu a fost un stenograf, despre ceea ce vorbea. Și întotdeauna obișnuia, într-un mod glumeț, să spună: iubitul meu doctor - așa mă întula când eram la Berlin - trebuie să-ți plătești masa [...]

A domnit o eră verbalismul, apoi a urmat o eră a specialistului, acum inaugurăm în acest Institut (Institutul de Cercetări Sociale - n.n.) o eră a solidarității științifice, a colaborării și a muncii colective. 57 de instituții științifice, toate instituțiile științifice ale țării, se federalizează pentru a crea această muncă colectivă.

Programul: cunoașterea țării și punerea ei la baza de reconstrucție a țării [...]

La baza acestui Institut, ca și la baza Institutului Social, despre care s-a vorbit, stau două lucruri: este tendința noastră să nu înțelegem să renunțăm deloc la rigurozitatea științifică și, în același timp, la voința fermă de reformare. Este, dacă vreți, realismul cât mai riguros în cercetare și documentare și este idealismul cald și optimismul social cât mai larg și cât mai viu în acțiune și în construcție.”¹

* Întrerupere în textul original.

¹ *Arhivele Statului*, București, fond Fundația Culturală Regală. Serviciul Social. Direcția Publicații, dos. nr. 47/1939, ff. 775, 11, 18, 29, 30. Cu acest prilej sunt evocate și unele aprecieri ale speciaștilor din străinătate: “Ca mulți alții, vă sunt și eu foarte îndatorat pentru numeroase inspirații în materie sociologică. Apreciez cu deosebire munca Dv. deosebită, care servește de model în ceea ce privește cercetarea vieții satului românesc și efortarea practică îndreptată spre ridicarea ei culturală, economică și socială” (Arnost Blaha, profesor la Universitatea Masaryk din Praga și director al revistei cehoslovace de sociologie, „Sociologika Revue”). I. I. van Schmid, secretarul general al Asociației Sociologice Olandeze comunica prof. Gusti: „cât de solidare sunt cercurile științifice olandeze cu munca Școlii de la București” (*loc. cit.*, f. 30).

Scrisoare din vara anului 1939

„Domnului
Filip E. Mosely
SOFIA
Cooks-Wagons-Lits
Bulgaria

Dragă Domnule Mosely,

Noi lucrăm în această vară cu patru echipe de cercetare. Stahl completează cu un grupaj materialul de la Nereju în vederea publicării monografiei satului pentru Congresul Internațional de Sociologie, care va avea loc la București. Herseni face aceeași operație la Drăguș. Institutul Social Regional al Banatului studiază un sat a cărui populație lucrează în mine metalifere. Institutul Social Regional al Basarabiei, dimpotrivă, studiază un sat în întregime agricol din departamentul Soroca. Echipele de acțiune desfășoară ele înseși unele cercetări (recensământ economic și demografic, anchete asupra exploatațiilor rurale, asupra parcelării pământului, asupra alimentației și analfabetismului) care sunt coordonate în vederea prezentării comparative de către Golopenția pe care-l veți cunoaște cu această ocazie [...]

Director general
(ss) Prof. Gusti²

Scrisoare din 9 august 1939 adresată de A. Golopenția dr.-lui S. Manuila

„Serviciul Social
Institutul de Cercetări Sociale al României
Direcția publicațiilor
nr. 404

București, III, 9 august 1939
Telefon: 5-5444
Str. Latină, 8
Fundația „Principele Carol”

Domniei Sale
Domnului Dr. Sabin Manuila
Directorul Institutului Central de Statistică
LOCO, Splaiul Unirii, 28

D-le Director,

Avem onoarea să vă remitem în șpalt 4 comunicări cu privire la tema «Sat și oraș – aplicație», în vederea întocmirii unui raport asupra lor în numele Institutului. Acest raport urmează, potrivit hotărârii luate în ședința din 6 august, să prezinte ideile susținute de raportori și să exprime poziția Școlii din București.

Veți primi mâine restul comunicărilor culese (pe cele puse în pagină).

² Loc. cit., f. 34.

Se caută o modalitate pentru ca să vă fie puse la dispoziție și comunicările românești, în majoritatea lor neculese încă.

Cu cele mai alese salutări,

Director,

Anton Golopenția
L.S. Z. Georgescu”³

Șeful serviciului,

**Sinteză asupra lucrărilor Conferinței permanente de înalte studii
internaționale, Bergen, 27-29 august 1939**

„Decembrie 1939 K.XII.13, 1939

**Conferința permanentă pentru înalte studii internaționale
A XII-a Reuniune administrativă
Bergen, 28 și 29 august 1939**

I. Dare de seamă sumară asupra Reuniunii

Institutul Internațional de cooperare intelectuală
Societatea Națiunilor, PARIS

NOTĂ INTRODUCIVĂ

În urma invitației Comisiei norvegiene de coordonare a înaltelor studii internaționale și a Institutului Christian Michelsen pentru Știință și Libertate Intelectuală, a XII-a Sesiune a Conferinței permanente pentru înalte studii internaționale a fost invitată să se reunească la Bergen între 27 august – 2 septembrie 1939. Potrivit situației internaționale critice, s-a decis – în cursul reuniunii delegaților și participanților prezenți la Bergen, sâmbătă 26 august – să se reducă durata sesiunii la trei zile, în loc de șase. Astfel, conferința s-a reunit doar de la 27 la 29 august.

Această decizie a făcut necesară modificarea radicală a ordinii de zi a Reuniunii, altfel de cum era stabilită în programul tipărit al Conferinței. Numărul ședințelor de studii asupra „Politicii economice și păcii” a fost redus la nouă. În plus, dată fiind absența involuntară a unui mare număr de participanți desemnați de către membrii Conferinței, sistemul preconizat al comisiilor care deliberează simultan, nu mai era justificat. Toate ședințele de studii asupra „Politicii economice și păcii” au fost deci ședințe plenare la care au asistat toți delegații și participanții.

Problemele de ordin administrativ au făcut obiectul a două reuniuni în cursul celei de a XII-a Sesiuni. Prima reuniune generală, de luni 28 august, la care au luat parte toți delegații și participanții prezenți, a permis un schimb general de vederi asupra numeroaselor puncte principale înscrise pe ordinea de zi, precum și asupra scopurilor și funcțiilor Conferinței permanente de înalte studii internaționale, orientărilor fixate pentru publicații și alegerea noului subiect de studiu.

Reuniunea administrativă oficială, de miercuri 29 august, la care n-au asistat decât delegații oficiali, a tratat chestiuni curente ale Conferinței, insistând asupra punctelor de pe ordinea de zi discutate mai puțin. Problemele discutate în cursul acestei sesiuni sunt sintetizate într-un document.

³ Loc. cit., fond Sabin Manuila, II, mapa 65, f. 6.

Din cauza absenței a numeroși delegați și a incertitudinii generale asupra viitorului apropiat, Reuniunea administrativă s-a abținut, în măsura posibilului, să adopte decizii care ar fi angajat definitiv Conferința. Reuniunea a convenit ca un proces verbal *verbatim* al deliberărilor să fie distribuit tuturor membrilor Conferinței, din care Biroul Comitetului Executiv trebuie să se inspire pentru toate deciziile adoptate unilateral. Procesul-verbal a suferit întârziere inevitabilă datorită dificultăților rezultate din situația internațională, dar el este în prezent în curs de pregătire. Mai mult, recomandările formulate de Reuniunea administrativă, care necesită decizii imediate, au fost deja comunicate membrilor Conferinței prin scrisorile-circulare nr. 174 și 175.

ORDINEA DE ZI A CELEI DE-A XII REUNIUNI ADMINISTRATIVE

În raport cu circumstanțele excepționale în care se reunește Conferința, s-a decis ca la ședința oficială a Reuniunii Administrative să se discute decât punctele cele mai urgente înscrise pe ordinea de zi din programul imprimat al Conferinței. Această ordine de zi simplificată a fost următoarea:

- I. Bugetul Conferinței permanente pentru înalte studii internaționale
- II. Scopurile și funcțiile Conferinței permanente pentru înalte studii internaționale.
Examinarea propunerilor din ședința generală
- III. Cerere pentru aprobarea calității de membru și participării la lucrările Conferinței
- IV. Fixarea bugetului Conferinței destinat studiilor pentru perioada 1939-1941.
Examinarea propunerilor din Ședința Generală
- V. Publicațiile Conferinței permanente pentru înalte studii internaționale
  1. Directive orientative pentru publicații
  2. Publicații destinate politicii economice și păcii
- VI. Numirea unui Comitet al Programului, a unui Raportor general și a Secretarului-raportor pentru ciclul de studii 1939-1941
  1. Numirea unui Comitet al Programului
  2. Numirea unui raportor general și a secretarului-raportor
- VII. Realegerea Comitetului Executiv
- VIII. Numirea președintelui Comitetului Executiv
- IX. Data și locul celei de-a XIII-a Sesiuni a Conferinței permanente pentru înalte studii internaționale.

LISTA DELEGAȚILOR LA A XII-A REUNIUNE ADMINISTRATIVĂ

Președinte: **Molcom W. DAVIS**
Delegați numiți de către membrii Conferinței

Instituții naționale

AUSTRALIA – Institutul Australian de Relații Internaționale, Sydney – John W. BURTON
William D. Forsyth

CANADA – Institutul Canadian de Relații Internaționale, Toronto – Herbert A. LEAL

DANEMARCA – Institutul de Istorie și Economie, Copenhaga – H. Winding PEDERSEN

STATELE UNITE – Comisia Americană de Coordonare a Înalțelor Studii Internaționale – Henry
M. WIRTSON, Francis P. MILLER

MEXIC – Comitetul Mexican pentru Studiul Relațiilor Internaționale – Alfonse Garcia ROBLES

ROMÂNIA – Centrul de Studii Internaționale (Institutul de Studii Sociale al României) – Virgil
MADGEARU, Constantin M. VULCĂNESCU

Institute internaționale

Centrul European al Fundației Carnegie pentru Pace Internațională, Paris – Molcom W. DAVIS

Institutul Universitar de Înalte Studii Internaționale – Pitman B. POTTER

Pe baza invitațiilor speciale la Reuniune au asistat de asemenea [...]*

SCURT PROCES VERBAL AL REUNIUNII

II. Scopurile și funcțiile Conferinței permanente de înalte studii internaționale

Reuniunea ia notă totodată de sugestiile mai multor membri care preconizează crearea grupelor regionale în același cadru al Conferinței și convocarea de reuniuni regionale ca posibile manifestări științifice pregătitoare ale ședinței plenare de studii.

IV. Alegerea următorului subiect de studiu pentru 1939-1941

Conform propunerilor Comitetului, care s-a reunit la Paris la 2 iunie 1939, Reuniunea administrativă decide studierea problemei „Organizarea internațională” pentru perioada 1939-1941.

Reuniunea a adoptat textul următor:

ORGANIZAREA INTERNAȚIONALĂ

Fundamentele, formele, posibilitățile și limitele sale se referă în special la condițiile esențiale care să permită realizarea cooperării internaționale: condiții morale, psihologice, sociale, economice, juridice.

Studierea recentelor experiențe, care este necesar să fie întreprinsă, trebuie să îmbrace un astfel de aspect încât să fie în măsură să creeze o bază de investigare pentru cercetarea condițiilor esențiale ale organizării internaționale.

V. Documentarea și publicațiile Conferinței permanente pentru înalte studii internaționale

a) Documentarea

b) Publicațiile.

1. Directive orientative pentru publicații.

Reuniunea administrativă aprobă Raportul detaliat asupra metodelor adoptate de către Secretariat pentru stimularea vânzării și distribuirii publicațiilor Conferinței precum și rezultatele încurajatoare care au fost obținute până în prezent.

2. Publicațiile consacrate politicii economice și păcii.

Reuniunea aprobă totodată recomandarea formulată în timpul ședinței de studii în ceea ce privește publicarea unui raport general privind studiul „Politicii economice și păcii”.

* Urmează lista participanților.

VII. Numirea Comitetului Executiv al Conferinței pentru perioada 1939 – 1941

Reuniunea administrativă a numit instituțiile următoare drept membri ai Comitetului Executiv ai Conferinței permanente pentru înalte studii internaționale:

- Comisia Americană de Coordonare a Înantelor Studii Internaționale;
- Comisia Britanică de Coordonare a Înantelor Studii Internaționale;
- Comitetul Central al Institutelor Poloneze de Științe Politice;
- Centrul de Înalte Studii Internaționale (Institutul de Științe Sociale) al României;
- Comisia Franceză de coordonare a Înantelor Studii Internaționale;
- Institutul de Istorie și Economie, Copenhaga;
- Comitetul Mexican pentru Studiul Științific al Relațiilor Internaționale;
- Comisia Olandeză de Coordonare a Înantelor Studii Internaționale.

IX. Data și locul celei de-a XIII-a Sesiuni a Conferinței permanente pentru înalte studii internaționale

Reuniunea administrativă decide să încredințeze Biroului Conferinței atribuția de a fixa data și locul celei de-a XIII-a Sesiuni a Conferinței permanente de înalte studii internaționale. Ea autorizează totodată Biroul să formuleze recomandări Comitetului Executiv privind toate modificările care se impun în perioada ciclului de studii, care se arată necesare mai ales ținând seama de situația internațională.”⁴

⁴ *Loc. cit.*, fond Sabin Manuila, III, mapa 42/7, ff. 1-8.

DAN BANCIU, SORIN M. RĂDULESCU, *Corupția și crima organizată în România*, București, Editura Continent XXI, 1994

Apărută în 1994, lucrarea lui Dan Banciu și Sorin M. Rădulescu, *Corupția și crima organizată în România*, se recomandă ca un studiu de referință într-un domeniu de maximă actualitate în care sociologia este chemată să dea o explicație științifică, obiectivă și probatorie complexelor aspecte pe care le implică actul corupției.

Publicată într-un moment în care problematica supusă dezbaterii devenise centrul preocupărilor cotidiene, dar stagna într-un cerc închis datorită inexistenței unei literaturi de specialitate, cartea aduce o contribuție esențială la identificarea și explicarea cauzelor și mecanismelor corupției înțelegând ca flagel social ce constituise un subiect tabu în literatura de specialitate dinainte de revoluție.

Problemele supuse dezbaterii capătă astfel valori instrumental-formative – mai ales pentru studenții care vor îmbrășa cariera de sociologi, dar și pentru cititorii interesați de istoricul și descrierea fenomenului – în primul rând prin abordarea comparativă, în timp și spațiu, dar și prin redistribuirea accentelor pe care autorii o operează, de la abordarea corupției din perspectivă strict juridică la cercetarea ei sociologică. Obiectul principal al cărții îl reprezintă conturarea unei viziuni de ansamblu asupra corupției în general și asupra cauzelor care generează amploarea ei în tranziția românească.

În organizarea materialului, cartea se orientează după criteriile clasice, în părți și capitole bine structurate, unul din scopurile evidente ale autorilor fiind regruparea problemelor în paliere care conțin concepte și elemente ale actului corupției în așa manieră încât, printr-o abordare comparativă și analitică, să-și poată susține mai convingător propriul punct de vedere.

Interesul ne este câștigat de o mărturisită încercare de a lămuri, prin argumente și exemple accesibile, conjugate cu rigoarea științifică, problematica mai puțin cunoscută sau eronat interpretată a corupției.

Cartea este împărțită în două secțiuni sensibil egale ca întindere, dar de concepții diferite, prima având un caracter precumpănitor teoretic, a doua un caracter aplicativ, fiecare și împreună purtând însă pecetea spiritului profund științific și a obiectivității celor doi autori.

În capitolul I din prima parte a cărții, pomindu-se de la demonstrarea caracterului reducăționist și insuficient al normativului penal, este explicată cu argumente științifice necesitatea introducerii criteriului sociologic în definirea și evaluarea fenomenului de corupție. Se are în vedere astfel consolidarea unui instrumentar care să conducă la evidențierea obiectivă a cauzelor și condițiilor acestui flagel economico-social și la descoperirea și aplicarea unor repere teoretice și operaționale adecvate surprinderii dimensiunilor reale ale fenomenului și sancționării lui. În acest scop, după o explicare a recrudescenței corupției în momentele de haos instituțional (*Corupție și societate dezorganizată*) și o prezentare succintă dar clară a corupției din perspectivă legislativă (*Perspectivă normativă a fenomenului de corupție*), cartea își propune să contureze aria sociologică din care trebuie abordat conceptul de corupție, extinzând demersul științific la sfera criminologiei și sociologiei problemelor sociale, punând accent pe implicațiile teoretico-metodologice ale fenomenului în cercetarea sociologică și criminologică din țara noastră.

Un loc aparte în economia cărții îl are capitolul II: *Categorii și forme generale sau specifice de corupție în societatea contemporană*, prin care autorii, cu o bogată cultură sociologică în

domeniu, realizează un adevărat curs de inițiere, informând cititorul asupra aspectelor generale ale fenomenului în plan mondial, dezvăluindu-i mecanismele și pătrunzând în culisele accesibile numai sociologului. De altfel, unul din punctele de rezistență ale cărții îl constituie permanenta întrepătrundere între general și particular, între teorie și practică, ceea ce conferă demersului științific claritate, accesibilitate și credibilitate.

Remarcabil prin ineditul viziunii și logica prezentării, prin seriozitatea argumentării și terminologia științifică folosită, este capitolul III al cărții: *Reformă, corupție și inovație socială în societatea românească în perioada de tranziție*, în care autorii realizează o excelență radiografică având ca termeni de referință conceptele de „tranziție”, „criză”, „anomie”, „reformă”. Aici se explică, într-o optică originală și convingătoare, dimensiunile de proporții ale corupției și alarmanta neputință în fața extinderii ei, ca și pericolul de a deveni omniprezentă.

Autorii prezintă în această primă parte a cărții o bogată informație de specialitate, oferind cititorilor, așa cum își propuneau în *Introducere*, un îndrumar științific încadrat într-un discurs cu excepționale deschideri didactic-operaționale.

Dacă în prima secțiune a cărții demersul teoretic este punctat cu exemple selectate din sferile înalte ale societății – justiție, parlament, poliție, lumea finanțelor – și explicate prin relațiile și limbajul sociologiei, partea a doua, *Percepția publică a fenomenului de corupție în societatea românească*, are un caracter prin excelență aplicativ, autorii concentrându-se asupra „aspectelor relevante care vizează receptarea de către opinia publică românească” a fenomenului.

Prioritară în conceperea anchetei este urmărirea raportului perceput de opinia publică între cauzele și efectele corupției, raport pe care autorii îl supun evaluării printr-un comentariu explicit. Și, pentru a spori caracterul realist și obiectiv al anchetei, autorii au inclus în sfera investigațiilor propria evaluare a opiniei publice asupra situației comparative a corupției „în prezent față de trecut și în funcție de succesiunea celor trei guverne postrevoluționare de până acum”.

Sintetizând opiniile exprimate de subiecți privind intensitatea și amploarea corupției în anumite sectoare de activitate, instituții și organizații, cartea propune o „tipologie” a diferitelor forme de corupție percepute de public: „corupția din domeniul economic”, „corupția profesională și morală”, „corupția din domeniul politic”.

Bine explicată și elucidată este confuzia pe care ancheta sociologică a înregistrat-o în rândul opiniei publice între „cauză” și „efect” în definirea corupției. Rezultatele anchetei surprind și dezorientarea sau lipsa de opinie a celor investigați, perceperea de multe ori confuză a unor aspecte care vizează implicarea în actul corupției, ceea ce conduce la nevoia de informare și implicit probează valoarea cărții în discuție ca început de orientare într-un domeniu până acum necunoscut marelui public.

Cele 19 tabele și 38 de diagrame care transpun grafic rezultatul cercetării de teren, aduc noi lumini asupra valorii formative a cărții și asupra prestigiului autorilor. Ele nu se înscriu într-o schemă arbitrară, ci concretizează, într-o relație permanent relevantă, considerațiile teoretice din prima parte a cărții și sintetizează comentariile excelent prezentate ale autorilor, după metodele cercetării sociologice.

Se remarcă din punct de vedere al valorii didactice a lucrării redactarea în litere cursive a cuvintelor și sintagmelor cheie, ceea ce facilitează reținerea ideilor și sintetizarea materialului din partea lectorului. Demne de consemnat sunt și rigoarea comentării opiniilor și verificarea validității anchetei prin mai multe criterii. Rezultatele obținute sunt semnificative din punct de vedere statistic și sociologic.

Trebuie menționat în structura cărții și un foarte bun capitol de *Concluzii* în care autorii își expun propria viziune în raport cu opiniile populației investigate, contribuind la conturarea caracterului sistemic și riguros științific al cărții.

Unghiurile diferite și aria vastă din care sunt selectate și comentate actele și comportamentele de corupție, susținerea propriilor considerații ale autorilor cu puncte de vedere ale unor cercetători cunoscuți în sociologia mondială, creatori de sisteme și școli, dar mai ales consemnarea rezultatelor

unor cercetări privind corupția la diferite niveluri din sfera de incontestabilă aplicabilitate științifică, încadrează cartea în bibliografia de referință indispensabilă oricărui cercetător al fenomenului.

În ceea ce ne privește, lectura cărții a constituit un imens câștig, atât în explicarea complexului proces al tranziției cât, mai ales, în însușirea unui model de anchetă sociologică. În acest spirit, cartea domnilor Dan Banciu și Sorin M. Rădulescu este atât un document ce completează perfect, alături de mass-media, istoria perioadei 1990–1994 în România, dar se recomandă în mod deosebit ca o continuatoare a tradiției, stimulând pe cei ambițioși și onești la inițierea unei „școli sociologice” care să cerceteze și să publice periodic și comparativ stadiul diferitelor fenomene sociale, în special al celor specifice tranziției.

Semnalăm deci, cu multă căldură și discernământ, apariția cărții care, prin pertinenta analizelor, siguranța explicațiilor și exactitatea relațiilor, constituie un foarte bun ghid de cercetare într-un domeniu de mare actualitate în care contribuția sociologiei se impune ca prioritară.

Georgiana Dewald

ȘTEFAN COSTEA, MARIA LARIONESCU, FLORIAN TĂNĂSESCU,
Agricultura românească. O perspectivă istorico-sociologică, București,
Editura Ararat, 1996

Lucrarea cu titlul de mai sus, apărută în 1996 la Editura Ararat, are meritul că îmbină în mod fructuos cercetarea istorică cu viziunea viitorologică, propunând o analiză pertinentă a experienței istorice în problemele agriculturii și ale mediului rural pe parcursul a aproape două secole – începând de la 1821 și ajungând la orizontul anilor 2000 – și, pe baza acesteia, formulând noi orientări, opțiuni și direcții de evoluție ale dezvoltării agricole și rurale. Și, pentru ca demonstrația perspectivei istorico-sociologice să fie dusă până la capăt, autorii au inclus în ultima parte a lucrării o crestomație ce cuprinde extrase semnificative din legislația agrară românească modernă și contemporană pentru a edifica cititorul asupra modalităților de soluționare a problemei agrar-tărănești prin cadrul juridic specific fiecărei perioade istorice. Că distanța dintre legislație și modul nemijlocit de aplicare a ei este uneori destul de mare este o problemă asupra căreia stăruie consecvent autorii când vorbesc despre „anarhia”, „lipsa de legalitate în întocmirea contractelor agricole” sau „eludarea prevederilor legale”.

Capitolul I studiază *Problema agrar-tărănească și opțiunile sociologice în perioada 1821-1918*. Interesant în acest capitol este modul cum autorii pun în lumină locul pe care-l ocupă în spațiul problemelor sociale ale secolului al XIX-lea problema agrară și țărănească: după problema constituirii națiunii este problema cea mai fierbinte ce frământă marile personalități ale vremii și în funcție de a cărei rezolvare se limitau procesele de pauperizare, diferențiere și decădere a marii majorități a populației producătoare a țării.

Centralitatea problemei agrare corelată consecvent cu cea națională în contextul epocii este rezultatul unei riguroase analize științifice cu instrumentele specifice metodologiei de cercetare a istoriei sociologiei la care apelează autorii cu o experiență deja cunoscută în acest domeniu.

Dialectica evoluției problemei constituirii națiunii și a celei agrar-tărănești este excelent evidențiată în lucrare, autorii subliniind – corespunzător cu literatura problemei – că, inițial, problema națională este fundamentală, de ea depinzând soluționarea tuturor celorlalte de natură socială, politică, țărănească. Dar, pe măsură ce secolul XIX soluționează problema națională prin actul Unirii de la 1859 și Independența de stat de la 1877, problema țărănească se situează pe primul plan, subordonând și asimilând semnificațiile naționale în eșafodajul legitimităților care se infruntă (p. 16).

Prioritatea problemei agrar-tărănești față de alte probleme social-economice este demonstrată cu lux de amănunte prin referințele la multitudinea de personalități culturale și științifice ale secolelor al XIX-lea și al XX-lea, făcând din această parte a lucrării una din cele mai interesante și mai captivante. De fapt, textele reproduse se constituie într-un elogiu adus țărănilor români care cu mâinile lor noduroase au creat bogăția acestei țări, au constituit „talpa țării”.

Dar punctele de vedere asupra problemei agrar-tărănești și a locului ei în societate nu sunt convergente. Lucrarea relevă cu rigoare științifică întreaga paletă de opinii între care se distinge cea a lui C. Dobrogeanu-Gherea care nu mai subsumează problema țărănească celei naționale, ci o consideră o parte a chestiunii sociale a țării. După Gherea, prioritară este problema socială a țării și în funcție de rezolvarea acesteia se rezolvă și problema agrar-tărănească apreciată ca una particulară și derivată din cea socială.

În diagnoza problemei țărănești și a satului în general un rol deosebit îl au factorii ce o determină și care o reproduc. De aceea, examinarea lor din perspectivă sociologică antispeculativistă devine imperios necesară, iar autorii o realizează cu succes.

Problema agrar-tărănească este formulată de către gânditorii generației de la 1848 prioritar în termenii regimului de proprietate, al relațiilor de producție considerate drept cauză importantă, alături de dominația națională, a stării de sărăcie și pauperizare a țărănimii, obstacolul major în calea progresului și modernizării societății românești (p. 23). Soluțiile lor iluministe, utopice, deși progresiste pentru acea vreme, au fost supuse criticii mai ales de sociologul C. D. Gherea.

Condiționarea problemei agrar-tărănești de regimul economic al proprietății a fost teza fundamentală formulată de economiștii și sociologii de orientare socialistă, prin care au demonstrat că repartizarea nedemocratică și neeconomică a proprietății rurale este principala cauză a pauperizării țărănimii.

Lucrarea introduce cu îndemănare în circuitul informațional conceptele și tezele social-economice de bază ale epocii, precum ideea „nonvalorii proprietății țărănești” datorită mentalității înapoiate a țărănilor (G. D. Scraba), a „proletarizării neoiobăgiste” datorită insuficienței loturilor atribuite (Gherea), a „gradului de dezvoltare industrială a țării în contextul social global” prin care se lărgeste cadrul teoretic al problemei agrar-tărănești. Tehnologia intensivă, cultura intensivă sunt factori ce relativizează în mare măsură dimensiunea proprietății țărănești, de obicei restrânsă, drept cauză a pauperizării țărănimii.

Dar literatura problemei – arată lucrarea – prezintă și cealaltă extremă potrivit căreia raporturile de producție și proprietatea latifundiară sunt sursa principală de contradicții și tensiuni. „Latifundiul este dușmanul” spune Radu Rosetti în lucrarea *Pentru ce s-au răsculat țărăni* în care încearcă să explice că distribuirea inechitabilă a proprietății face ca nouă zecimi din națiune să se îndrepte fie spre sărăcie, fie spre răscoală.

Dependența economică absolută a țărănimii de proprietari și arendași prin învoielile agricole a adâncit și a agravat profund problema țărănească. Această stare a dus la o dublă exploatare nemiloasă atât a pământului, cât și a brațelor țărănilor pentru a plăti rentă și proprietarului și arendașului.

Concluzia studiilor lui G. Ionescu-Sisești este că arendașia parcelară sau subarendașia este cea mai păgubitoare formă de exploatare... fiindcă sub acest regim moșia se sălbățește în loc să ajungă într-o stare din ce în ce mai bună de cultură, pregătind astfel terenul conflictelor agrare.

Alte studii din literatura social-politică a vremii corelează geneza problemei agrar-tărănești de procese sociale de natură politico-economică, legislativă, cultural-educativă, lărgind astfel orizontul de explicații. Unele lucrări argumentează apariția ei prin Regulamentul Organic care a dus la apariția „dosarelor de jalbi” sau „de asupriri” ale țărănilor de către proprietari și arendași. Generația de la 1848 a criticat caracterul elitist al Regulamentului Organic și i-a contestat legitimitatea.

Reforma agrară de la 1864 a lui Cuza-Kogălniceanu – arată autorii – a fost tratată de majoritatea personalităților timpului ca un instrument necesar de raționalizare capitalistă a relațiilor agrare, deși aplicarea în practică a fost defectuoasă. Dar nici ea nu a scăpat de focul criticii, o critică radicală ce implică nu numai mijloacele, ci și țelurile.

În contextul social global, mișcarea pentru Unirea Principatelor a dus la conștientizarea problemei țărănești. Cu prilejul Divanurilor ad-hoc de la 1857 se apelase pentru prima oară la țărănime să participe la o luptă politică menită să-i îmbunătățească soarta. Istoricul R. Rosetti numește lupta pentru unire un „urias progres intelectual făcut de mintea țaranului”.

Nota distinctivă a lucrării este aceea că menționează toate momentele înălțătoare ale istoriei participării maselor țărănești în acțiunea de raționalizare de jos în sus a raporturilor sociale. Idealul „marelui țaran”, al „trăinicieii proprietății țărănești”, apărut după răscoala din 1907, este o mărturie a multiplelor soluții sugerate pentru rezolvarea problemei țărănești, la care se adaugă intervenționismul statal sau organizarea mișcării cooperatiste la sate ca mijloc de socializare a țărănimii cu normele exploatării moderne și educative.

Trecerea în revistă a tuturor orientărilor și curentelor de gândire care au dat strălucire controverselor ce s-au purtat fie în formularea problemei agrar-țărănești, fie în oferta de soluții, face din lucrare un motiv de profundă reflexie cu ample trimiteri spre fenomenele și procesele din agricultura contemporană.

Pe măsură ce apar noi fenomene social-istorice, în secolul al XX-lea, problema agrară și țărănească dobândește conotații și soluții din ce în ce mai complexe. Aceste mutații sunt reflectate în capitolul II, care se ocupă de problema agrară și țărănească în perioada interbelică. Înfiptuirea Marii Uniri a semnat și „întregirea teritorială”, cu tot complexul de consecințe pe plan social, economic, politic, administrativ, legislativ.

Între problemele la ordinea zilei, problema agrară era pe prim plan – arată autorii, ea trebuind să schimbe din temelii regimul juridic al proprietății rurale.

Acest capitol evidențiază specificul reformei agrare din România în context european în care dominau două tipuri de structuri funciare și agricole: de tip occidental, în care preponderentă era proprietatea mică și mijlocie, și răsăritean, cu structură și organizare bazate pe existența unor proprietăți nobiliare, a unor vaste latifundii ca unități de exploatare a pământului, simultan cu existența unei țărănimii în majoritate lipsită de pământ sau cu suprafețe agricole reduse.

Reforma agrară la noi avea ca obiectiv integrarea ei organică în sistemul juridic general și în viața economică de ansamblu a României Mari. Principiile, normele și legiferarea reformei în implementarea programelor de dezvoltare agrară și rurală trebuiau să asigure succesul unui proces atât de complex care prevedea exproprierea latifundiilor și creșterea proprietății țărănești.

În Capitolul III, autorii își propun *Redefinirea problemei agrar-țărănești în perioada 1944-1989*, trecând prin perioada de tranziție de la capitalism la socialism în care factorul politico-ideologic anihilează orice inițiativă democratică la scară macrosocială; în Capitolul IV, analizează *Dezvoltarea agricolă și rurală în epoca contemporană* luând în considerare reperele istorico-economice și sociale în contextul global și național al dezvoltării agricole și rurale; pentru ca în Capitolul V, după o succintă prezentare a transformărilor structurale din agricultura după 1989, să ofere un amplu și complex program de strategie a dezvoltării agrare și rurale în perspectiva unei dezvoltări agricole autosustenabile ce presupune „satisfacerea necesităților prezentului fără să compromită capacitatea generațiilor viitoare de a-și satisface propriile lor necesități” (Conferința Mondială a Mediului și Dezvoltării – 1987).

Capitolul VI, cu *Extrase din legislația agrară românească modernă și contemporană*, încheie fericit lucrarea, oferind cititorului șansa unor interpretări complementare celor realizate de autori.

În concluzie, suntem în fața unei lucrări de deosebită actualitate și de certă valoare teoretică și practic-aplicativă atât pentru cercetători și studenți, cât și, mai ales, pentru practicieni și

guvernanți, pentru care trecutul constituie – așa cum competent demonstrează autorii – o inegalabilă șansă de inspirație pentru programele de dezvoltare viitoare și o lecție din care se poate învăța pentru a evita reproducerea erorilor lui, am spune noi.

Maria Cobianu-Băcanu

MARIA FULEA, *Coordonate economice și socio-demografice ale satului românesc în tranziție*, București, Editura Academiei, 1996

Lucrarea intitulată *Coordonate economice și socio-demografice ale satului românesc în tranziție* se înscrie în seria lucrărilor deja scrise de autoare privind evoluția satului românesc cu remarcă, de ordinul esenței, că de astă dată surprinde noile schimbări social-politice și economice ce caracterizează procesul de tranziție. Analiza comparativă a stării de lucruri și a dinamicii specifice satului în regimul trecut și în perioada post-decembristă este simultan un prilej de reflexie privind direcțiile pe care trebuie să se desfășoare dezvoltarea satului românesc la orizontul mileniului trei.

Dintru început autoarea este preocupată să sublinieze cele două „tranziții” la care a fost expus și supus satul românesc de la 1949 până în zilele noastre: 1. tranziția de la proprietatea privată la cea socialistă de tip cooperatist și 2. tranziția de la proprietatea socialistă cooperatistă la proprietatea privată sub incidența Legii fondului funciar din 1991.

În capitolul I, *Starea economică și socială a agriculturii*, respingând vădit relațiile de proprietate de tip cooperatist colectivizat, Maria Fulea pledează pentru proprietatea privată de tip individual, familial, singura capabilă să asigure „redresarea economică și un standard de viață civilizată întregii populații”. „Desființarea C.A.P.-urilor și a asociațiilor economice intercooperatiste cu profil agricol și trecerea la constituirea și reconstituirea dreptului la proprietate asupra pământului, conform Legii fondului funciar – arată autoarea – reprezintă un act de echitate socială, baza tranziției la economia de piață în agricultură, formarea producției de mărfuri concurențiale” (p.11)

De-a lungul întregului capitol este menționată în mod deosebit contribuția substanțială a gospodăriilor populației în asigurarea majorității speciilor de animale ale țării, în producția de carne, lapte, ouă, fructe, legume, vii, hibride necesare până în 1989.

Un constituent de fond al satului, de importanță vitală în evoluția sa viitoare este *populația rurală* pe care autoarea o examinează cu semnificația de *potențial agricol* aflat într-o permanentă dinamică, sub imperiul amplelor și dureroaselor procese de colectivizare forțată, de predare de cote obligatorii, de slabă stimulare materială în regimul totalitar, de potențial agricol de perspectivă în condițiile unei strategii realiste, flexibile care să ducă la revitalizarea lui.

Orizontul social-politic capitalist – menționează cu tărie autoarea – este singurul capabil să asigure dezvoltarea și revitalizarea gospodăriei țărănești și să redreseze agricultura. „Statul, în această perioadă de tranziție la o economie de piață liberă, capitalistă, trebuie să subvenționeze agricultura – singura ramură care se poate redresa rapid și poate asigura un standard de viață decent tuturor, poate stopa declinul economic și social” (p.45)

Capitolul II analizează *Tranziția la economia de piață în agricultura României* printr-o amplă și profundă critică a agriculturii colectiviste care a sfârșit într-un „șec lamentabil” (p.47), determinat de politica economică a regimului totalitar. Pe de o parte, se sugerează o complexă strategie de privatizare, rod al dezbaterii publice cu factorii de conducere și de execuție din agricultură, cu specialiștii, cu țărani, și al examinării programelor de privatizare ale tuturor partidelor din opoziție, în mod prioritar cel al P.N.Ț.-C.D.-ului, iar pe de altă parte, *Legea fondului*

funciar, ce reprezintă doctrina fostului partid de guvernământ (F.S.N. și P.D.A.R.), stipulează dreptul de constituire și reconstituire asupra pământului, dar este incompletă, confuză, nu ia în calcul diversitatea situațiilor concrete, dă naștere la neclarități soldate cu numeroase tensiuni și conflicte sociale grave.

Specificul privatizării în agricultură – subliniază lucrarea – constă în desființarea tuturor C.A.P.-urilor, a structurilor cooperatiste, dar modul concret de realizare a dus la pulverizarea proprietății agricole, la fărâmițarea excesivă a culturilor și la formarea în majoritate covârșitoare a economiei familiei de subzistență.

Analizând, în continuare, consecințele Legii fondului funciar, autoarea menționează că lichidarea C.A.P.-urilor trebuia precedată de analize obiective și științifice de evaluare a patrimoniului acestora, a contribuției țăranilor cooperatori la valoarea activului cooperativei, trebuiau fixate criteriile de despăgubire corectă, iar sistemul licitațiilor să fie supravegheat de forurile competente. S-ar fi evitat în acest mod pagubele, fraudele și îmbogățirea pe căi ilicite tot a nomenclaturii comuniste a satelor (p. 52). Corupția manifestată de către comisiile de lichidare a C.A.P.-urilor este aproape endemică, lăsând sate întregi de țărani cooperatori nerăsplățiți din averea practic a lor, în timp ce alte structuri au format o adevărată burghezie rurală, evident, pe căi extraeconomice (p. 59).

Una din trăsăturile agriculturii noastre în perioada de tranziție este pulverizarea proprietății agricole. Exploatațiile agricole de dimensiuni mici, 1-3 ha, nu asigură criteriile de eficiență economică, plasând gospodăriile țărănești într-un stadiu de subzistență. Lipsa animalelor de muncă, a uneltelor de muncă, a îngrășămintelor chimice face din sectorul privat un sector slab productiv.

Capitolul III, *Schimbări și tendințe în structura socio-demografică rurală*, prezintă dinamica populației rurale, migrația ei și schimbările în structura socio-economică. Categoria cooperativilor agricoli s-a transformat într-o măsură prevalentă în agricultori individuali privați sau membri ai asociațiilor agricole. Au apărut meseriașii, patronii și liber profesioniștii. În principal, populația rurală deține ponderi consistente în agricultură și industriile prelucrătoare, în celelalte ramuri de activitate greutatea specifică este destul de redusă.

În capitolul IV, *Coordonate demografice și sociale ale familiei rurale*, Maria Fulea face o analiză diacronică, de la 1948 la 1992, a dinamicii principalilor indicatori demografici ai populației rurale din România, subliniind procesul de scădere a populației rurale, care a ajuns la 45,7% în 1992, ca urmare a cooperativizării agriculturii, industrializării mediului urban, dar și scăderii progresive a sporului natural.

Politica pronatalistă, cota ridicată a mortalității generale, dar mai ales a celei infantile din regimul trecut – arată Maria Fulea – au produs distorsiuni în structura demografică ce reclamă acum o strategie specială pentru revigorarea satelor sub raportul populației.

Ca urmare a acestor procese, familia și gospodăria rurală au dobândit dimensiuni și caracteristici distincte. În rural s-a înregistrat o tendință netă de scădere progresivă a efectivului gospodăriilor compuse din 2-3 nuclee familiale, de creștere continuă a numărului gospodăriilor alcătuite dintr-un singur nucleu (p.113). Extinderea și dominarea familiei nucleare complete ca subsistem social reprezintă convergența acțiunii factorilor economici și sociali, expresie a modernității familiei rurale.

Familia rurală de cooperatori și muncitori de stat a înregistrat în perioada 1948-1989 un salt calitativ pe linie profesională, realizând un statut educațional și profesional superior față de perioada anterioară. Familia sătească rămâne o structură stabilă a societății noastre în raport cu cea urbană, disoluția ei fiind destul de rară. Factorii economici dați de similitudinea de statut profesional, de venit, dar și de cutumele și normele specifice satului contribuie la stabilitatea familiei rurale.

Capitolul V. *Dimensiunea instructiv-educatională a populației din comunitățile rurale*. Deși de-a lungul lucrării nu s-au făcut nici un fel de aprecieri privind necesitatea continuității și a

preluării a ceea ce s-a creat pozitiv, totuși, de către aceeași populație rurală în regimul socialist, la acest capitol despre instrucția și educația populației rurale Maria Fulea afirmă că, incontestabil, perioada ultimelor decenii s-a marcat prin diversificarea sistemului educațional-instructiv, prin sporirea numărului de studenți și elevi prin orientarea preponderentă spre instituțiile de învățământ cu caracter tehnic și printr-o tendință de restrângere a orientării spre cele de natură umanistă, prin restrângerea constantă a efectivului de neștiutori de carte, dar și prin menținerea unui decalaj între mediul urban și rural în acest important, decisiv domeniu.

Studiile de caz realizate în Centrul Universitar București în anul 1983 sunt relevante pentru inegalitatea de șanse la care sunt expuși copiii din rural încă din acea perioadă, inegalitate care se accentuează după 1989. Tendința de feminizare a tinerilor din învățământul superior cursuri de zi, evidentă în institutele cercetate din București, ridică noi probleme pentru forța de muncă și statutul social-profesional al viitoarelor cupluri familiale.

Capitolul VI, *O abordare socio-demografică regională dezvoltă problematica socială și demografică a ruralului având în vedere zonele, județele cu asemănările și deosebirile dintre ele.*

În concluzie, suntem în fața unei lucrări ce își propune și reușește să prezinte satul românesc în tranziție cu luminile și umbrele sale pe baza unor ample date statistice și cercetări de teren realizate de autoare de-a lungul întregii vieți de cercetare până acum.

Maria Cobianu-Băcanu

SEPTIMIU CHELCEA: *Cunoașterea vieții sociale*, București, Editura Institutului Național de Informații, 1995

Într-o discuție purtată cu profesorul Septimiu Chelcea în urmă cu cinci ani, în vremea în care autorul prezentelor note era student în anul I, susțineam în mod imperios necesitatea traducerii în limba română a unor manuale americane de introducere în sociologie. Rațiunile ce stăteau la baza opțiunii mele aveau, pe de-o parte o condiționare „obiectivă”, relativă sărăcie înregistrată la aceea dată (1991) în literatura de specialitate în limba română. Acesteia i se adaugă și calitățile incontestabile ale respectivelor producții americane, producții ce se remarcă în special prin sistematizare, informație de actualitate, simplitate în expunere. Mărturisesc că răspunsul de atunci al profesorului Septimiu Chelcea, pe care l-am înțeles abia mai târziu, m-a descumpănit pe moment: dumnealui pleda pentru apariția unor astfel de lucrări alcătuite de autori sau colective de autori de specialitate români. Numai în acest fel vom încuraja (re)vitalizarea sociologiei românești. Alături de acest tip de argument, același Septimiu Chelcea aducea și alte argumente de ordin pedagogic, luând în discuție, bunăoară, conținutul manualelor în cauză. În cuprinsul acestora, pentru clarificare și fixarea noțiunilor, cele mai multe exemple erau luate din și făceau referire la realități sociale particulare, SUA, Anglia.

Nota bene, în răstimpul anilor ce s-au scurs de la acea discuție, lucrurile s-au schimbat în multe privințe: numărul traducerilor din domeniu a crescut. La fel și cel al contribuțiilor originale autohtone. A rămas însă parțial neacoperit câmpul lucrărilor introductive, al manualelor. Chiar dacă au apărut câteva lucrări de metodologie sociologică și de istoria sociologiei, cu câteva excepții notabile, ele se înscriu totuși în aceleași coordonate: „enciclopedism” cultivat cu orice preț, supra-sofisticare și „prețiozitate” a limbajului prezentării, sistematizare scăzută. Una dintre aceste notabile excepții o constituie lucrarea lui Septimiu Chelcea, *Cunoașterea vieții sociale*. Pentru cei ce sunt familiarizați cu lucrările și cursurile profesorului Chelcea, multe dintre paginile acestei cărți le vor fi fără îndoială binecunoscute. Ceea ce surprinde plăcut și reprezintă totodată nota de noutate în spațiul

academic românesc este forma lucrării. Modelul, pentru că a existat un astfel de model, este cel al apreciatelor manuale anglo-saxone: secțiuni cu fragmente din autori străini și români, inventarul termenilor cheie la sfârșitul fiecărui capitol, sugestii de lectură, bibliografie, index de nume și de teme, probleme de discuție. Sub aspectul conținutului, se remarcă prezența exemplurilor din cercetările întreprinse în România ante-, dar mai ales post-decembrie '89. De asemenea, în încadrarea principalelor teme de interes ale investigației sociologice autorul face referire la documente de maximă actualitate, cum ar fi, cele ale ultimului Congres al Asociației Internaționale de Sociologie (Bielefeld, Germania, 1994) ori Declarația Universală a Drepturilor Omului.

Lucrarea cuprinde 4 capitole: *Cunoașterea comună și cunoașterea științifică a vieții sociale*, *Probleme metodologice în cercetările socio-umane empirice*, *Analiza conceptelor și Tipuri de cercetări sociologice*. Departate de a fi o simplă sumarizare a principalelor metode și tehnici de investigație sociologică, *Cunoașterea vieții sociale* constituie o bună introducere în „sociologie”. Limbajul extrem de clar, spiritul critic, background-ul bibliografic și sistematizarea fac această lucrare accesibilă și recomandabilă chiar și celor aflați în afara disciplinei în discuție. Din păcate însă, difuzarea cărții împiedică ori îngreunează accesul către ea. Sper ca aceste lucruri să se rezolve la apariția celui de al II-lea volum al lucrării, pentru că, așa cum ne asigură autorul, va exista și un al doilea volum. Totodată, inițiativa lucrării și publicării de manuale (în cel mai strict sens) trebuie continuată și de eforturile altor autori, inclusiv de către cei ai tinerei generații. Evident, nu este o sarcină ușoară, adeseori spunându-se că este mai ușor să-ți scrii propriul tratat de sociologie decât un manual. Merită totuși încercat, mai ales în condițiile în care, în spațiul social considerat, asistăm la eforturile de (re)constituire a unei comunități științifice, serios afectată de politica trecutului regim.

Cătălin Augustin Stoica

GILBERT de TERSSAC, *Autonomie dans le travail*, Paris, PUF, 1992

Pomind de la o multitudine de cercetări, ipoteze, idei lansate de-a lungul timpului de către cercetători de formație sociologică, se pun și astăzi întrebări precum: *ce loc lasă omului, tehnica și evoluția sa? Dezvoltarea echipamentelor și a tehnologiilor din ce în ce mai performante permit punerea în valoare a calificării și competenței acumulate de om? Mai avem nevoie „de son savoir – faire” sau nu?! Vom ajunge oare la uzine fără muncitori, sau la ministere fără mici funcționari?*

Sau nu cumva invazia noilor tehnologii elimină sarcinile rutiniere, rezervând omului pe cele complexe? Sau, în altă optică, reduce omul la un simplu supraveghetor al mașinilor?

Nu cumva chiar exigențele impuse de progresul tehnic conduc la înlocuirea unei munci complexe, cu una simplă, altfel spus, meseriile tradiționale nu sunt înlocuite cu o mână de lucru specializată?

Gândind mai departe; orice instalație are nevoie de un pilot, deci automatizarea unui proces rămâne parțială. Orice s-ar spune un proces de producție nu poate avea loc într-un context riguros constant. Nu putem constitui o listă de eventualități și una cu răspunsurile cele mai adecvate la acestea. Există întotdeauna o marjă de imprezibil, de aleator, de incertitudine, cel mai elocvent exemplu în acest sens constituindu-l securitatea muncii, mai precis accidentele de muncă.

Un accident de muncă nu este întotdeauna rezultatul nerespectării regulilor de securitate. El este o ruptură în sistemul sarcini-om și se poate traduce prin imposibilitatea executantului de a face față unei exigențe neprevăzute, unei circumstanțe noi pentru care el nu are informațiile necesare, pentru că nu s-a prevăzut furnizarea acestor informații.

În fine, acesta mai poate fi cauzat și de faptul că omul nu joacă rol de regulator, de pilot, pentru că nu a primit mijloacele de care avea nevoie. De o manieră sau alta, sistemul trebuie să stăpânească toate incertitudinile ce provin din defecte ale furniturii, din comportamentele neașteptate ale echipamentelor, din uzura prematură a unor piese, de la variațiile de curent electric și așa mai departe, pentru ca omul să-l poată pune în funcțiune, să-i asigure fiabilitatea.

Ceea ce trebuie remarcat într-un sistem de lucru cu o înaltă automatizare este marja importantă de imprecizie. De fapt, tocmai această marjă lasă loc inițiativei și responsabilității executanților. Ce denotă acest lucru? Oportunitatea intervenției la un moment precis, paralel cu alte activități. La activitățile de rutină se adaugă altele inventate pe loc; la regulile precise, scrise se adaugă alte reguli nescrise, implicite. Executantul este adesea strict legat și controlat de consemne, dar el păstrează o marjă de decizie proprie indiferent cât de mică ar fi, căci numai regulile formale nu saturează decizia sa.

La fel de adevărat este și faptul că un sistem de producție nu poate funcționa de o manieră stabilă și constantă pe o perioadă îndelungată. Funcționarea sa este progresivă cu numeroase „du-te-vino” între concepție și execuție. Mult timp după punerea în funcțiune corectăm o serie de imperfecțiuni, le ameliorăm sau le perfecționăm. Multe din noile tehnologii sunt evolutive, evoluția este reușită în măsura în care mobilizarea personalului este maximă.

Nu se poate cere unui maestru, de exemplu, să inventeze o organizare ideală a atelierului de care răspunde, din contră i se poate cere îmbunătățirea sau ameliorarea acesteia. Avem deci de-a face cu un proces de învățare colectiv; schimbările, acel „du-te-vino” între concepție și execuție, între specialiști și realizatori fiind (după părerea mea sunt) de asemenea permanente.

La regulile scrise se adaugă cele nescrise.

Există, deci, două surse de reguli. Una oficială pe care specialiștii trebuie să o aplice, o alta neoficială, rezultată din practica însăși; o dată cu dificultățile întâlnite, rezolvarea lor face pe executanți să formeze (elaboreze) reguli nescrise. Aceste reguli nescrise devin soluția colectivă la o problemă de ansamblu, ceea ce duce la sudarea unui grup (colectiv) de muncă. Este, dacă vrem, combinarea între regulile formale și cele neformale, ce constituie regulile efective.

Teoriile clasice ale organizării sunt teorii de comandă. Prima obligație a executantului este de a se supune, de a fi disciplinat, de a executa ordinele, consemnele date. Într-un asemenea context, evoluția regulilor nescrise are loc prin infracțiune, cel mai adesea clandestin. A le recunoaște și aplica este un act agresiv din punct de vedere al conducerii, este o negare a consemnelor date, implicit, o nesupunere la regulile scrise indiferent dacă este un act colectiv sau individual.

Această opoziție de principii între cele două tipuri de reguli, lasă totuși o marjă de autonomie executantului de a lua deciziile cele mai apropiate. În acest caz avem de-a face cu o recunoaștere a competenței executantului.

Marja de autonomie este direct proporțională cu competența profesională a executantului, fie cu cea recunoscută, fie cu cea revendicată. De aici putem lua în discuție un alt fenomen și anume crearea unui sistem expert. Acest sistem expert este constituit din cunoștințele acumulate de către executanți, intuițiile și întreaga lor experiență, toate asamblate în soluții expert. De fapt, soluțiile expert sunt puse la dispoziția conducerii, ceea ce înseamnă un transfer al regulilor nescrise în reguli formale.

Un sistem de producție automatizat trebuie pilotat. Ceea ce se cunoaște la început nu este neapărat recunoscut sau suficient pe tot parcursul procesului. Intervenția executantului este necesară. Marja sa de autonomie este greu de apreciat *apriori*.

Între concepție și execuție există o serie de etape prevăzute, dar există și o serie de dificultăți ce nu au putut fi estimate și la care executantul trebuie să facă față. Deci, intervențiile sale duc la un cumul de experiență pusă în serviciul celor două tipuri de reguli, formale și informale. Îmbinarea lor, de o manieră non-conflictuală, duce la evoluție în termeni generali a relațiilor de muncă, a formelor de organizare participative sau cooperative. Rămâne de văzut dacă, până la urmă, cele două tipuri de reguli nu duc la altceva decât la o confruntare de putere.

„Contemporary Sociology”, vol. 21, 1992, nr. 3

Publicat în revista „Contemporary sociology”, nr. 3/1992, studiul sociologului D. Stark, *De la identitatea sistemului la diversitatea organizațiilor*, conține o revizuire și reevaluare a punctelor de vedere exprimate de economiști, sociologi și oameni politici, cu ocazia desfășurării Simpozionului Internațional cu tema *Schimbări sociale în Estul Europei*.

Lucrările prezentate de participanții la acest simpozion au avut ca obiectiv principal reperarea principalelor coordonate care definesc transformarea societăților din Europa de Est, scopul final fiind acela de a defini modalitățile prin care se poate elabora un proiect viabil de reconstrucție instituțională a acestor societăți (alternativele oferite, au denunțat, ca urmare a orientărilor teoretice diferite, modalități distincte de analizare a schimbărilor sociale).

Problema centrală pusă în discuție a fost aceea de a stabili în ce măsură conceptul de „vacuum instituțional” reprezintă realitatea socială a statelor din Europa de Est. Răspunsul la această întrebare trimite la examinarea relației dintre stat și societate în vechea ordine socială. În acest sens, oamenii politici aduc argumente teoretice care susțin ideea „vacuumului instituțional”. În sprijinul acestei idei pornesc de la următorul postulat: „cât timp partidul, în vechea ordine socială, a fost instituția care a dat viață, funcționalitate și logică tuturor instituțiilor subsidiare, stingerea hegemoniei partidelor nu poate conduce decât la «moartea» instituțiilor, abrogarea legilor și a regulilor societății”. Admiterea acestui postulat, însă, suscită o nouă lămurire și anume, aceea de a stabili dacă fragmentele care au supraviețuit vechii ordinii sociale pot fi reasamblate într-o configurație nouă, capabilă de a asigura funcționalitatea unui nou sistem social.

Oamenii politici, însă, infirmă această posibilitate, postcomunismul fiind considerat de aceștia drept un „non sistem” întrucât elementele sale componente aparțin unor structuri sociale contradictorii. În acest sens K. Jowit – om politic – inferează din „colapsul leninismului”, o „nouă dezordine a lumii”. Deși societățile post comuniste nu sunt „acuzate” ca fiind complet lipsite de „formă organizațională”, ele sunt etichetate de Jowit ca „medii ale genezei” caracterizate de „traumă”, „dislocare”, „incertitudine”.

În mod paradoxal, economiștii văd în „colapsul instituțional” premisele conturării viitoarei forme a capitalismului.

Dintr-o perspectivă teoretică diferită, sociologii aduc argumente care infirmă postulatul „vacuumului instituțional” prin: 1. identificarea în structurile sociale ce au supraviețuit comunismului a unor relații (sociale) care nu se conformează la ceea ce au prescris oficial pattern-urile ierarhice (relații de tranzacții de piață identificate în interiorul sistemului socialist) și 2. deplasarea accentului pe examinarea relațiilor informale.

Chiar dacă sunt unanim de acord asupra faptului că societățile socialiste și-au dovedit ineficiența, prin incapacitatea de a dezvolta o economie intensivă sau de a-și integra sistemul într-o logică de ansamblu, vederile sociologice în ceea ce privește posibilitatea unei reconstrucții economice și politice a societăților din Europa de Est – sunt mult mai puțin radicale, comparativ cu cele ale oamenilor politici. Astfel în „răuinele” vechilor societăți sociologii identifică existența unor „practici”, „forme organizaționale” și rețele sociale care pot fi potențial exploatate în vederea construirii unei noi societăți. Identificarea unor „rețele sociale de afiliere, preexistente” în unele structuri sociale au condus la sesizarea faptului că utilizarea termenului de „tranzicție” (în sine) este insuficientă pentru a desemna „starea” societății postcomuniste.

Perspectiva sociologică pune în discuție „transformarea” definită în termeni de „adoptare”, „permutare” „rearanjare”. Din punct de vedere sociologic este subliniată în acest sens necesitatea extinderii câmpului conceptual prin introducerea termenului de *tranzicție spre democrație*. Utilizarea acestei noțiuni atrage atenția asupra diferențierii transformării în funcție de regimul geopolitic. Unii oameni politici emit falsă idee că simultaneitatea schimbărilor societăților în țările din Europa de Est

permite ca transformarea să fie evaluată ca *proces unitar, diferențierea* dintre state făcându-se doar după gradul, continuitatea și intensitatea schimbării. Contrar acestui punct de vedere, sociologii evaluează transformarea ca o „pluralitate a tranziției” identificată în toate domeniile vieții sociale și decurgând diferențiat în funcție de regiunea geografică în care se produce. Noua perspectivă (sociologică) concepe transformarea ca o „inovare adaptativă” care, deși combină elemente aparent discrepante, poate asigura baza constituirii unui sistem a cărui funcționalitate să se întemeieze pe îmbinarea coerentă a unor structuri contradictorii, în principiu.

Conceperea transformării ca „inovare adaptativă” denunță deficiența schițelor care încearcă să surprindă schimbările sociale intervenite la nivelul instituțiilor prin recurgera la false comparații între cele două tipuri de sisteme (socialist și capitalist). În acest sens sunt semnalate două tipuri de erori: 1. erori înregistrate în conceperea noilor societăți din Europa de Est prin încercarea de „împrumutare” (implementare) acestora a raționalității sistemului capitalist sau prin promovarea falsei idei că relațiile de proprietate pot fi schimbate prin decrete administrative; 2. prin contrast cu cele dintâi, erorile capitalismului sunt considerate mai degrabă ca decurgând din promovarea unor „practici rutiniere” în organizarea societății, decât ca fiind erori „de rațiune”. Este contestată în concluzie ideea „copierii” și transmutării practicilor și valorilor (proprii sistemului capitalist) dintr-un tip de societate în altul.

În concluzie, ceea ce se consideră benefic pentru reconstrucția economică și politică a societății din Europa de Est este „inovarea” adaptativă.

În reconstrucția economică și politică a societății din Europa de Est se pomește de la prezumția că găsirea modalităților de realizare a acesteia trebuie să se întemeieze pe sesizarea diferențierii dintre elementele ce au aparținut vechii ordini, în funcție de care se vor stabili consecințele asupra instituțiilor economice și politice actuale. Astfel spus, modurile de eliberare de sub socialism întruchiează posibilitățile de transformare.

În acest sens studiul sociologului american D. Barzt (1992) sugerează că: 1. tipul de politică economică ce va fi promovat într-o regiune este dictat de „moștenirile instituționale” identificate în pattern-urile relației stat-societate; 2. în locul relației dintre democrație și marketing trebuie analizată relația dintre tipurile de democrație și tipurile de marketing (diferențiate pe regiurimi geopolitice); 3. o reconstrucție economică a societății postcomuniste ar trebui să se bazeze pe rearanjarea elementelor instituționale într-o nouă configurație și nu pe înlocuirea lor cu noi elemente.

În ideea studierii modului în care a decurs „eliberarea” diferitelor „forme organizaționale” din economia de stat socialistă, perspectiva sociologică pune în discuție examinarea relațiilor informale, a sensului în care acestea vor acționa în vederea extinderii sau restrângerii economiei de piață. Pentru orientarea cercetării sunt propuse două afirmații:

1. Rețelele conducătorilor de întreprinderi perpetuate în noul model de privatizare sunt mult prea restrictive, pentru a putea crea premisele dezvoltării unei economii de piață;

2. Examinarea dezintegrării vechilor elite ar trebui înlocuită cu studierea posibilităților de reintegrare a acestora. În acest sens, se propune în perspectivă examinarea rețelelor sociale ca: densitate, simetrie, regim, similitudini cu vechile modele, relativa lor flexibilitate (un exemplu în sensul examinării noilor relații sociale).

O importanță aparte este acordată studierii rețelelor micilor producători. Concluzia preliminară formulată referitor la posibila „contribuție” pe care aceste rețele ar putea-o aduce la înfăptuirea unei economii de piață este că (fiind mult prea restrictive) sunt insuficient de puternice pentru a conduce la dezvoltarea intensivă a economiei, dar totuși suficient de bine conturate pentru a ajuta la formarea unei infrastructuri sociale.

Ca urmare, pot fi identificate în sistemul economic forme organizaționale contradictorii care nu se exclud reciproc. Problema pe care și-o pun economiștii și oamenii politici în special, este

aceea de a stabili în ce măsură este de dorit extinderea unei economii de piață în țările din Europa de Est. Răspunsul oamenilor politici este imparțial; aceștia consideră că o politică exclusivă a privatizării promovată la nivelul tuturor sectoarelor de activitate ar împiedica competitivitatea internațională. Pe de altă parte, identificarea unor „forme organizaționale” competitive de coordonare economică din interiorul diferitelor sectoare de activitate, forme care nu reproduc logica de organizare nici a sistemului socialist, nici a sistemului capitalist, a condus la ideea că susținerea unei politici de promovare a economiei de piață, în mod exclusiv, nu ar conduce cu necesitate la creșterea eficienței și competitivității economice.

Din punct de vedere sociologic se consideră că, cel puțin temporar, nu este posibilă schițarea unui mecanism de coordonare a economiei în societățile contemporane din Estul Europei. Imposibilitatea elaborării unui proiect viabil de reconstrucție economică, socială și politică în aceste societăți este legată de sesizarea faptului că nu există încă un cadru conceptual elaborat care să permită studierea complexității (fără a recurge la o dihotomizare) schimbărilor sociale, întemeiat pe principiul unității în diversitate. În concepție sociologică, diversitatea noilor forme organizaționale, identificate în noile societăți, apar ca fiind „discordante” din punct de vedere al teoriei sociale care „poate adopta complexitatea doar ca diferență funcțională sau juxtapunere tranzitorie a principiilor contradictorii aparținând unor sisteme care se întrepătrund”.

Ca urmare, transformările sociale din Europa de Est oferă prilejul testării teoriilor existente, creând în același timp oportunități de formulare a unor noi teorii în sensul înțelegerii complexității schimbării.

Dana Sicoe

AL IX-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE SOCIOLOGIE RURALĂ, București, 22–26 iulie 1996

Devenite tradiții științifice, Congreșele Internaționale de Sociologie Rurală se țin din 4 în 4 ani în una din țările membrilor afiliați la Asociația Internațională de Sociologie Rurală, începând din 1964, anul când s-a constituit I.R.S.A. (Internațional Rural Sociology Association). Edițiile anterioare s-au desfășurat în următoarele localități (țări): 1) Dijon (Franța), 2) Enschede (Olanda), 3) Luisiana (S.U.A.), 4) Torun (Polonia), 5) Mexico City (Mexic), 6) Manila (Filipine), 7) Bologna (Italia), 8) Pennsylvania (S.U.A.).

La Congresul din Pennsylvania, Mihail Cernea a sugerat ca următorul Congres să se țină în România și ideea a fost îmbrățișată cu entuziasm de fostul președinte IRSA, prof. Ken Wilkinson din Pennsylvania care între timp – în 1993– s-a stins din viață. În acest fel, în vara anului 1996, Universitatea din București a devenit gazda celui de al IX-lea Congres Mondial de Sociologie Rurală cu tema *Rural Potentials for a Global Tomorrow*.

Așa cum se arată în prefața Programului Congresului, afirmațiile despre problemele, crizele și declinul lumii rurale sunt din abundență și ele constituie adesea tema dezbaterilor științifice. Actuala întâlnire nu și-a propus să repete insatisfacțiile – de altfel justificate – ci să identifice contribuțiile pozitive pe care populațiile rurale le pot aduce pentru un viitor care merită să fie numit „sustenabil” prin structurile și produsele rurale, manierele și cultura rurală. Sociologii rurali, la actuala întrunire mondială, au înfățișat și au încercat să pună în lumină potențialul rural orientat spre rezolvarea problemelor legate de aspirațiile noastre de viață, până în anul 2000 și după. Secolul și mileniul care vin trebuie începute cu abordări și motivații noi, proaspete de pace, emancipare și justiție, cu norme etice care nu se găsesc în mod curent într-un stat slab pregătit pentru viitor. Cert, nu toate problemele viitorului pot fi rezolvate numai prin intermediul resurselor rurale. Noi punem sub semnul întrebării presupuziția frecventă privind precondițiile schimbării contemporane: adică progresul și îmbunătățirea vieții originare numai în civilizația inovativă urbană.

Ce știu cercetătorii și oamenii de știință despre capacitățile populației rurale din lume de a-și rezolva problemele ei? Aceasta a constituit perspectiva comună a Congresului al IX-lea de Sociologie Rurală.

Cuvântul de deschidere a fost adresat Congresului de Președintele I.R.S.A., Andreas Bodenstedt.

El a arătat că, la fiecare patru ani, sociologi rurali și experți interesați în problemele rurale se întâlnesc pentru o săptămână, își transmit comunicări, compară rezultate empirice, discută ipoteze teoretice, schimbă diferite opinii și pot chiar să combată pentru unele concluzii generale. Aceasta este ceea ce noi numim și considerăm necesar ca proces de lucru al unei comunități științifice.

Fiind prima întâlnire a I.R.S.A. după moartea în 1993 a fostului președinte al ei, Ken Wilkinson, care și-a dedicat munca problemelor de sociologie rurală și pentru I.R.S.A., fiind cunoscut pretutindeni în lume unde lucrează sociologi rurali – actualul președinte a invitat asistența ca în onoarea memoriei lui Ken Wilkinson să se păstreze un minut de reculegere.

Apoi, A. Bodenstedt a subliniat faptul că România este una din patriile europene ale sociologiei rurale – sesiunea plenară consacrand o parte în onoarea lui Dimitrie Gusti și a lui H. H. Stahl, pentru a releva contribuțiile lor la sociologia rurală din România. El a amintit, de asemenea, reprezentanții sociologiei rurale din țările din Europa Centrală și Răsăriteană, cu o bogăție de identități naționale și etnice care în anii '30 au făcut să înflorească cultura, literatura și filozofia în această zonă.

România este în centrul vieții politice și economice a Europei, este o parte a ei și se află în prezent într-un sever proces de transformare, cu cerințe urgente și necesare de integrare în noile și curente forme de identitate europeană. Acesta este adevărul, deși tocmai procesul de integrare este acela care cauzează o multitudine de dificultăți sectoarelor agrare și rurale din toate țările cu această situație.

Dimitrie Gusti și discipolii săi, la timpul lor, erau convinși că problemele rurale și agricole trebuiau să fie în mod necesar obiecte fascinante și vitale de cercetare pentru științele sociale. Dar astăzi într-un număr de țări europene se întâmplă contrariul: posturile pentru învățământul sociologic și pentru cercetare sunt în pericol de a fi desființate din motivul că problemele rurale și agricole apar ca teme în declin și de interes controversat, așa că de ce să se mai cheltuiască bani pentru un tip de cercetare și cunoaștere care nu mai este imperios necesar?

Declinul și criza ruralului sunt deplânse fără a se propune soluții viabile de redresare.

Tocmai în acest moment mi se pare util să explorăm argumentul opus, conform căruia problemele rurale și în particular circumstanțele lor sociale vor câștiga impuls și importanță. Iar faptul că românii ne-au făcut onoarea prin decidenții lor de a fi aici pare să confirme că politica României dă importanță problemelor rurale.

În continuare, A. Bodenstedt a precizat conținutul tematicii emblematice a Congresului *Rural Potentials for the World of Tomorrow*. Din punctul său de vedere l-a structurat în trei idei pe care apoi le-a dezvoltat:

1. Termenul *potențial rural* este un *instrument conceptual* pe care sociologia rurală îl poate explora și oferi decidenților politici în discursul public la nivel mondial privind schimbarea și criza viitoare din rural.

2. Termenul *potențial* conține conotații utile și periculoase în funcție de cum este folosit, aplicat.

3. Există semnificații convenționale și alternative date termenului de *potențial*.

Conceptul face parte dintr-o suită de trei concepte care au dobândit o proeminență extraordinară în dezbaterile politice verbale ale discursului public când este vorba despre modalitatea de creștere și de distribuire a bunăstării și bogăției și anume: globalizare, sustenabilitate și potențial. Aceste trei probleme sunt analizate în contextul schimbării, al lumii în schimbare pe care o trăim astăzi, după cum lumea rurală este concepută într-o ordine globală.

Conceptul de potențial rural este interpretat în patru moduri diferite:

1. *tehnologic-natural*: cunoaștere locală și adaptabilitate la circumstanțe; efort de a realiza un mediu și o nutriție sănătoase;

2. *socio-cultural*: fertilitate împărtășită, mod de viață agrarian, imaginea naturii;

3. *socio-politic*: grupurile mici de vecinătate sunt deținătoare ale unor norme etice interne; puterea produsă este asupra lor, nu asupra altora;

4. *estetic*: o intervenție minimă, peisaj plăcut.

În încheierea discursului de deschidere, concluzia vorbitorului: potențialul poate fi de natură distructivă sau constructivă. Largi părți ale lumii au devenit sau au rămas excesive teatre de război. Războaiele sunt duse împotriva și între state, grupuri naționale și adesea privesc orașele și complexele industriale. Osîlitățile mai recente implică și populațiile rurale într-o măsură considerabilă și ele se desfășoară în așezări rurale. Aceste rădăcini de agresivitate sunt originare din lumea rurală și din stilul ei de viață sau ele sunt chiar proliferări din pozițiile centrale și urbane ca sloganurile naționaliste lansate de guverne și despoții războinici? Aici este un amplu teren de cercetare încă neacoperit până acum arată A. Bodenstedt. Dar un alt aspect al „medaliei rurale” merită mai mult să fie explorat: dacă lumea industrială, societățile industriale și civilizația lor industrială vor continua să exercite impactul lor „colonizator” asupra lumii rurale. Dacă da, ele pot în final s-o climine, s-o „urbanizeze”, dacă nu cumva există suficient de puternice și suficient de multe trăsături rurale de viață și activitate care persistă și învață lumea cum să folosească resursele naturale într-un mod mult mai modest.

Sesiunea Plenară a fost onorată prin prezența și alocuțiunile unor cercetători de marcă ai sociologiei rurale din lume și din țara noastră a căror prezentare, fie și numai în articulațiile lor esențiale, nu poate fi realizată într-un spațiu restrâns. Au luat cuvântul din partea română, Acad. N.N. Constantinescu și Rectorul Universității din București, prof.dr. Ioan Mihăilescu, din partea Băncii Mondiale Mihail Cernea, consultant în Politică Socială și Sociologie, Departamentul Mediu și Ismail Serageldin, vicepreședinte al Departamentului de Dezvoltare Sustenabilă.

Un moment de o deosebită solemnitate l-a constituit cuvântul adresat celui de al IX-lea Congres de Sociologie Rurală de către Președintele României, Domnul Ion Iliescu. Redăm din el câteva idei de bază.

O astfel de întâlnire este o ocazie de a stabili noi relații și forme de cooperare în beneficiul cercetării, al cunoașterii realității în schimbare permanentă, al găsirii soluțiilor la problemele cu care ne confruntăm la nivel național și internațional în acest vital și important domeniu din existența omenirii.

Activitatea de cercetare realizată în complexul lumii rurale trebuie percepută din dublă perspectivă: a timpului și locului în care se desfășoară și în strânsă conexiune globală cu procesele și evenimentele mondiale de natură politică și socio-economică.

La recenta Convenție Pan-Europeană consacrată prosperității rurale în economiile europene în tranziție au fost menționate cel puțin două paradoxuri:

Primul paradox: se referă la dezvoltarea problemelor: fermierul, chiar dacă aparține comunității tradiționale, nu mai poate decide liber, independent asupra producției sale. Actualul decident este societatea urban-industrială, națională și internațională cu multiple efecte asupra producătorului.

Al doilea paradox rezidă în faptul că, în prezent, comunitățile rurale, deși controlează o vastă întindere de pământ, nu sunt decidenți în termenii utilizării permanente și raționale a forței de muncă din localitățile lor.

În lumea rurală, forța de muncă este subutilizată, în parte, pentru că noi suntem incapabili să valorificăm condițiile care favorizează utilizarea ei de-a lungul întregului an. Și în lumea urbană se constată o subordonare și subutilizare a individului care nu mai găsește loc de muncă și nu-și poate utiliza în întregime potențialul uman.

Astfel de paradoxuri se manifestă diferit de la țară la țară, de la o regiune la alta. În ceea ce privește România, aflată în plin proces de tranziție de la un sistem totalitar super-centralizat la economia de piață și democrație, paradoxurile apar și mai straniu. Condiționarea fermierului de societatea urban-industrială este la fel aici ca și în alte țări. Având puține unelte de muncă avansate, mijloace financiare modice pentru investiții și o agricultură foarte parcelată este dificil să se obțină producții și productivitate crescute. Cred că dezvoltarea reformei și aplicarea ei în agricultură au eșuat pentru că n-au ținut seamă de sfatul marelui nostru predecesor, profesor Dimitrie Gusti, sociolog, privind necesitatea de a observa cu grija cea mai scrupuloasă și minuțioasă pregătirea reformelor și numai după ce s-a adunat o informație științifică exhaustivă să facem primul pas, cu prudență deliberată spre realizarea lor.

Declinul actual al agriculturii României va fi depășit în scurt timp, pentru că din punct de vedere pedo-climatic și al potențialului disponibil România se relevă a fi o mare putere agricolă în această arie geografică a Europei, o forță care se va concretiza în semnificative rezerve alimentare și agricole. În ultimii doi ani țara noastră a reintrat pe piața mondială cu importante cantități de grâne pentru export, iar această dezvoltare pozitivă va continua în ciuda dificultăților din agricultură.

În comunitățile rurale trebuie să realizăm întreprinderi agricole sustenabile, luptând împotriva mentalității vechi și a celor care predică despre meritele unei agriculturi arhaice.

Dar comunitatea rurală nu poate fi redusă la activitățile curente din agricultură. Ea este mai mult decât atât, este un complex economic care îmbrățișează întreg evantaiul de servicii, educație, cultură și asistență socială. Semnifică o dezvoltare economică și socială spre un standard de viață mai înalt.

Multe din aceste activități sunt în suferință în rural acum, cauzele sunt numeroase. Din lumea rurală lipsesc instituțiile și activitățile care să stimuleze activitatea culturală și profesională, care să ofere satisfacții celor care trăiesc și muncesc – tineretul și generația de intelectuali – în lumea rurală și să îi motiveze.

Pomind de la aceste considerente cercetarea sociologică în lumea rurală trebuie realizată cu spirit de organizare și profesionalism. În viitor, trebuie să se acorde atenție mai mare cercetării interdisciplinare, în special, studiilor de caz din așezări și zone, experimentelor psiho-sociale și socio-economice, îmbinării cunoașterii științifice cu acțiunile practice.

Ședința Plenară s-a încheiat cu un moment festiv: Acordarea de către Universitatea din București a titlului de Doctor Honoris Causa, lui Ismail Serageldin, vicepreședinte al Departamentului de Dezvoltare Sustenabilă de la Banca Mondială, pentru meritele în studiul și susținerea sociologiei rurale.

În după amiaza primei zile a Congresului s-a organizat o Sesiune Plenară specială *Tradiție și relevanță contemporană* dedicată Școlii Românești de Sociologie Rurală, fondată de Dimitrie Gusti, în cadrul căreia au fost susținute două comunicări:

Emergența primei Școli Românești de Sociologie Rurală – fondator D. Gusti de Maria Larionescu și Statul și rolul țăranului în Școala de Sociologie Rurală, de Virgiliu Constantinescu-Galiceni.

Autorii rapoartelor au pus în lumină semnificația recuperării contribuției Școlii Sociologice de la București, cea mai semnificativă școală sociologică rurală din această parte a Europei interbelice, recunoscută, în epocă, de personalități și instituții academice prestigioase. Cu toate acestea instituția gustiană este ignorată în lucrări de sinteză apărute în ultimele decenii sub semnătura unor autori prestigioși de talia lui R. K. Merton, P. Lazarsfeld ș.a. Autorii rapoartelor au subliniat principalele contribuții gustiene la fixarea identității școlii românești de sociologie rurală: crearea sistemului teoretic al monografiei sociologice care a servit ca fundament analitic al cercetărilor de teren, în special ale satelor; constituirea comunităților sociologice interdisciplinare (echipele monografice și echipele studențești), dispunând de structuri de comunicație, autoritate, căi de legitimare, valori împărtășite; codificarea experienței metodologice de cercetare empirică a satelor; instituirea formației de activiști sociali a intelectualității ș.a.

Dezbaterile pe marginea rapoartelor prezentate s-au centrat pe actualitatea și relevanța ideilor gustiene privind preeminența sociologiei națiunii asupra sociologiei satului, orașului; consecințele reformatoare ale monografiei sociologice; relevanța holismului gustian în contextul pluralismului teoretic și îndeosebi al individualismului metodologic contemporan; efectele metodologice ale sociologiei națiunii în planul diferențierii și diversificării demersului sociologic în direcția studiilor aplecate asupra individului, raporturilor interpersonale; semnificația concepției monografiei sociologice gustiene privind controversele contemporane asupra definirii comunităților rurale în sens „productionist” sau în sens cultural etc. Cunoașterea relevanței actuale a ideilor lui D. Gusti și principalilor săi colaboratori a fost facilitată de apariția în timpul Congresului a volumului de analiză critică *Școala Sociologică de la București. Tradiție și actualitate*, Editura Metropol, coord. M. Larionescu, autori D. Abraham, A. Banciu, D. Banciu, Ov. Bădina, C. Bălan, S. Chelcea, V. Constantinescu-Galiceni, Șt. Costea, M. Diaconu, I. Drăgan, D. Dungaciu, I. Filipescu, Gh. Geană, M. Larionescu, V. Mihăilescu, A. Negru, Gh. Socol, M. Voinea. Autorii celor cincisprezece studii și rezumate în limbi străine au evaluat experiența gustiană atât din perspectiva epocii interbelice cât și a exigențelor contemporane; selectarea temelor și punctele de vedere exprimate au reflectat opțiunile personale ale autorilor, astfel că cititorul român și străin a fost confruntat cu dispute teoretice asupra: moștenirii integralismului sociologic gustian în condițiile discursului sociologic multiparadigmatic contemporan, a destinului monografiei sociologice integrale în circumstanțele tranziției comunităților rurale românești, semnificației consecințelor „orientării ruraliste” a sociologiei monografice asupra profilului culturii sociologice actuale etc.

Lucrările Congresului s-au desfășurat pe sesiuni și grupe de lucru. Corespunzător cu rezumatele prezentate în volum în limba engleză, bogata tematică a congresului s-a distribuit în 24 de secțiuni, fiind susținute circa 200 de comunicări.

Pentru a ne forma o imagine generală asupra problematicei dezbătute vom expune, în continuare, temele secțiunilor și numărul de comunicări:

Femeia rurală, fermieră în dezvoltarea rurală sustenabilă – 6 comunicări; *Ferma familială în scenariul global* – 17 comunicări; *Globalizare. Răspunsuri locale și conflicte rurale* – 11 comunicări; *Noi stiluri de viață agricole? Transformări în percepția socio-culturală în contextul influenței urbane* – 6 comunicări; *Criza fermei familiale și fesabilitatea dezvoltării rurale sustenabile într-o economie globalizată: experiențele Japoniei* – 12 comunicări; *Coreea rurală în flux* – 4 comunicări; *Statul jărănesc și desjărănirea țărilor târziu industrializate* – 1 comunicare; *Adaptarea grupurilor etnice într-o lume în schimbare: Probleme și Prospecte* – 9 comunicări; *Aspecte legale ale fermei familiale* – 4 comunicări; *Comunități și schimbare* – 10 comunicări; *Provocările viitorului pentru Moldova Rurală* – 4 comunicări; *Utilizarea pământului rural* – 6 comunicări; *Studii despre sănătatea mentală* – 9 comunicări; *Cooperativele* – 6 comunicări; *Dezvoltarea prezentă și viitoare a zonelor rurale* – 19 comunicări; *Schimbarea socială din satele rusești din 1991 până în 1996: Rezultatul Proiectului de cercetare bazat pe ancheta comună ruso-americană* – 4 comunicări; *Despre alimente și agricultură* – 7 comunicări; *Familia rurală* – 5 comunicări; *Problemele femeilor rurale* – 5 comunicări; *Impactul sociologic și asupra mediului al politicilor agricole din Țările Uniunii Europene* – 5 comunicări; *Probleme regionale. Instituții și dezvoltare* – 8 comunicări; *Ruralul european central și răsăritean într-o economie globală* – 26 comunicări; *Răspunsuri locale la problemele globale de mediu și conservare* – 13 comunicări; *Metodele de cercetare* – 4 comunicări.

Diversitatea temelor și a comunicărilor susținute depășește posibilitatea tratării lor în detaliu. Volumul de rezumate este relevant în această privință.

Pentru Congres, cercetarea sociologică românească s-a prezentat cu două volume incluse în mapele participanților: *Satul românesc contemporan*, Coordonatori: Maria Fulca, Violeta Florian și Aurelia Sârbu, Editura Academiei, 1996 București, și *Coordonate economice și socio-demografice ale satului românesc în tranziție*, autor Maria Fulea, Editura Academiei, 1996, București.

Modul alert, antrenant în care s-au desfășurat dezbaterile pe secții, schimbul de idei și de comunicări ce a avut loc între participanți constituie motive să apreciem că al IX-lea Congres Internațional de Sociologie Rurală de la București a constituit un prilej de inter-cunoaștere umană, un schimb de experiență interesant în problemele majore cu care se confruntă lumea rurală din zilele noastre.

După acest Congres, comunitatea internațională a sociologilor rurali a mai făcut un pas în cucerirea lumii rurale atât de complexe și contradictorii în evoluțiile ei contemporane.

Maria Cobianu-Băcanu

AL TREILEA COLOCVIU ROMÂNNO-FRANCEZ: POSTMODERNITATE, MEDIATIZARE ȘI NOILE TEHNOLOGII ALE COMUNICĂRII,

București, 17–20 iunie 1996

Desfășurat în perioada 17–20 iunie 1996, al treilea colocviu româno-francez asupra comunicării publice¹ a supus dezbaterii trei problematice majore pentru ceea ce înseamnă spațiul public contemporan și nu în ultimul rând, „la modă” în comunitatea cercetătorilor: 1. Televiziune și

¹ Organizat de Academia Română (Institutul de Sociologie), cu sprijinul Fundației Soros pentru o Societate Deschisă, al Băncii Comerciale Române și prin colaborarea Institutului Francez din București, Consiliului Național al Francofoniei, Universității București, Facultății de Jurnalistică și Științe ale Comunicării, Institutului de Marketing și Sondaje (IMAS).

comunicare politică, simboluri politice și noile forme ale discursului televizual; 2. Media și post-modernitate: Analiza discursurilor asupra cotidianului; 3. Noile tehnologii ale comunicării și revoluția cyberspațiului. Cybercultura și noile raporturi între real și virtual.

Colocviul a reunit universitari, cercetători francezi și români, nume de prim rang în domeniul comunicării politice (Jean Mouchon, Jacqueline Freyssinet-Dominjon), al rolului media în societatea post-modernă (Andre Akoun, Michel Maffesoli, François Jost, Gina Stoiciu, Gerard Leblanc) sau în ceea ce privește impactul noilor tehnologii ale comunicării (Jean-Pierre Balpe, Jean-Paul Lafrance, Federico Casalegno). Aceștia li s-au alăturat tineri cercetători precum Valerie Leignel (doctorandă, pregătind o teză despre practica jurnalistică în România), Nicolas Pelissier (de câțiva ani buni, „arheolog” al spațiului public românesc pre- și post-comunist, finalizând recent o teză de doctorat cu acest subiect) sau Marlene Coulomb-Gully, pasionat analist al emisiunilor TV care cultivă „deriziunea politicului”. De altfel, prezența unor generații diferite de cercetători a constituit una dintre caracteristicile acestei întâlniri, cu consecințe benefice pentru „atmosfera”, „vocile” și „punctele de vedere” care împreună „fac” un colocviu.

Deoarece organizatorii colocviului își propun și în acest an publicarea unui volum² conținând toate intervențiile participanților nu vom insista – într-un spațiu atât de limitat – asupra comunicărilor prezentate. Ne vom referi în schimb, la câteva probleme care vizează identitatea și implicit, statutul domeniului de cercetare numit „comunicare publică” – probleme semnalate, în fapt, în economia celor trei colocvii desfășurate până în prezent.

Mai mult chiar decât pentru alte domenii de cercetare, pentru cel al comunicării publice³ este extrem de relevantă identitatea profesională (biografia intelectuală și științifică) a celor care cultivă acest domeniu. Din punctul de vedere al participanților și al tematicilor abordate, cele trei colocvii au confirmat evoluțiile relativ recente care privesc starea domeniului la momentul actual.

Domeniul dispune de tematici – obiect de cercetare, sub-domenii de cercetare – investigate științific în baza unui instrumentar conceptual și metodologic solid precizat. Eticheta „domeniu interdisciplinar” asociată comunicării publice nu mai este de natură a semnala doar mixtura de spectaculos, inedit și vacuitate din corpul unei discipline, ci pune în evidență un domeniu clarificat (dar nu închis) din punctul de vedere al realității și al instrumentelor de investigat. De altfel, profilul participanților și lucrările prezentate în decursul colocviilor au relevat că, actualmente, comunicarea publică este un domeniu interdisciplinar deoarece 1. permite coexistența unor instrumente metodologice diferite în abordarea aceleiași realități și 2. formularea unor concluzii cu relevanță epistemică largă; altfel spus, un instrumentar metodologic articulat nu „orientează” obligatoriu valabilitatea concluziilor unui demers numai spre aria de referință pentru care s-a apelat la acel instrumentar. Această ultimă dimensiune a interdisciplinarității ar putea fi și „poarta de salvare” a domeniului de la o specializare progresivă, adesea constrângătoare. Domeniul s-a „maturizat”, e adevărat, prin cizelarea unor instrumente importate din alte discipline⁴, însă pe parcursul lucrărilor colocviului am putut constata dacă nu o lipsă de comunicare între cercetătorii care analizează comunicarea, o anumită neimplicare în „domeniul” celui alt. Finalmente, dezbateră devenea posibilă tocmai prin faptul că un demers puternic individualizat metodologic putea, totuși, comunica și în contexte, altele, decât cele propuse inițial. În fapt, pentru cercetătorul din acest domeniu pariul

² Actele colocviului bilateral româno-francez: *Mass-media și spațiile publice – apropiere, actori, practici*, București 28 iunie – 1 iulie 1994; Actele celui de-al doilea colocviu româno-francez: *Societate și mediatizare*, București, 29 iunie – 3 iulie 1995.

³ Domeniul mai poate fi identificat sub o serie întreagă de denumiri („Științele comunicării”, „Studii media”, „Sociologia comunicării”, „Comunicare publică”, „Sociologia mass-media” ș.a.); în ce ne privește, optăm pentru formula „comunicare publică” pentru a semnala că e vorba despre un demers care (a) vizează condițiile de posibilitate ale comunicării într-un spațiu social și (b) faptul că una dintre aceste condiții este dată de o anumită configurație – mediatică – a spațiului public.

⁴ În principal din sociologie, etnografie, lingvistică, analiza discursului.

constă în capacitatea de a nu rămâne tributar metodei: demersul inițiat nu trebuie să demonstreze o metodă, ci metoda, instrumentele invocate trebuie să permită radiografierea unei realități specifice, și, implicit, formularea unor concluzii cu relevanță sociologică.

Configurația participării la cele trei colocvii a relevat evoluțiile menționate mai sus în legătură cu domeniul comunicării publice, putându-se diferenția și în același timp întâlni două comunități științifice – cea franceză, respectiv, cea română. Diferența majoră am constatat-o la capitolul „resurse umane”. Spre deosebire de partea franceză, cea română a întâmpinat de fiecare dată greutăți considerabile în alcătuirea listei de participanți. Din păcate, în România practica cercetării în domeniul comunicării (publice) este reprezentată aleatoriu. Mai întâi, pentru că domeniul nu dispune încă de o legitimitate instituțională: teoriile comunicării se predau, în principal, la Facultatea de Jurnalistică, într-un cadru limitat la Facultatea de Sociologie și în anumite secții ale Facultății de Filologie. Cei care audiază aceste cursuri sunt, așadar, viitori jurnaliști sau specialiști în „public relation” și nu potențiali cercetători. S-a creat astfel, un decalaj între practica universitară a domeniului (oricum și aceasta destul de limitată) și practica cercetării științifice. În al doilea rând, pentru moment, domeniul nu dispune încă la noi de o legitimitate epistemică, dovadă, încorporarea sa aleatorie în grilele tematice de studiu care nu favorizează cercetarea în domeniu. Până la dobândirea unei identități în comunitatea noastră științifică, domeniul ar trebui să fie inclus „strategic” în programe de studiu astfel încât cel interesat să știe că dobândește o competență științifică în investigarea unei realități specifice, competență care poate și trebuie să fie suplimentată de aportul celorlalte obiecte din programa de studiu (dat fiind că specialistul în acest domeniu lucrează cu instrumente importate din alte discipline, el trebuie să fie familiarizat în egală măsură cu problematice și metode din domenii precum teoria politică, a comunicării, teorii lingvistice, sociologice; de aici, și dificultatea formării expertului, de aici confuzia instituțională și epistemică care planează asupra domeniului). Problema ni se pare urgentă în condițiile în care, în prezent, comunicarea publică este un indicator major pentru funcționalitatea democrației contemporane. Investigarea spațiului public ne dă posibilitatea de a evalua măsura în care democrația funcționează nu doar ca imperativ, dar mai ales, ca practică societală. Nevoia de specialiști în acest domeniu este, așadar, reală; iar „Grupul de Comunicare Politică și Studii Media” de la Institutul de Sociologie este departe de a acoperi exigențele domeniului, date fiind resursele financiare și logistice limitate de care dispune. (De altfel, organizarea celor trei colocvii nu ar fi fost posibilă fără determinarea Institutului de Sociologie și suportul financiar al Fundației Soros). Sperăm ca până la următorul colocviu asupra comunicării publice aceste considerații să devină „istorie”.

Camelia Beciu

COLOCVIUL INTERNAȚIONAL AL ASOCIAȚIEI INTERNAȚIONALE A DEMOGRAFILOR DE LIMBĂ FRANCEZĂ

Sinaia, 3–6 septembrie 1996

Cel de-al șaptelea Colocviu Internațional al Asociației Internaționale a Demografilor de Limbă Franceză (A.I.D.E.L.F.) s-a desfășurat anul acesta la Sinaia și a avut ca temă: *Morbiditatea și mortalitatea – probleme de măsură, factori de evoluție, încercare de perspectivă*. Acest moment își definește o semnificație generală – prin importanța și actualitatea problematicei abordate (în special pentru țările aflate în tranziție spre economia de piață), dar și una particulară, evenimentul constituind o provocare (și o șansă de afirmare) pentru demografia românească.

Organizarea colocviului a fost realizată de A.I.D.E.L.F. (președinte – Michel Poulain, secretar general – Joelle Gaymu), în colaborare cu două institute ale Academiei Române: Centrul de Cercetări Demografice (director acad. Vladimir Trebici) și Institutul de Sociologie (director prof. Ion Drăgan).

Asociația Internațională a Demografilor de Limbă Franceză (A.I.D.E.L.F.) este o organizație profesională ce are ca obiect studiul problemelor populației, promovarea demografiei și a aplicațiilor sale, difuzarea cunoștințelor în domeniul populației prin organizarea de colocvii, seminarii, publicații. Asociația a luat ființă în 1977 cu ocazia unuia dintre Congresele Generale ale Uniunii Internaționale pentru Studiul Științific al Populației și numără în prezent peste 500 de membri provenind din 50 de țări. Colocviile anterioare au avut loc în Belgia, Italia, Canada, Grecia, Maroc și Spania, temele fiind variate: populații naționale și subpopulații, familie și fertilitate etc. A.I.D.E.L.F. organizează pentru prima dată o astfel de manifestare într-o țară din Europa de Est.

Comitetul Român pentru Colocviul A.I.D.E.L.F. a avut ca președinte de onoare pe acad. Ștefan M. Milcu, ca președinte executiv pe acad. Vladimir Trebici, iar ca secretari pe conf. univ. dr. Vasile Ghețau (Centrul de Cercetări Demografice) și cercetător principal Smaranda Mezei (Institutul de Sociologie). Colocviul a beneficiat de patronajul domnului Teodor Meleșcanu, ministru de stat, ministrul afacerilor externe, președintele Consiliului Național Consultativ pentru Francofonie.

Organizarea în bune condiții a reuniunii a fost posibilă grație sprijinului financiar acordat de Fundația SOROS pentru o societate deschisă; Banca Columna S.A., Fondul Națiunilor Unite pentru Populație – prin biroul regional din București; biroul A.I.D.E.L.F. a asigurat tipărirea și difuzarea materialelor colocviului și a suportat o parte din cheltuielile de participare a unor membri ai Asociației.

Lucrările colocviului s-au desfășurat în 3 sesiuni – I. Probleme de măsurare; II. Factori de evoluție; III. Abordare prospectivă. Comunicările au fost repartizate în 6 ședințe: probleme de măsurare a morbidității, a mortalității, mediul înconjurător fizic și profesional, societate și sănătate publică, factorul genetic, încercare de prospectivă.

Au participat circa 100 specialiști și au fost prezentate aproape 70 comunicări. Remarcăm prezența unor nume de referință în demografie: din Franța – Didier Blanchet, Chantal Blayo, Jean-Claude Chesnais, Michel Lévy, Alfred Nizard, Alain Parant, France Prioux, Jean-Paul Sardon, Louis Roussel; Canada – Marc de Braekeleer, Jacques Legaré, Anatole Romaniuc, Marc Termote; Belgia – Catherine Gourbin, Evelyne Thiltges, Guillaume Wunsch; Elveția – Michel H. Hagmann; Grecia – Byron Kotzamanis; Ungaria – Emil Valkovics.

Cercetătorii români – Ana-Rodica Brezeanu-Stăiculescu, Dan Enăchescu, Silvia Florescu, Vasile Ghețau, Cristiana Glavce, Cornelia Mureșan, Ion Popa – au prezentat 7 comunicări.

Ca și la colocviile precedente, comunicările vor apărea în volum.

O analiză globală a modului în care s-au desfășurat lucrările colocviului relevă faptul că obiectivele acestuia au fost atinse: au fost cunoscute preocupările, stadiul și perspectivele cercetării demografice internaționale, s-a realizat o îmbunătățire a metodologiei prin propunerea unor noi metode de analiză și descriere a fenomenelor demografice. Acest câștig informațional și metodologic, experiența relațională și organizatorică a acestei reuniuni constituie un capital pentru perspectivele demografiei în general și ale demografiei românești în special.

În cadrul colocviului au avut loc și alegerile pentru biroul A.I.D.E.L.F. Ca președinte a fost reales Michel Poulain, iar ca secretar general, Joelle Gaymu. Biroul A.I.D.E.L.F. numără 11 membri, printre care și un nume românesc – Smaranda Mezei. Viitorul colocviu va avea loc peste 2 ani.

DIN ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE SOCIOLOGIE

Activitatea Institutului de Sociologie al Academiei Române, din cursul anului 1995, s-a încadrat în programul de cercetare științifică pe care îl urmează consecvent cu misiunile sale academice formulate încă de la fondarea sa.

Privite în ansamblu și într-un cadru inter-relaționat, proiectele de cercetare descriu un demers academic coerent, axat în principal pe analiza sociologică a tranziției și pe dimensiunile socio-umane ale schimbărilor din România. Programele de cercetare s-au centrat pe o largă tematică, ale cărei componente de bază sunt:

- dinamica relațiilor de muncă din industrie și repercusiunile acestora asupra comportamentului social;
- mobilitatea și stratificarea socială în comunitățile urbane și rurale;
- restructurarea agriculturii și a satului;
- identificarea și evaluarea mecanismelor complexe generatoare ale delincvenței și criminalității;
- identități culturale, relații interetnice și conflictualitatea interculturală;
- evaluarea factorilor sociali și individuali care influențează morfologia socială a familiei;
- evoluția religiozității în sânul diferitelor comunități;
- analiza instituțiilor care compun peisajul unei noi societăți civile, inaugurate de macro-schimbările specifice tranziției;
- rolul presei și al comunicării în spațiul public – interacțiunile dintre principalele componente ale acestuia;
- promovarea tradițiilor sociologice românești, asigurarea continuității specificului sociologic monografice interbelice.

Toate aceste teme directoare se subsumează unor programe majore, care reprezintă modalitatea practică de realizare a lor. Titlurile celor trei programe sunt următoarele:

PROGRAMUL I – Comunități și identități sociale în perioada de tranziție, compuse din mai multe proiecte, respectiv

- Schimbări sociale și evoluția satului românesc contemporan.
- Identități naționale și relații interetnice.
- Familii, femei, copii – în România.
- Evoluția comunităților religioase în perioada actuală de schimbări sociale.

PROGRAMUL II – Actorii schimbării sociale în perioada de tranziție, cuprinzând proiectele

- Agenții sociali ai inovării tehnico-științifice în perioada de tranziție.
- Restructurare și inovare socială în industria românească.
- Sindicatele și relațiile profesionale.
- Comunicare și societate în perioada de tranziție. Receptarea și impactul socio-cultural al noilor tehnologii de comunicare. Comunicarea politică spectacol: spectacol și negociere. Cazul României post-totalitare.
- Probleme sociale și fenomene anomice ale perioadei de tranziție (corupție, delincvență, manifestări de devianță socială).

PROGRAMUL III – *Enciclopedia sociologiei românești.*

★

Pe ansamblu, proiectele au conturat o orientare prevalentă către analiza tranziției ca macro-proces social. Ele vin în continuarea și completarea direcțiilor de analiză științifică inițiate după 1990, în care s-au înscris realizări semnificative ale cercetării academice colective din cadrul Institutului de Sociologie. Dintre ele amintim: elaborarea primului *Atlas sociologic al religiilor de pe teritoriul României*; definitivarea volumului II al *Tratatului de Istoria Sociologiei Românești*; alte monografii și întocmirea unor ediții critice consacrate unor personalități ale sociologiei din țara noastră.

În elaborarea tuturor lucrărilor s-a insistat pe respectarea riguroasă a metodologiilor și tehnologiei de investigație sociologică, bazate pe analize cantitative și calitative, cu studii de caz, încercându-se integrarea progreselor recente din metodologia cercetării. Abordările conceptuale și construcțiile teoretic-discursive constituie dezeritate profesională ale cercetătorilor Institutului.

În cursul anului 1995 activitatea de cercetare sociologică a fost structurată pe mai multe direcții, pe care le detaliem mai jos:

I. Efortul de a construi o viziune sociologică asupra tranziției ca proces macro-social, prin depășirea abordărilor exclusive de tip normativist sau economicist ale tranziției.

Această abordare a avut la bază o serie de idei directoare. Starea de defazare istorică în care se află România, la fel cu alte țări care au abandonat sistemul comunist, obligă conceperea modelului tranzițional post-totalitar nu doar ca pe un proces obișnuit de modernizare / occidentalizare, ci ca o sinteză complexă a proceselor societale, care au avut o evoluție decalată în timp în istoria capitalismului, cu inevitabile desincronizări (crearea economiei de piață, construirea societății civile, revoluția industrială, formarea sistemului politic pluralist, a statului de drept democratic, revoluția tehnologică post-industrială etc.).

Obiectivul fundamental al tranziției nu se poate rezuma la reproducerea structurilor economico-sociale ale capitalismului industrial, ci la proiectarea viitorului țării din perspectiva post-industrialismului și a societății informatizate. Științei și tehnologiei, gestionării și valorificării resurselor necesare procesului de dezvoltare le revin, în consecință, un rol esențial în procesul de restructurare societală. Dimensiunea axiologică, în calitatea sa de resort al motivării populației în efortul reclamat de transformările de tranziție, trebuie considerată ca trăsătură fundamentală în modelele teoretice care descriu schimbările și criza.

II. Pentru realizarea obiectivelor enumerate mai sus, pe parcursul anului 1995, preocuparea colectivelor de temă a fost direcționată mai puțin spre continuarea unor cercetări extensive și exhaustive, pe eșantioane naționale (desfășurate în anul precedent), ci spre realizarea de cercetări intensive, de tip calitativ (pentru aprofundarea, explicarea și determinarea comprehensibilității datelor culese în cercetările precedente). În acest sens, au fost utilizate diverse tehnici și metode de cercetare – de la analiza de conținut, interviuri focalizate, în profunzime, discuții de grup, analiza documentelor și a datelor statistice la nivel macro și micro – care au permis o mai bună corelare între modelele care însoțesc explicarea variatelor domenii ale vieții socio-politice, în scopul identificării tendințelor de evoluție pe termen scurt și mediu.

III. Interesul multor cercetători și echipe de cercetare pentru comparatismul internațional, ca și pentru noile metode de investigație utilizate cu succes în ultimul timp în străinătate, contribuind la stimularea inovației sociologice și la diversificarea metodologică. Trebuie consemnată participarea la realizarea proiectelor comparative internaționale: Valori socio-economice și politice în țări est-europene, în colaboare cu Republica Cehă și Slovacia, sub coordonarea IRESCO – CNRS – Franța, proiect finanțat de Uniunea Europeană; Migrația personalului din cercetare și învățământ, cercetare

comparativă între nouă țări europene, finanțată de Uniunea Europeană; proiectul Metoda biografică în studierea familiei românești, realizat în cooperare cu INED – Franța; proiectul Sindicalism și relații profesionale în perioada de tranziție, realizat în cooperare cu Departamentul de Comunicații de la Universitatea Quebec din Montreal (UQAM) și cu IRESKO – CNSR din Franța. În 1996 au fost demarate cercetările cu Departamentul de Sociologie al UQAM privind problematica schimbării și modernizării sociale a mediului industrial, a familiei și relațiilor interetnice. Cooperarea cu Centrul de Cercetări pentru Țigani din Paris, în realizarea proiectului privind relațiile interetnice; colaborarea cu laboratoare și institute universitare din Franța pe teme privind comunicarea de masă și noile tehnologii mediatică, indică participarea crescândă a cercetătorilor și echipelor de cercetare la viața științifică internațională. Un asemenea fapt are cel puțin două consecințe practice:

a) cea mai mare parte dintre proiectele Institutului nostru se realizează în cooperare cu alte institute, laboratoare ori echipe de cercetare din alte țări, ceea ce face să sporească nivelul teoretic și de fidelitate al investigațiilor științifice, crescând posibilitatea de pătrundere pe circuitul științific internațional și de difuzare eficientă a acestora în rândurile comunității sociologice externe.

b) acceptarea de către grupuri și instituții specifice de prestigiu a colaborării reprezintă o cunoaștere a capacității, potențialului științific de care dispune institutul nostru, faptul că cercetătorii noștri au câștigat aprecierea dovedește acceptarea ca parteneri egali în colaborarea cu instituții și personalități recunoscute în lumea sociologică.

Alte beneficii practice, deloc neglijabile, obținute de pe urma colaborărilor internaționale au fost dotarea cu aparatură de calcul, absolut necesară desfășurării programelor curente, precum și suplimentele bugetare, pentru o mai bună susținere a muncii de teren.

Tot în acest context trebuie amintită organizarea la București a celui de al doilea Colocviu Româno-Francez pe Probleme ale Comunicării de Masă, la care au participat cercetători, universitari, specialiști în sociologia comunicării din România și din lumea francofonă.

IV. O categorie distinctă de proiecte a fost cea pe bază de contract, pentru beneficiari din afara instituției. Pe parcursul anului 1995 au fost continuate sau inițiate proiecte precum:

Valori socio-economice și politice în țări est-europene – cercetare internațională comparativă, la cererea UE. A constat într-o anchetă pe bază de chestionar aplicat pe un eșantion național reprezentativ de 949 subiecți, din 15 județe și din București. Au fost prelucrate datele culese și s-a redactat o versiune a raportului parțial la nivel național. Cercetarea este continuată și pe parcursul anului 1996.

Migrația specialiștilor din cercetare și învățământ – o altă cercetare internațională comparativă finanțată de UE. Pentru realizarea acestui proiect s-a efectuat o anchetă, pe bază de chestionar, asupra migrației latente a specialiștilor pe un eșantion de 30 de instituții (de cercetare și învățământ din domeniul științelor tehnice, naturale și sociumane, cuprinzând 1025 subiecți din București, Cluj și Iași). Rezultatele preliminare ale cercetării au fost prezentate la întâlnirea de lucru de la Praga (septembrie 1995).

Anchete populaționale socioalimentare, în vederea cunoașterii comportamentului alimentar al populației din România – contract de cercetare cu Institutul de Chimie Alimentară. Studiul a avut drept obiectiv cercetarea stării alimentare a unor categorii cu grad ridicat de vulnerabilitate. Au fost anchetați pensionarii (prin bugete de familie, interviuri nondirective și analize cantitative) și elevii (prin aplicarea de chestionare la 11 licee, discuții la cabinetele medicale, cantine, săli profesionale etc.). S-a pus în evidență o largă problematică socio-umană, legată de efectele proceselor de tranziție asupra a două grupuri cu nevoi speciale, care pretind un supliment de asistență din partea ansamblului social.

Etnia romilor în municipiul Ploiești – contract cu Fundația Soros pentru o Societate Deschisă. A avut ca obiectiv cunoașterea problemelor sociale ale romilor din orașul Ploiești,

respectiv: starea locuințelor, dotările gospodărești, nivelul educației, cultural și de formare profesională, disponibilitățile romilor de integrare în muncă și în comunitatea largă, tipurile de relații cu celelalte etnii, percepția reciprocă a celor două categorii de populație în raport cu un set larg de valori ș.a. S-au utilizat metode multiple: o anchetă prin chestionar pe un eșantion de 500 de subiecți români și romi, interviuri cu lideri de comunități de romi și persoane din administrația orașului, colectare de date statistice privind comunitatea romilor din localitate. Raportul a fost înaintat beneficiarului.

Evoluția modernă a societății românești de azi – premisă a proiectării societății viitoare (Grant – Academia Română)

V. Activitatea de valorificare a cercetărilor s-a materializat în pregătirea pentru publicare și publicarea efectivă a 20 de lucrări. Considerăm binevenită pentru cititori prezentarea acestor titluri:

- Constantin Cuciuc, *Introducere în sociologia religiilor*, București, Editura Gnosis, 1995.
- Constantin Cuciuc, *Religii noi în România*, București, Editura Gnosis, 1996.
- Sorin Rădulescu, Dan Banciu, *Sociologia crimei și criminalității*, București, Editura Șansa, 1995.
- Dan Banciu, *Sociologie juridică*, București, Editura Hyperion XXI, 1995.
- Oscar Hoffman, *Sociologia muncii*, București, Editura Hyperion, 1995.
- Maria Fulca, *Coordonate economice și socio-demografice ale satului românesc în perioada de tranziție*, Editura Academiei, 1996.
- I. M. Popescu, *Istoria și sociologia religiilor*, Editura Academiei (în curs de apariție).
- Ion Drăgan, *Paradigme ale comunicării de masă*, București, Editura Șansa, 1996.
- **, *Satul românesc contemporan*, volum colectiv pregătit pentru al II-lea Congres Internațional de Sociologie Rurală, iulie 1996, București.
- Maria Larionescu (coordonator), *Școala Sociologică de la București. Tradiție și actualitate*, Editura Metropol, Academia Română, Institutul de Sociologie, Universitatea București, 1996.
- Maria Larionescu, *Sociologie Românească*, vol. I, Caietele Institutului de Sociologie, Academia Română, 1995.
- Rodica Brezeanu-Stăiculescu, *Biographies et générations*, Caietele Institutului de Sociologie, Academia Română, 1995.
- Ioan Drăgan (coordonator), *Media et espaces publiques. Approches, acteurs, pratiques*, Caietele Institutului de Sociologie, Academia Română, 1995.
- Maria Fulca, *Tranziția în agricultura României. Procese socio-economice 1950-1993*, Caietele Institutului de Sociologie, Academia Română, 1995.
- Camelia Beciu, Miorița Cosmescu, *România după decembrie 1989: Discursuri în spațiul public*, Caietele Institutului de Sociologie, Academia Română, 1995.
- Ștefan Costea, Maria Larionescu, Fl. Tănăsescu, *Problema agrar-tărănească și legislațiile agrare românești în perspectivă sociologică (1821-1994)*, Caietele Institutului de Sociologie, Academia Română, 1996.
- Ștefan Costea, Maria Larionescu, Fl. Tănăsescu, *Agricultura românească. O perspectivă istorico-sociologică*, București, Editura Ararat, 1996.
- Constantin Cuciuc, *Religie și tranziție în România*, Caietele Institutului de Sociologie, Academia Română, 1996.
- I. Petre, M. Nica, M. Ciupercescu, D. Danciu, *Populația industrială și schimbarea socială*, Caietele Institutului de Sociologie, 1996.
- Ștefan Costea (editor), *Anton Golopenția. Restituiri*, București, Editura Ararat, 1995.

La aceste lucrări se adaugă numeroase articole și studii publicate în reviste de specialitate. De asemenea, au fost prezentate în total 15 comunicări în cadrul unor sesiuni științifice internaționale și 30 de comunicări la reuniuni interne. Emisiunile radio și de televiziune, la care au fost invitați membri ai Institutului, au constituit o altă modalitate eficientă de popularizare a rezultatelor din munca cercetătorilor noștri.

Au mai fost elaborate o serie de sinteze cuprinzând date de interes pentru Ministerul Industriilor, Consiliul de Coordonare, Strategie și Reformă Economică, pentru alte instituții publice de la nivelurile centrale și locale. Printr-o serie de alte studii și lucrări, Institutul nostru și-a adus o contribuție concretă la elaborarea sintezei *Raportul dezvoltării umane în România*, girată de Guvernul României.

VI. Pe viitor se are în vedere continuarea dezbaterilor teoretico-metodologice ale Institutului pe probleme privind: procesul de privatizare în România, dinamica religiozității populației după 1989, problematica sărăciei în perioada de tranziție, dinamica discursului politic și impactul campaniei electorale asupra comportamentului alegătorilor de la noi.

Totodată, Institutul de Sociologie editează „Revista Română de Sociologie”, într-o formulă editorială și grafică înnoită, în conformitate cu normele publicisticii academice. Un prim număr al acestei reviste îl aveți deja în față.

„REVISTA DE CERCETĂRI SOCIALE”*

• nr.1 (martie), 1995

STUDII: VLADIMIR TREBICI, Academia Română (1989-1994) aspecte demografice; DUMITRU SANDU, Arii culturale și probleme sociale; GHEORGHIȚĂ GEANĂ, Descoperirea omenirii ca întreg. Geneza antropologiei culturale, în oglinzi hegeliene; TRAIAN ROTARIU, MARIA DAN, ELÉMER MEZEI, ENIKŐ VERES, Învățământul superior între inerție și schimbare.

FOCUS: MIȘU NEGRITOIU, Priorități economice ale etapei actuale în viziunea unor partide și formațiuni politice parlamentare; CONSTANTIN IONETE, Politica fiscală; EUGEN RĂDULESCU, CEZAR BOȚEL, ION DRĂGULIN, VALENTIN LAZEA, Politica monetară în România postcomunistă: o privire critică; ELENA ZAMFIR, Statul bunăstării. Mecanismele producerii bunăstării într-o societate modernă; LAZĂR VLĂSCEANU, Reforma, guvernarea și politicile sociale: premise pentru o opțiune; CĂTĂLIN ZAMFIR, Politica de protecție socială; IOAN MĂRGINEAN, Asigurările sociale din România.

ARHIVA SOCIOLOGICĂ: Barometrul opiniei publice.

BIBLIOTECA CRITICĂ: VLADIMIR TREBICI, Cartea de demografie.

• nr. 2 (iunie) 1995

STUDII: VLADIMIR GUȚU, Relațiile interetnice: realități și probleme; LIVIA POPESCU, Clasa mijlocie și proiectul modernizării României (1900-1940); MARIA LARIONESCU, Strategia „supraviețuirilor” în cercetarea schimbării sociale rurale. Depășirea unor clișee teoretice; FLORIN JINGA, Nucleele socio-culturale „personalizate”: o opțiune arhitecturală; MIRCEA STĂNESCU, Reeducarea totală. Fenomenul Pitești.

FOCUS: MIRCEA MIHĂIEȘ, Jurnalul intim și moartea. Jurnale de dincolo de mormânt; GHEORGHE VOICU, Sinucidere și anomie. Dimensiunea socio-politică a autodestructivității; ANTAL ÁRPÁD, GÖDRI IRÉN, KOVÁCS LÁSZLÓ, Un secol de suicid în Racoș.

ESEU: ADRIAN MIROIU, Marile scenarii; RADU NECULAU, Deplasare spre dreapta în Germania ?; ANA-LUANA STOICEA, Identitatea națională și conștiința europeană în Franța anilor 90; ALFRED BULAI, „Victoria” socialismului ?.

ARHIVA SOCIOLOGICĂ: Deplasare spre Germania ?

PRO ȘI CONTRA: DRAGOȘ ALIGICĂ, A treia cale.

* Din sumarele unor publicații în biblioteca Institutului de Sociologie.

• nr. 3 (septembrie)1995

STUDII: MATTEI DOGAN, Clasa politică franceză. Compoziție și profesionalizare; ILIE BĂDESCU, Piața cărții: particularități și legi sociologice; VLADIMIR MAREȘ, Încredere și procese de instituționalizare; MIHAI SURDU, Jocurile de noroc și semnificația socială a hazardului; CRISTIAN M. BĂLEANU, Un model operațional al organizației; CRISTINA BUICĂ, MARINA POPESCU, ODETTE TOMESCU, Bucureștiul văzut de bucureșteni. Reprezentări speciale ale spațiului urban.

FOCUS: VLADIMIR TREBICI, Commentaria in demographiam.

DISCURS ASUPRA METODEI: GHEORGHITĂ GEANĂ, Ispita senzaționalului și ticăloșirea condeiului; VOICU BOȘCAIU, Sondajele de opinie politică.

ARHIVA SOCIOLOGICĂ: Barometrul opiniei publice.

BIBLIOTECA CRITICĂ: LIVIU CHELCEA, O recuperare a cotidianului comunist. ADRIAN MIHALACHE, Mutațiile puterii.

• nr. 4 (decembrie)1995

STUDII: MATTEI DOGAN, Dansul electoral în România interbelică; CONSTANTIN IONETE, Spre o paradigmă a tranziției la economia de piață în Europa de Est; LUCIAN-LIVIU ALBU, Probleme teoretico-metodologice ale abordării economice ascunse; CAMELIA BECIU, Reconstrucția discursivă a campaniei electorale din România '92. Discursul presei; NICULAE CLAUDIU, Serviciul social ca alternativă la serviciul militar; ELENA COBIANU, Dimensiunea morală a relațiilor interetnice. Climatul moral și rolul factorului subiectiv.

SCHIMBĂRI DE PARADIGMĂ: ADRIAN NECULAU, Reprezentările sociale – dezvoltări actuale.

DISCURS ASUPRA METODEI: ADRIAN MIROIU, Democrația într-o lume a diferențelor;

ARHIVA SOCIOLOGICĂ: ANDREI NOVAK, Percepția calității instituțiilor publice; CĂTĂLIN AUGUSTIN STOICA, Un sociolog printre antropologi.

BIBLIOTECA CRITICĂ, COSIMA LARIONESCU, O logică a păgânismului.

• nr.1 (martie) 1996

STUDII: GHEORGHE VOICU, Sistemele de partide în democrațiile occidentale; LUANA MAREȘ, Riscurile – Un nou domeniu al cercetării sociale; VASILE GHEȚĂU, O proiectare condițională a populației României pe principalele naționalități (1992-2025); VLADIMIR TREBICI, Minoritățile naționale din România: prezent și estimăție prospectivă.

ESEU: MIȘU NEGRITOIU, Despre economia de piață și tranziție.

ARHIVA SOCIOLOGICĂ: Barometrul opiniei publice.

ILUZII / MITURI: SORIN IONIȚĂ, Capitalismul-românesc. O dezbatere fără sfârșit.

„POLIS”

• nr. 1/1995

INTRODUCERE, Liberali francezi de ieri și de azi.

TRADIȚIA LIBERTĂȚII: BENJAMIN CONSTANT, Despre libertatea anticilor și libertatea modernilor; FRANÇOIS GUIZOT, Istoria civilizației în Europa; ALEXIS DE TOCQUEVILLE, Impresii despre Anglia; ALEXIS DE TOCQUEVILLE, Dreptul la muncă, socialismul și revoluția; FRÉDÉRIC BASTIAT, Legea; EDOUARD LABOULAYE, Libertatea antică și libertatea modernă.

FILOSOFUL ȘI SOCIETATEA TOTALITARĂ, RAYMOND ARON, Responsabilitatea socială a filosofului; ALAIN BESANÇON, Despre dificultatea definirii regimului sovietic; FRANÇOIS FURET, Pasiunea revoluționară.

• nr. 2/1995

DE LA TEOCRAȚIE LA DEMOCRAȚIE: MARCEL GAUCHET, De la teocrație la democrație; PIERRE MANENT, Creștinism și democrație; PIERRE ROSANVALLON, Istoria cuvântului democrație în epoca modernă; CLAUDE LEFON, De la egalitate la libertate.

JUDECĂTORUL ȘI COMUNITATEA: PHILIPPE RAYNAUD, Judecătorul, politica și filosofia; PHILIPPE RAYNAUD, Judecătorul și comunitatea; STÉPHANE RIALS, Între convenționalism și idolatrie; BERNARD MANIN, Judecata publică; LUC FERRY, Umanismul între paranteze.

POSTFAȚĂ: SORIN ANTOHI; Umbra lui Tocqueville, filosofie politică franceză contemporană.

• nr.3/1995

INTRODUCERE: UN EXPERIMENT ISTORIC:

MARIN HOLLAND, Integrarea europeană și ideile lui Jean Monnet; MARIN HOLLAND, Sfârșitul statului național: relațiile instituționale ale Uniunii Europene; EDGARD PISANI, Europa politică; MIQUEL ROCA I JUNYENT, Europa regională; VASSO PAPANDREU, Politica socială și Uniunea europeană. O viziune generală; GILLES MERRITT, Ce viitor are Comisia Europeană?; ETIENNE DAVIGNON, Problemele cu care Comisia trebuie să se confrunte; NIELS ERSBOLL, Problema principală este viitoarea extindere; KARL LAMERS, De ce este necesar ca Uniunea Europeană să-și întărească instituțiile; DAVID MARTIN, Pentru a fi eficientă, Comisia are nevoie de o reformă majoră; EMILE NOËL, Spre o nouă balanță instituțională a puterilor; FRANK VIBERT, Pledoarie pentru „spargerea” comisiei.

RECENZII: DAN PAVEL – Adrian Marino, *Pentru Europa. Integrarea României. Aspecte ideologice și culturale*; EDUARD HELLWIG, Andrei Marga, *Filosofia unificării europene*.

• nr. 4/1995

INTRODUCERE. ÎNTOARCEREA CONCEPTELOR DIN EXIL.

REPERE CONCEPTUALE: DRAGOȘ ALIGICĂ, Observații privind teoria elitelor; ILEANA P. VOICU, Concepția elitară a lui Max Weber; DAN A. LĂZĂRESCU, Rolul elitelor în istorie.

ELITELE POLITICE: M. BURTON, R. GUNTHER, R. HIGLEY, Transformarea elitelor și regimurilor democratice; GEORGE TIBIL, Conflictul elitelor și instabilitatea politică în evoluția modernă și contemporană a României; ; GEORGE KOLANKIEWICZ, Elite în căutarea unei formule politice; FRANÇOISE THOM, Elite rusești.

ELITE INTELECTUALE: FRIEDRICH A. HAYEK, Intelectualii și socialismul; RON EYERMAN, Intelectualii: un cadru de analiză (cu referire specială la Statele Unite și Suedia); LAURENȚIU ȘTEFAN, Societatea civilă Românească – o utopie? „Popor” și elite intelectuale la începutul anilor '90.

RECENZII: MIRCEA BOARI – Alina Mungiu, *România după 1989. Istoria unei neînțelegeri*; LAURENȚIU ȘTEFAN – Michael Oakeshott, *Rationalism in Politics*.

„CALITATEA VIEȚII”, REVISTĂ DE POLITICI SOCIALE

• ANUL 6 Nr. 1-2/1995

MULTIDISCIPLINARITATE ÎN STUDIUL FAMILIEI: VLADIMIR TREBICI, Familia între demografie și sociologie; GEORGETA MITREA, Structuri psihice ca elemente ale stilului de viață familial; ANTONELLA MATEI, Familia tânără în societatea noastră; GEORGETA GHEBREA, SIMONA STROIE, Politici sociale de susținere a familiilor; IOLANDA MITROFAN, Calitatea vieții familiale. Estimări, predicții și soluții; ELENA RADU, Tendințe psihonevrotice la populația feminină din România; CRISTIANA GLAVCE, RICHARD RUS, Influența condițiilor socio-economice actuale din România asupra calității biologice a nou-născutului; ELEONORA LUCA, Despre asemănarea dintre părinți și copii prin caractere metrice.

CALITATEA VIEȚII DE MUNCĂ: ELENA COBZAC, Natura șomajului la tineri.

COMENTARII: PETRU PÂNZARU, Mass media în tranziție; MARIANA STANCIU, Perspective actuale și politici economice mondiale.

METODOLOGII DE CERCETARE ȘI EVALUARE: GABRIEL MĂȚĂUAN, Metode de evaluare a programelor sociale; GABRIEL SEBE, Contribuții privind măsurile Hofstätter.

• Nr. 3-4/1995

TRANZIȚIA ÎN MEDIUL RURAL; MIRCEA BULGARU, Satul românesc, o lume uitată; GHEORGHE SOCOL, Satul românesc actual ca așezare; MELINDA CÂNDEA, GEORGE ERDELI, Satul românesc și populația rurală în a doua jumătate a secolului al XX-lea; GHEORGHE IONAȘCU, Satul și dezvoltarea rurală; ION IORDAN, Satele mici în România; DUMITRU CHIRIAC, Aspecte actuale privind locuința rurală românească; MELINDA CÂNDEA, Rolul habitatului rural carpatic în valorificarea resurselor și conservarea peisajului; RADU REY, Calitatea vieții în zona montană; LILIANA DUMITRACHE, GABRIELA VINTILĂ, Un model de evaluare a dinamicii așezărilor rurale în perspectiva dezvoltării durabile; VIOLETA FLORIAN, AURELIA SÂRBU, Un model

posibil al dezvoltării rurale durabile; GHEORGHE IONESEI, Riscul în agricultură; DINU GAVRILESCU, Șansa fermei familiale în România; CRISTIAN-ROMEO HOTEA, Forme de organizare a producătorilor agricoli privați și viabilitatea lor; KRISZTINA-MELINDA DOBAY, Cooperarea – încotro?; MARCEL DORU, DUMITRU CHIRIAC, Turismul – șansă a dezvoltării comunităților rurale din Delta Dunării; DENISA GHIZARU, Agricultură particulară – resurse umane și materiale; ȘTEFAN AMARIȚEI, Impactul economic al calității mediului în agricultură.

„MANUSCRIPTUM”
REVISTA TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE
MINISTERUL CULTURII ȘI MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

• Nr. 1-2/ 1996. (102-103)

Despre MIRCEA VULCĂNESCU, câteva cuvinte...(editorial de MIHAI ȘORA)

MIRCEA VULCĂNESCU

REPERE BIOGRAFICE: Mircea Vulcănescu. Schiță biografică pentru înțelegerea existenței românești și a lucrului bine făcut – studiu subintrodutiv de ZAHARIA BALINCA; Curriculum vitae, «Semne» ale unui neam oarecare; [Spiță de neam]; [Autochip spiritual]; Mircea M. Vulcănescu.

PRIMA VERBA: Cântece de nebun: Alchimie, Determinism, Tăcere, Lumină, Peisaj urban, Peisaj marin; Spânzurătoarea – versuri; Rada, spre casă, Prin miriște – proză.

PROIECTE ȘI ÎMPLINIRI:

I. FILOSOFIE: «... era o prezență mereu vie...» – ȘERBAN CIOCULESCU, «...să sistematizez complexul de filosofii» – scrisoare către N. BAGDASAR, Sistemul meu filosofic: existentismul, [Filosofie și filosofare], Introducere în fenomenologia teoriei cunoștinței; Introducere/ Plan; Gândirea filosofică a D-lui Nae Ionescu – note pentru un comentariu; studiu (argument de MARIN DIACONU); [O operă de respect] – scrisoare; Volumul închinat lui Nae Ionescu de elevii săi; Listă de persoane cărora li se va trimite *Logica* de Nae Ionescu (documente adiacente), «...rădăcinile poziției mele de spirituale...» – confesiune.

II. RELIGIE: „SOFIA” Anti-Ivanov (articol polemic); Religia și viața socială (studiu).

III. ETICĂ: Pentru o mai bună așezare a modelului Mircea Vulcănescu în cultura română – convorbire cu ANDREI PLEȘU (a consemnat CLAUDIA ȚIȚĂ); Preocupări de etică (notă introdutivă de MARIN DIACONU); Seminarul de etică și politică 1932-1933; Frecventarea seminarului de etică 1932-1933 (documente de arhivă); Proces-verbal nr. 6; Temperamente; Fișe de analiză grafologică a mea.

IV. SOCIOLOGIE : «... marea lui vocație a fost metafizica și teoria cunoașterii...» – studiu introdutiv de TRAIAN HERSENI; Cauzalitate, teleologie în științele sociale; Sociologia românească (Răspuns d-lui C. Georgiade); O obiecție puțin primejdioasă – articol polemic; «... sunteți un minunat creator de sociologie...» – scrisori către D. Gusti.

V. ECONOMIE: Gospodăria țărănească și problemele pe care le pune statisticienilor (studiu); Director al vănilor – jurnal economic; «... concepția mea despre monarhie este mistică...» – însemnări economice.

AFINITĂȚI ELECTIVE: O figură renașcentistă (preambul de Ștefan J. FAY); Există o Românie...; Han – considerații ale criticului de artă; Farfuridi și ritmul mondial – articol polemic.

JURNAL: «Prăpastie în care se prăvălesc toate...» – pagini memorialistice din adolescență (comunicare de Măriuca Vulcănescu).

CRITERION: O experiență spirituală și un moment cultural (retrospectivă de M. Diaconu); Organizarea activității interioare a secției ideologice a „Criterionului”; Un spirit moderat (considerații critice de Alexandru George); Idolul „Lenin” – studiu; Mussolini – Al patrulea simposion despre „Idoli” al Asociației „Criterion”; Vremea regelui Carol I – proiecte de ciclu de conferințe; Asociația Criterion – program; «... nu știu ce este compromisul» – curriculum vitae; «„Criterion”, printre primele reviste românești».

FILE DE ALBUM: In memoriam... (fotografii selectate și comentate de Măriuca Vulcănescu); Mărgărita Ioana Vulcănescu, «Jelui-m-aș și n-am cui/ Jelui-m-aș codrului...» – pagini de jurnal; Michette (Mihaela-Zoe) Vulcănescu, «... a fost omul timpului său...» – însemnări memorialistice.

ECHIVALENȚE: Balada domnițelor de altădată, Balada răstălmăcirilor – în formă neperfectă (după François Villon), Plugarul și fiii săi (după Jean de la Fontaine), Albatrosul (după Charles Baudelaire, «Pruncul vorbește ca prin ceață...» – fragment din *Das Stunden-Buch* (după Rainer Maria Rilke), Cântecul lui Lynceus - din turn (după Goethe).

ULTIMA VERBA: Le père prodigue (Virgil Ierunca), «... m-am simțit spăimântător de liber...» – ultima scrisoare către cei dragi (Aiud, 28.3.'47).

CORRESPONDENȚĂ: VASILE BÂNCILĂ, LUCIAN BLAGA, DAN BOTTA, ȘERBAN CIOCULESCU, E. M. CIORAN, PETRU COMARNESCU, EUGEN IONESCU, ION JALEA, ȘTEFAN LUPAȘCU, C. NOICA, BELLU SILBER, PAUL STERIAN, ELENA VĂCĂRESCU, LÉON ZANDER ș.a.; «... purtați cu toții de această eternitate românească...» – scrisori către MIRCEA VULCĂNESCU; note de MARIN DIACONU).

„ANUARUL OBSERVATORULUI SOCIAL”

• Nr. 2/1995

CERCETĂRI: ALICE AVRAMESCU, GIULIO HOȘTINĂ, Reprezentări sociale ale fenomenului juridic; BOGDAN MICU, Votul? Nimic mai simplu!; MĂLINA FRUNZĂ, COSMINA DUȚĂ, Jocul. O exemplificare a complexității sociale; ALEXANDRU BĂLĂȘESCU, BOGDAN VOICU, Sida – un stigmat; SORIN IONIȚĂ, Orientări valorice; CRISTINA BUCICĂ, ODETTE TOMESCU, MARINA POPESCU, Bucureștiul văzut de bucureșteni; CORNELIU IRIMIA, Origini ale fantasmei. Fantasme ale originii.

INTERVIURI: Interviu cu antropologul Gerard Althabe.

VIAȚA STUDENȚEASCĂ: COSTEL OLARU, MARIAN PREDĂ, Învățământul universitar în percepția studenților; SIMONA TREPCEA, IOANA NICULESCU, „De ce ai dat la facultate?” Motivații în tranziție; GABRIELA COMAN, La terminarea facultății; ANDRA ALDEA, IRINA FĂRCĂȘEANU, SEBASTIAN LĂZĂROIU, MONICA MOCANU, Atitudinea studenților din Universitatea București față de organizațiile studențești.

O nouă publicație de specialitate:

„REVISTA SLOVACĂ DE SOCIOLOGIE”

Publicație a Institutului de Sociologie
și a Academiei Slovace de Științe

Revista Slovacă de Sociologie a fost fondată în 1995, cu scopul:

- de a publica cercetări sociologice slovace și central-europene;
- de a contribui, prin analize noi, la studiul sociologic al transformării societăților europene;
- de a provoca discuții privind schimbarea în general.

Revista Slovacă de Sociologie apare din 1996 de două ori pe an.

Primul număr al *Revistei Slovace de Sociologie* (ediția Nr. 7-8 al *SOCIOLÓGIA*, vol. 27, 176 p.) prezintă următoarele articole: Róbert Rosko, *Slovenia post-comunistă*; Soňa Szomolányi, *Căi de tranziție central-europeană, paralelisme și diferențe. Cazul Slovaciei*; Dilbar Alijevová, *Efectele privațiunilor ca problemă a generației*; Macháček Ladislav, *Atitudinile Tineretului Slovac față de provocările forumului și ale economiei de piață*; Zuzana Kusá, *Discursul public și neputința civică*; Helena Woleková, Iveta Radičová, *Costuri sociale ale transformărilor economice din Europa Centrală*; Erika Kvapilová, *Dezvoltarea recentă și viitorul asistenței sociale în Slovacia*; Monika Cambáliková, *Tripartitism în Slovacia: actori și strategii*; Ján Pašiak, *Problemele sociologice ale impulsivității dezvoltării așezărilor umane din Republica Slovacia*; Peter Gajdoš, *Lúboš Falt'an, Ján Pašiak, Teritorii marginale în Republica Slovacia*; Gejza Blaas, *Agricultura în Slovacia. O restructurare forțată?*; Ján Pašiak, *Probleme sociologice de politică locală în concepția primarilor satelor, știri, informații și recenzii de cărți.*

Revista Slovacă de Sociologie – ISSN 1335-1664 apare de două ori pe an și este editată de Institutul de Sociologie, Academia Slovacă de Științe. *Revista Slovacă de Sociologie* publică articole originale ale unor cercetători slovaci și străini în domeniul social. Oferă spațiu de discuție a problemelor Europei Centrale și de Est.

Cei interesați pot cere informații la:

Slovak Academic Press, spol. s.r.o.

P.O.Box 57

810 05 Bratislava

Slovak Republic

MIRCEA PITICARIU

(5 mai 1940 – 2 octombrie 1996)

La 2 octombrie 1996 a trecut în neființă doctorul Mircea Piticariu, reputat specialist în domeniul psihiatriei clinice, unul dintre primii inițiatori ai sociologiei psihiatrice în țara noastră.

Ca unul care i-am fost apropiat, prieten și colaborator, nu pot să nu-mi exprim consternarea și durerea. Încerc să-l evoc pe Mircea ca și cum ar fi viu, dar cuvintele vin greu, despre cei dispăruți dintre noi nu poți vorbi decât solemn, ceea ce este dificil când este vorba de el.

S-a născut la 5 mai, 1940, în București.

După o tentativă abandonată de a urma cursurile de teologie la Sibiu (a făcut doar un an de studiu), a ales să facă studii medicale la București, pe care le-a absolvit cu strălucire în anul 1969.

Înainte de a ajunge student a făcut un an închisoare la Jilava pentru „uneltire împotriva ordinii stabilite” (1962-1963).

În mod firesc, în concordanță cu temperamentul și preocupările lui, dar urmând și tradițiile familiei (bunicul său, Ilie Piticariu a fost un renumit psihiatru român), s-a dedicat psihiatriei – nu neapărat din dorința de a face bine semenilor, ci, pur și simplu, pentru a cunoaște mai bine oamenii și mai ales bizarerile lor. Detesta de altfel „binele” făcut semenilor, definindu-l ca un „sindrom mesianic”, caracteristic acelor persoane care se simt purtătorii unei misiuni pe care trebuie s-o îndeplinească cu orice preț, chiar împotriva binelui însuși.

Dotat cu mari calități intelectuale și cu un spirit rasat, a fost preocupat în egală măsură de artă, istoria artei, religie, istoria religiei, filosofie, istoria filosofiei, parapsihologie și nu în ultimul rând, de sociologie.

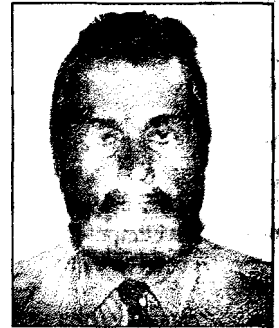
Dintre psihiatrii români a fost probabil cel care a înțeles cel mai bine importanța integrării dimensiunii social-umane în discursul psihiatric, pledând constant pentru afirmarea sociologiei psihiatrice în țara noastră. Psihiatria – obișnuia să spună el – nu este atât o știință medicală, cât un tip de cunoaștere social-umană, integrată medicinei prin anumite circumstanțe istorice.

Enunțând caracterul profund umanist al acestei discipline, doctorul Mircea Piticariu nega de fapt accentele expresiv medicaliste imprimare psihiatriei în perioada contemporană.

Uniți prin preocupările noastre comune, în perioada 1986-1988, am redactat împreună lucrarea *Devianță comportamentală și boală psihică*, apărută în anul 1989 la Editura Academiei Române. Cartea – cred eu – a constituit un model de colaborare între medici și sociologi, ea reprezentanți ai două discipline ale căror granițe păreau în mod tradițional, impermeabile la influențe reciproce.

Deși în perioada în care a apărut, cartea a stârnit anumite reacții de respingere din partea unor medici, datorită caracterului ei accentuat antipsihiatric, în anul 1991 a fost premiată de Academia Română, primind premiul „Simion Bămușiu”.

Ulterior, doctorul Mircea Piticariu a elaborat numeroase studii în domeniul psihiatriei sociale și sociologiei psihiatrice, militând cu perseverență pentru afirmarea lor în România.

În paralel cu preocupările de sociologie, pe Mircea Piticariu l-au mai interesat filosofile și religiile orientale, yoga, științele oculte, astrologia, tot ceea ce Scarlat Demetrescu (unul dintre autorii preferați ai lui Mircea) denumea „tainele vieții și ale universului”.

După 1990, vasta și contorsionată „panoramă” a vieții politice românești în perioada de tranziție, cu atâtea și atâtea personaje pitorești și caractere deviante, i-au servit ca sursă de inspirație pentru creionarea unor schițe-portret (*Ideologii, Pseudofilosoful, Umoralii, Egoistul, Vanitosul, Ironicul, Ratațul, Demagogul, Poporul, Preotul, Delirantul, Vindecătorul* etc.) creionate în două manuscrise (*Caractere și Scurtă Apologie Psihiatrică*) pe care intenționa să le încredințeze tiparului.

Ca persoană era o ființă agreabilă, înzestrată cu sensibilitate critică și artistică (a fost colecționar rafinat de opere de artă) și cu un puternic simț al umorului. A iubit viața, i-au plăcut plăcerile vieții, dar a știut să-i culegă și esențele.

În toamna acestui an, doctorul Piticariu a plecat fulgerător dintre noi, fără ca timpul să-i mai dea răgazul să-și ducă la îndeplinire ceea ce începuse cu atâta desăvârșire. A plecat undeva, într-un „punct exterior” – cum îi plăcea, deseori să filosofeze cu smerenia „hristică” care i-a caracterizat întreaga viață, dar nu ca suport „al resemnării, ci ca manifestare a unui eu deplin”, încât nici moartea, nici timpul nu vor reuși să ni-l șteargă din memorie.

Dumnezeu să-l odihnească!

Sorin M. Rădulescu

REVUE ROUMAINE DE SOCIOLOGIE

N° 3-4/1996

SOMMAIRE

IOAN DRĂGAN, L'institutionnalisation, un mode de l'appropriation d'une identité scientifique 165

DÉVIANCE SOCIALE – SOCIALISATION – RESOCIALISATION

SORIN M. RĂDULESCU, Répères théoriques et méthodologiques de la sociologie des problèmes sociaux 171

DAN BANCIU, Tendances dans l'évolution du système de sanctions appliqué aux mineurs délinquants en Roumanie dans la période de transition 185

JEAN TREPANIER, La justice réparatrice et les philosophies de l'intervention pénale sur les jeunes 199

CARMEN MUREANU, Questions du management de la rééducation dans le système pénitentiaire roumain 215

ION I. IONESCU, La sociologie de la transaction sociale 219

TINCUȚA IOZU, Évaluations statistiques et études de cas sur le suicide 229

DANIEL SAULEAN, Le cas de la «Génération '80» 241

NICOLAE GROSU, Aspects de la socialisation et désocialisation dans l'institution militaire 249

TRADITION ET ACTUALITÉ DANS LA SOCIOLOGIE ROUMAINE

IRINA CRISTEA, Traditions en actualité 257

DAN DUNGACIU, Le «Messianisme positif» dans la sociologie roumaine. Virgil Bărbat et «l'Extension Universitaire» 263

COSIMA LARIONESCU, Analytique et synthétique dans les conceptions sur la nation chez Dimitrie Gusti et Nicolae Petrescu 285

ARCHIVES SOCIOLOGIQUES

Le prestige du professeur Dimitrie Gusti et de l'École Roumaine de Sociologie. Des réactions internes et externes 289

COMPTES RENDUS ET NOTES DE LECTURES

- DAN BANCIU, SORIN M. RĂDULESCU, *La corruption et le crime organisé en Roumanie*, București, Edit. Continent XXI, 1994, (*Georgiana Dewald*) (p. 297); ȘTEFAN COSTEA, MARIA LARIONESCU, FLORIAN TĂNĂȘESCU, *L'agriculture roumaine. Une perspective historique et sociologique*, București, Edit. Ararat, 1996 (*Maria Cobianu-Băcanu*) (p. 299); MARIA FULEA, *Coordonnées économiques et socio-démographiques du village roumain en transition*, București, Edit. Academiei, 1996 (*Maria Cobianu-Băcanu*) (p. 302); SEPTIMIU CHELCEA, *La connaissance de la vie sociale*, București, Edit. Institutului Național de Informații, 1995 (*Cătălin Augustin Stoica*) (p. 304); GILBERT de TERSSAC, *Autonomie dans le travail*, Paris, PUF, 1992 (*Iuliana Ursac*) (p. 305); «Contemporary Sociology», vol. 21, n° 3, 1992 (*Dana Sicoe*)(p. 307)..... 297

LA VIE SCIENTIFIQUE

- Le IXe Congrès International de Sociologie Rurale, Bucarest, 22-26 juillet, 1996 (*Maria Cobianu-Băcanu*); Le IIIe colloque roumano-français: «Post-modernité, médiatisation et nouvelles technologies de la communication», Bucarest, 17-20 juin, 1996 (*Camelia Beciu*); Le Colloque International de l'Association Internationale des Démographes Francophones, Sinaia, 3-6 septembre, 1996 (*Ionica Berevoescu*)..... 311

ACADEMICA

- De l'activité de l'Institut de Sociologie 319

SIGNAL

- Les résumés des publications sociologiques:
 «Revue de recherches sociales» (n°s 1, 2, 3, 4/1995); «Polis» (n°s 1, 2, 3, 4/1995); «La qualité de la vie» (n°s 1-2/1995, n°s 3-4/1995); «Manuscriptum» (n°s 1, 2/1996); «Annuaire de l'Observatoire Sociale» (n° 2/1995); «Revue Slovaque de Sociologie» (n° 1/1996) 325

IN MEMORIAM

- MIRCEA PITICARIU (5 mai 1940 – 2 octobre 1996) 333

ROMANIAN SOCIOLOGICAL JOURNAL

Nos 3-4/1996

CONTENTS

IOAN DRĂGAN, Institutionalism As an Appropriate Way to the Scientific Identity..... 165

DEVIANT BEHAVIOR –SOCIALIZATION –RESOCIALIZATION

SORIN M. RĂDULESCU, Theoretical and Methodological Issues of the Sociology of Social Problems.....	171
DAN BANCIU, Romanian Punishment System of the Juvenile Offenders during Transition	185
JEAN TREPANIER, Rehabilitating Justice and Criminal Intervention Theories.....	199
CARMEN MUREANU, Issues of Rehabilitating Processes Management in Romanian Prison System.....	215
ION I. IONESCU, Sociology of Social Transaction.....	219
TINCUȚA IOZU, Statistical Assessment and Case Studies on Suicide.....	229
DANIEL SAULEAN, The "1980s' Generation" Case	241
NICOLAE GROSU, Faces of Socialization – Desocialization in the Army	249

TRADITION AND PRESENT IN ROMANIAN SOCIOLOGY

IRINA CRISTEA, Presence of Traditions.....	257
DAN DUNGACIU, The "Positive Messiahship" of the Romanian Sociology. Virgil Bărbat and the "University Extension"	263
COSIMA LARIONESCU, Analytical and Synthetical in Approaches to Nation with Dimitrie Gusti and Nicolae Petrescu.....	285

ARCHIVES

Dimitrie Gusti and the Romanian Sociological School. Romanian and Foreign Echos 289

BOOKS REVIEWS

- DAN BANCIU, SORIN M. RĂDULESCU, *Corruption and Organized Crime in Romania*, București, Edit. Continent XXI, 1994 (*Georgiana Dewald*) (p. 297); ȘTEFAN COSTEA, MARIA LARIONESCU, FLORIAN TĂNĂȘESCU, *The Romanian Agriculture. A Historical and Sociological Approach*, București, Edit. Ararat, 1996 (*Maria Cobianu-Băcanu*) (p. 299); MARIA FULEA, *Economic and Socio-Demographic Coordinates of Romanian Village in Transition*, București, Edit. Academiei, 1996 (*Maria Cobianu-Băcanu*) (p. 302); SEPTIMIU CHELCEA, *Understanding Social Life*, București, Edit. Institutului Național de Informații, 1995 (*Cătălin Augustin Stoica*) (p. 304); GILBERT de TERSSAC, *Autonomy in the Work/Autonomie dans le travail*, Paris, PUF, 1992 (*Iuliana Ursac*) (p. 305); "Contemporary Sociology", vol. 21, no 3, 1992 (*Dana Sicoe*) (p.307)..... 297

SCIENTIFIC LIFE

- The IXth International Conference of Rural Sociology, Bucharest, 1996, July, 22-26 (*Maria Cobianu-Băcanu*); The IIIrd Romanian-French Colloquium: "Postmodernity, Mediatization and New Communication Technologies", Bucharest, 1996, June, 17-10 (*Camelia Beciu*); The International Colloquium of the International Association of Francophone Demographers, Sinaia, 1996, September, 3-6 (*Ionica Berevoescu*)..... 311

ACADEMICA

- About the activity of Sociology Institute 319

PRE-PRINT

Contents of Sociological Periodicals:

- "Journal of Social Research" (nos 1, 2, 3, 4/1995); "Polis" (nos 1, 2, 3, 4/1995); "Quality of Life" (nos 1-2/1995, nos 3-4/1995); "Manuscriptum" (nos 1, 2/1996); "The Almanach of Social Observatory" (no 2/1995); "Slovak Sociological Journal" (no 1/1996)..... 325

IN MEMORIAM

- MIRCEA PITICARIU (5 May 1940 – 2 October 1996)..... 333

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE
(ROMANIAN SOCIOLOGICAL JOURNAL)

Romanian Academy, Institute of Sociology (Bucharest)

Address subscription to:

RODIPET S. A.

Piața Presei Libere, nr. 1,
P. O. Box: 33-57,
Bucharest, Romania
Fax: 401-222.64.07,
Tel: 401-618.51.03,
401-222.41.26 and

ORION PRESS INTERNATIONAL SRL,

Șos. Olteniței 35-37, Sector 4,
P. O. Box: 61-170,
Fax: 401-312.24.25; 401-634.71.45;
Tel: 401-634.63.45.

- A new journal for a new sociology.
- A journal which looks back to the totalitarian past and explores the democratic future of the Romanian society.
- Open to all theoretical, methodological and ideological approaches.
- Published every two months

Cititori, consultați publicațiile periodice ale Academiei Române! Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistelor apălați la serviciile de abonamente prin oficiile poștale și factorii poștali.

Abonamentele din străinătate se primesc la:

RODIPET S.A., Piața Presei Libere, nr. 1, P.O.Box: 33-57, București, România,
Fax: 401-222.64.07; Tel: 401-618.51.03, 401-222.41.26 și la

ORION PRESS INTERNATIONAL S.R.L., Șos. Olteniței 35-37, Sector 4, P.O.
Box 61-170, București, România, Fax: 401-312.24.25; 401-634.71.45,
Tel: 401-634.63.45.

Vă puteți adresa și firmei **AMCO PRESS S.R.L.**, Bd. N. Grigorescu 29A, Ap. 66,
Sector 3, P.O.Box: 57-88, Fax: 401-312.51.09, Tel. 401-643.93.90, 401-312.51.09.

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ISSN 1224-9262

„REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE”, Anul VII, nr. 3-4, p. 163-338, București, 1996

LEI 4 000